

ISSN 2415-8801

Інтелект

XXI

№ 5 '2018

УДК 005.336.4

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ГО «ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ КОНКУРЕНЦІЙ»

№ 5 НАУКОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕЛЕКТ XXI»
Заснований у 2010 році. Виходить 6 разів на рік.
2018 Реєстраційне свідоцтво КВ № 19206-9006 ПР від 05.07.2012 р.

Журнал внесено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України (економічні науки)
(Підстава: наказ №41 Міністерства освіти і науки України від 17.01.2014 р.)

Присвоєно Міжнародний стандартний серійний номер
(International Standard Serial Number) ISSN 2415-8801 16.02.2016 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus (ICV 2016: 40.45)

Засновники і видавці: Національний університет харчових технологій
ГО «Інститут проблем конкуренції»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гуткевич Світлана Олександрівна	– головний редактор доктор економічних наук, професор
Бернат Томаш	– доктор, професор (Польща)
Бутнік-Сіверський Олександр Борисович	– доктор економічних наук, професор
Єрмошенко Микола Миколайович	– доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Киричок Петро Олексійович	– доктор технічних наук, професор
Корінько Микола Данилович	– доктор економічних наук, професор
Мусіна Аміна Аміржанівна	– доктор економічних наук, професор (Казахстан)
Пугачов Микола Іванович	– доктор економічних наук, професор, член.-кор. НААНУ
Руденко-Сударєва Лариса Володимирівна	– доктор економічних наук, професор
Сафонов Юрій Миколайович	– доктор економічних наук, професор
Гужва Ігор Юрійович	– доктор економічних наук, доцент
Юренієнє Віргінія	– доктор, професор (Литва)
Солоха Дмитро Володимирович	– відповідальний секретар доктор економічних наук, доцент

Мова видання: українська, російська, англійська.

Програмні цілі видання: розвиток науки і освіти, популяризація економічних знань, формування економічного типу мислення, інформування наукового середовища про сучасні дослідження та розробки в сфері економіки.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.

Редакційна колегія матеріали не повертає.

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

У разі передруку посилання на журнал «Інтелект XXI» обов'язково.

Друкується за погодженням редколегії журналу.

Технічний секретар – Петрова О.В.

Офіційний сайт <http://www.intellect21.nuft.org.ua>

E-mail: journal@intellect21.nuft.org.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 18,60.

Підписано до друку 31.10.2018 р. Замов. № 1118/176. Наклад 100 прим.

Виготовлювач: Видавничий дім «Гельветика»

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

© Інтелект XXI, 2018

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Конохов С.В. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК У СТРУКТУРІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	9
Шлапак А.В. НАЦІОНАЛЬНА ВАЛЮТА США ЯК КОМПОНЕНТ ГЛОБАЛЬНОГО КОНКУРЕНТНОГО ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	12
Шупрудько Н.В. ВПЛИВ ФІСКАЛЬНИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	17

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Васюренко Л.В. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЧИННИКІВ НА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ.....	24
Галайко А.М. ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ	28
Герасимчук З.В., Свида І.В. НАРОЩЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ СТІЙКОГО СТРИБКА РЕГІОНУ У ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	32
Гирич С.В., Лояніч Г.С. СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА СПОЖИВНІ ПЕРЕВАГИ ТА ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ РОСЛИННИХ ОЛІЙ.....	37
Голубкова І.А. ЗАКОНОМІРНОСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ КРУЅНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	42
Дікань Л.В., Шевченко І.О. РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ.....	46
Журавльова Ю.О. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ: ВИМІР ДЛЯ УКРАЇНИ.....	52
Занозовська О.Г. ВПЛИВ ЧИННИКІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ	58
Каличева Н.Є. ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЕФЕКТИВНИЙ РОЗВИТОК ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ	62
Компанець К.А., Навродська Т.А., Мороз К.О. РОЛЬ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ.....	66
Мардус Н.Ю. ОЦІНКА ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ТОВАРІВ.....	71
Погребняк Л.П. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	76
Різва Л.А. ОБґРУНТУВАННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ТЕОРІЙ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ.....	80
Сидорчук А.А. РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	84
Урба С.І., Червона О.Ю. АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	90

Устинов Р.Г. ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	95
---	----

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Жихор О.Б., Самойленко І.О. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ.....	100
Мамонов К.А., Величко В.А., Аболхасанзад Алиреза РОЗРОБЛЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	104
Нікитенко Д.В. ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ РЕАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	108
Огородник В.В. АНАЛІЗ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ ІЗ ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ В УКРАЇНІ.....	113
Онщенко В.В. МЕХАНІЗМ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ.....	117

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Вороноук Т.А. КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КАВОВОГО БІЗНЕСУ ЯК СКЛАДНИК ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ КОРПОРАЦІЇ STARBUCKS).....	122
Гречаник Н.Ю. ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК МЕТОД ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	127
Манько Н.Ф. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМІЖНИХ ВИСНОВКІВ АУДИТОРА У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАННЯ З АУДИТУ.....	131
Моргачов І.В. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-ІНКУБАТОРІВ В УКРАЇНІ.....	138
Чирва О.Г., Богашко О.Л. МЕРЕЖА ЗНАНЬ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ПАРТНЕРСТВА ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ СПІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ АКТИВІВ.....	143
Шедяков В.Є. НАУКОВО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У СКЛАДІ СУСПІЛЬНОГО БАГАТСТВА.....	148
Шуляр Р.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПІДТРИМКА ГНУЧКОСТІ ТА АДАПТИВНОСТІ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ.....	153

ІНФОРМАЦІЯ	159
-------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Конохов С.К. ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В СТРУКТУРЕ ГЛОБАЛЬНОЙ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	9
Шлапак А.В. НАЦИОНАЛЬНАЯ ВАЛЮТА США КАК КОМПОНЕНТ ГЛОБАЛЬНОГО КОНКУРЕНТНОГО ЛИДЕРСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	12
Шупрудько Н.В. ВЛИЯНИЕ ФИСКАЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ НА ИНДИКАТОРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА.....	17

НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Васюренко Л.В. АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ НА ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ОПЛАТЫ ТРУДА.....	24
Галайко А.М. ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ.....	28
Герасимчук З.В., Свида И.В. УКРЕПЛЕНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО ПРЫЖКА РЕГИОНА В ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СРЕДЕ.....	32
Гирич С.В., Лоянич Г.С. СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ ПРЕИМУЩЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ РАСТИТЕЛЬНЫХ МАСЕЛ.....	37
Голубкова И.А. ЗАКОНОМЕРНОСТИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ МОРСКОЙ КРУИЗНОЙ ИНДУСТРИИ.....	42
Дикань Л.В., Шевченко И.А. РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО АУДИТА ВЫПОЛНЕНИЯ БЮДЖЕТНЫХ ПРОГРАММ.....	46
Журавлева Ю.О. ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: ИЗМЕРЕНИЕ ДЛЯ УКРАИНЫ.....	52
Занозовская О.Г. ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	58
Каличева Н.Е. ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ЭФФЕКТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА.....	62
Компанец К.А., Навродская Т.А., Мороз Е.А. РОЛЬ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИЯТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ	66
Мардус Н.Ю. ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ПОЛИТИЧЕСКОГО ФАКТОРОВ НА РАЗВИТИЕ ВНУТРЕННЕГО РЫНКА ТОВАРОВ.....	71
Погребняк Л.П. АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСУРСАМИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	76
Резвая Л.А. ОБОСНОВАНИЕ И ОБОБЩЕНИЕ ТЕОРИЙ ЦИКЛИЧНОСТИ РАЗВИТИЯ РЫНКА НЕДВИЖИМОСТИ.....	80
Сидорчук А.А. РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ.....	84
Урба С.И., Червона О.Ю. АНАЛИЗ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ.....	90

Устинов Р.Г. ФОРМИРОВАНИЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ КУЛЬТУРОЙ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	95
--	----

ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Жихор Е.Б., Самойленко И.А. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ В КОНТЕКСТЕ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ.....	100
Мамонов К.А., Величко В.А., Аболхасанзад Алиреза РАЗРАБОТКА ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОДХОДА К ОЦЕНКЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ КОМПАНИЙ.....	104
Никитенко Д.В. ДЕТЕНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАК ФАКТОР РОСТА РЕАЛЬНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ.....	108
Огородник В.В. АНАЛИЗ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКОВ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ В УКРАИНЕ.....	113
Онищенко В.В. МЕХАНИЗМ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ НА ОСНОВЕ КОНЦЕПЦИИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБУЧЕНИЯ.....	117

БИЗНЕС И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ

Воронюк Т.А. КОРПОРАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КОФЕЙНОГО БИЗНЕСА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЕГО КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ КОРПОРАЦИИ STARBUCKS).....	122
Гречаник Н.Ю. ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ КАК МЕТОД ВЕДЕНИЯ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	127
Манько Н.Ф. ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОМЕЖУТОЧНЫХ ВЫВОДОВ АУДИТОРА В ПРОЦЕССЕ ВЫПОЛНЕНИЯ ЗАДАНИЯ ПО АУДИТУ.....	131
Моргачев И.В. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИЗНЕС-ИНКУБАТОРОВ В УКРАИНЕ.....	138
Чирва О.Г., Богашко А.Л. СЕТЬ ЗНАНИЙ КАК ОСОБАЯ ФОРМА ПАРТНЕРСТВА ОРГАНИЗАЦИЙ В УСЛОВИЯХ СОВМЕСТНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ АКТИВОВ.....	143
Шедяков В.Е. НАУЧНО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ В СОСТАВЕ ОБЩЕСТВЕННОГО БОГАТСТВА.....	148
Шуляр Р.В. ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ПОДДЕРЖКА ГИБКОСТИ И АДАПТИВНОСТИ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	153

ИНФОРМАЦИЯ

159

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Konokhov S. THE ROLE OF NATIONAL ECONOMIES IN THE GLOBAL FOOD PROBLEMS STRUCTURE.....	9
Shlapak A. US NATIONAL CURRENCY AS A COMPONENT OF GLOBAL COMPETITIVE LEADERSHIP IN GLOBALIZATION CONDITIONS.....	12
Shuprudko N. THE INFLUENCE OF FISCAL INSTRUMENTS ON ECONOMIC SECURITY INDICATORS OF THE STATE.....	17

NATIONAL ECONOMY

Vasurenko L. ANALYSIS OF THE INFLUENCE FACTORS ON STATE REGULATION OF ORGANIZATION OF REMUNERATION OF LABOUR.....	24
Halaiko A. FINANCIAL SUPPORT OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SERVICING COOPERATIVES	28
Gerasimchuk Z., Svida I. CAPACITY BUILDING FOR A PERMANENT STRATEGY OF THE REGION IN THE HIGH-TECHNOLOGICAL ENVIRONMENT.....	32
Gyrych S., Loyanych G. MODERN VIEWS ON CONSUMER PREFERENCES AND PROBLEMS OF SAFETY OF VEGETABLE OILS.....	37
Golubkova I. REGULARITIES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MARITIME CRUISE INDUSTRY.....	42
Dikan L., Shevchenko I. DEVELOPMENT OF MECHANISM FOR DEVELOPMENT OF PUBLIC FINANCIAL AUDIT OF BUDGET PROGRAMS IMPLEMENTATION.....	46
Zhuravlova Yu. EUROPEAN EXPERIENCE OF EDUCATION FINANCING: MEASUREMENT FOR UKRAINE.....	52
Zanozovska O. INFLUENCE OF FACTORS ON THE ACTIVITY OF ENTERPRISES.....	58
Kalicheva N. THE IMPACT OF PUBLIC ADMINISTRATION ON THE EFFECTIVE DEVELOPMENT OF RAIL TRANSPORT.....	62
Kompanets K., Navrodska T., Moroz K. INTERNET ROLE-TECHNOLOGY IN THE DEVELOPMENT OF THE SERVICES SECTOR COMPANY.....	66
Mardus N. ESTIMATION OF INFLUENCE OF ECONOMIC AND POLITICAL FACTOR ON DEVELOPMENT OF THE INTERNAL MARKET OF GOODS.....	71
Pogrebnyak L. ANALYTICAL SUPPORT FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF RESOURCES IN AGRARIAN ENTERPRISES.....	76
Rizva L. SUBSTANTIATION AND GENERALIZATION OF THE THEORY OF CYCLICAL DEVELOPMENT OF THE REAL ESTATE MARKET.....	80
Sydorchuk A. DEVELOPMENT OF STATE SOCIAL INSURANCE IN UKRAINE.....	84
Urba S., Chervona O. ANALYSIS OF STRUCTURAL CHANGES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY.....	90

Ustynov R. FORMATION OF MODEL OF MANAGEMENT BY CULTURE OF THE ENTERPRISE.....	95
---	----

INVESTMENT AND INNOVATIVE ACTIVITIES

Zhykhor O., Samoilenko I. SOCIO-ECONOMIC EVOLUTION OF REGIONS IN THE CONTEXT OF ENERGY EFFICIENT MODEL OF THE ECONOMY.....	100
Mamonov K., Velychko V., Abolhacanzad Alireza DEVELOPMENT OF THE INTEGRATED APPROACH TO ESTIMATION OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF FUEL AND ENERGY COMPANIES.....	104
Nikytenko D. DE-SHADOWING OF THE ECONOMY AS A FACTOR OF GROWTH OF THE REAL INVESTMENT	108
Ohorodnyk V. UKRAINIAN STATE-OWNED BANKS LOAN PORTFOLIO ANALYSIS.....	113
Onishchenko V. MECHANISM OF APPROVAL OF SOLUTION BASED ON CONCEPT OF CONTINUOUS TRAINING.....	117

BUSINESS AND INTELLECTUAL CAPITAL

Voroniuk T. THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF COFFEE BUSINESS AS A COMPONENT OF ITS COMPETITIVENESS (THE CASE OF STARBUCKS).....	122
Hrechanyk N. INTERNET MARKETING AS A METHOD OF BUSINESS MANAGEMENT IN GLOBALIZATION CONDITIONS.....	127
Manko N. INFORMATION SUPPORT OF THE INTERMEDIATE CONCLUSIONS OF THE AUDITOR IN THE PROCESS OF PERFORMING THE AUDIT TASK.....	131
Morhachov I. PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF BUSINESS INCUBATORS IN UKRAINE.....	138
Chirva O., Bogashko A. KNOWLEDGE NETWORK AS A PARTICULAR FORM OF THE ORGANIZATION PARTNERSHIP IN CONDITIONS OF JOINT USE OF INTELLECTUAL ASSETS.....	143
Shedyakov V. SCIENTIFIC-INTELLECTUAL POTENTIAL IN THE COMPOSITION OF PUBLIC WEALTH.....	148
Shulyar R. SUPPORT OF FLEXIBILITY AND ADAPTILITY OF BUSINESS PROCESSES QUALITY MANAGEMENT AT ENTERPRISES.....	153

<i>INFORMATION</i>	159
---------------------------	------------

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.997

Конохов С.В.

аспірант кафедри міжнародного обліку та аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК У СТРУКТУРІ
ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

У статті розглянуто природу продовольчого забезпечення населення, що впливає зі специфічного характеру формування суспільного попиту. А ключова функція держави у такому разі полягає у недопущенні необґрунтованого зростання цін на харчі на основі декларування цін, установлення граничних меж зростання цін і торговельних надбавок, граничної норми рентабельності і рекомендованих цін, а особливу роль відіграє державне субсидування. Є всі підстави стверджувати, що глобальні суспільні блага на сучасній фазі світогосподарського розвитку формують міцний матеріальний базис для ефективного розв'язання світовою спільнотою глобальних проблем людства: кліматичних змін, браку продовольства, транскордонних епідемій інфекційних захворювань, фінансових, боргових і бюджетних криз та ін.

Ключові слова: держава, продовольство, суспільство, глобальна безпека, глобальний продовольчий ринок, державна підтримка сільського господарства.

ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В СТРУКТУРЕ
ГЛОБАЛЬНОЙ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ

Конохов С.К.

В статье рассмотрена природа продовольственного обеспечения населения, которая вытекает из специфического характера формирования общественного спроса. А ключевая функция государства в таких случаях заключается в недопущении необоснованного роста цен на продукты на основе декларирования цен, установлении предельных границ роста цен и торговых надбавок, предельной нормы рентабельности и рекомендованных цен, а особую роль играет государственное субсидирование. Есть все основания утверждать, что глобальные общественные блага в современной фазе мирохозяйственного развития формируют прочный материальный базис для эффективного решения мировым сообществом глобальных проблем человечества: климатических изменений, нехватки продовольствия, трансграничных эпидемий инфекционных заболеваний, финансовых, долговых и бюджетных кризисов и др.

Ключевые слова: государство, продовольствие, общество, глобальная безопасность, глобальный продовольственный рынок, государственная поддержка сельского хозяйства.

THE ROLE OF NATIONAL ECONOMIES IN THE GLOBAL FOOD PROBLEMS STRUCTURE

Konokhov S.

The article deals with the nature of the food supply of the population, which follows from the specific nature of the formation of public demand. A key function of the state in such cases is to prevent the unjustified increase in food prices on the basis of declaring prices, setting limits for the growth of prices and trade surcharges, marginal rates of profitability and recommended prices, and a special role is played by state subsidies. There is every reason to argue that the global public goods in the modern phase of world economic development form a solid material basis for the effective resolution of the global community of global humanity problems – climate change, food shortages, transboundary epidemics of infectious diseases, financial, debt and budgetary crises, etc.

Keywords: state, food, society, global security, global food market, state support of agriculture.

Постановка проблеми. З одного боку, попит на традиційні, нові і функціональні харчові продукти є стабільним, формується і задовольняється самими індивідами, а з іншого – попит на продукти харчування спеціального призначення формується у тому числі й державою. Таким чином, суспільство об'єктивно зацікавлене в реалізації державою різного роду проектів і програм щодо прищеплення населенню основ здоро-

вого, збалансованого й екологічного харчування, недопущення харчових отруєнь, подолання проблеми ожиріння тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибокій конвергенції теорій суспільних благ та глобальних проблем людства присвячено багато праць світових та українських учених, таких як Т. Сендлер, І. Кауль, М. Стерн, І. Грюнберг, С. Барретт, С. Медведєв, І. Тома-

шов, О.Л. Даниленко, Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук та ін. Проте впливу та ефекту державної підтримки аграрного сектору як механізму забезпечення глобальної продовольчої безпеки не було приділено достатньої уваги.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу та виявлення ефекту державної підтримки аграрного сектору та її механізмів забезпечення продовольчої безпеки, національних інтересів і конкурентоспроможності на глобальному продовольчому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Своєю чергою, мериторна природа продовольчого забезпечення населення впливає зі специфічного характеру формування суспільного попиту на них. Йдеться про те, що, з одного боку, попит на традиційні, нові і функціональні харчові продукти є стабільним, формується і задовольняється самими індивідами; а з іншого – попит на продукти харчування спеціального призначення (для військового спецконтингенту, космонавтів, контингенту працюючих в екстремальних умовах, деякі продукти лікувального і профілактичного характеру, корисні для здоров'я і профілактики захворювань харчі та ін.) формуються у тому числі й державою. Таким чином, суспільство об'єктивно зацікавлене в реалізації державою різного роду проектів і програм щодо прищеплення населенню основ здорового, збалансованого й екологічного харчування, недопущення харчових отруєнь, подолання проблеми ожиріння тощо. Наприклад, тільки з 2000 до 2014 р. світовий показник частки дорослого населення, яке страждає від ожиріння, збільшився з 8,2% до 12,8% його загальної чисельності, а частка дітей у світі віком до п'яти років із надлишковою масою тіла збільшилася у період 2000–2015 рр. з 5,1% до 6,2% [1].

До функціональних компетенцій держави належить також забезпечення адекватної стабільності цін на продовольчі товари і захист найбільш соціально вразливих верств населення від волатильності цін на харчі. Йдеться насамперед про ті харчові продукти, що задовольняють базові потреби споживачів у харчуванні і від підвищувальної динаміки цін на які потерпає найбідніша частина населення. У такому разі можливе також виникнення ефекту Гіффена, за якого попит на ті чи інші продовольчі товари збільшується разом зі збільшенням цін, що ще більшою мірою посилює негативні ефекти і тиск на внутрішній ринок продовольства країн. Тож ключова функція держави у такому разі полягає у недопущенні необгрунтованого, а інколи й спекулятивного зростання цін на харчі на основі декларування цін, установлення граничних меж зростання цін і торговельних надбавок, граничної норми рентабельності і рекомендованих цін та ін. Особливу роль відіграє також державне субсидування національних сільгоспвиробників, вартісні обсяги якого за групою країн ОЕСР щорічно оцінюються на рівні понад 250 млрд. дол. США.

Масштабні за рівнем охоплення і ступенем впливу на структурну динаміку національного економічного розвитку, світогосподарські трансформації останніх двадцяти років докорінно змінюють глобальний геополітичний і гео економічний ландшафт. Це концентровано виявляється як у «розмиванні» частини державного суверенітету країн і посиленні взаємозалежності економічних агентів, так і в диверсифікації суб'єктної

структури міжнародної економічної системи та появи якісно нових її акторів із числа транснаціональних корпорацій, міжнародних некомерційних організацій, світових міст і великих мегаполісів, кластерів і регіональних інтеграційних угруповань, впливових особистостей і політичних діячів. Як результат, сьогодні всі ми є свідками системної «глобалізації» суспільних благ із динамічною інтернаціоналізацією процесів їх продукування і споживання та розширенням кола проблем, що безпосередньо зачіпають життєві інтереси міжнародного співтовариства і можуть бути розв'язані лише за умов об'єднання зусиль народів усіх країн світу. У саму ж концепцію глобальних суспільних благ закладено ключовий методологічний висновок про те, що власне ринок не спроможний забезпечити належний процес продукування суспільних благ, а ефективність його функціонування напряму залежить від дії інститутів, які він створити не може.

Таким чином, екстраполюючи ключові методологічні підходи до трактування змістовної сутності суспільних благ на глобальний рівень, можна кваліфікувати зміст глобальних суспільних благ як життєво необхідних для загальносвітового соціально-економічного прогресу товарів та послуг, виробництво і споживання яких має інтернаціональний характер, які перебувають у вільному споживанні всіх членів глобального суспільства і не можуть бути спожиті індивідуально. Перелік глобальних суспільних благ включає нині доволі широкий спектр товарів, послуг і благ загальносвітового значення (озоновий шар, кліматична рівновага, політична й екологічна рівновага, наднаціональний контроль над поширенням інфекційних захворювань, права людини, забезпечення миру і безпеки, попередження терористичних загроз тощо), що не можуть бути обмежені у споживанні навіть за умов дії ефекту «безбілетного пасажера».

Що стосується самої категорії «глобальні суспільні блага», то вона вперше увійшла до термінологічного апарату міжнародної економіки в кінці 1980-х років [2, с. 107, 119], а вже у другій половині 1990-х років отримала ґрунтовне теоретичне розроблення. Її найбільш глибоку концептуалізацію знаходимо, зокрема, у доповіді експертів Програми розвитку ООН «Глобальні суспільні блага: міжнародне співробітництво у XXI ст.», що вийшла друком у 1999 р. Головним лейтмотивом цієї роботи є констатація колосальних загроз глобалізації для національного економічного розвитку, що впливають недостатнім чи, навпаки, надмірним виробництвом глобальних суспільних благ. При цьому головні причини глобальних проблем людства вбачаються авторами доповіді у значному браку повноважень інститутів глобального менеджменту; недостатній участі у вирішенні глобальних проблем недержавних акторів, суспільних інститутів і простих громадян, а також браку стимулів.

Включившись у широкий публічний дискурс, концепція глобальних суспільних благ ґрунтовно обговорювалася також на світових політичних майданчиках у форматі регулярних міжнародних самітів і зустрічей. Зокрема, заслуговують на неабияку увагу Міжнародна конференція ООН із фінансування розвитку (м. Монтеррей, Мексика) та Всесвітній саміт зі стійкого розвитку (м. Йоханнесбург, ПАР) у 2002 р. Однак із причин наявності значних міждержавних суперечностей

із питань виробництва і фінансування глобальних суспільних благ цей термін було виключено з офіційних міжнародних документів. Самі ж країни розділилися на ті, що підтримують концепцію глобальних суспільних благ за її новизну і прогресивність у вирішенні глобальних проблем людства, та ті, що критикують її за аналітичну слабкість і низький рівень інструментальності, а отже, можливість чиновників міжнародних організацій використовувати її для лобювання корпоративних цілей представників глобального бізнесу [3, с. 39].

Характеризуючи сучасний теоретичний дискурс проблематики відтворення глобальних суспільних благ, слід відзначити, що нині всі ми є свідками глибокої конвергенції теорій суспільних благ та глобальних проблем людства, яка пов'язується з роботами таких зарубіжних учених, як Т. Сендлер, І. Кауль, М. Стерн, І. Грюнберг, С. Барретт та ін. [4, с. 75]. Незважаючи на те що глобальні суспільні блага подібно національним характеризуються такими ж іманентними рисами – невиключністю у виробництві та неконкурентністю у споживанні, – однак останні екстраполюються вже на наднаціональний рівень та відбивають співвідношення різних груп глобальних інтересів і конкурентну диспозицію економічних агентів різних рівнів. Ця властивість глобальних суспільних благ ще більшою мірою загострює вищезазначену проблему фрірайдерства, оскільки їхня цінність визначально детермінує мотивацію країн робити свій внесок у їх продукування.

З іншого боку, глобальний рівень суспільних благ є відображенням їх універсальності щодо задоволення потреб та інтересів як усіх країн світу і націй, так і всіх верств населення та всіх його поколінь. Як справедливо відзначає із цього приводу британський економіст М. Дезаї, «громадяни і платники податків національних держав повинні повною мірою усвідомлювати той факт, що глобальні суспільні блага являють собою ніщо інше як національні суспільні блага, що набули статусу глобальних, та блага, що традиційно були зовнішніми (подібно атмосфері), однак стали національними в тому сенсі, що їх стійке регулювання вимагає узгоджених дій на національному рівні» [5, с. 74]. Не випадково фінансування процесу продукування глобальних суспільних благ нині здійснюють переважно національні уряди, а самі вони матеріалізують у собі узгоджені на національному рівні управлінські рішення щодо масштабів і структури державних витрат на освіту, охорону здоров'я, дослідження і розробки, захист довкілля, національну оборону та інші суспільно значимі сфери людської життєдіяльності. Інакше кажучи, виробництво глобальних суспільних благ належить до функціональних компетенцій національних.

Є всі підстави стверджувати, що глобальні суспільні блага на сучасній фазі світогосподарського розвитку не тільки відіграють вирішальну роль у світовому економічному, політичному і соціальному прогресі, а й формують міцний матеріальний базис для ефективного розв'язання світовою спільнотою глобальних проблем людства: кліматичних змін, браку продовольства, трансдонних епідемій інфекційних захворювань, фінансових, боргових і бюджетних криз та ін.

Однак, незважаючи на суттєве їх загострення в останні десятиліття, дотепер доволі важко оцінити

вартісні обсяги акумульованих витрат урядів країн на продукування глобальних суспільних благ. Так, на продукування глобальних суспільних благ щорічно спрямовується близько третини загальних вартісних обсягів двосторонньої і багатосторонньої офіційної допомоги розвитку [4, с. 81]. Зокрема, у 2016 р. на розбудову соціальної інфраструктури було витрачено 42,1 млрд. дол. США коштів офіційної допомоги розвитку; економічної інфраструктури – 22,1 млрд.; на реалізацію програм допомоги – 2,4 млрд.; на полегшення боргового тягаря – 2,4 млрд.; на гуманітарну допомогу – 15,4 млрд. дол. США.

Якщо ж говорити про надзвичайну продовольчу допомогу, то в останні сорок років вона зросла з 1 млн. т у 1978 р. до 4 млн. т на початку 1990-х років [6], 6,5 млн. т у 2008 р. та 6,4 млн. т у 2016 р. Тільки в період 2009–2015 рр. прямі витрати на міжнародну продовольчу допомогу збільшилися з 2,2 до 5,3 млрд. дол. США [7, с. 8] (на тлі падіння їх відносної частки в загальних вартісних обсягах офіційної допомоги розвитку з 20% у 1979 р. до 5% у 2007 р. [8, с. 4]); а за найприближнішими оцінками, щороку від 80 до 100 млн. осіб у понад 80 країнах світу є безпосередніми отримувачами міжнародної продовольчої допомоги [7, с. 72], щорічні вартісні обсяги якої оцінюються від 500 до 800 млн. дол. США. З причин зростання світових цін на продукти харчування домогосподарства з низьким рівнем доходів у всьому світі витрачають на харчування до 75% своїх сукупних доходів [9, с. 679].

Кваліфікаційна характеристика продовольчого забезпечення як глобального суспільного блага впливає з наявності суспільних вигід від споживання продуктів харчування населенням усіх країн світу, а отже, для реалізації глобальних інтересів у забезпеченні населення продуктами харчування та подоланні глобальної проблеми голоду. У цьому контексті заслуговує на увагу важливий теоретичний висновок А. Ачараї, Р. Бігলেখола, Д. Вудварда, Н. Драгера та Р. Сміта про раціональний характер процесу відтворення глобальних суспільних благ, а отже, недопустимість виключення з процесу їх споживання жодної нації, навіть тієї, що не робить свого пропорційного внеску у фінансування їх виробництва [10, с. 83].

Висновки з проведеного дослідження. За умов глобалізації діюча світова система суспільного відтворення продуктів харчування зазнає фундаментальних змін, пов'язаних, з одного боку, з динамічним залученням до сільськогосподарського виробництва дедалі більшої частини земельних ресурсів, а з іншого – з інтенсифікацією аграрного виробництва на основі високотехнологічних систем землеробства і тваринництва, поширення високоврожайних сортів рослинних культур, удосконалення інноваційних методів захисту рослин і здоров'я тварин. Масштаби і структурні виміри глобальної продовольчої проблеми набувають найбільш концентрованого свого вираження у парадигмі глобального продовольчого режиму як системи економічних, класових і міжнаціональних відносин, інститутів і владних порядків із приводу забезпечення сучасного продовольчого відтворення, конвергенції світових процесів виробництва і споживання продуктів харчування з процесами нагромадження глобального капіталу.

1. *Monitoring Food Security and Nutrition in Support of the 2030 Agenda for Sustainable Development. Taking stock and looking ahead. Information Note. FAO. Rome, 2016. P. IV.*
2. Long D., Woolley F. *Global Public Goods: Critique of a UN Discourse. Global Governance. 2009. № 15.*
3. Медведев С., Томашов И. *Концепция глобальных общественных благ. Мировая экономика и международные отношения. 2010. № 12.*
4. Даниленко О.Л. *Глобальні суспільні блага: проблеми забезпечення та міжнародне співробітництво. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. № 1(16).*
5. Desai M. *Public Goods: A Historical Perspective. Providing Global Public Goods: Managing Globalization. Eds. I. Kaul, P. Conceicao, K. Le Goulven, R.U. Mendoza. N.Y., 2003.*
6. *ODA by sector / OECD Data. URL: <https://data.oecd.org/oda/oda-by-sector.htm#indicator-chart>.*
7. *2012 Food Aid Flows / International Food Aid Information System, December 2013.*
8. *World Food Assistance 2017: Taking Stock and Looking Ahead. World Food Programme, July 2017.*
9. *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. 2011.*
10. *Міжнародна економіка: підручник / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук. К.: КНЕУ, 2014.*

E-mail: andavydenko@kneu.edu.ua

УДК 339.92

Шлапак А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного обліку і аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

НАЦІОНАЛЬНА ВАЛЮТА США ЯК КОМПОНЕНТ ГЛОБАЛЬНОГО КОНКУРЕНТНОГО ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто модель конфігурації світової валютної системи, котра базувалася на механізмі нагромадження країнами офіційних валютних резервів як резервного засобу формування у центральних банках ліквідних коштів. Попит міжнародного публічного сектору на долар США як резервну валюту визначається переважно пануючим валютним режимом, що надає США цілу низку конкурентних переваг у міжнародних валютних відносинах. Кредитний механізм фінансування Сполученими Штатами Америки зарубіжних країн активно реалізується нині на інституційній платформі Міжнародного валютного фонду, який, як відомо, висуває до держав-позичальниць доволі жорсткі вимоги, тож усі власники активів, номінованих в американських доларах, стають, по суті, його заручниками і дуже зацікавлені у збереженні стійкості долара США.

Ключові слова: долар, валютна система, резервна валюта, Сполучені Штати Америки, конкурентне лідерство.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ВАЛЮТА США КАК КОМПОНЕНТ ГЛОБАЛЬНОГО КОНКУРЕНТНОГО ЛИДЕРСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Шлапак А.В.

В статье рассмотрена модель конфигурации мировой валютной системы, которая основана на механизме накопления странами официальных валютных резервов в качестве резервного средства формирования в центральных банках ликвидных средств. Спрос международного публичного сектора на доллар США в качестве резервной валюты определяется, главным образом, господствующим валютным режимом, предоставляет США целый ряд конкурентных преимуществ в международных валютных отношениях. Кредитный механизм финансирования Соединенными Штатами Америки зарубежных стран активно реализуется сейчас на институциональной платформе Международного валютного фонда, который, как известно, выдвигает к государствам-заемщикам довольно жесткие требования, поэтому все владельцы активов, номинированных в американских долларах, становятся, по сути, его заложниками и в высшей степени заинтересованы в сохранении устойчивости доллара США.

Ключевые слова: доллар, валютная система, резервная валюта, Соединенные Штаты Америки, конкурентное лидерство.

US NATIONAL CURRENCY AS A COMPONENT OF GLOBAL COMPETITIVE LEADERSHIP IN GLOBALIZATION CONDITIONS.

Shlapak A.

The article deals with the model of the configuration of the world monetary system, which was based on the mechanism of accumulating official foreign reserves as a reserve medium for the formation of liquid funds in central banks. The demand of the international public sector for the US dollar as a reserve currency is determined primarily by the prevailing currency regime, which provides the United States with a range of competitive advantages in international monetary relations. The credit facility of the United States of America of foreign countries is currently being actively implemented on the institutional platform of the International Monetary Fund, which is known to place relatively strict requirements on the borrowing countries, so all the owners of the assets nominated in US dollars become essentially hostage to them and in the higher are interested in maintaining the stability of the US dollar.

Keywords: dollar, currency system, reserve currency, the United States, competitive leadership.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси посилюють потреби учасників світової економіки в єдиній та стійкій світовій валюті. Саме таку роль має американський долар, що, своєю чергою, надає йому статусу міжнародної резервної валюти, а це дає США цілу низку конкурентних переваг у міжнародних валютних відносинах.

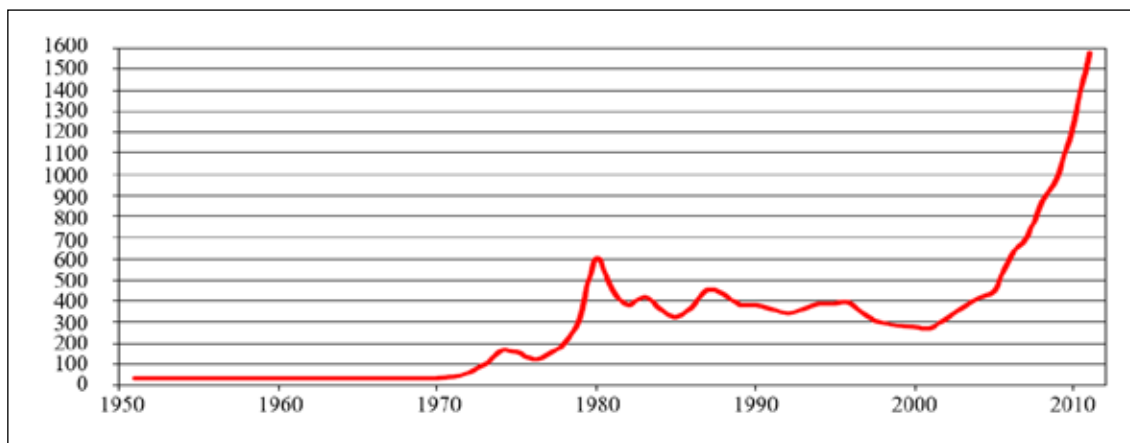
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників присвячено національній валюті США, серед яких: Г. Господарчук, В. Супян, В. Мальцева, Я. Столярчук, М. Бранд, М. Фальк, Р. Раян та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз державної політики Сполучених Штатів Америки, її національної валюти та збереження конкурентних переваг у міжнародних валютних відносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічні і всеохоплюючі процеси інтернаціоналізації економічних відносин і зв'язків останніх десятиліть ефективно посилюють потреби учасників світової економіки в єдиній, стійкій світовій валюті (зі стабільною вартістю) для обслуговування щоразу більшого масштабу і спектру розрахункових операцій за міжнародними торговельними, інвестиційними й фінансовими операціями. Доволі тривалий історичний період часу цю функцію ефективно виконувало золото, однак із початку ХХ ст. у міру нарощування зовнішньоторговельної діяльності країн, прискорення їх макроекономічного зростання та розгортання індустріальної революції швидкими темпами зростає його дефіцит

як міжнародного платіжного засобу. Як результат, стрімке підвищення світової ціни на даний актив (рис. 1), а отже, активний пошук світовою спільнотою нового засобу міжнародних платежів, достатньо дешевого у виготовленні і з високим рівнем захисту від підроблень.

Однак чи не найпотужнішим чинником зміцнення конкурентного лідерства долара США у тодішній конфігурації світової валютної системи стала сама модель її організації в першій половині ХХ ст., котра, як відомо, базувалася на механізмі нагромадження країнами офіційних валютних резервів як резервного засобу формування у центральних банках ліквідних коштів (у розмірі 4–10% їхнього ВВП за рівня імпорتنих операцій у 20% валового внутрішнього продукту [3]) для своєчасного проведення міжнародних розрахунків та регулювання міжнародних валютних відносин. По суті, це означає фактичне запозичення Сполученими Штатами Америки грошових ресурсів у країн, що використовують американський долар у своїх міжнародних розрахунках, щонайменше у розмірі 10% їхнього ВВП. Тож статус основного резервного активу, колосальний економічний потенціал і активна зовнішня політика США за практичної відсутності конкуренції з боку інших держав створили передумови для швидкої міжнародної експансії американського долара. Достатньо сказати, що практично донині він залишається головною валютою приватного зарубіжного інвестування, зовнішньоторговельних контрактів економічних агентів усіх країн світу, офіційних міжнародних розрахун-

Рис. 1. Динаміка середньорічної світової ціни на золото в 1900–2010 рр., дол. США за унцію [1; 2]

ків і резервів, а також ключовою валютою-посередником при обміні низьколіквідних валют.

Що стосується приватного попиту на національну валюту Сполучених Штатів Америки, то він формується нині під впливом таких глобальних чинників, як: масштаби її використання у міжнародних операціях хеджування, фінансування бізнес-діяльності, арбітражних угодах у банківській справі і диверсифікації офіційних валютних резервів; рівень трансакційних витрат на міжнародних валютних ринках; ступінь однорідності товарів, залучених у міжнародний торговельний обіг; розмір торговельного партнера; відносна ринкова сила компаній-експортерів та еластичність попиту на товари і послуги; внутрішня та зовнішня стабільність валюти, а також інфляційні очікування економічних агентів [4]. Своєю чергою, попит міжнародного публічного сектору на долар США як резервну валюту визначається переважно пануючим валютним режимом. Так, у разі режиму фіксованого курсоутворення є потреба у резервній валюті-якорі [5], яка, згідно з теорією оптимальних валютних зон (Р. Манделл, Р. Маккіннон, П. Кенен, Г. Грубел та ін.), має бути національною валютою найбільш відкритої й інтегрованої у сфері міжнародної торгівлі і фінансів країни. У цьому контексті є всі підстави стверджувати про те, що нині немає об'єктивних передумов для втрати американським долларом статусу єдиної світової валюти й єдиного платіжного засобу, оскільки жодна інша валюта світу в найближчій перспективі не зможе його замінити. Не слід скидати з рахунків і практичної неможливості похитнути конкурентні позиції американського долара як символу економічної і фінансової потужності (incumbent advantage) Сполучених Штатів Америки.

Таким чином, утримання американським долларом статусу міжнародної резервної валюти надає США цілу низку конкурентних переваг у міжнародних валютних відносинах. Насамперед слід відзначити широкі можливості держави покривати дефіцит платіжного балансу за рахунок кредитної емісії долларової маси. Впродовж доволі тривалого історичного періоду (останніх сорока-п'ятдесяти років) кредитна емісія дає змогу швидкими темпами нарощувати грошову масу. Підтвердженням цього є дані рис. 3.17, які показують, що тільки в період 1975–2016 рр. грошовий агрегат M1 Сполучених Штатів Америки експоненціально зріс із 287,1 млрд. до 3,3 трлн. дол. США; а грошовий агрегат M1 – з 1 до 13,1 трлн. дол., причому зростання цих показників не призупинялося навіть у періоди фінансово-економічних криз.

При цьому принагідно відзначити три ключові риси діючого механізму кредитної емісії долларів США: по-перше, активне впровадження у фінансовій діяльності національних економічних агентів якісно нових механізмів кредитування, що не відображаються у грошовому агрегаті M2; по-друге, потужний кредитно-грошовий мультиплікаційний вплив емісії на генерування приватними банківськими установами грошового ресурсу; по-третє, безпосередній вплив долларової емісії на сировинні ціни і ціни фондових активів. Що стосується інноваційних механізмів кредитування, то у сучасній кредитній емісії долларової маси Сполучених Штатів Америки велику роль відіграє не стільки екстенсивне нарощування вартісних обсягів кредиту-

вання, скільки впровадження таких їх інноваційних видів, як: споживче (особливо іпотечне) кредитування; інструменти кредитної сек'юритизації з ухиленням банків від дотримання обов'язкових вимог до розміру власного капіталу; а також великомасштабні похідні фінансові інструменти [3]. Зрозуміло, що за таких умов значної деформації зазнають головні грошові агрегати США, вартісні обсяги яких стають важко обчислюваними і прогнозованими, а отже, спричиняють нагромадження у світовій економіці масштабних фінансових асиметрій і дисбалансів.

З іншого боку, механізм дії кредитно-грошової мультиплікації виявляється у тому, що навіть у періоди фінансово-економічних криз грошовий агрегат M2 у США не «схлопувався», оскільки зменшення мультиплікатора повною мірою компенсується збільшенням грошового агрегату M0. За період 1975–2016 рр. він зріс майже у 20 разів (із 77,8 млрд. до 1,5 трлн. дол. США [6]), що підтверджує головний тренд грошово-кредитної політики Сполучених Штатів Америки – повільну і помірну девальвацію національної валюти (шляхом утримання відносно низьких процентних ставок), нарощування грошової маси в обігу, а також максимальне стимулювання макроекономічного зростання й експортних операцій суб'єктів господарювання. Тільки за 2002–2014 рр. американський долар подешевшав більше ніж на 35% відносно євро і на 20% – відносно корзини валют країн – основних торговельних партнерів США [7].

Політика «слабкого» долара дає змогу стимулювати конкуренцію на світовому ринку і створювати конкурентні переваги для американських товарів з огляду на монопольне становище долара як світових грошей. З іншого боку, така політика призводить до послаблення функції долара як засобу нагромадження, що суттєво звужує можливості інвесторів щодо ухвалення ефективних управлінських рішень у сфері своїх капіталовкладень, гальмуючи їх мотивацію до здійснення капіталовкладень в активи, номіновані у доларі.

Безпроцентних грошей у Сполучених Штатах Америки практично не продукується, тому необхідні грошові ресурси для оплати процентів за кредитами громадянами, і підприємницькі структури можуть позичати тільки у Федеральній резервній системі. Достатньо сказати, що лише федеральний уряд щорічно сплачує процентних платежів за її кредитні ресурси на загальну суму близько 400 млрд. дол. США із зібраних податкових платежів; а вартісний обсяг створеної кредитними картами грошової маси у США ще в другій половині 1990-х років перевищував 150 млрд. дол. щорічно [8]. Подібна спрямованість грошово-кредитної політики вже спричинила наростання обсягів боргу національного нефінансового сектору з 2,3 трлн. дол. США у 1975 р. до 46,3 трлн. у 2016 р. [9] з випереджальним зростанням обсягів споживчого кредитування американських домогосподарств порівняно з кредитним фінансуванням бізнес-структур.

Особливо слід відзначити, що долларова емісія здійснюється Федеральною резервною системою не тільки згідно з потребами внутрішнього грошового обігу, а й виходячи з попиту на долари з боку суб'єктів міжнародної економіки. Тож надлишкова кредитна емісія американського долара, спричиняючи масштабне пере-кредитування фінансово-господарської діяльності еко-

номічних агентів, неминуче призводить до браку інвестиційних проектів із достатнім із погляду економічних параметрів ефективності рівнем прибутковості й рентабельності вкладеного капіталу. З огляду на це, цілком закономірною регуляторною «реакцією» інститутів державного фінансового менеджменту США в останнє десятиліття стало зниження процентних ставок.

Є всі підстави стверджувати, що реалізовувана Сполученими Штатами Америки грошово-кредитна політика в довгостроковому періоді за всіма своїми стратегічними напрямками, пріоритетами і механізмами забезпечує державі колосальні конкурентні переваги і доходи від лідерства в глобальній валютній системі. Причому ці доходи не обмежуються тільки форматом потужного валютного впливу США на світову фінансову систему, але й значно збільшуються за рахунок операцій на світовому ринку кредитного капіталу. Йдеться, зокрема, про кредитування країн зі слабким економічним розвитком під заставу реальних активів і державного майна, які з часом (у разі кредитної неспроможності позичальників) переходять у власність американських кредиторів.

Кредитний механізм фінансування Сполученими Штатами Америки зарубіжних країн активно реалізується нині на інституційній платформі Міжнародного валютного фонду, який, як відомо, висуває до держав-позичальниць доволі жорсткі вимоги до приватизації частини державної власності, усунення обмежувальних бар'єрів у надходженні на внутрішній ринок іно-

земного інвестиційного капіталу, спрощення діючого порядку продажу земельних ресурсів тощо. Тож доволі часто через кредитні механізми фінансування економік країн-позичальниць економічні агенти Сполучених Штатів Америки здобувають доступ до тих зарубіжних активів, які неможливо придбати напряму.

Крім того, політика активного кредитування іноземних держав і компаній дає змогу США формувати великомасштабні зарубіжні активи, номіновані в американському доларі, та забезпечувати зарубіжну експансію власних банківських структур, стимулюючи іноземних агентів до більш активного використання долара у своїх зовнішньоекономічних операціях та нагромадження у безпрецедентних масштабах доларових резервів. До речі, подібна «установка» повною мірою відповідає й національним інтересам країн-позичальниць, зорієнтованих на ослаблення власних національних валют для підвищення цінової конкурентоспроможності своїх товарів і послуг на глобальних ринках і підтримання стабільного притоку іноземного інвестиційного і кредитного капіталу.

У табл. 1 наведено основні показники, що віддзеркалюють конкурентну диспозицію і роль американського долара у світовій валютній системі і засвідчують його системну експансію на всі сегменти глобального фінансового ринку. Так, у період 2005–2016 рр. частка долара у світовій емісії боргових зобов'язань в іноземних валютах зросла із 40,2% (4,3 трлн. дол. США) до 60,1% (9,9 трлн. дол.); в емісії міжнародних боргових

Таблиця 1. Основні показники, що характеризують роль долара США у статусі світової валюти в 2005–2016 рр. [10]

Показник	2005	2007	2009	2012	2014	2016
Вартісні обсяги глобальних валютних резервів, номінованих у доларі, млрд. дол. США	1891	2631	2848	3731	3839	5053
Частка долара в глобальних валютних резервах країн, %	69,0	70,5	68,2	66,5	65,9	64,0
Частка долара в міжнародних розрахунках, %	...	...	...	29,7	38,8	42,1
Вартісні обсяги емісії боргових зобов'язань в іноземних валютах, номінованих у доларі, млрд. дол. США	4259	5671	6217	7532	8810	9928
Частка долара в емісії боргових зобов'язань в іноземних валютах, %	40,2	44,8	45,5	49,8	50,2	60,1
Вартісні обсяги емісії міжнародних боргових цінних паперів, номінованих у доларі, трлн. дол. США	1,0	1,3	1,3	1,5	1,7	2,4
Частка долара в емісії міжнародних боргових цінних паперів, %	51,3	49,2	54,2	60,2	68,2	70,1
Вартісні обсяги виданих міжнародних кредитів, номінованих у доларі, млрд. дол. США	2051	3213	3057	3408	3513	4015
Частка долара у виданих міжнародних кредитах, %	55,1	54,8	56,2	54,6	56,1	59,1
Вартісні обсяги міжнародних депозитів, номінованих у доларі, млрд. дол. США	2434	3985	3483	3858	3804	3936
Частка долара в міжнародних депозитах, %	54,3	58,9	58,4	57,8	55,6	56,6
Вартісні обсяги емісії міжнародних облігацій і нот, номінованих у доларі, млрд. дол. США, у тому числі:	1979	3116	3541	4369	5027	5623
– суверенних	465	459	530	701	810	935
– публічних інституцій	132	170	269	377	509	587
– фінансових інституцій	1198	2299	2464	2912	3243	3565
– міжнародних організацій	184	188	278	379	465	536
Частка долара в емісії міжнародних облігацій і нот, %, у тому числі:						
– суверенних	23,5	14,7	15,0	16,1	16,1	16,6
– публічних інституцій	6,7		7,6	8,6	10,1	10,4
– фінансових інституцій	69,2	73,8	69,6	66,6	64,5	63,4
– міжнародних організацій	7,0	6,0	7,9	8,7	9,2	9,5

цінних паперів – із 51,3% (1,0 трлн. дол.) до 70,1% (2,4 трлн. дол.); у глобальному обсягу виданих міжнародних кредитів – із 55,1% (2,1 трлн. дол.) до 59,1% (4,0 трлн. дол.), а в залучених депозитах – із 54,3% (2,4 трлн. дол.) до 56,6% (3,9 трлн. дол.).

Незначне зменшення ролі американського долара в глобальних показниках валютного обігу спостерігається тільки за показниками його частки у глобальних валютних резервах – із 69% (1,9 трлн. дол.) до 64% (5,1 трлн. дол.) та в емісії міжнародних облігацій і нот – 23,5% (2,0 трлн. дол.) до 16,5% (5,6 трлн. дол.) відповідно. Однак воно швидше відбиває звичайну поведінку учасників глобального валютного ринку щодо інвестування коштів у диверсифіковані валютні портфелі (особливо у кризові і посткризові періоди), а також співвідношення реального попиту і пропозиції на американський долар з урахуванням виходу інвесторів із валютних угод із використанням позикових коштів.

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на таке великомасштабне представництво американського долара в глобальному валютному обігу, його стійкість у статусі світової резервної валюти залежить не тільки від стану економіки Сполучених Штатів Америки, а й від стану національних економік країн, що пред'являють попит на доларовий грошовий ресурс як резервну валюту. З іншого боку, вірним є й зворотне

твердження: економічні, грошово-кредитні і фінансові проблеми США стають проблемами інших країн, а фінансова глобалізація «запускає» в дію трансмісійний механізм передавання кризових «фінансових інфекцій», фінансових дисбалансів і шоків, що зароджуються у Сполучених Штатах Америки. Тож у девальвації американського долара не зацікавлені передусім головні гравці світових фінансових ринків: центральні банки держав, транснаціональні банківські структури і ТНК, оскільки загострення будь-яких курсових проблем із ним відразу ж спричиняє зниження вартості їхніх доларових прибутків та активів, прискорення інфляційних процесів і значне погіршення умов світової торгівлі.

Таким чином, усі власники (насамперед іноземні) активів, номінованих в американських доларах, стають, по суті, його заручниками і надзвичайно зацікавлені у збереженні його стійкості. Найбільш влучно висловився із цього приводу міністр фінансів США Дж. Коннеллі на зустрічі лідерів «Великої десятки» в Римі у 1971 р. відразу ж після скасування адміністрацією президента Р. Ніксона режиму вільної конвертації долара в золото і переведення міжнародної фінансової системи на «рейки» плаваючого валютного курсу: «Долар – наша валюта, але ваша проблема» [11]. Ця фраза залишається актуальною й дотепер.

1. *Gold price in a range of currencies since December 1978.* URL: www.gold.org/download/value/stats/statistics/xls/gold_prices.xls.
2. *Historical Gold Prices – 1833 to Present.* URL: http://www.nma.org/pdf/gold/his_gold_prices.pdf.
3. Господарчук Г.Г. *Будущее мировой валютной системы. Финансы и кредит.* 2012. № 9(489). С. 2–9.
4. Remsperger H., Winkler A. *Welchen Einfluss hat der Wechselkurs auf die internationale Rolle von US-Dollar und Euro? In Perspektiven der Wirtschaftspolitik, Zeitschrift des Vereins für Socialpolitik.* Band 10, Heft 1, 2009. S. 21–38.
5. *Implications of the Dollar as the World Reserve Currency.* Submitted to Professor Dr. Schularick on September 15th 2010 by Jay Pocklington Matriculation number: 4144138. P. 4.
6. *Monetary Base. Currency in Circulation. Board of Governors of the Federal Reserve System (US).* URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/MBCURRCIR>.
7. *OECDStat.* URL: <http://stats.oecd.org/index.aspx?>
8. *Политическое измерение мировых финансовых кризисов. Феноменология, теория, устранение: монография / В.И. Якунин, С.С. Сулакишин, Н.А. Аверкова; под общ. ред. С.С. Сулакишина. М.: Научный эксперт, 2012. С. 181, 183.*
9. *Economic Report of the President of the USA. Together with the Annual Report of the Council of Economic Advisers, January 2017.* P. 594.
10. *The International Role of the Euro. European Central Bank. Eurosystem, July 2017.*
11. Бранд М. *Долларовый империализм 2015 года издания. ПолиСми. 9 марта 2015 г.* URL: <http://polismi.ru/ekonomika/romansy-o-finansakh/1040-dollarovyy-imperializm-2015-goda-izdaniya.html>.

E-mail: andavydenko@gmail.com

УДК 339.9(477)

Шупрудько Н.В.

аспірант кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України

ВПЛИВ ФІСКАЛЬНИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Досліджено вплив окремих фіскальних інструментів на основні індикатори економічної безпеки держави. Проаналізовано вплив таких податків, як ПДВ, податок на прибуток на динаміку ВВП, державного боргу, рівня безробіття, індексу споживчих цін та сальдо платіжного балансу. Досліджено вплив двох основних податків (ПДВ та податку на прибуток) на такі індикатори економічної безпеки держави, як динаміка ВВП, індекс споживчих цін, рівень безробіття, розмір державного боргу. На основі проведеного аналізу встановлено математичні залежності між фіскальними інструментами та індикаторами економічної безпеки держави, що дають змогу науково обґрунтовувати рекомендації щодо впливу фіскальної політики на національну економіку та рівень її безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, фіскальна політика, фіскальні інструменти, ВВП, ПДВ, державний борг, імпорт.

ВЛИЯНИЕ ФИСКАЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ НА ИНДИКАТОРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Шупрудько Н.В.

Исследовано влияние отдельных фискальных инструментов на основные индикаторы экономической безопасности государства. Проанализировано влияние таких налогов, как НДС, налог на прибыль на динамику ВВП, государственного долга, уровня безработицы, индекса потребительских цен и сальдо платежного баланса. Исследовано влияние двух основных налогов (НДС и налога на прибыль) на такие индикаторы экономической безопасности государства, как динамика ВВП, индекс потребительских цен, уровень безработицы, размер государственного долга. На основе проведенного анализа установлены математические зависимости между фискальными инструментами и индикаторами экономической безопасности государства, позволяющие научно обосновывать рекомендации относительно влияния фискальной политики на национальную экономику и уровень ее безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, фискальная политика, фискальные инструменты, ВВП, НДС, государственный долг, импорт.

THE INFLUENCE OF FISCAL INSTRUMENTS ON ECONOMIC SECURITY INDICATORS OF THE STATE

Shuprudko N.

The influence of fiscal instruments on the main economic security indicators of the state is investigated. In particular, the impact of such taxes as VAT, income tax on GDP dynamics, government debt, unemployment rate, consumer price index and balance of payments balance are analyzed. In particular, the impact of two major taxes (VAT and income tax) on the following indicators of the country's economic security as GDP dynamics, consumer price index, unemployment rate, and size of public debt has been investigated. On the basis of the analysis, mathematical dependencies between fiscal instruments and indicators of economic security of the state are established, which allow to substantiate scientifically the recommendations on the impact of fiscal policy on the national economy and level of its security.

Keywords: economic security, fiscal policy, fiscal instruments, GDP, VAT, state debt, import.

Постановка проблеми. Сучасний гео економічний простір характеризується стрімкими процесами глобалізації, інтеграції господарської діяльності, економічної та соціальної політики. Проте між країнами не припиняється запекла боротьба за контроль над обмеженими економічними ресурсами, транспортними коридорами, новими технологіями та відстоювання власних економічних інтересів.

Підписання 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС ще більше посилює актуальність питань щодо наукового пошуку шляхів та методів під-

вищення конкурентоспроможності українських товарів на внутрішньому, європейському та світовому ринках, забезпечення сталого економічного зростання та економічної безпеки держави у цілому. Оскільки процес економічної інтеграції до ЄС передбачає максимальну ліквідацію торговельних бар'єрів на шляху міжнародної торгівлі, одними з основних важелів впливу на ці процеси залишаються фіскальні інструменти. Світовий досвід засвідчує, що більшість країн, де-юре декларуючи максимальне сприяння міжнародній торгівлі, продовжує захищати внутрішні ринки, у тому

числі за допомогою фіскальних важелів. Нехтування проблемами пошуку фіскальних важелів підвищення рівня економічної безпеки держави може остаточно перетворити кожну державу на сировинний придаток та ринок збуту товарів низької якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам досліджуваної проблематики приділено значну увагу зарубіжних і вітчизняних учених. Зокрема, питанням зміцнення економічної безпеки держави, визначенню її індикаторів і загроз, формуванню довготермінової стратегії економічної безпеки України присвячено праці таких вітчизняних науковців, як В. Геєць [1], І. Майбуров [3], В. Мартинюк [4], В. Франчук, Ю. Кіжецький [7], та зарубіжних дослідників: П. Баклі, С. Пасс, К. Прескот [8], Ч. Грей, Т. Лейн [9] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз впливу інструментів фіскального регулювання, а саме податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість, на основні індикатори економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень податкових надходжень значно залежить від ставок податків і, своєю чергою, впливає на стан макроекономічного розвитку країни як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Скорочення податкових надходжень може призвести до зростання державного боргу, зменшення державних видатків на фінансування соціальної сфери, уповільнення темпів розвитку економіки, що у багаторічній перспективі спричиняє зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, девальвацію національної грошової одиниці, зростання безробіття та погіршення демографічного і соціально-культурного стану країни [8, с. 180].

Спробуємо змоделювати вплив ставок податків на податкові надходження та проаналізувати вплив податкових надходжень на макроекономічні тенденції розвитку України. Це передбачає пошук залежності між ставками податків та обсягами податкових надходжень на першому етапі проведення обчислень і отримання залежності між значеннями макроекономічних показників та обсягами податкових надходжень – на другому етапі розрахунків. Така послідовність дає змогу визначити, наскільки раціональними є вибрані ставки податків та яким є вплив податкових надходжень на економічний стан країни. У кінцевому підсумку це дасть змогу визначити, як механізм фіскального регулювання впливає на економічну безпеку України.

Математичний аналіз доцільно проводити на основі визначення залежності між досліджуваними показниками, що можна зробити на основі використання методу найменших квадратів¹. На основі цього методу можливим є отримання регресійного рівняння, яке відображатиме математичну залежність між декількома досліджуваними показниками [9, с. 180]. На підставі отриманих результатів сформуємо висновки про вплив того чи іншого податку на стан макроекономічної ситуації в Україні. Регресійні рівняння можуть будуватися на основі різних типів залежностей (лінійна, поліноміальна, степенева, логарифмічна тощо). Оскільки у

цьому аналізі розглядаються показники, які описують поведінку економічної системи з погляду загальних показників на макrorівні, що виключає вплив ірраціонального складника поведінки мислячих суб'єктів – учасників цієї системи, то доцільним є використання найбільш простої з погляду математичних розрахунків лінійної залежності. Тоді шукане рівняння залежності матиме таку форму:

$$y = a_0 + \sum_{i=1}^N a_i x_i, \quad (1)$$

де y – результуючий параметр (залежна змінна); a_0, a_i – коефіцієнти регресійного рівняння; x_i – значення незалежних змінних; N – кількість незалежних змінних або чинників, що враховуються під час побудови регресійного рівняння.

У додатку до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України² наведено індикатори, на основі яких здійснюється оцінка рівня економічної безпеки України. У переважній більшості це макроекономічні показники, які дають змогу комплексно оцінити стан національної економіки. На цьому етапі дослідження використаємо основні з них: валовий внутрішній продукт, темп інфляції, рівень безробіття, державний борг. Вибір цих показників зумовлений цілями даного дослідження.

Оскільки податок на додану вартість (VAT) дає найбільші фінансові надходження до державного бюджету України, то аналіз впливу механізму фіскального регулювання на економічну безпеку держави розпочнемо саме із цього податку. На рис. 1 представлено порівняльну динаміку темпів приросту податкових надходжень від ПДВ з імпортних товарів та ВВП України.

На основі аналізу рис. 1 бачимо, що динаміка ВВП та податкових надходжень від ПДВ із увезених товарів є високо корельованою:

$$PKB = 35,6 + 8,39VAT, \quad (2)$$

де ВВП – значення валового внутрішнього продукту, дол. США; ПДВ – податкові надходження до державного бюджету України від ПДВ із увезених на митну територію України товарів, дол. США.

Рівняння (2) показує, що зростання ВВП України на 1% відбувається за зростання податкових надходжень від ПДВ з імпортних товарів на 8,4%. Із цього можна зробити висновок, що зростання рівня підприємницької активності в Україні, як і зростання ВВП, відбувається зі зростанням обсягів імпорту. Це ще раз підтверджує значну залежність української економіки від імпорту [1, с. 20], адже багато бізнес-проектів значно залежать від імпортних товарів: техніки, технологій, палива тощо, тому доцільним є зменшення податкового навантаження на імпортні товари як інструменту пришвидшення росту економіки.

Наступними індикаторами економічної безпеки держави, які були вибрані для дослідження, стали рівень безробіття та темп інфляції. На рис. 2 представлено порівняльну динаміку темпів приросту надходжень від сплати ПДВ із увезених товарів та рівня без-

¹ Має на меті визначення лінійних коефіцієнтів зміни результуючого параметра (залежної змінної) та регресорів (незалежних змінних) у рівнянні регресії.

² Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (2013): Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/ME131588.html/

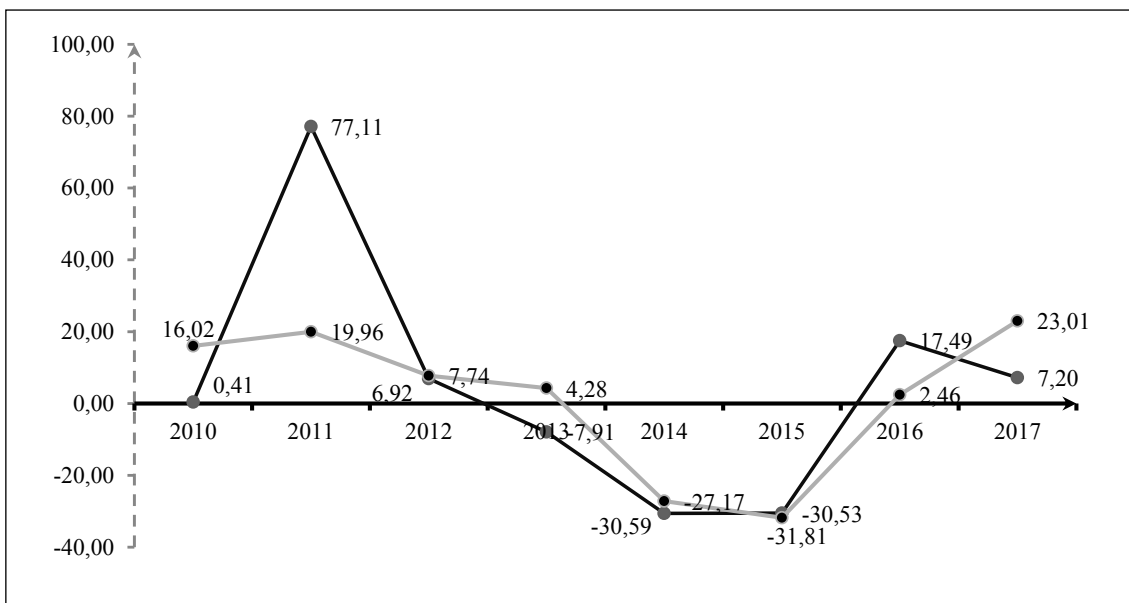

Рис. 1. Порівняльна динаміка темпів приросту ВВП та ПДВ на імпорт, %

Джерело: побудовано автором за даними [5; 6]

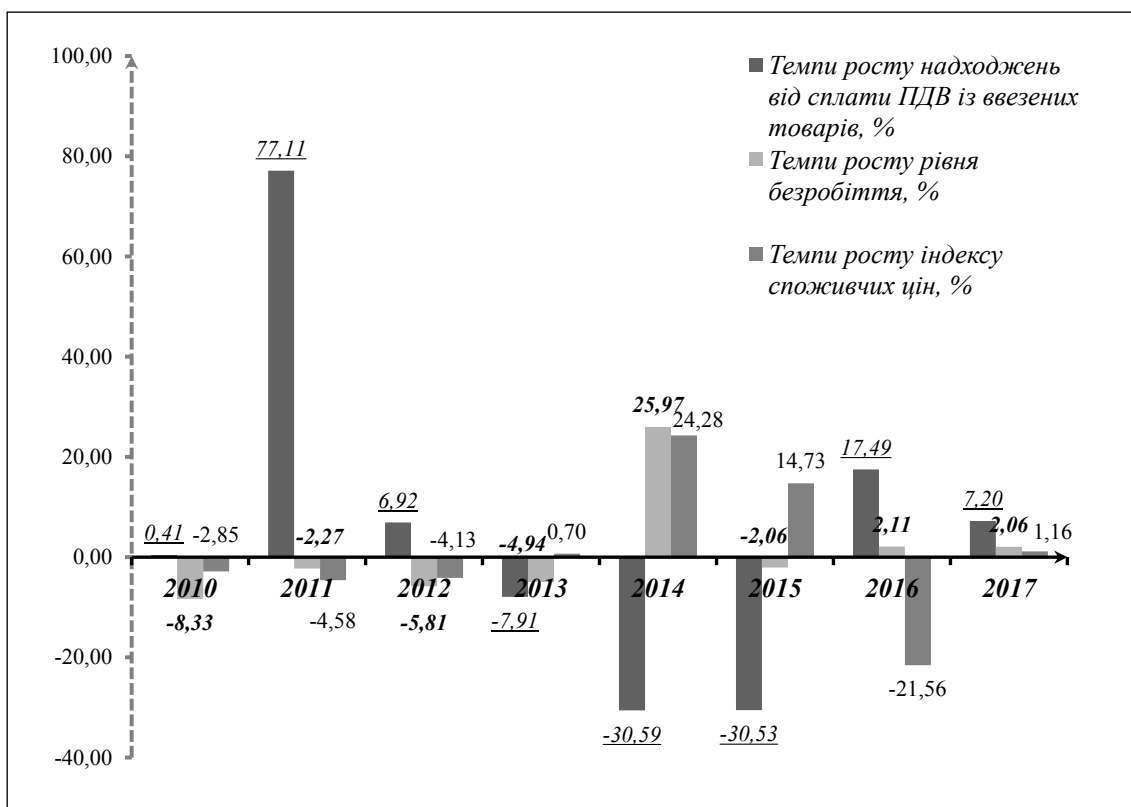

Рис. 2. Порівняльна динаміка темпів приросту надходжень від сплати ПДВ із увезених товарів, рівня безробіття та індексу споживчих цін за період 2010–2017 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [2; 5]

робіття й індексу споживчих цін (Consumer Price Index (CPI)) за період 2010–2017 рр.

Як бачимо з рис. 2, між обсягом надходжень від сплати ПДВ із увезених товарів та рівнем безробіття й інфляцією існує обернено пропорційна залежність

із часовим лагом у декілька років. Зростання надходжень від сплати ПДВ одразу не спричиняє суттєвих змін рівня безробіття та інфляції [3, с. 221], проте позитивні зміни цих базових індикаторів економічної безпеки починають бути помітними вже за два-три

роки. З огляду на це, зв'язок між цими показниками можна розглядати як опосередкований та з невисоким рівнем кореляції. Залежність між досліджуваними показниками може бути представлена таким рівнянням регресії:

$$U = 11,13 - 1,75 \times 10^{-10} VAT, \quad (3)$$

$$CPI = 143,36 - 2,56^{-9} VAT, \quad (4)$$

де U – рівень безробіття, %; CPI – значення індексу споживчих цін, %.

Отриманні регресійні рівняння залежності рівня безробіття та індексу споживчих цін від динаміки надходжень ПДВ із увезених на митну територію України товарів показують, що зростання надходжень від цього податку супроводжується зменшенням інфляції та безробіття. Це відповідає попередньому припущенню, що економічне зростання, а отже, й рівень економічної безпеки України залежить від доступності імпортованих товарів на внутрішніх ринках [7, с. 9].

Рівняння (3) і (4) показують, наскільки важливим є ПДВ для української економіки та економічної безпеки держави. Завдяки цьому податку втрати від зростання імпорту компенсуються зростанням податкових надходжень, що дає змогу згладжувати несприятливі коливання у зовнішньоекономічній активності в короткостроковій перспективі. У довгостроковій перспективі для забезпечення необхідного рівня економічної безпеки доцільним є розвиток вітчизняного виробництва конкурентоспроможних товарів.

Одним із найважливіших показників, які характеризують рівень економічної безпеки України, є державний борг. Динаміка цього показника вже була представлена вище, з чого зроблено висновок, що його обсяги зростають і, найбільш імовірно, що в коротко-

строковій перспективі (один-три роки) ця тенденція збережеться. На рис. 3 відображено порівняльну динаміку темпів приросту державного боргу та надходжень від сплати ПДВ із увезених на митну територію України товарів.

З рис. 3 видно, що динаміка надходжень від сплати ПДВ з імпортованих товарів є низько корельованою (коефіцієнт кореляції менше 0,1) із динамікою державного боргу України. Це свідчить, що зростання підприємницької активності, яке зазвичай супроводжується збільшенням обсягів імпортованих операцій, відповідає уповільненню зростання державного боргу. Оскільки для цих показників рівень кореляції є незначним, то побудова рівняння регресії є недоцільною.

Окрім податку на додану вартість, одним із найбільш вагомих податків у системі фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності є податок на прибуток, який сплачують експортери. На рис. 4 представлено динаміку надходжень від сплати податку на прибуток за період 2009–2017 рр.

Рис. 4 демонструє, що поточні надходження від сплати податку на прибуток є значно нижчими, ніж упродовж 2011–2013 рр. Проте значення цього показника зростало протягом останніх трьох років, що свідчить про зростання підприємницької активності. Ставка податку на прибуток протягом 2011–2016 рр. зменшилася з 23% до 18%, причому вона залишалася незмінною протягом останніх трьох років. Це та зростання податкових надходжень свідчать, що рівень ставки цього податку є оптимальним. Окрім того, варто зауважити, що відсутність зміни ставки цього податку дає змогу підприємцям більш ефективно планувати свою діяльність, тому стабільна ставка також може бути чинником, який стимулює зрос-

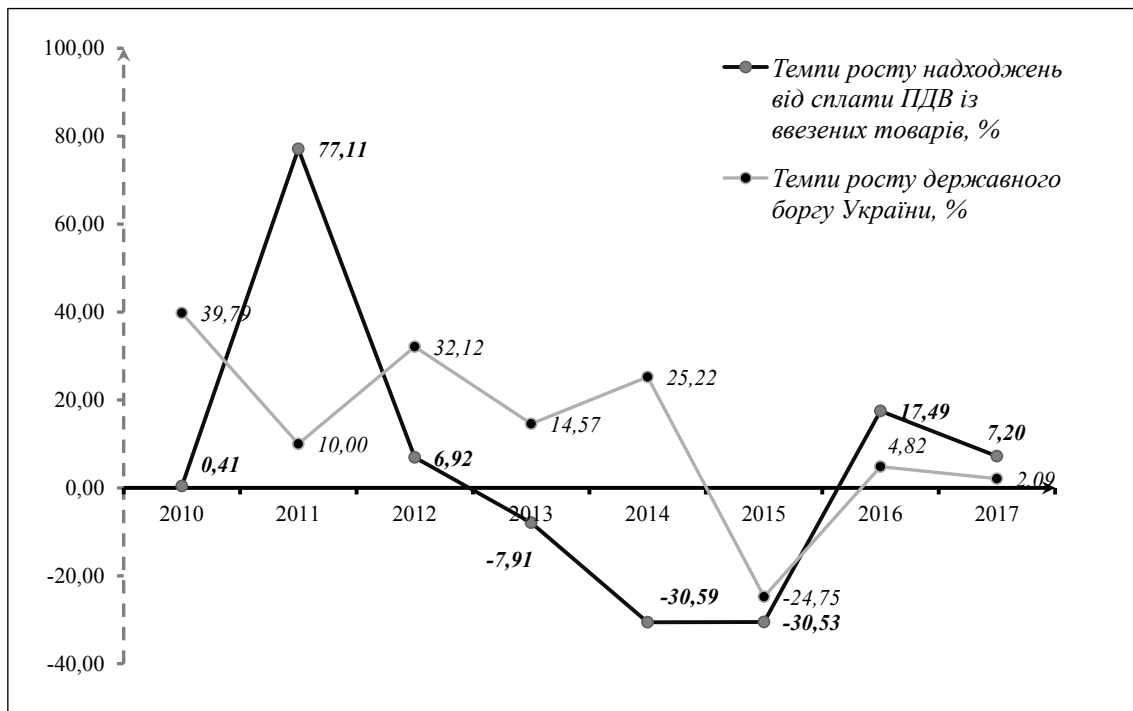
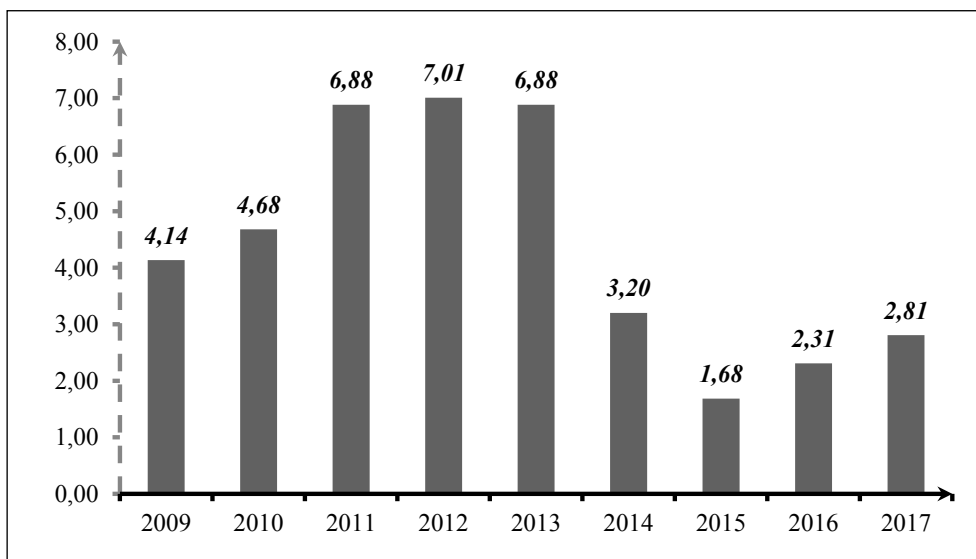

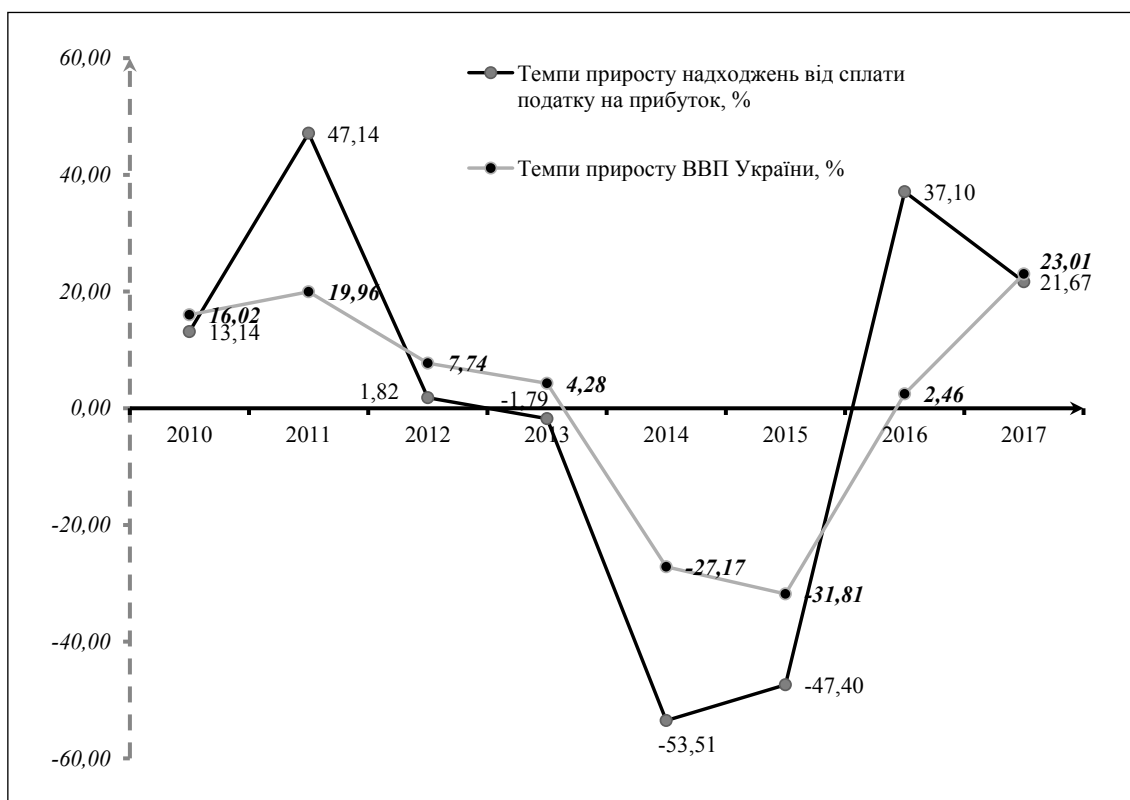
Рис. 3. Порівняльна динаміка темпів приросту ПДВ на імпорт та темпів приросту державного боргу, %

Джерело: побудовано автором за даними [5; 6]

Рис. 4. Динаміка надходжень від сплати податку на прибуток за період 2009–2017 рр., млрд. дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [5]

Рис. 5. Порівняльна динаміка темпів приросту надходжень від сплати податку на прибуток та ВВП України за період 2010–2017 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [5; 6]

тання надходжень до державного бюджету [4, с. 125]. Оскільки ставка цього податку змінювалася лише декілька разів, її регресійний аналіз є неможливим, проте доцільно дослідити вплив надходжень від сплати податку на прибуток на рівень економічної безпеки держави.

На рис. 5 зображено темпи приросту динаміки надходжень від сплати податку на прибуток та ВВП України за період 2010–2017 рр., %.

На основі рис. 5 можна підсумувати, що динаміка зміни надходжень від сплати податку на прибуток є більш нестабільною, ніж динаміка зміни ВВП. Також,

як це логічно впливає зі статистичних даних, зростання надходжень від його сплати відповідає економічному зростанню. Для більш повного розуміння взаємозалежності між цими показниками побудуємо регресійне рівняння:

$$ВВП_T = 66,14 + 15,48ПН_{ппп}, \quad (5)$$

де $ПН_{ппп}$ – податкові надходження від сплати податку на прибуток підприємств, дол. США.

На основі рівняння (5) можна довести попереднє припущення про те, що зростання надходжень від сплати податку на прибуток відповідає зростанню ВВП України. За збільшення ВВП на 1% відбувається зростання надходжень на 15,48%. Дослідимо вплив надходжень від сплати податку на прибуток на інші індикатори економічної безпеки держави (рівень безробіття та інфляції, вимірною у формі індексу споживчих цін). Динаміка цих індикаторів представлена на рис. 6.

Як бачимо з рис. 6, зміна надходжень від сплати податку на прибуток зазвичай відповідає зменшенню індексу споживчих цін та рівня безробіття. Це доводить, що збільшення надходжень від сплати цього податку відповідає зростанню економіки та підвищенню підприємницької активності. Регресійні рівняння залежності між цими показниками виглядатимуть так:

$$РБ_T = 10,55 - 0,33 \times ПН_{ппп}, \quad (6)$$

$$ІСЦ_T = 136,57 - 5,28 \times ПН_{ппп}, \quad (7)$$

де $ПН_{ппп}$ – податкові надходження від сплати податку на прибуток підприємств, млрд. дол. США.

Як зазначалося вище, одним із найбільш вагомих індикаторів рівня економічної безпеки України є обсяг державного боргу. Порівняльну динаміку темпів росту цього індикатора та надходжень від сплати податку на прибуток представлено на рис. 7. Між цими показниками виявлений невисокий рівень кореляції, що унеможливило використання регресійного аналізу.

На основі даних рис. 7 можна підсумувати, що зростання надходжень від сплати податку на прибуток зазвичай відповідає зменшенню державного боргу, проте суттєвої залежності між цими показниками не виявлено.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки проведеного дослідження, слід відзначити, що нами здійснено аналіз впливу інструментів фіскального регулювання на основні індикатори економічної безпеки України. Зокрема, досліджено вплив двох основних податків (ПДВ та податку на прибуток) на такі індикатори економічної безпеки держави, як динаміка ВВП, індекс споживчих цін, рівень безробіття, розмір державного боргу. Базуючись на аналізі динаміки податкових надходжень та макроекономічних показників, а також за допомогою побудови регресійних залежностей, нами встановлено:

1. Економічне зростання, як і рівень економічної безпеки України, значною мірою залежать від імпорту засобів та предметів праці. Результати дослідження показали, що зростання ВВП на 1% відбувається за зростання податкових надходжень від ПДВ з імпортованих товарів на 8,4%.

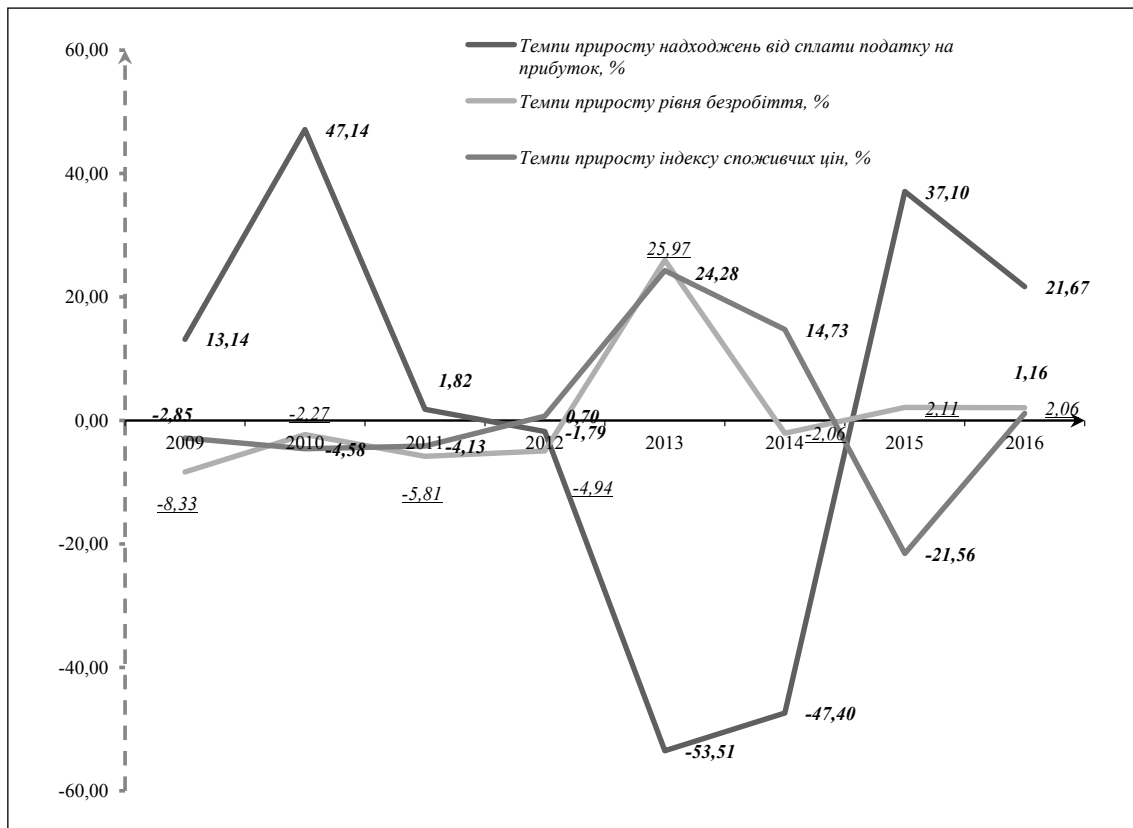

Рис. 6. Порівняльна динаміка темпів приросту надходжень від сплати податку на прибуток, індексу споживчих цін і рівня безробіття за період 2010–2017 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [2; 5]

Рис. 7. Порівняльна динаміка темпів росту обсягу державного боргу та надходжень від сплати податку на прибуток за період 2010–2017 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [5; 6]

2. Між обсягом надходжень від сплати ПДВ із увезених товарів та рівнем безробіття й інфляцією існує обернено пропорційна залежність із часовим лагом у декілька років. Швидке зростання податкових надходжень одразу не супроводжується суттєвими змінами рівня безробіття та інфляції, проте позитивні зміни цих базових індикаторів економічної безпеки починають бути помітними вже за два-три роки.

3. Проведене дослідження показало, що зростання податкових надходжень від сплати ПДВ та податку на прибуток зазвичай відповідає зменшенню державного боргу, проте всупереч економічній логіці суттєвої залежності між цими показниками в Україні не встановлено.

У подальших дослідженнях проаналізуємо вплив інших фіскальних інструментів на індикатори економічної безпеки держави.

1. Гесць В.М. Політична й економічна реформи: питання синхронізації. Економіка і прогнозування. 2001. № 4. С. 9–23.

2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.08.2018).

3. Майбуров І.А. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика: монографія. Київ: Кондор, 2011. 352 с.

4. Мартинюк В.П. Фінансові аспекти розбудови митної системи в інтересах економічної безпеки України: монографія. Київ: Кондор, 2011. 326 с.

5. Основні напрями бюджетної політики на 2019–2020 роки (аналітична довідка). Financial and Economic Analysis Office in the VRU. URL: <https://feao.org.ua/?lang=en>.

6. Світовий банк. Україна. Банк даних. URL: <http://api.worldbank.org/v2/uk/country/UKR?downloadformat=excel> (дата звернення: 15.08.2018).

7. Франчук В.І., Кіржецький Ю.І. Аналіз методів оцінювання та виявлення тіньової економіки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 1. С. 1–11.

8. Buckley P.J., Pass C.L. and Prescott K. Measures of International Competitiveness: A Critical Survey. Journal of Marketing Management. 1988. Vol. 4. № 2. P. 175–200.

9. Gray Ch., Lane T., Varoudakis A. Fiscal policy and economic growth : Lessons for Eastern Europe and Central Asia: The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2007. 331 p.

E-mail: szuprudko@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.24

Васюренко Л.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Луганський національний аграрний університет (м. Харків)

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЧИННИКІВ НА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ

У статті запропоновано концепцію логіки вдосконалення організації оплати праці, що передбачає виокремлення та систематизацію економіко-соціальних чинників впливу на державне регулювання організації оплати праці. Також у концепції запропоновано оцінювання за допомогою методики регресійного аналізу. Результативною ознакою визначено показник розміру середньомісячної заробітної плати за відпрацьовану годину. Реалізація цієї концепції пов'язана з обґрунтуванням шляхів удосконалення регулювання державними інститутами організації оплати праці для оптимізації критеріїв заробітної плати, шляхів ефективного управління фондом оплати праці, зниження податкового навантаження на фонд оплати праці, збільшення продуктивності праці.

Ключові слова: організація оплати праці, державне регулювання, мінімальна заробітна плата, соціальні гарантії, економіко-соціальні чинники, державна політика.

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ НА ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ОПЛАТЫ ТРУДА

Васюренко Л.В.

В статье предложена концепция логики совершенствования организации оплаты труда, что предполагает выделение и систематизацию экономико-социальных факторов влияния на государственное регулирование организации оплаты труда, а также оценивания с помощью методики регрессионного анализа. Результативным признаком определен показатель размера среднемесячной заработной платы за отработанный час. Реализация данной концепции связана с обоснованием путей совершенствования регулирования государственными институтами организации оплаты труда для оптимизации критериев заработной платы, путей эффективного управления фондом оплаты труда, снижения налоговой нагрузки на фонд оплаты труда, увеличения производительности труда.

Ключевые слова: организация оплаты труда, государственное регулирование, минимальная заработная плата, социальные гарантии, экономико-социальные факторы, государственная политика.

ANALYSIS OF THE INFLUENCE FACTORS ON STATE REGULATION OF ORGANIZATION OF REMUNERATION OF LABOUR

Vasurenko L.

The article suggests a concept of logic implementation for the improvement of organization of remuneration of labour, which involves the selection and systematization of the social and economic influences on state regulation of organization of labor remuneration and evaluation using techniques of regression analysis. The indicator of the average monthly wage for the hour worked is defined as an effective sign. The implementation of this concept is connected with the justification of ways to improve the regulation of state institutions of the organization of wages in order to optimize the criteria of wages, ways of effective management of the wage Fund, reducing the tax burden on the wage Fund, increasing productivity.

Keywords: organization of wages; state regulation; minimum wage; social guarantees; economic and social factors; state policy.

Постановка проблеми. Для суспільства України явища кризовості стали звичайним явищем, тому дискусійні питання, пов'язані з організацією оплати праці найманих працівників, не нові. Криза платежів в Україні зумовила зміни в структурі доходів населення, значна частка яких припадає у пересічного громадянина саме на заробітну плату. Внаслідок активного розвитку тіньового заробітку як частини тіньової економіки країни актуалізуються питання «відбілювання» заробітної плати та доведення її до гідного рівня.

При цьому наявні методи її організації на сучасних підприємствах стримують розвиток мотиваційного механізму для персоналу з матеріального погляду, оскільки не спроможні врахувати весь спектр наявних альтернатив формування доходів громадян. Така ситуація ускладнюється відсутністю мотивації працівників підприємств демонструвати реальний заробіток через високий податковий та адміністративний тиск на фонд оплати праці. Своєю чергою, роботодавць в умовах виживання на ринку вимушений здійснювати систе-

матичну оптимізацію найманих працівників і фонду оплати праці, що виступає як додаткове джерело ліквідності підприємства.

Таким чином, необхідність утручання державних інститутів у систему організації оплати праці для її оптимізації та зростання ефективності є невід'ємним вектором реформування національної економіки країни.

Кардинальна зміна зовнішніх умов ведення господарських процесів в Україні вимагає перегляду економічного змісту категорії «заробітна плата», зокрема її розуміння не лише як джерела фінансового забезпечення, а й інструменту впливу на результати діяльності працівників. Класичні методи зараз застосовувати неможливо, оскільки змінилися зовнішні та внутрішні умови праці, рівень життя тощо, а отримані оціночні результати щодо стану оплати праці на підприємстві треба трактувати комплексно й на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації оплати праці присвячено низку праць зарубіжних науковців, зокрема, таких як: К. Альдерфер, М. Армстронг, Г. Беккер, Ф. Герцберг, П. Друкер, Дж. Кейнс, К. Макконнелл, А. Маршалл, А. Маслоу, М. Мескон, П. Самуельсон, А. Сміт, А. Файоль. Широкому спектру питань, пов'язаних із проблемами організації системи оплати праці та теоретико-методичними аспектами її державного регулювання, присвячено праці багатьох учених, серед яких: Д. Богиня, І. Бондар, В. Вегера, Г. Джегур, С. Матюк, А. Колот, В. Лагутін, Е. Лібанова, В. Новіков та ін. Їхні праці мають високу науково-теоретичну й практичну цінність, оскільки надають категоріальний і методологічний апарат та окреслюють основні напрями подальших наукових досліджень у цій сфері для поглиблення та всебічного розвитку розуміння механізму організації оплати праці як однієї з фундаментальних категорій економічної науки. Деякі з них дають свої тлумачення організації оплати праці – від вузького до дедалі ширшого значення, пропонують різні підходи до оцінки стану показників, які характеризують рівень отримання справедливої винагороди за працю з використанням дефініцій класифікації показників за частковими функціональними критеріями, індикаторів диференціації оплати праці та показників прибутку як передумови для визначення стану економічної сталості тощо. Однак усі ці підходи не завжди можна пристосувати до сучасних умов, які створюються під впливом нових економічних відносин, оскільки деякі обчислювання є складними, а їх практичне застосування не завжди можливе.

Вагомим питанням в організації оплати праці є її нарахування, справедливість та прозорість якого стали пріоритетними характеристиками для працівників. При цьому до роботодавця висуваються нові критерії оцінювання ефективності управління фондом оплати праці, що враховують характерні особливості та специфіку ведення бізнесу, структуру, політику й культуру управління персоналом, загальні цілі на ринку. Таким чином, методичні підходи до організації оплати праці на національному рівні з виокремленням чинників впливу на цей процес потребують суттєвого доопрацювання в напрямі одночасного збереження кадрового потенціалу та виявлення додаткових можливостей оптимізації фонду оплати праці без фінансових і кадрових утрат.

Постановка завдання. Незважаючи на наявні здобутки в розробленні цієї багатогранної проблематики, недостатньо вивченими є питання вдосконалення організації оплати праці в сучасних реаліях. Вирішення завдання щодо оцінювання впливу окремих чинників на рівень державної політики в системі оплати праці для її оптимізації та зростання результативності потребує подальших досліджень та наукового обґрунтування. Це зумовлює значущість питань оплати праці, мету, перспективність у науковому та практичному плані вибраної теми публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сформуємо групу економіко-соціальних чинників, які впливають на розмір заробітної плати і формування системи оплати праці та будуть розглядатися нами далі для оцінювання впливу на державне регулювання організації оплати праці з метою оптимізації результативного показника, за який нами взято розмір середньомісячної заробітної плати за відпрацьовану годину:

- валовий внутрішній продукт, млрд. грн.;
- доходи населення, млрд. грн., у т. ч. заробітна плата та соціальна допомога;
- кількість зайнятих, тис. осіб;
- кількість безробітних (за методологією МОП), тис. осіб;
- рівень безробіття (за методологією МОП), %;
- середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.;
- соціальний захист та соціальне забезпечення, млн. грн.;
- економічно активне населення, у т. ч. працездатного віку, тис. осіб;
- зайняті, у т. ч. працездатного віку, тис. осіб;
- безробітні, у т. ч. працездатного віку, тис. осіб;
- капітальні інвестиції в наукові дослідження та розробки, млн. грн.;
- обсяг внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт, млн. грн.;
- диференціація життєвого рівня населення: частка населення із середньодушовими еквівалентними доходами на місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, %.

Для оцінки гіпотези щодо позитивного впливу розміру валового внутрішнього продукту на середньомісячний розмір заробітної плати за відпрацьовану годину нами проведено кореляційно-регресійний аналіз із використанням Microsoft Office Excel, надбудова Аналіз даних. Розрахунки були здійснені з використанням показників за період 2000–2016 рр. у цілому по національному господарству країни, тому отримані результати мають достатньо високий рівень достовірності та можуть слугувати для об'єктивного аналізу впливу нижче вибраного чинника на результативну ознаку: Y – середньомісячна заробітна плата за відпрацьовану годину, грн.; X_1 – валовий внутрішній продукт, млрд. грн. [1; 2].

Результати обробки даних представлено в табл. 1. Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать, що зв'язок між валовим внутрішнім продуктом та середньомісячною заробітною платою за відпрацьовану годину за аналізований період є слабким, проте на результативну ознаку впливають інші чинники, що не включені до моделі. Мінливість результативної ознаки в даній регресійній моделі лише на 18,6% визначається мінливістю вибраного чинника.

Таблиця 1. Результати кореляційно-регресійного аналізу

Регресійна статистика						
Множинний R	0,430747695					
R-квадрат	0,185543577					
Нормований R-квадрат	0,04980084					
Стандартна помилка	7,384665683					
Спостереження	8					
Дисперсійний аналіз						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>	
Регресія	1	74,54028	74,54028	1,366877	0,286690244	
Залишок	7	327,1997	54,53329			
Всього	8	401,74				
Оцінка параметрів рівняння регресії						
	<i>Коефіцієнти (b)</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y-перетин	17,54051377	5,350007	3,278597	0,016852	4,449519019	30,63151
Змінна X ₁	0,004409746	0,003772	1,169135	0,28669	-0,00481952	0,013639

Джерело: власні розрахунки

Значення коефіцієнтів регресії були розраховані за даними вибірки. Необхідно переконатися, що розраховані коефіцієнти будуть статистично значущі (тобто відмінні від нуля для значної частини вибірок із розглянутої генеральної сукупності) та увійдуть у модель.

Для оцінки статистичної значущості коефіцієнта регресії висувається нульова гіпотеза про рівність коефіцієнтів регресії нулю. Для коефіцієнта b₁ математична форма запису нуль-гіпотези та альтернативної їй гіпотези така:

H₀: b₁ = 0 – коефіцієнт незначущий;

H₁: b₁ ≠ 0 – коефіцієнт значущий;

P-значення – ймовірність виконання нульової гіпотези для відповідного коефіцієнта.

Якщо P-значення < 5%, то коефіцієнт статистично значимий із надійністю 95% і включається в модель;

Якщо P-значення > 5%, то коефіцієнт статистично незначущий із надійністю 95%.

За розрахунками P(0,004409746) = 0,28669% (коефіцієнт статистично значущий); довірчий інтервал для коефіцієнтів регресії: («Нижні 95%» та «Верхні 95%»), -0,00481952 < b₁ < 0,0136.

Таким чином, проведений аналіз показав, що зростання валового внутрішнього продукту на 1 грн. призводить до зростання середньомісячної заробітної плати за відпрацьовану годину на 0,004 грн. Тобто зв'язок присутній і він є позитивним.

Для більш глибокого аналізу нами проведено аналогічний аналіз впливу кожного чинника, включеного в систематизацію оцінювання:

– розміру доходів населення на середньомісячний розмір заробітної плати за відпрацьовану годину як результативну ознаку, яка відображає ефективність державного регулювання організації оплати праці: Y – середньомісячна заробітна плата за відпрацьовану годину, грн.; X₂ – доходи населення, млрд. грн. Результати обробки даних представлено в табл. 2. Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать, що зв'язок між розміром доходів населення та середньомісячною заробітною платою за відпрацьовану годину за аналізований період є тісним, проте на результативну ознаку впливають й інші чинники, що не включені до моделі.

Мінливість результативної ознаки у цій регресійній моделі на 91,8% визначається мінливістю вибраного чинника.

За розрахунками P(0,016716577) = 4,75E-05% (коефіцієнт статистично значущий); довірчий інтервал для коефіцієнтів регресії: («Нижні 95%» та «Верхні 95%»), 0,012251572 < b₂ < 0,021182.

Таким чином, проведений аналіз показав, що зростання доходів населення на 1 грн. призводить до зростання середньомісячної заробітної плати за відпрацьовану годину на 0,017 грн. Тобто зв'язок присутній і він є позитивним;

– розміру заробітної плати на середньомісячний розмір заробітної плати за відпрацьовану годину як результативну ознаку, яка відображає ефективність державного регулювання організації оплати праці: Y – середньомісячна заробітна плата за відпрацьовану годину, грн.; X₃ – заробітна плата, млрд. грн. Результати обробки даних представлено в табл. 3.

Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать, що зв'язок між розміром доходів населення та середньомісячною заробітною платою за відпрацьовану годину за аналізований період є помірним, проте на результативну ознаку впливають й інші чинники, що не включені до моделі. Мінливість результативної ознаки у цій регресійній моделі на 55,2% визначається мінливістю вибраного чинника.

За розрахунками P(2,07059E-05) = 0,034659% (коефіцієнт статистично значущий); довірчий інтервал для коефіцієнтів регресії: («Нижні 95%» та «Верхні 95%»), 2,07646E-06 < b₃ < 3,93E-05. Таким чином, проведений аналіз показав, що зростання заробітної плати на 1 грн. призводить до зростання середньомісячної заробітної плати за відпрацьовану годину на 2,07059E-05 грн. Тобто зв'язок присутній і він є позитивним.

Відповідно до запропонованої вище методики, був проведений аналіз впливу кожного з виокремлених чинників на результативну ознаку.

У процесі аналізу результатів регресії за систематизованими економіко-соціальними чинниками впливу на державне регулювання організації оплати праці в національному господарстві країни нами побудовано

Таблиця 2. Результати кореляційно-регресійного аналізу

Регресійна статистика						
Множинний R	0,95812753					
R-квадрат	0,91800838					
Нормований R-квадрат	0,77515123					
Стандартна помилка	7,36718444					
Спостереження						
Дисперсійний аналіз						
	df	SS	MS	F	Значимість F	
Регресія	1	4253,812	4253,812	78,37458	0,000115	
Залишок	7	379,9278	54,27541			
Всього	8	4633,74				
Оцінка параметрів рівняння регресії						
	Коефіцієнти (b)	Стандартна помилка	t-статистика	P-Значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин	17,5405137	5,350007	3,278597	0,016852	4,449519	30,6315
Змінна X ₂	0,01671657	0,001888	8,852942	4,75E05	0,012251	0,02118

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 3. Результати кореляційно-регресійного аналізу

Регресійна статистика						
Множинний R	0,74304862					
R-квадрат	0,55212125					
Нормований R-квадрат	0,47747479					
Стандартна помилка	5,47617273					
Спостереження	8					
Дисперсійний аналіз						
	df	SS	MS	F	Значимість F	
Регресія	1	221,8092	221,8092	7,39648	0,034658993	
Залишок	7	179,9308	29,98847			
Всього	8	401,74				
Оцінка параметрів рівняння регресії						
	Коефіцієнти (b)	Стандартна помилка	t-статистика	P-Значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин	14,5816516	3,65102	3,993857	0,00716	5,64792699	23,513
Змінна X ₃	2,07059E-05	7,61E-06	2,719648	0,03469	2,07646E-06	3,93E-05

Джерело: власні розрахунки

групування за отриманими коефіцієнтами міри тісноти зв'язку (R-квадрат) між результативною ознакою та досліджуваними чинниками (табл. 4).

Отримані результати групування створюють базисне підґрунтя з точковим зазначенням реагування для подальшого застосування інструментів державних інститутів з метою оптимізації та зростання ефективності в організації оплати праці.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені автором дослідження засвідчили, що забезпечення державного регулювання знаходиться у тісному взаємозв'язку із цілою низкою економіко-соціальних чинників, зміна яких прямо чи опосередковано може впливати на джерела його фінансування. Тому, як вірно зазначає Michael Cichon [3, с. 108], формування державного регулювання повинно обов'язково відбуватися з урахуванням потенційних зв'язків між соціальним захистом та економікою. Саме це дає змогу не лише побудувати збалансовану за доходами та витратами систему соціального захисту населення, а й забезпечити поступальний соціально-економічний розвиток усієї країни.

Державне регулювання завжди перебуває у тісному взаємозв'язку з економікою та її основними детермінантами (ринком праці, розміром заробітної плати (доходу), продуктивністю праці, рівнем інвестування, економічним зростанням тощо). При цьому дедалі частіше науковці розглядають систему соціального захисту не лише із соціального погляду, а й як механізм стимулювання економічного розвитку країни. Такий стан речей вимагає проведення більш глибокого аналізу взаємозв'язку економіко-соціальних чинників, особливо в контексті формування та використання фінансових ресурсів. Водночас цей зв'язок, як свідчать дослідження, має обопільний характер. Тобто не лише економіко-соціальні чинники впливають на соціальний захист, а і його інструменти (різноманітні соціальні послуги та допомоги) чинять тиск на динаміку тих чи інших чинників. При цьому цей вплив може нести як позитивні, так і негативні наслідки.

Державне регулювання організації оплати праці займає домінуюче положення у контексті впливу на стан соціально-трудова відносин у національному господарстві країни. Економічні та соціальні чинники

Таблиця 4. Групування економіко-соціальних чинників впливу на державне регулювання організації оплати праці

Міра тісноти зв'язку	Чинник	Коефіцієнт (R-квадрат), що характеризує міру тісноти зв'язку між результативною ознакою та вибраними чинниками, %
Слабка	X1	18
	X6	13
	X7	2
	X12	0,004
	X13	19
Помірна	X3	55
	X4	62
	X8	64
Тісна	X2	91
	X5	79
	X9	89
	X10	83
	X11	79
	X14	76
	X15	87

Джерело: власні розрахунки

впливу на дію інструментарію державних інститутів у сфері оплати праці становлять єдине економіко-соціальне коло внаслідок взаємопов'язаної сутності.

Постійний моніторинг та аналіз дії цих чинників дасть змогу оптимізувати результати регулюючих функцій державного втручання в організацію оплати праці.

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>.

3. Cichon M., Scholz W., van de Meerendonk A., Hagemeyer K., Bertranou F., Plamondon P. (2004). *Financing social protection. Quantitative Methods in Social Protection Series Geneva, International Labour Office. International Social Security Association.*

E-mail: vasulara@yandex.ua

УДК 35.078.5:334.732:631.115.8

Галайко А.М.

аспірант,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

Статтю присвячено проблемам бюджетного фінансування розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Досліджено порядок і умови фінансової підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Проведено оцінку ефективності виконання державної програми підтримки «Рідне село». Висвітлено особливості оподаткування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та проаналізовано проблеми реалізації цього бюджетного фінансування в Україні. Наведено напрями вдосконалення державної підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Представлено світовий досвід фінансової підтримки й оподаткування учасників обслуговуючого кооперативного аграрного ринку. Вдосконалено державну фінансову підтримку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Фінансово-господарські результати діяльності враховано в державній підтримці. Систематизовано й узагальнено фінансову підтримку обслуговуючого кооперативного сегмента аграрного ринку.

Ключові слова: фінансова підтримка, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, бюджетні кошти, оподаткування, сільськогосподарські підприємства, часткова компенсація.

ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ

Галайко А.М.

Статья посвящена проблемам бюджетного финансирования развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Исследованы порядок и условия финансовой поддержки сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Проведена оценка эффективности выполнения государственной программы поддержки «Родное село». Отражены особенности налогообложения сельскохозяйственной обслуживающей кооперации и проанализированы проблемы реализации этого бюджетного финансирования в Украине. Приведены направления совершенствования государственной поддержки сельскохозяйственной обслуживающей кооперации. Представлен мировой опыт финансовой поддержки и налогообложения участников обслуживающего кооперативного аграрного рынка. Усовершенствована государственная финансовая поддержка сельскохозяйственной обслуживающей кооперации. Финансово-хозяйственные результаты деятельности учтены в государственной поддержке. Систематизирована и обобщена финансовая поддержка обслуживающего кооперативного сегмента аграрного рынка.

Ключевые слова: финансовая поддержка, сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы, бюджетные средства, налогообложение, сельскохозяйственные предприятия, частичная компенсация.

FINANCIAL SUPPORT OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SERVICING COOPERATIVES

Halaiko A.

The article focuses on problems of budget financing of development of agricultural servicing cooperatives. Order and conditions of financial support of agricultural servicing cooperatives are investigated. Assessment of effectiveness of fulfilment of state program support of "Native Village" is carried out. Features of taxation of agricultural servicing cooperation are highlighted. Problems of realization of this budget financing in Ukraine are analyzed. Directions of improve of state support of agricultural servicing cooperation are provided. World experience of financial support and taxation of participants of servicing cooperative agrarian market is presented. State financial support of agricultural servicing cooperation is improved. Financial and economic results from activity are taken into account in state support. Financial support of service cooperative segment of agrarian market is systematized and summarized.

Keywords: financial support, agricultural servicing cooperatives, budget money, taxation, agricultural enterprises, partial compensation.

Постановка проблеми. Об'єднуючись в обслуговуючі кооперативи, сільськогосподарські виробники отримують можливість ефективніше працювати за умови взаємної допомоги один одному. При цьому великого значення набуває державна підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, яка збільшує їхні фінансові можливості для діяльності. У процесі державного фінансового сприяння розвитку обслуговуючих кооперативів частково відшкодовується вартість техніки, що зумовлює зниження витрат і зростання доходів їхніх членів. Це має велике значення для розвитку учасників сільськогосподарської обслуговуючої кооперативної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні приділяється постійна увага. Доцільно виокремити вітчизняних учених, які займалися питаннями у цій галузі: В.С. Шибанін, О.І. Котикова, Ю.А. Кормишкін, А.С. Величко, Т.М. Чурилова, А.С. Шолойко, М.С. Гордієнко та багато інших. У роботах зазначених учених проаналізовано особливості державної фінансової підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперативної діяльності, проблеми її реалізації та шляхи їх вирішення. Незважаючи на численні наукові дослідження, залишається потреба в узагальненні та систематизації державного сприяння розвитку обслуговуючого кооперативного сектору аграрного ринку. Також існує необхідність урахування фінансово-господарських результатів діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у державній підтримці.

Постановка завдання. Цілями даної наукової праці є дослідження, узагальнення, систематизація державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперативної діяльності в Україні; виокремлення проблем реалізації даної фінансової підтримки та шляхів їх вирішення; вдосконалення державного сприяння розвитку обслуговуючого кооперативного сектору аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із напрямів державної політики розвитку агропромислового комплексу є фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, головними завданнями якої є формування сприятливих умов для їх створення, становлення та розвитку через формування сприятливої податкової, інвестиційної, бюджетної, фінансової політики стосовно роботи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їх членів і розроблення механізму їх підтримки. Центральні й місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування сприяють зміцненню і розвитку економічної самостійності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їхніх членів, зростанню ефективності їхньої роботи. Державне фінансове сприяння розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відбувається згідно з державними і регіональними програмами за рахунок державного та місцевих бюджетів [1].

Бюджетна підтримка надається сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам на конкурсній основі, членами котрих є особисті селянські, фермерські господарства і фізичні особи – сільськогосподар-

ські виробники, для купівлі сільськогосподарської техніки, обладнання й устаткування вітчизняного виробництва. Держава надає цю підтримку сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам у розмірі 90% вартості техніки без урахування податку на додану вартість за умови попередньої сплати цим господарюючим суб'єктом постачальнику техніки 10% її вартості й укладення з управлінням відповідної угоди. У разі відчуження сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом чи надання в користування техніки третім особам до завершення п'ятирічного терміну її експлуатації, у тому числі у зв'язку з ліквідацією кооперативу, сума бюджетних коштів, що була спрямована на його фінансову підтримку, повертається до державного бюджету. Фінансова підтримка не надається сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам, у котрих є заборгованість із виплати заробітної плати та заборгованість перед місцевими і державним бюджетам, Пенсійним фондом України, а також тим, у яких були виявлені факти нецільового використання бюджетних ресурсів. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, котрі стали банкрутами, стосовно яких ведеться справа про банкрутство й які знаходяться на етапі ліквідації, теж не можуть отримати від держави часткову компенсацію вартості техніки та обладнання [2].

Міністерство аграрної політики та продовольства за підсумками дев'яти місяців поточного року починаючи з жовтня може перерозподіляти невикористані бюджетні ресурси між регіонами відповідно до пропозицій управлінь стосовно зниження асигнувань у разі неможливості їх використання чи збільшення у зв'язку з появою потреби через внесення змін до розподілених бюджетних коштів у межах загального річного ліміту асигнувань. Дане міністерство складає і подає бюджетну та фінансову звітність про використання фінансових ресурсів державного бюджету і контролює їх цільове та ефективне використання [2].

Для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів була створена державна програма підтримки «Рідне село», реалізація якої мала проходити у два етапи. Перший етап був розрахований на період від 2013 до 2016 р., на якому передбачалося формування нормативно-правової бази і законодавства; створення сільськогосподарських кооперативів обсягом не менше 4 тис.; створення 1 млн. робочих місць у сільській місцевості; продаж сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами молочної продукції не нижче 10%, картоплі і овочів – 25%, фруктів – 20%. Другий етап реалізації програми «Рідне село» охоплює період від 2017 до 2020 р., на котрому передбачається створення 1 тис. додаткових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і розвиток діючих; розширення галузі діяльності з охопленням 60% сільської місцевості; створення 1,6 млн. робочих місць [7, с. 9].

Для реалізації державної програми сприяння розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Рідне село» були розраховані фінансові ресурси в обсязі 21 млрд. грн., джерелами яких мали бути державний бюджет, місцеві бюджети, кредити та інвестиції. Відповідні бюджетні ресурси повинні були спрямовуватися на фінансову підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, членами котрих є тільки особисті селянські, фермерські господарства і фізичні особи – сільськогосподарські виробники, на конкур-

ній основі для купівлі сільськогосподарської техніки чи обладнання [7, с. 10].

У виробничій частині програми «Рідне село» робиться акцент на державній підтримці малого і середнього сільськогосподарського товаровиробника, тобто розвитку кооперації в Україні. Ініціатива спрямовується за двома напрямками: зростання економіки господарств населення та підтримка сільськогосподарського кооперативного руху як дієвого інструменту зростання конкурентоспроможності малих і середніх товаровиробників сільськогосподарської продукції [4, с. 203].

Виконання зазначеної програми було не зовсім ефективне. Станом на 1 січня 2017 р. було 1 017 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а на початок 2018 р. – 1 073. При цьому за програмою «Рідне село» до 2016 р. передбачалося 4 тис. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [3]. До цього ж у державних бюджетах із 2013 до 2018 р. не були передбачені фінансові ресурси для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у рамках програми «Рідне село». Це свідчить про нестачу державних фінансів для реалізації цієї програми підтримки.

Оподаткування збутових операцій продукції сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відбувається так, що фізичні особи, які є членами цих кооперативів, одержують після оплати всіх податків значно меншу суму, ніж юридичні особи, котрі теж виступають членами відповідних кооперативів. Це призводить до того, що дрібним сільськогосподарським виробникам стає не вигідно об'єднуватися в обслуговуючі кооперативи. Кооперативні виплати сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів їх членам не належать до валових витрат цих кооперативів, а справляння податкових платежів із самих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відбувається як прибуткових комерційних суб'єктів за винятком оподаткування податком на прибуток [6, с. 264].

Вдосконалити державну фінансову підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів можна шляхом фінансування програм інформування і навчання суб'єктів сільськогосподарського бізнесу стосовно переваг об'єднання в кооперативи, яке зумовить розвиток кооперативного сегменту аграрного ринку. Також необхідно вдосконалити законодавство щодо регулювання функціонування і створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та у порядку використання грошових коштів за бюджетними програмами необхідно конкретизувати заходи, які фінансуються у межах державних цільових програм [8].

Розвитку вітчизняної практики державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів може сприяти світовий досвід, оцінка якого показує відсутність єдиного підходу до справляння податкових платежів із них. Проте відбувається фінансова підтримка кооперативів у більшості розвинених держав шляхом застосування пільгового оподаткування та пільгових кредитів у рамках окремих програм. Податкове стимулювання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів різних держав можна поділити на три групи. У першій групі застосовуються особливі режими справляння податкових платежів кооперативів. У другій групі наявні традиційні умови оподаткування кооперативних сільськогосподарських виробників із

незначними податковими пільгами. Третя група характеризується спеціальними податковими режимами сплати кооперативних податків [5, с. 100].

На нашу думку, першочерговим завданням має стати пошук додаткових джерел грошових коштів для вирішення проблем бюджетного фінансування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Цими джерелами можуть бути фінансові ресурси, які не були витрачені на інші заходи в агропромисловому комплексі. Ефективному розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів буде сприяти державна підтримка, яка буде враховувати їхні фінансові результати діяльності з установами плаваючої ставки відшкодування техніки. Якщо сільськогосподарський обслуговуючий кооператив отримав чистий дохід від своєї діяльності, то йому компенсація техніки збільшується на 0,1% на 1% приросту чистого доходу, але не більше 95% вартості техніки. У разі одержання збитку від своєї діяльності державне відшкодування зменшується на 0,6% на 1% приросту збитку. Базою розрахунку приросту збитку і приросту чистого доходу є останній збиток або чистий дохід за весь період діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Часткова компенсація техніки надається в розмірі 90% її вартості тоді, коли сільськогосподарський обслуговуючий кооператив не отримав чистого доходу чи збитку від його діяльності, тобто перебував у точці беззбитковості, яка виступає базою розрахунку державної підтримки за чистого доходу або збитку. Наприклад, якщо кооператив отримав приріст чистого прибутку в розмірі 1%, тоді йому відшкодується 90,1% (90% + 0,1%) вартості техніки, а коли він одержав 1% приросту збитку, то йому компенсується 89,4% (90% – 0,6%) вартості техніки. Така модель бюджетного фінансування дасть можливість економити бюджетні ресурси на підтримку збиткових сільськогосподарських кооперативів і додатково стимулюватиме їх працювати з чистим доходом, який буде розподілятися у вигляді кооперативних виплат і нарахувань на паї його членам та у вигляді відрухувань до його фондів.

Висновки з проведеного дослідження. Державна фінансова підтримка розвитку сільськогосподарських

обслуговуючих кооперативів проводиться шляхом часткової компенсації вартості техніки. Держава компенсує 90% вартості техніки за умови сплати цим господарюючим суб'єктом постачальнику техніки 10% її вартості й укладення з управлінням відповідної угоди. У межах державної підтримки суб'єктів сільськогосподарської обслуговуючої кооперації передбачається програма «Рідне село», цілями якої є формування законодавства про сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію, збільшення її чисельності й обсягів реалізації сільськогосподарської продукції.

Реалізація наведеної вище державної підтримки наштовхується на певні проблеми: неефективне виконання програми «Рідне село», недостатність бюджетних коштів, недосконале оподаткування членів сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Для вирішення зазначених проблем наведено напрями їх вирішення, наприклад: пошук додаткових бюджетних ресурсів, включаючи грошові кошти, які не були використані на інші цілі в агропромисловому комплексі; використання світового досвіду державної підтримки й оподаткування членів обслуговуючого кооперативного сектору аграрного ринку; фінансування програм інформування і навчання сільськогосподарських підприємств стосовно переваг об'єднання у сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію; вдосконалення законодавства щодо створення і функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; конкретизація в порядку використання коштів на їх підтримку цілей, що фінансуються у рамках державних цільових програм; удосконалення державної фінансової підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з урахуванням їхніх фінансових результатів діяльності. Відповідні напрями вдосконалення дадуть можливість ефективніше функціонувати обслуговуючому кооперативному сектору аграрного ринку.

Перспективами подальших досліджень є аналіз впливу нових чинників на державну підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а також її вдосконалення залежно від певного рівня розвитку сільськогосподарського виробництва.

1. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР; станом на 19 січня 2013 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.09.2018).

2. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: Постанова Кабінету Міністрів України 9 березня 2011 р. № 272 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/272-2011-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2018).

3. В Україні зросла кількість фермерських господарств і кооперативів / AgroPortal. 2018. URL: <http://agroportal.ua/news/ukraina/v-ukraine-velichilos-chislo-fermerskikh-khozyaistv-i-kooperativov/> (дата звернення: 06.09.2018).

4. Величко А.Є. Формування обслуговуючих кооперативів – дієвий шлях сталого розвитку сільських територій. 2013. № 2(32). С. 201–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2013_2_50 (дата звернення: 07.09.2018).

5. Гордієнко М.С. Зарубіжний досвід підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в контексті регіонального економічного розвитку. 2013. Вип. 3. С. 97–105.

6. Чурилова Т.М. Державне регулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. 2013. № 4. С. 262–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2013_4_64 (дата звернення: 07.09.2018).

7. Шебанін В.С., Котикова О.І., Кормишкін Ю.А. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи – інструмент розвитку сільських територій. 2013. Вип. 3. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vanp_2013_3_3 (дата звернення: 08.09.2018).

8. Шолойко А.С. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в умовах застосування програмно-цільового методу бюджетного фінансування. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/derzhavna-finansova-pidtrimka-silskogospodarskih-obslugovuyuchih-kooperativiv-v-umovah-zastosuvannya-programno-cilovogo-metodu-byudzhethogo-> (дата звернення: 10.09.2018).

УДК 330.5.051:330.59

Герасимчук З.В.

доктор економічних наук, професор,
Вища школа міжнародних стосунків та суспільних комунікацій

Свида І.В.

кандидат економічних наук, докторант,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

НАРОЩЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ СТІЙКОГО СТРИБКА РЕГІОНУ У ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті акцентовано на тому, що зміна техноукладу зумовлює перегляд пріоритетів щодо нарощення потенціалу, систематизовано та доповнено визначальні напрями розвитку та базовий потенціал регіону у високотехнологічному середовищі, констатовано, що нові пріоритети співпадають із завданнями стійкого розвитку. Підкреслено неоднозначний вплив НТП на розвиток регіонів та звернено увагу на необхідність державного регіонального управління з метою прискорення процесу формування відповідних умов для нарощення потенціалу відповідно до нового техноукладу. Обґрунтовано необхідність стійкого стрибка регіонів у високотехнологічному середовищі. Доведено, що високі технології здатні підтримати стійкий стрибок регіону та уникнути проходження закономірних еволюційних етапів поступу. Наголошено на відході від сировинної спеціалізації та інтеграції з високотехнологічними глобальними світогосподарськими системами, у тому числі для вирішення проблем стійкого розвитку.

Ключові слова: стійкий розвиток, новий техноуклад, потенціал регіону, високі технології, стійкий стрибок регіону, інтеграція та глобалізація.

УКРЕПЛЕНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО ПРЫЖКА РЕГИОНА В ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

Герасимчук З.В., Свида И.В.

В статье акцентировано на том, что изменение техноуклада приводит к пересмотру приоритетов по наращиванию потенциала, систематизированы и дополнены определяющие направления развития и базовый потенциал региона в высокотехнологичной среде, а также констатировано, что новые приоритеты совпадают с задачами устойчивого развития. Подчеркнуто неоднозначное влияние НТП на развитие регионов и обращено внимание на необходимость государственного регионального управления с целью ускорения процесса формирования соответствующих условий для наращивания потенциала в соответствии с новым техноукладом. Обоснована необходимость устойчивого скачка регионов в высокотехнологичной среде и доказано, что высокие технологии способны поддержать устойчивый скачок региона и избежать прохождения закономерных эволюционных этапов развития. Акцентировано на уходе от сырьевой специализации и интеграции с высокотехнологичными глобальными мирохозяйственными системами, в том числе для решения проблем устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, новый техноуклад, потенциал региона, высокие технологии, устойчивый скачок региона, интеграция и глобализация.

CAPACITY BUILDING FOR A PERMANENT STRATEGY OF THE REGION IN THE HIGH-TECHNOLOGICAL ENVIRONMENT

Gerasimchuk Z., Svida I.

The article focuses on the fact that changing techno-culture leads to a review of priorities for capacity building. The development directions and base potential of the region in the high-tech environment are systematized and supplemented. It was stated that the new priorities coincide with the tasks of sustainable development. Emphasized the mixed impact of the NTP on the development of regions and pointed to the need for the state regional administration to accelerate the process of creating the appropriate conditions for capacity building in accordance with the new techno-culture. The necessity of a steady jump of regions in a high-tech environment is substantiated. It is proved that high technologies can support a steady jump in the region and avoid the passage of natural evolutionary stages of progress. The emphasis is on leaving the raw material specialization and integration with high-tech global economic systems, including for solving sustainable development problems.

Keywords: sustainable development, new technology, regional potential, high technologies, sustainable regional jump, integration and globalization.

Постановка проблеми. Комісія Брунтланд відзначала, що стійкий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для

можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. В одному з перших визначень стійкого розвитку, яке стало класичним, закладена необхідність

будувати пріоритети його розвитку на перспективу. Проте, незважаючи на майже 26-річну історію, а саме стільки часу пройшло від прийняття «Порядку денного на XXI століття», розробити ефективну систему досягнення стійкого розвитку регіону поки не вдалося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінними в науковому сенсі дослідженнями з проблематики становлення стійкого розвитку на рівні регіону є наукові розробки таких учених, як А. Крисак, Л. Масловської, О. Невелєва, В.Г. Поліщука, Т.О. Проценко, В.Ф. Семенова та ін. Проте вчені пов'язують досягнення стійкого розвитку регіону переважно з обмеженим використанням природних ресурсів, а не з плодами НТП – високими технологіями.

Постановка завдання. В умовах прискореного розвитку та широкого впровадження високих технологій у розвинених країнах сформувався відповідне середовище, і з цим фактом не можна не рахуватися. Усі свої довгострокові завдання, у тому числі досягнення стійкого розвитку регіону, розвинені країни вирішують із позиції можливостей високих технологій. Якщо Україна хоче співпрацювати з європейським та світовим співтовариством, а не залишатися постачальником сировини, то треба переглянути можливість нарощення відповідного власного потенціалу для здійснення стійкого стрибка регіонів. Перехід на новий рівень функціонування та адаптація соціо-еколого-економічної системи до нових умов сприятиме розв'язанню проблем стійкого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приймаючи до уваги всі завдання концепту стійкого розвитку та врахувавши необхідність виживання у сучасному високотехнологічному середовищі, довгострокову перспективу стійкого розвитку регіону пов'язуємо зі становленням нового техноукладу. Так, М. Кондратьєв у теорії довгих хвиль доводив, що зміна техноукладів проходить приблизно раз у 50 років (табл. 1).

Як видно з табл. 1, глибокі зрушення в техноструктурі економіки поліпшували якість життя на принципово новій основі. Близьче до закінчення кожної епохи ставало ясно, що попередня базова технологія відробила своє, віддавши людству все, що могла. Зміна універсальної базової технології, на якій засновано виробництво та, відповідно, економічне зростання, має історичне значення, оскільки визначає майбутній розвиток (наприклад, перехід від тяглової сили до парового двигуна чи комп'ютера). Сьогодні базові ресурси виробництва (нафта, корисні копалини) вичерпуються, це означає або перехід на кардинально інший рівень універсальної базової технології, на якій буде засноване подальше економічне життя регіону, або затягну

кризу та війну між країнами й регіонами за стратегічні запаси природних ресурсів.

П. Ромер прирівняв високі технології з винаходом електроенергії, що стало для економіки справжнім шоком. Так, електрика лежить у центрі культури починаючи від освітлення та різноманітних зручностей у побуті і закінчуючи потужними електричними двигунами на виробництві [2]. Те ж саме стосується й високих технологій, які пронизують як виробництво, так і життя людини. До високих технологій відносять: мікроелектроніку, цифрові технології, програмування, робототехніку, нанотехнології, атомну енергетику, аерокосмічну техніку, біотехнології, фармацевтику, генну інженерію, штучний інтелект [3]. Таким чином, у високотехнологічному середовищі змінюються пріоритети, тобто спостерігається перехід від традиційних чинників економічного зростання (природної сировини та дешевої робочої сили) до інноваційних технологій.

П. Друкер та Д. Белл визначальні напрями довгострокового розвитку у високотехнологічному середовищі розставили так (рис. 1).

В інтересах досягнення стійкого розвитку регіону ми позитивно оцінюємо зміну пріоритетів щодо нарощення потенціалу на базі високих технологій, оскільки це дасть змогу зменшити економічну залежність від вичерпних природних запасів, сприятиме зростанню ролі творчої праці й попиту на висококваліфікованих спеціалістів та інформаційні продукти, поліпшить якість життя населення, тобто регіони отримають шанс вирішити проблеми стійкого розвитку за рахунок прогресивних технологій еко-спрямовання.

Разом із тим дослідники, на нашу думку, наголошуючи на перспективі і перевагах високих технологій, недостатньо враховують труднощі, з якими зіштовхуються регіони під час переходу до нового витка техноукладу. Безумовно, високотехнологічне середовище – це нова, більш досконала за сучасну стадія розвитку цивілізації. Однак перехід на новий техноуклад, як і попереджував Й. Шумпетер, проходить не однаково по регіонах та галузях: не всім територіям доступні високі технології; не всі регіони мають потенціал для розвитку високих технологій (матеріально-технічну базу, кваліфікований персонал, інвестиційне забезпечення, розгалужену мережу зв'язків); економічно розвинені регіони перейшли до високотехнологічних засобів розвитку і залучають до цього процесу все більше галузей та сфер діяльності, що дає змогу нарощувати частку ВРП за рахунок упровадження, створення і розповсюдження новітніх технологій, інформації та знань; у проблемних регіонах незначне охоплення прогресивними технологіями, оскільки там, серед іншого, перехід до

Таблиця 1. «Довгі хвилі» Кондратьєва [1]

Хвилі	Роки	Характеристика
1-ша хвиля	1790-1840	Механізація праці текстильних фабрик, промислове використання вугілля
2-га хвиля	1840-1890	Чорна металургія, винахід парового двигуна, розвиток залізничного транспорту
3-тя хвиля	1890-1940	Важке машинобудування, глобальна електрифікація, розвиток неорганічної хімії, виробництво сталі й електродвигунів
4-та хвиля	1940-1990	Нафтова й хімічна промисловість, двигуни внутрішнього згорання, масове виробництво
5-та хвиля	1990-2040	Розвиток мікроелектроніки, комп'ютерної, лазерної та робототехніки
6-та хвиля	2040-2090	Розвиток НБІК-конвергенції – техноуклад на базі об'єднання й синергічному посиленні нано-, біо-, інформаційних й когнітивних технологій і їх інтеграція в єдину науково-технологічну сферу

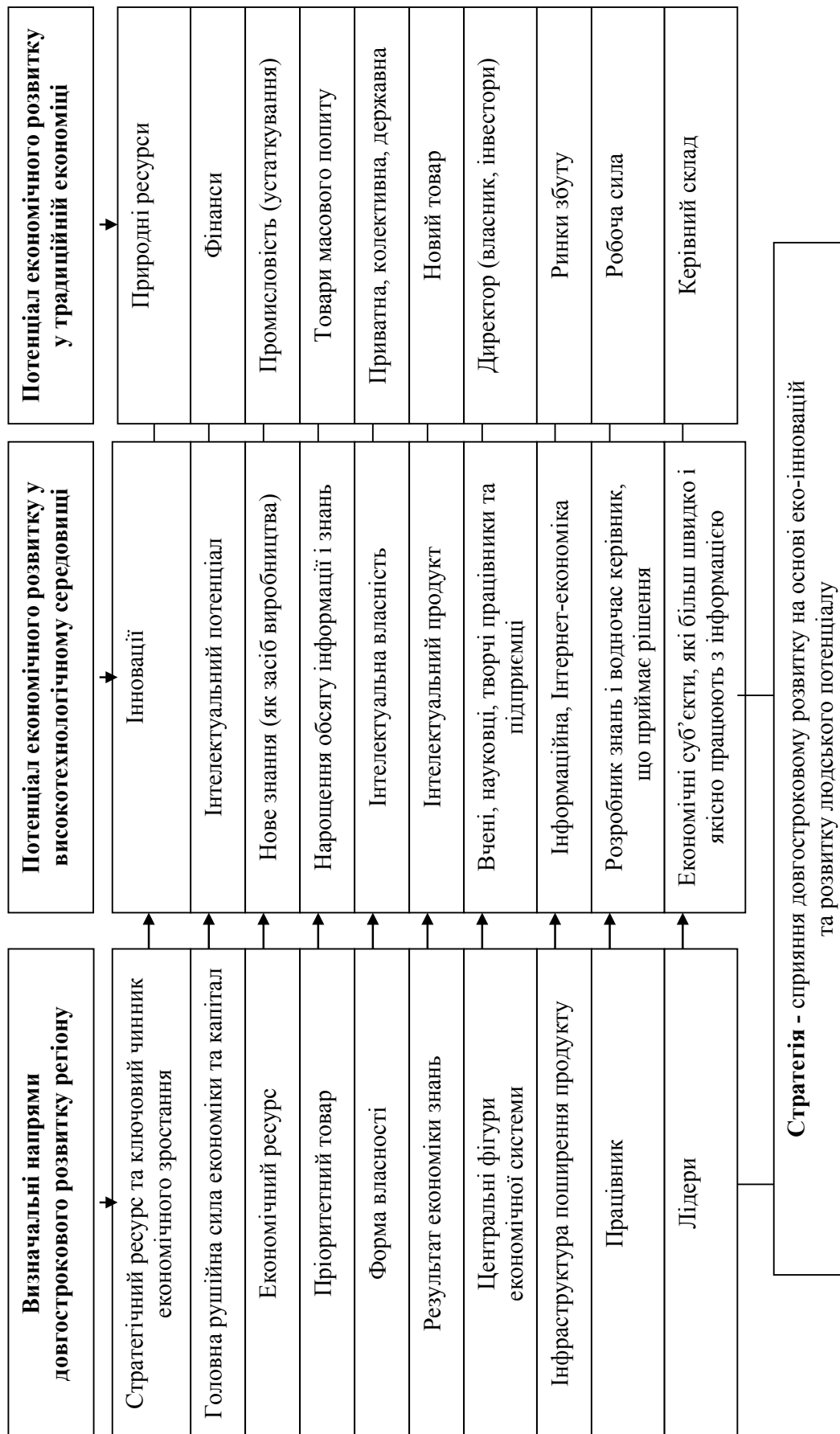

Рис. 1. Визначальні напрями розвитку та базовий потенціал регіону у високотехнологічному середовищі

Джерело: систематизовано та доповнено на основі [4]

них може супроводжуватися скороченням працівників (наприклад, через автоматизацію виробничих процесів та обслуговування), що в умовах нестачі робочих місць ускладнить ситуацію. Під впливом НТП проходить застарівання одних галузей і виникнення нових сфер діяльності, що зумовлює попит на нові, більш інтелектуалізовані спеціальності та фахівців, яких на проблемних територіях може і не знайти. Втім, в економічно розвинених регіонах становлення нового техноукладу також проходило з ускладненнями: короткостроковим зниженням продуктивності праці від упровадження нових технологій; скороченням чисельності працюючих, як високооплачуваних, так і низькокваліфікованих працівників та зростанням технологічного безробіття; тимчасовим зростанням нерівномірності в розподілі доходів на період підвищення кваліфікації працюючих; значними змінами в регіональній структурі розміщення продуктивних сил, необхідній освіті і кваліфікаціях персоналу, інфраструктурі; трансформацією норм і правил (посилення захисту прав інтелектуальної власності, вдосконалення антимонопольного законодавства і т. д.), способу життя [5]. Відзначимо, що, по-перше, новітні технології приносять прибутки тим, хто їх створює, а впровадження прогресивних технологій в інших регіонах, зокрема проблемних, не завжди призводить до очікуваних позитивних змін. Тому не всі регіони готові до існування на новому рівні розвитку – у високотехнологічному середовищі. По-друге, перераховані нами проблеми, спричинені НТП, характерні для закінчення будь-якого старого техноукладу і початку нового. Україна на переломі цих процесів відстала від розвинених країн. Досягнення стійкого розвитку регіонів України залежить від швидкості відходу від застарілих техноукладів та корупції (через електронні закупівлі та самоврядування), формування нових навичок, необхідних працівникам, підприємцям, державним службовцям для використання можливостей високих технологій. Це викликає необхідність у державному регіональному управлінні з метою прискорення процесу формування відповідних умов для нарощення потенціалу, який відповідатиме новому техноукладу. Лише тоді високі технології будуть ефективними й створюватимуть передумови для досягнення стійкого розвитку регіону.

Термін «стрибокподібний розвиток» означає швидко зміну, вчинену організацією, суспільством, сферою або регіоном для переходу на більш високий рівень розвитку, минаючи проміжні стадії, які є природними в іншому разі [6]. Тобто це революційний, а не еволюційний поступ, але він дасть змогу відійти від сировинної залежності та наростити стійкі конкурентні переваги за рахунок нового потенціалу регіону й інтегруватися в сучасне глобальне високотехнологічне середовище. Фахівці акцентують, що Україна знаходиться на унікальному етапі розвитку, коли є шанс зробити стрибок у ключових сферах економіки й швидко перейти на новий щабель розвитку, минаючи проміжні стадії, і почати використовувати сучасні системи відразу, минаючи кілька поколінь технологій, тому важливо не упустити та не змарнувати шанс, таку унікальну можливість, яка є заміною «наздоганяючому» розвитку [6]. У руслі нашого дослідження термін «стрибокподібний розвиток» назвемо стійким стрибком регіону: стійким, тому що це розвиток без

шкоди для довкілля; стрибком, тому що це стрибкоподібні зміни, орієнтовані на впровадження високих технологій, що мають вирішальне значення для досягнення стійкого розвитку регіону.

Завдяки технологіям «стрибокподібний» розвиток дає можливість країнам, що розвиваються, зробити гігантські кроки, які протягом місяців або років (замість десятиліть) перенесуть їх із застарілого середовища або систем до сучасного та навіть надсучасного [6]. Головну цінність високих технологій для стійкого стрибка регіону вбачаємо в тому, що практично всі їх види, деталі та системи доступні на ринку і їх легше, швидше й дешевше відтворити, ніж природні ресурси. Завдяки відзначеним особливостям високі технології здатні підтримати стійкий стрибок регіону та уникнути проходження закономірних еволюційних етапів поступу.

У цифровій Адженді України-2020 зазначено, що в розвинених регіонах нові технології поетапно замінюють старі, доповнюючи їх або цілком оновлюючи, у проблемних регіонах здебільшого використовують застарілі технології (якщо взагалі ними володіють). Тим не менше це означає, що останні мають значно більший потенціал стрімкого розвитку шляхом переходу до найновішої версії відразу через кілька поколінь технологій, такі регіони можуть стрімко подолати кілька етапів технологічного переходу та вивести свою соціо-еколого-економічну систему на вищий рівень розвитку [6]. В Адженді продовжено, що одних лише технологій для здійснення стійкого стрибка регіону замало: на ринку мають існувати відповідні накопичені знання про управління технологіями, досвід роботи розгортання попередніх технологій, інші супутні знання, у т. ч. управлінські. Саме тому стійкий стрибок регіону – це не «подарунок долі», а кропіткий попередній аналіз наявних умов щодо придатності певної сфери або системи для нових технологій [6]. Наведені постулати Адженди підкріплюють нашу думку, що без зміни пріоритетів та нарощення відповідного потенціалу регіону на новій базовій технології стійкий стрибок неможливий.

Сьогодні успіх країни та її регіонів асоціюється з інтеграцією у світову економіку, тобто пов'язується з глобальною економікою. Глобалізація несе як нові можливості (переваги), так і загрози для соціо-еколого-економічного розвитку регіону. Н. Демченко відзначає, що глобалізація є причиною погіршення стану природи, тому в основі глобалізаційних процесів повинна розглядатися концепція сталого розвитку, основні положення якої можуть стати їх виміром. Але така орієнтація потребує різнобічного вивчення наслідків глобалізації та зміни пріоритетів у сферах економічної, соціальної, політичної, технологічної, інформаційної політики [7]. В.І. Власов виокремлює три хвилі глобалізації як природної форми інтернаціоналізації та інтеграції, причому якщо інтернаціоналізація була замкнена в рамках виробництва і торгівлі, то глобалізація – це інтеграція країн майже в усіх видах діяльності [8].

На думку В.І. Власова, перша хвиля глобалізації (друга половина XIX ст. – до Першої світової війни) викликана стрімким розвитком транспорту, що зумовило суттєве зниження цін на перевезення і тарифних бар'єрів між країнами, а також зростання торгівлі,

посилення міграції та освоєння слабо заселених територій з капіталовкладеннями в них. Друга хвиля глобалізації (після Другої світової війни) пов'язана з міжнародною торгівлею, за якої, втім, не всі країни та регіони отримали однакові вигоди від торговельної діяльності. Несправедливі торговельні бар'єри між економічно розвиненими та економічно слабкими територіями перетворили останніх практично на колонії – дешевих постачальників сировини, залежних від інвестицій ззовні, що збільшило диспропорції між країнами до критичних. Третя хвиля глобалізації пов'язана з високими технологіями й може змінити такий стан справ, відкриваючи перед відсталими країнами та проблемними регіонами нові можливості, але лише за умови нарощення у них відповідного потенціалу.

На основі опрацювання різних джерел виокремимо головні ознаки третьої хвилі глобалізації: інтеграція регіональних економік на глобальному рівні; об'єднання зусиль країн та регіонів для вирішення спільних глобальних проблем стійкого розвитку; подолання бідності і голоду, усунення нерівномірності економічного поступу, нова енергетика, захист довкілля тощо; розповсюдження нових технологій через галузеве об'єднання між регіонами різних країн; активний розвиток різних видів транспорту та формування транспортних коридорів між регіонами; створення єдиного інформаційного простору та потужного світового фінансового ринку; встановлення єдиних стандартів на продук-

цію та послуги. Таким чином, інтеграція у глобальне середовище дасть змогу долучитися до спільного вирішення проблем стійкого розвитку, пришвидшуючи його досягнення регіонами, а малий та середній бізнес, а також соціальні й природоохоронні організації отримали можливість стати глобальним. Проте для цього Україна має відійти від статусу торговця сировинними ресурсами: інтеграція у світову економіку без високих технологій уже неможлива.

Висновки з проведеного дослідження. У світі частка «коричневої» економіки скорочується, натомість швидко зростає частка високих технологій, відкриваючи перед соціо-еколого-економічною системою регіонів нові можливості. Крім суто позитивного впливу, високі технології тягнуть низку ризиків, особливо для проблемних регіонів, тому новітні технології не варто ідеалізувати чи вважати панацеєю від проблем. Але в сучасних умовах тільки здійснивши стійкий стрибок, регіони можуть досягнути нового рівня, на якому відповідні технології уможливають досягнення стійкого розвитку та відхід від сировинної спеціалізації. Тому першочергова підтримка з боку органів регіонального управління полягатиме у сприянні нарощенню необхідного потенціалу регіону та формуванню високотехнологічного середовища як бази для досягнення стійкого розвитку. Тільки підготувавши базу з урахуванням глобальних трендів, можна встигнути стрибнути на новий виток розвитку цивілізації.

1. Кондратьев Н.Д., Опарин Д.И. Большие циклы конъюнктуры: Доклады и их обсуждение в Институте экономики. М., 1928. 287 с.

2. Romer P.M. *Science, Economic Growth and Public Policy*, 1996.

3. Hatzichronoglou T. *Revision of the High-Technology Sector and Product Classification* [Електронний ресурс]: Сайт OECD library. OECD Science, Technology and Industry Working Papers. Paris: OECD Publishing, 1997. 1997/2. 26 p.

4. *Managing in the Next Society* (2002). Русскоязычное издание: *Управление в обществе будущего*. М.: Вильямс, 2007. С. 320. *A Functioning Society* (2003).

5. Richard G. Lipsey. *Transformative Technologies in the Past Present and Future: Implications for the U.S. Economy and U.S Economic Policy*. ITIF Breakfast Forum. July 2007.

6. Цифрова аґенда України – 2020. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

7. Демченко Н. Концепція сталого розвитку в дзеркалі глобалізації. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/escap_2012_11\(1\)_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/escap_2012_11(1)_4%20(1).pdf).

8. Власов В.І. Хвилі глобалізації та їх характерні ознаки. URL: http://inb.dnsgb.com.ua/2009-1/09_vlasov.pdf.

E-mail: mark_ivanka@ukr.net

УДК 665.35(045)

Гирич С.В.

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри товарознавства, експертизи
та торговельного підприємництва,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Лоянич Г.С.

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри товарознавства, експертизи
та торговельного підприємництва,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА СПОЖИВНІ ПЕРЕВАГИ ТА ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ РОСЛИННИХ ОЛІЙ

У статті розглянуто споживні переваги жирів, визначено місце рослинних олій у загальному раціоні споживання харчових жирів, показано особливу цінність рідких олій для людини завдяки вмісту ненасичених жирних кислот, жиророзчинних вітамінів. Проаналізовано особливості харчової цінності окремих рослинних олій залежно від виду, технології отримання, перераховані основні види рослинних олій, які застосовуються в харчових цілях. Виокремлено споживні переваги окремих видів рослинних олій. Значну увагу приділено пальмовій олій, яка викликає найбільш суттєві протиріччя як серед науковців, так і серед практичних спеціалістів щодо питань якості та безпеки. Акцентовано увагу на трансізомерах жирних кислот, їх негативному впливі на організм людини.

Ключові слова: жири, рослинні олії, жирні кислоти, вітаміни, гідратація, рафінація, дезодорація, точка горіння, антиоксидантний ефект, трансжири.

СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ ПРЕИМУЩЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ РАСТИТЕЛЬНЫХ МАСЕЛ

Гирич С.В., Лоянич Г.С.

В статье рассмотрены потребительские преимущества жиров, определено место растительных масел в общем рационе потребления пищевых жиров, показана их особая ценность для человека благодаря содержанию ненасыщенных жирных кислот, жирорастворимых витаминов. Проанализированы особенности пищевой ценности отдельных растительных масел в зависимости от вида, технологии получения, перечислены основные виды растительных масел, применяемых в пищевых целях. Выделены потребительские преимущества отдельных видов растительных масел. Значительное внимание уделено пальмовому маслу как такому, что вызывает наиболее существенные противоречия как среди ученых, так и среди практических специалистов по вопросам качества и безопасности. Акцентировано внимание на трансизомерах жирных кислот, их негативном влиянии на организм человека.

Ключевые слова: жиры, растительные масла, жирные кислоты, витамины, гидратация, рафинирование, дезодорация, точка горения, антиоксидантный эффект, трансжиры.

MODERN VIEWS ON CONSUMER PREFERENCES AND PROBLEMS OF SAFETY OF VEGETABLE OILS

Gyrych S., Loyanych G.

The article describes the consumer advantages of fats. The place of vegetable oils in the general diet of dietary fat consumption is determined. The article shows the special value of liquid oils for human being due to the content of unsaturated fatty acids, fat-soluble vitamins. The peculiarities of the nutritional value of particular vegetable oils are analyzed, depending on the type, the technology of obtaining. The article lists the main types of vegetable oils used for nutritional purposes. The consumer benefits of certain types of vegetable oils are distinguished. Considerable attention is paid to palm oil, which causes ongoing disputes among both scientists and practitioners on issues of quality and safety. The emphasis is put on the transisomers of fatty acids, their negative effects on the human body.

Keywords: fats, vegetable oils, fatty acids, vitamins, hydration, refinement, deodorization, burning point, antioxidant effect, trans fats.

Постановка проблеми. В останні роки в більшості країн світу значна увага приділяється здоровому способу життя і правильному харчуванню, оскільки доведено, що дисбаланс у раціоні харчування є одним із чинників

ризиків розвитку хронічних захворювань [1]. Відповідно до теорії збалансованого харчування, приблизно третю частину від загальної калорійності раціону становлять жири. Харчові жири поліпшують смакові якості їжі,

забезпечують відчуття ситості, є концентрованим джерелом енергії. Жирова тканина оточує життєво важливі органи, оберігаючи їх від зсувів і травм; підшкірний жир створює термоізоляційний покрив тіла, жири є поганими провідниками тепла й оберігають внутрішні органи від переохолодження. Крім того, жирова тканина є своєрідною формою запасання води; жири є органічними сполуками, найбільш багатими воднем, під час окислення 100 г жиру утворюється близько 150 мл води. У разі зневоднення організму жирова тканина служить внутрішнім джерелом води. На поверхні шкіри ліпіди утворюють захисну водовідштовхувальну плівку, яка захищає тканини як від втрати вологи, так і від перезволоження, має протимікробну дію. Жирова тканина є місцем утворення гормону лептину, що регулює енергетичний обмін, апетит, масу тіла, функції репродуктивної, серцево-судинної та імунної систем. Загальна кількість жиру у здорової людини становить 10–20% від маси тіла. Сучасні наукові дослідження енергетичного балансу людини показали, що навіть незначне перевищення споживання калорій (10–50 ккал на день) над їх витратою може призвести до збільшення маси тіла (на 1–2 кг на рік) і розвитку ожиріння, тому здоровий спосіб життя передбачає необхідність дотримуватися як загальних правил раціонального харчування, так і правил споживання жирів [2]. За нормами харчування в Україні середня фізіологічна норма споживання жирів становить 70–154 г на день для чоловіків, 58–90 г для жінок; 30% від загальної кількості споживаних жирів повинні становити рослинні жири, які вважаються особливо цінними для людини [3]. Проте різні види жирів рослинного походження мають неоднакову споживну цінність, оцінка якої з часом суттєво трансформувалася, особливо це стосується рослинних олій, які застосовуються не в природньому, а в модифікованому вигляді. Висновки науковців щодо можливості їх застосування у харчових цілях часто є різними, а інколи й діаметрально протилежними.

Вищезазначені протиріччя та неузгодженості роблять дослідження проблем якості та безпеки різних видів та ймовірних загроз за наслідками їх використання важливими та актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження споживної цінності та показників безпеки рослинних олій різних видів розглядалися в теоретичному та практичному аспектах такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як: О. Баришева, В. Захарчук, С. Капшук, І. Кириленко, В. Коллобакін, Н. Кузнецова, С. Кулакова, В. Байков, В. Бессонов, А. Нечасв, В. Тарасова, М. Поцелуйко, В. Вдович, І. Вінник, А. Давидченко, F. Lauretani, F. Bandmelli, V. Benedetta, P. Kris-Etherton та ін. У роботах цих авторів аналізуються основні складники споживних переваг рослинних олій найбільш поширених видів. Однак питання безпеки сучасних модифікацій та різновидів рослинних жирів досліджено недостатньо повно.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження споживних переваг та показників безпеки сучасних модифікацій та різновидів рослинних жирів.

Вклад основного матеріалу дослідження. Ставлення споживачів до рослинних олій із часом трансформується. Тільки деякі властивості жирів рослинного походження є безперечно важливими для здоров'я споживача. Об'єктивним є твердження, що цінність рослинних олій вища, ніж тваринних жирів. Передусім

вона визначається високим умістом незамінних поліненасичених жирних кислот: лінолевої, ліноленової і арахідонової; жиророзчинних вітамінів А, Д, Е, К, які, крім вітамінної цінності, сприяють захисту незамінних жирних кислот від швидкого окислення; фосфоліпідів і стеринів, вживання яких в їжу сприяє її швидкому переварюванню і правильному обміну речовин в організмі. У зв'язку із цим добовий раціон людини повинен містити не менше 25–35 г рослинних жирів [3].

Окремо слід зупинитися на фізіологічних функціях поліненасичених жирних кислот, які забезпечують плинність біологічних мембран, впливають на їх проникність, рецепторні й міжклітинні взаємодії; беруть участь в обміні інших ліпідів, деяких вітамінів (тіаміну та піридоксину); модулюють функції імунної системи; сприяють росту та забезпечують функції головного мозку, органів зору, статевих залоз, нирок, шкіри [2].

Довголанцюгові поліненасичені жирні кислоти дають початок низці високоактивних сполук (ейкозаноїдів), таких як тромбосани, лейкотрієни, простагландини, ліпоксіни, резольвіни, протектини, які беруть участь у регуляції тонуусу кровоносних судин, мускулатури бронхів, процесах тромбоутворення, впливають на перебіг запальної реакції, змінюють рівень активності клітин імунної системи [2].

В останні роки науковцями отримано багато нових даних щодо впливу поліненасичених жирних кислот на організм людини, виявлено клітинні та молекулярні механізми їх профілактичного та лікувального ефектів. Поліненасичені жирні кислоти здійснюють позитивний вплив при атеросклерозі, артеріальній гіпертонії, коронарній хворобі серця, ожирінні, цукровому діабеті, хронічних запальних захворюваннях, очних хворобах, знижують ризик розвитку інфаркту міокарда, інсульту, деяких онкологічних захворювань [4].

Корисність жирних кислот омега-3 пов'язана передусім із довголанцюговими кислотами, що містяться в рибацькому жирі й морепродуктах. Проте через низьку доступність цих продуктів для переважної більшості населення значна увага приділяється дослідженням омега-3 жирних кислот рослинного походження, зокрема альфа-ліноленової кислоти. Вміст цієї кислоти особливо значний у лляній та лисичковій оліях – до 50%. Проте поки що науковці не прийшли до спільного висновку, чи може альфа-ліноленова кислота замінити довголанцюгові омега-3 жирні кислоти з риби та морепродуктів. Однак останні дослідження свідчать, що альфа-ліноленова кислота рослинного походження надає антиатеросклеротичний ефект, нормалізує ліпідний спектр крові, знижує ризик розвитку інфаркту міокарда [2].

Узагальнюючи вищезазначене, можна сказати, що жири поряд із високою енергетичною цінністю мають високу функціональність. До чинників функціонального харчування, перш за все, слід віднести поліненасичені жирні кислоти, оскільки вони здатні коригувати функціональний стан різних органів та систем, попереджати розвиток цілої низки захворювань, сприяти загальному оздоровленню організму. Найважливішим джерелом поліненасичених жирних кислот є рослинні олії [4].

Сьогодні відомо близько чотирьох десятків видів рослинних олій, які застосовуються в харчових цілях. Найбільш поширеними й такими, що найчастіше застосовуються, є олія соняшникова, оливкова, кукурудзяна,

горіхова, пальмова, кунжутна, кокосова, конопляна тощо. Для приготування понад 90% їжі та виготовлення харчових продуктів використовуються вищезазначені види. І лише незначний відсоток продуктів харчування передбачає можливість використання менш поширених, екзотичних видів олій [4].

Рівень корисності олії значною мірою залежить від технології та методів очищення, що застосовуються під час їх виробництва. Залежно від цього навіть потенційно корисні олії, на зразок оливкової, можуть бути шкідливими та навіть небезпечними для організму.

Основними технологіями виробництва рослинних олій є холодне та гаряче пресування. Найбільш поширеними методами очищення олій є фільтрація, гідратація, рафінація, дезодорація.

Найбільш корисною вважається олія холодного пресування (Extra virgin oil).

Нижче розглянемо споживну цінність основних видів рослинних олій залежно від сировини, що була використана для їх виготовлення.

Соняшникова олія є найбільш універсальним видом і таким, що найчастіше використовується як споживачами безпосередньо, так і закладами масового харчування та підприємствами харчової промисловості. Саме соняшникова – одна з найбільш корисних рослинних олій, за своїми властивостями вона нітрохи не поступається іншим видам.

У соняшниковій олії відсутній холестерин, водночас містяться корисні фітостероли, які допомагають боротися з холестерином, перешкоджаючи його всмоктуванню в кишечнику.

Соняшникова олія завдяки вмісту вітамінів та мікроелементів є ефективним засобом поліпшення самопочуття. Наприклад, лінолевої кислоти в соняшниковій олії в 10 разів більше, ніж в оливковій, а саме ця речовина вкрай необхідна для зміцнення імунітету, підтримки здоров'я шкіри і нігтів, підвищення працездатності [2].

Соняшникова олія є найкращою для смаження. У кулінарній термінології є поняття «точка горіння» – температура, за якої рослинна олія починає горіти, коптити й вивільняти шкідливі канцерогенні речовини. Саме рафінована соняшникова олія є ідеальною для смаження, оскільки її точка горіння знаходиться на рівні 250°C (оливкова олія, для порівняння, починає коптити вже при температурі 200°C).

Споживною перевагою соняшникової олії є вміст збалансованого комплексу біологічно активних речовин. Це необхідні організму жиророзчинні кислоти і жирні кислоти омега-6 і омега-9, ненасичені жирні кислоти. Всі ці речовини необхідні для будови клітинних мембран, належного функціонування нервової системи, попередження серцево-судинних захворювань і підтримки захисних сил організму. Таким чином, жирні кислоти, що містяться в соняшниковій олії, життєво необхідні для гарного самопочуття і швидкого метаболізму, а також для профілактики серйозних захворювань.

Соняшникова олія є природним джерелом вітаміну Е (у 100 г продукту міститься приблизно 40 мг цього вітаміну, що приблизно у півтора рази більше, ніж в оливковій). Токоферол (вітамін Е) – природний антиоксидант, що перешкоджає старінню організму й блокує вільні радикали. Він чудово засвоюється організмом, доглядаючи за шкірою, волоссям і нігтями.

Оливкова олія є другою за доступністю та поширеністю після соняшникової, але, на думку більшості науковців, першою за корисністю. Споживні переваги оливкової олії пов'язані зі значним умістом мононенасичених жирних кислот, основною з яких є олеїнова. Ці кислоти сприяють оптимальному протіканню обмінних процесів, відомі своєю властивістю нормалізувати рівень холестерину в крові, чистити кров від бляшок і тромбів, зміцнювати стінки судин. Вони позитивно впливають на всю серцево-судинну систему, допомагають знизити тиск, поліпшують травлення і зовнішній вигляд шкіри, допомагають утримувати в організмі кальцій, корисні для профілактики цукрового діабету та ожиріння. Вітаміни, антиоксиданти та ненасичені кислоти сприяють детоксикації тканин, що знижує в рази ризики розвитку ракових захворювань. Лінолева кислота, якої багато в олії з оливок, прискорює загоєння ран, допомагає поліпшити зір. Вітаміни А, D, К зміцнюють стінки кишечника, кісткову тканину. А вітамін Е надає волоссю блиск, уповільнює процеси старіння.

Вживання оливкової олії може завдати шкоди людині тільки за надмірного використання. Споживання цієї олії для здорових людей повинно бути обмежено двома столовими ложками на добу. А для людей, які страждають холециститом, доза повинна бути ще меншою.

Кукурудзяна олія застосовується переважно в кулінарії як заміна соняшникової, адже кукурудза – навіть більш доступний і недорогий продукт, ніж соняшникове насіння. За своїм біологічним складом та цінністю кукурудзяна олія ідентична соняшниковій, але поступається оливковій за якістю жирів, що в ній містяться. Водночас уміст вітаміну Е в ній в рази вищий, ніж в інших видах рослинних олій. Дія цього продукту на організм полягає у зниженні рівня холестерину, нормалізації роботи ендокринної системи, заспокійливому впливу на нервову систему, поліпшенні стану шкіри й волосся, профілактиці тромбозу. Проте в силу особливостей вирощування кукурудзи, її генної модифікації така олія може містити підвищену кількість хімічних домішок, і шкода від її використання може перевищувати всі корисні властивості, тому кукурудзяну олію нечасто використовують у косметології та кулінарії [5].

Горіхова олія, отримана з ядер волоського горіха, вважається однією з найбільш корисних і все частіше застосовується у харчуванні. Горіхова олія містить величезну кількість корисних ненасичених кислот, вітамінів і мінеральних елементів. Окрім того, вона є лідером за вмістом вітаміну Е, завдяки чому цей продукт ефективно знижує рівень холестерину в крові, має омолоджуючу дію на організм, виводить радіонукліди, сприяє прискоренню метаболізму. Користь горіхової олії ще й у тому, що вона застосовується під час лікування багатьох захворювань: серцево-судинної системи, при атеросклерозі, порушенні обміну речовин, розладах травної системи та при проблемах із шлунково-кишковим трактом, для відновлення після операцій, при порізах й інших проблемах із шкірним покривом. Також цей продукт стимулює нервову діяльність клітин мозку та покращує пам'ять. Шкода від вживання олії з цих горіхів не виявлена, головне – не перевищувати рекомендовані добові дози прийому.

Кунжутна олія – джерело корисних вітамінів, кислот і мікроелементів. У її складі міститься велика кількість кальцію, заліза, магнію, цинку, олеїнової, лінолевої, ара-

хіднової кислоти, фітоестрогенів. Завдяки такому багатому складу кунжутні жири дієтологи не рекомендують вживати щодня. Їх використовують у різних дієтах як лікувальний компонент. Користь від уживання кунжутної олії полягає у швидкому насиченні організму необхідними мікро- і макроелементами за їх вираженої нестачі та швидкому засвоєнню завдяки наявності жирних кислот, профілактиці онкологічних захворювань. Також цей продукт використовують під час лікування гастритів, стоматиту, застуди та кашлю, недокрив'я, безсоння і нервових розладів. Але водночас кунжутна олія має низку виражених протипоказань до застосування. Серед них – варикозне розширення вен і тромбоз. Також її потенційна шкода полягає у тому, що вона здатна провокувати розвиток сечокам'яної хвороби [4].

Конопляна олія кілька століть тому була основною під час приготування їжі. Вона користувалася дуже великою популярністю, поки розведення конопель не було законодавчо обмежене через наркотичність цієї рослини. У самій же олії не містяться ніяких наркотичних компонентів. Вона багата ненасиченими жирними кислотами омега-3 і омега-6, антиоксидантами, вітамінами. У ній багато кальцію, цинку, магнію, марганцю, фосфору, заліза та інших важливих елементів. Завдяки такому унікальному складу користь для організму за правильного й дозованого прийому даного продукту дуже велика. Конопляна олія виводить токсини й радіонукліди, здійснює оздоровчий вплив на серце та судини, кісткову та м'язову тканини. Крім того, вона допомагає під час лікування шкірних захворювань, таких як екзема та псоріаз, лікує нежить, ангіну, бронхіт, туберкульоз, нормалізує рівень гормонів, надає загальний омолоджуючий ефект на організм. Шкода конопляної олії в тому, що за вживання у великих дозах вона здатна викликати деякі побічні ефекти: загострення панкреатиту, гострих захворювань шлунково-кишкового тракту.

Кокосова олія поширена в країнах Південно-Східної Азії. Вона широко використовується як у косметології, так і для заправки салатів. Найкращі маски та креми для обличчя в Азії виготовляються саме на основі жирних екстрактів кокоса. Ця рослинна олія містить переважно насичені жири, але вони дуже добре засвоюються організмом і за своєю хімічною структурою відмінні від аналогічних тваринних жирів. Одним із найцінніших компонентів кокосового екстракту є лауринова кислота. Вона має здатність знищувати шкідливі грибки, віруси та бактерії як на шкірі, так і всередині тіла. Крім того, кокосова олія прискорює обмін речовин, виводить холестерин, нормалізує масу тіла, поліпшує стан шкіри й розгладжує дрібні зморшки, захищає шкіру від ультрафіолету та зволожує її після прийому сонячних ванн. Шкода від уживання даного продукту може бути тільки в разі понаднормового споживання.

Окремо слід зупинитися на пальмовій олії, яка найбільш часто застосовується в харчовій промисловості й у кулінарії. Споживні властивості даного виду олії викликають найбільш суттєві протиріччя як серед науковців, так і серед практичних спеціалістів. Більшість фахівців вважає, що пальмова олія є найменш корисною у зв'язку з умістом великої кількості насичених жирних кислот і незначним умістом корисних речовин. Найбільша користь пальмової олії – її здатність створювати антиоксидантний ефект завдяки вмісту великої кількості каротиноїдів. Проте існує думка,

що шкідливість цього продукту, його потенційна канцерогенність переважають над усіма його корисними властивостями, тому деякі дієтологи рекомендують за можливості утримуватися від уживання продуктів, що містять пальмову олію.

У зв'язку із вищезазначеним Верховна Рада України схвалила у першому читанні законопроект про заборону використання пальмової олії у виробництві харчових продуктів. І це при тому, що два комітети ВРУ дали фактично негативний висновок щодо законопроекту, як і науково-експертне управління парламенту. Чим же керувалися народні депутати крім стереотипу щодо пальмової олії, який, на жаль, поділяє чимало українців, та звичайного популізму?

Лобісти заборони пальмової олії в Україні стверджують, ніби вченими доведена її шкідливість, а тому начебто пальмову олію забороняють у багатьох розвинених країнах світу. Це не відповідає дійсності, адже в жодній країні світу не існує заборони на вживання пальмової олії у харчових продуктах. Навпаки, безпека пальмової олії підтверджена її довготривалим застосуванням і статусом GRAS («абсолютно безпечно») Американського агентства FDA (Food and Drug Administration).

Пальмова олія входить до переліку 17 видів рослинних олій, що відповідають харчовим стандартам FAO та ВООЗ, згідно з Кодексом Аліментаріус, який Світова організація торгівлі розглядає як провідний харчовий стандарт.

У країнах Європейського Союзу щорічне споживання пальмової олії сягає 2,7 млн. т, у середньому 5,4 кг на одну людину. Причому в провідних країнах ЄС цей показник є значно вищим. Наприклад, у Німеччині, Данії, Швеції він становить близько 14 кг/рік. Водночас середньорічне споживання пальмової олії на душу населення в Україні становить лише 3,1 кг/рік [6].

Наукові дослідження, виконані відповідно до сучасних стандартів доказовості, не підтверджують негативного впливу споживання пальмової олії на здоров'я людини, зокрема збільшення ризику серцево-судинних захворювань. Немає обґрунтованих підстав уважати пальмову олію більш небезпечною порівняно з іншими жирами.

Перевага використання пальмової олії – збалансований склад жирних кислот: 50% насичених, 40% мононенасичених і 10% поліненасичених жирних кислот. Поліненасичені жирні кислоти позитивно впливають на обмін речовин в організмі, у тому числі й на клітинному рівні. Захищають клітини від передчасного старіння, допомагають зберегти їхню генетичну інформацію.

Ще один факт, який примушує інакше оцінити пальмову олію: провідні світові виробники дитячого харчування широко застосовують пальмову олію для виготовлення харчування для немовлят у зв'язку з тим, що вона добре засвоюється дитячим організмом [7].

Медицинські дискусії щодо вживання пальмової олії у світі є частиною загальної дискусії щодо оптимальної кількості жирів, які споживає людина. Як і у випадку з багатьма продуктами, шкідлива не сама олія, а її надлишок.

Негативний вплив на здоров'я споживача має не натуральна рослинна олія, а так звані трансізомери жирних кислот, або, як їх називають, трансжири. Саме споживання трансжирів обмежується в багатьох країнах, у тому числі в деяких країнах ЄС. Саме трансізомери жирних кислот порушують роботу ферментів та

знижують імунітет людини, збільшують уміст у крові холестерину та ризик атеросклерозу.

Метою виробництва трансжирів є коректування консистенції рослинних олій, перш за все соняшникової, соєвої, ріпакової з рідкого у пластичний. Мінімально затверділа консистенція вважається оптимальною для виробництва маргарину та інших готових виробів із підвищеним умістом жиру (морозиво, кондитерські вироби тощо).

Для отримання твердих пластичних жирів рідкі рослинні олії зазвичай піддаються додатковій фізичній та хімічній обробці – частковій гідрогенізації. Недоліком цього процесу є утворення трансжирів, які є невластивими для організму людини.

Щодо пальмової олії, то більшість її фракцій, зокрема пальмовий олеїн та суперолеїн, на відміну від більшості рослинних рідких олій уже від природи має потрібну пластичну, м'яку структуру й консистенцію, тому їх не потрібно піддавати гідрогенізації, що пояснює відсутність трансжирів у пальмовій олії. Це означає, що без пальмової олії виготовити складні спеціалізовані кондитерські жири, маргарини тощо, які б не містили шкідливих трансжирів, тобто були безпечні у споживанні, практично неможливо.

Вищезазначене дає можливість спрогнозувати підвищення використання трансжирів у разі законодавчої заборони використовувати пальмову олію.

Досить сумнівною є теза про те, що заборонено до використання пальмову олію без особливих проблем можна замінити іншими оліями.

Світове виробництво пальмової олії становить майже 70 млн. т на рік, або близько 35% загального щорічного обсягу виробництва рослинних олій. Приблизно таке ж співвідношення характерне й для України. Це означає, що жодна рослинна олія, яка виробляється у світі, не може повністю замінити пальмову олію.

В умовах агросектору України заборону пальмової олії могло б компенсувати нарощування обсягів виробництва соняшникової та ріпакової олій. Проте щоб виробляти стільки ж олій, скільки дає один гектар пальми, знадобиться 6 гектарів ріпаку або 8 гектарів соняшнику. Тобто для заміщення обсягів використання пальмової олії потрібно буде задіяти величезні сільськогосподарські площі, що призведе до непередбачуваних екологічних та соціальних наслідків.

Отже, заборона використання пальмової олії у найближчі роки не зможе бути компенсована іншими

видами рослинних олій, що може призвести до кризи у харчовій промисловості. Якщо ж навіть агросектор зможе за короткий термін наростити обсяги виробництва соняшникової та рапсової олій, то все одно вони мають бути гідрогенізовані перед використанням, що призведе до утворення трансжирів.

Поширеним контраргументом щодо використання пальмової олії є її тугоплавкість і, як наслідок, проблеми, пов'язані із засвоєнням. Слід зазначити, що тугоплавкість характерна лише для однієї з трьох фракцій пальмової олії: пальмовий стеарин має температуру плавлення 47–55°C, інші фракції мають температуру плавлення нижчу за температуру людського тіла (пальмовий олеїн – 18–24°C, пальмовий суперолеїн – 7–12°C). За фізичними та хімічними властивостями пальмова олія схожа на вершкове масло, яке є нормальним продуктом в сенсі плавлення і засвоєння.

Крім фізичних та хімічних властивостей, слід окремо зупинитися і на економічному складнику. Вважається, що основна причина широкого використання пальмової олії – її низька вартість. Насправді, сира пальмова олія на світових біржах коштує майже стільки ж, скільки й соняшникова. А деякі низькоплавкі фракції пальмової олії, з яких виробляються в т. ч. еквіваленти какао-масла, є достатньо дорогими. Дорожчими, ніж вершкове масло.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, рослинні олії є важливим складником раціону харчування. Вони мають низку суттєвих переваг порівняно з тваринними жирами, які пов'язані передусім з їхнім хімічним складом, а також із фізичними та хімічними властивостями. Рослинні олії в натуральному вигляді є корисними продуктами харчування, можливий шкідливий вплив пов'язаний передусім із перевищенням раціональних норм споживання.

Суттєвою небезпекою для здоров'я споживачів є рослині жири зі штучно зміненими природними властивостями. Найчастіше такі зміни пов'язані з необхідністю переведення рослинних олій із рідкого у твердий стан шляхом гідрогенізації. При цьому утворюються так звані трансізомери жирних кислот, або трансжири. Вони є шкідливими, особливо за систематичного споживання у значних кількостях.

Як мінімум дискусійним є твердження про шкідливість, а особливо про небезпеку, для здоров'я пальмової олії, яку Світова організація торгівлі розглядає як провідний харчовий стандарт, а в країнах Європейського Союзу щорічне споживання пальмової олій сягає 2,7 млн. т.

1. Нечаев А.П. Ключевые тенденции в производстве масложировых продуктов. Продукты & прибыль. 2011. № 2. С. 6–9.

2. Обухова Л.А., Гарагуля Е.Б. Растительные масла в питании. Сравнительный анализ. URL: <https://www.argo-shop.com.ua/article-9182.html>.

3. Наказ від 03.09.2017 № 1073 «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії».

4. В чем польза различных масел? URL: <http://siladiet.ru/krasota-i-zdorove/sostav-i-polza-produktov/i-vred-rastitelnyh-masel-dlya-organizma.html>.

5. Растительное масло. Разнообразие видов. URL: <https://www.oum.ru/yoga/pravilnoe-pitanie/rastitelnoe-maslo-raznoobrazie-vidov/>.

6. Колобакін В. Удавані жахи і реальний зиск. Урядовий кур'єр. 2018. 13 червня. С. 4.

7. Балдинюк О., ШВЕЦЬ О. Небезпечна лише для українців? Чому ЄС не забороняє пальмову олію. Європейська правда. 2018. 22 травня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/05/22/7081990/>.

E-mail: c1902@ukr.net

УДК 338.48–44(26)(045)

Голубкова І.А.

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
і підприємництва на морському транспорті,
Національний університет «Одеська морська академія»

ЗАКОНОМЕРНОСТІ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ МОРСКОЙ КРУИЗНОЙ ИНДУСТРИИ

В статье рассмотрены принципиальные особенности развития морской транспортной индустрии в системе морских транспортных технологий. Специфичность круизного продукта предопределяет задачи и методы управления использованием ресурсного потенциала в соответствии со сложной совокупностью критериев. Обращено внимание как на экстенсивные формы наращивания провозной способности флота, так и на сложную совокупность процессов, обеспечивающих приоритеты позиционирования специализированного флота независимо от флага его регистрации. Особо учитывается асимметрия распределения провозной способности флота по видам круизного судоходства, именно этот аспект предопределяет формирование принципа устойчивого позиционирования в сегменте приоритетной специализации флота и пассажирских терминалов. Внимание обращено на повышение роли управления системной безопасностью круизного судоходства, так как этот показатель существенно различается по видам круизных технологий, поэтому принципиальным становится формирование международных стандартов надежности, эффективности и условий конкурентного позиционирования базовых пассажирских портов.

Ключевые слова: круизный продукт, устойчивость позиционирования, эффективность, закономерности развития.

ЗАКОНОМІРНОСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ КРУЇЗНОЇ ІНДУСТРІЇ

Голубкова І.А.

У статті розглянуто принципові особливості розвитку морської транспортної індустрії в системі морських транспортних технологій. Специфічність круїзного продукту зумовлює завдання і методи управління використанням ресурсного потенціалу відповідно до складної сукупності критеріїв. Звертається увага як на екстенсивні форми нарощування провізної здатності флоту, так і на складну сукупність процесів, що забезпечують пріоритети позиціонування спеціалізованого флоту незалежно від прапора його реєстрації. Особливо враховується асиметрія розподілу провізної здатності флоту за видами круїзного судноплавства, і саме цей аспект зумовлює формування принципу сталого позиціонування в сегменті пріоритетної спеціалізації флоту і пасажирських терміналів. Увага звертається на підвищення ролі управління системою безпекою круїзного судноплавства, оскільки цей показник істотно різниться за видами круїзних технологій, тому важливим є формування міжнародних стандартів надійності, ефективності та умов конкурентного позиціонування базових пасажирських портів.

Ключові слова: круїзний продукт, стійкість позиціонування, ефективність, закономірності розвитку.

REGULARITIES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MARITIME CRUISE INDUSTRY

Golubkova I.

The article deals with the peculiarities of the development of the marine transport industry in the system of marine transport technologies. The specificity of the cruise product predetermines the tasks and methods of managing the use of the resource potential in accordance with a complex set of criteria. Attention is paid both to the extensive forms of increasing the carrying capacity of the fleet, and to a complex set of processes that ensure the priorities of the positioning of a specialized fleet, regardless of the flag of its registration. However, the asymmetry of the distribution of the carrying capacity of the fleet by type of cruise shipping is taken into account. This aspect determines the formation of the principle of sustainable positioning in the segment of priority specialization of the fleet and passenger terminals. The increasing role of cruise shipping system safety management should be taken into account. This figure varies significantly by type of cruise technologies. Therefore, the formation of international standards of reliability, efficiency and conditions of competitive positioning of basic passenger ports becomes fundamental.

Keywords: cruise product, stability of positioning, efficiency, regularities of development.

Постановка проблеми. Формирование специализированной круизной индустрии начинается с периода потери традиционной пассажирской функции флотом трансатлантических сообщений. С начала XX века и до 50-х годов фактически не существовало самостоя-

тельного круизного рынка. Работало несколько специализированных круизных судов в локальных морских регионах. Широко применялись стандартные пассажирские суда для обслуживания организованных и индивидуальных морских туристов. Развитие круиз-

ной индустрии было приостановлено Первой мировой войной и прервано Второй мировой войной.

С началом восстановления экономик европейских государств возникают проблемы занятости и дифференциации предпринимательской деятельности. С ростом экономики и благосостояния граждан появляется целевой спрос на морские путешествия [1]. Особое место в развитии стандартов морских путешествий занимают конструктивные решения при строительстве судов Vretem и Eurora. Вместо стандартного подхода к созданию различных типов кают на судах был реализован принцип оптимизации условий отдыха. Каюты для туристов характеризовались рациональностью обстановки.

Последовавшие процессы интеграции в социально-экономических отношениях в условиях системной глобализации, включающие внешнюю торговлю, научные, культурные и другие гуманитарные связи обусловили рост международной подвижности населения развитых стран мира. Вследствие этого получили развитие различные виды пассажирского транспорта, и произошла трансформация структуры и целей поездки. Возросла роль комфортности и безопасности путешествий. В ряде случаев они стали основной целью, что и привело к экстенсивному развитию круизного флота.

Последнее и предопределило ряд проблем становления и формирования закономерностей эффективного и системного развития отрасли. Однако сформировалась жесткая концентрация ресурсов в ограниченном количестве регионов Мирового океана. И только с закономерностью многообразия в настоящее время ведущие круизные операторы расширяют зоны круизного судоходства. Однако сохраняется жесткая ограниченность использования природного круизного потенциала Черного моря по совокупности факторов, поэтому важно систематизировать принципы и закономерности нормализованного развития локальных сегментов круизного судоходства.

Анализ последних исследований и публикаций.

Экстенсивное развитие круизного судоходства находит отражение в зарубежных и отечественных исследованиях. В основе развития всех видов туризма, в том числе и морских круизов, лежат три основных фактора: во-первых, объективность достижения наиболее соответствующих форм отдыха; во-вторых, повышение роли факторов спроса на различные виды отдыха вследствие устойчивости экономического развития, однако этот процесс дифференцирован по группам стран по характеру экономического роста; в-третьих, разнообразие предложения, соответствующего туристического (круизного) продукта. Эти проблемы рассмотрены в трудах [2; 3]

Параметры развития круизного судоходства обусловлены сложной совокупностью факторов, среди которых выделяются экономические, географические, психологические, поведенческие, демографические и многие другие. Особое место занимает сезонность круизного судоходства, обусловленная природно-климатическими условиями и периодами массового предоставления отпуска работникам, что нашло отражение в работах [4; 5].

Одним из принципиальных факторов является безопасность путешествия, обусловленная несистемными факторами (терроризм, катастрофы) и системными факторами: негативными гидрометеорологическими

условиями и их последствиями (посадка на мель и др.). Отрицательно влияют случаи эпидемий на борту судна. Тем не менее, несмотря на повышение значимости всех видов судоходства в глобальном рынке морской торговли, они не рассматриваются системно, о чем свидетельствует содержание монографии [6].

Постановка задания. Достаточно быстрый рост пассажиропотоков в европейских сегментах глобального рынка круизных технологий создает проблему асимметричного распределения провозной способности флота. Особое место по популярности экскурсионных направлений занимают Средиземное море, Балтийское море, Атлантическое побережье Европы, Фьорды. В этом аспекте, а также с учетом экстенсивного развития азиатского круизного сегмента среди нерешенных проблем особое место занимает реализация Черноморского круизного потенциала. И с изменением ряда политических и социально-экономических условий важно сконцентрировать внимание на системе закономерностей сбалансированного развития достаточно эффективной подсистемы морехозяйственного комплекса.

Уровень экономического развития и роста также отражается на параметрах спроса на морские путешествия, но в меньшей мере, чем в грузовом сегменте, что и предопределяет распределение инвестиционных потоков.

После разграничения единого Черноморского круизного пространства и установления условий, не содействующих беспрепятственному путешествию, Крымско-Кавказская круизная линия прекратила свое существование. В настоящее время причерноморские страны не обладают специализированным круизным флотом, а иностранные судовладельцы ограничили операторскую деятельность по критериям безопасности.

Для оценки параметров и своевременности освоения региональных сегментов круизного бизнеса необходимо исследовать:

- потенциальные ресурсы локальной приморской зоны с прогнозированием, предопределяющим потребную провозную способность флота и пропускную способность пассажирских терминалов;
- требования к качеству круизного продукта в пределах ценовой доступности;
- перспективность развития круизного потенциала.

В этом аспекте и формируется важнейшая **цель статьи** – систематизация основных закономерностей формирования отдельных сегментов круизного рынка.

Изложение основного материала исследования.

Учитывая объективную потребность Черноморского круизного пространства, различные судоходные компании предпринимали попытки возродить локальное (региональное) круизное судоходство по маршруту Крымско-Кавказской линии. Черноморским морским пароходством в течение двух лет в 90-х годах поддерживалась круизная линия Одесса – Пирей – Хайфа – Лимасол – Стамбул – Сочи – Ялта – Севастополь – Одесса. Линию обеспечивал теплоход «Одесса Сан». Однако из-за организационных, административных и экономических проблем линия оказалась проблемной и не получила перспективного развития.

В современных условиях среди основных закономерностей устойчивого функционирования круизного судоходства выделяется приоритет предложения, формирующий впоследствии параметры спроса. С этим

системно зв'язана динамічність формування провозної спроможності флоту і пропускної спроможності пасажирських терміналів. В цьому відношенні важно наявність таких символів морських подорожей, як Барселона, Неаполь, Афіни (Пірей), Венеція, Стамбул. На Чорному морі в цю категорію входять Одеса, Севастополь, Ялта, Сочі. Але з урахуванням останніх тенденцій зростає роль Батумі, Трабзона, Констанци і Варни. Це результат проявлення закономірності диференціації.

Крім того, в системі диференціації базових основ круїзного суднобудування виділяються проекти створення нових типів судів. Таким чином, з'явився тип круїза The World. На дванадцятипалубному судні розміщено 165 апартаментів. Існує сорок студій і пентхаус. Судно знаходиться під управлінням флоридської компанії і ходить під прапором Багамських островів.

Важко комплексно розвинути морських круїзних портових комплексів. Так, Одеський морський пасажирський вокзал, крім спроможності приймати мегалайнери, має сучасний концертно-виставочний зал, яхтений комплекс, побудований за міжнародними стандартами, центр підводної діяльності з дайвінгом.

Сбалансованість стану круїзної підсистеми як закономірність рівноваги попиту, пропозиції і умов розвитку слід віднести до пріоритетів реалізації інтеграційних стратегій. При порушенні цього принципу і закономірностей формуються прямі і внесистемні втрати. Круїзні технології (подорожі), як форма відпочинку і оздоровлення переходять з сегмента розкоші в сегмент стандартних послуг для громадян економічно розвинутих країн.

Ключовими рисами круїзного суднобудування, що визначають закономірність формування потенціалу провозної спроможності флоту, є:

- по функціональним особливостям – це специфічна форма морського туризму;
- по соціально-економічним закономірностям – капіталомісткий вид сервісного сегмента підприємницької діяльності;
- характеру сбалансованості – пріоритет формування споживачів (попиту) на основі управляемого процесу пропозиції.

Мета участі в круїзних рейсах є результатом мотиваційних рішень. Саме це формує цілеспрямованість пропозиції провозної спроможності круїзного флоту. Останнє повинно ґрунтуватися на розумінні мотивів і оцінці сприймаємої цінності круїзного продукту.

В системі закономірностей розвитку круїзної індустрії виділяється розширення різноманітності продукту. Наприклад, в якості нового об'єкта туристичної зацікавленості є розширення учасників рибної ловлі. Туристи отримали право доступу на риболовецькі судна.

Круїзна індустрія на певній стадії функціонування позиціонується за принципами конкурентного переважання. Саме тому постійно розширюються складові досконалості круїзного продукту. Особливого різноманітності вимагає підхід до формування берегових екскурсій для круїзних пасажирів.

Сезонність – це закономірність функціонування галузі. Головною стає нормалізація віддачі потенціалу за цими обмеженнями і ефективного розвитку доповнюючих (замінюючих) видів діяльності з метою зменшення частки постійних витрат на вміст факторів виробництва в міжсезонний період.

Стандартною задачею в будь-якому випадку залишається зростання параметрів операторської діяльності на основі закономірностей:

- проявлення фірмових переваг круїзного продукту;
- використання слабких сторін конкуруючих судовласницьких структур;
- використання ефективних корпоративних ресурсів;
- розширення позиції за рахунок нових груп круїзних пасажирів, нових технологій і маршрутів, підвищення інтенсивності при піковому зростанні попиту;
- ефективного ціноутворення [7].

Круїзний бізнес, незважаючи на специфічність галузевих характеристик, має ряд системних відмінних ознак. Серед них можна виділити наступні основні групи:

- відсутність матеріального сприйняття або невідповідності послуги, близької за значенням до реалізації самого процесу. Це визначає своєрідність співвідношення між оборотним і основним капіталом круїзних компаній;
- змінюваність параметрів і характеристик сегмента ринку і якості продукту;
- нерозривність виробничого процесу і споживання (реалізації) круїзного продукту;
- обмеження часу реалізації і ефективності сприйняття споживачами.

Послуга круїзного суднобудування – це частина (форма) процесу дії в межах вибраного маршруту або сегмента морського басейну. При цьому відзначається різноманітністю і індивідуальністю сприйняття якості. Круїзний продукт не може бути відчуждений користувачем, т. к. обумовлений часом створення і реалізації, а також характеристиками носія (судна) і спільноти (інших пасажирів).

В процесі створення і використання круїзного продукту особливе місце займає змінюваність характеристик, виключаюча системну стандартизацію. Змінюваність визначається структурою пасажиропотоку, часом надання послуг, зовнішніми умовами плавання. Крім того, незважаючи на рівень компетентності персоналу, формуються відмінні характеристики рейсів. Це і визначає закономірність повторності попиту і використання маршрутом і лайнером з боку стійкої групи пасажирів [8].

Але саме диференціація круїзного продукту викликає необхідність управління якісним різноманітністю. В цьому ж аспекті стійко реалізується стратегія підвищення надійності і комфортності круїзного флоту в межах розумного співвідношення підприємницьких результатів, витрат і сприймаємої цінності морських подорожей.

В структурі ознаки нерозривності виробництва і сприйняття круїзного продукту важливо звернути увагу на принцип неотделимості надання послуг

от капитальных активов, обеспечивающих производственную деятельность. Одновременность полномасштабного производства и потребления круизного продукта предопределяет задачи управления нормализацией использования потенциала круизного флота и сервисных подсистем, ибо затраты за исключением узкого ряда услуг формируются по конечной потребности (топливо, оплата труда).

В этом процессе важна концентрация внимания на креативности поставщика круизного продукта, поэтому в круизном судоходстве первостепенным становится формирование персонала, ориентированного на поддержание имиджа компании.

Эта же характеристика круизной услуги или продукта обуславливает задачи бесконфликтности обслуживания пассажиропотока на всех уровнях и зонах структуризации услуг.

Среди принципов приоритетного позиционирования выделяются те, которые становятся факторами внешнего ограничения: соотношение спроса и предложения, динамичность экономического развития глобальной среды, конкуренция, изменение ценовых характеристик.

Особую группу формируют принципы, связанные с функциональной деятельностью торгового флота:

- специализации в пределах обслуживаемых грузопотоков;
- параметрической структуризации флота;
- динамичности при неравномерности износа капитала круизного комплекса;
- сбалансированности внутренней структуры;
- системных изменений производительности флота;
- интенсивности и эффективности капитала, обеспечивающего конкурентоспособность производственного потенциала.

При этом следует обратить внимание на затратную концепцию, которая основана на учете инвестиционных потоков периода создания потенциала. Это принцип восстановительной стоимости. Однако происходящие изменения в технологии снижают со временем конкурентную устойчивость капитальных активов в сегменте позиционирования.

В свою очередь, результативная концепция ориентирована на управление ростом производительности потенциала по структурным подсистемам будущего формирования результатов. Это обеспечивает рост отдачи единицы капитальных затрат. Главным требованием становится достижение положительной предельной доходности. При этих условиях формируется инвестиционная привлекательность, однако требуется четкость дисконтирования затрат и результатов по этапам жизненного цикла. Кроме того, важным условием становится капитализация денежного потока подразделения.

Теоретически «...капитализированная стоимость определяется делением ожидаемого годового финансового результата ... на норму (ставку) капитализации» [9, с. 224]. И далее: «Норма капитализации должна

определяться исходя из фактически сложившегося периода окупаемости инвестиций, т. е. принимается равной величине, обратной периоду возврата капитала» [9, с. 226]. Ограниченная доступность к ресурсам предопределяет рост затрат на формирование производственного потенциала, несмотря на темпы увеличения производительности труда, поэтому рентабельность капитальных активов не должна возрастать. Скорее всего, уровень прибыльности будет снижаться. И это не отражает возможные ошибки выбора.

Выводы из проведенного исследования. Следует различать три основные тенденции структуризации круизного сегмента морской транспортной индустрии. Во-первых, расширение сферы деятельности суперлайнеров, обеспечивающих одновременно удержание стратегии эффекта масштаба и повышения качества круизного продукта. Во-вторых, сужение сферы использования классических круизных судов со значительным фактическим временем эксплуатации. В-третьих, оживление нишевого сегмента. В-четвертых, использование прямых или косвенных регуляторных принципов ограничения деятельности крупнотоннажных лайнеров. Используются две причины: ограничение конкурентного позиционирования, снижение отрицательного воздействия на объекты круизной ценности локальных морских зон.

Расширение зоны морского туризма содействует активизации извлечения морской ренты и нормализации положения на региональном рынке труда, обеспечивающего приращение добавленной стоимости по ряду концентров многоаспектного социально-экономического кластера.

Любой круизный регион характеризуется параметрами рекреационной нагрузки на морскую среду и береговое пространство. Это и предопределяет пределы и задачи структуризации отдельных морских бассейнов в глобальной круизной индустрии [10]. Однако этот процесс в силу сложности оценки производственных возможностей протекает в вероятностном режиме с определенной долей риска достижения прямой, эмергентной эффективности и синергии.

Круизный рынок характеризуется определенной сбалансированностью спроса и предложения и системной направленностью роста. Характер соотношения спроса и предложения и динамичность их развития предопределяется оценочными критериями. Среди таких характеристик критериев, предопределяющих состояние отдельных круизных сегментов, выделяется стимулирование использования пассажировместимости флота.

К новейшей тенденции с экстенсивными параметрами развития следует отнести развитие юго-восточного направления глобального круизного рынка. Выделяется нарастающая популярность круизных маршрутов в Юго-Восточную Азию, прежде всего в Китай, Индию и в АТР с некоторой обособленностью Японского направления.

1. Shulz A., Auer J. *Kreuzfahrten und Schiffsverkehr im Tourismus*. Munchen: Oldenbourg, 2010. 397 p.
2. Papathanassis A. (ed). *Cruise Business Development: Safety, Product Design and Human Capital*. Heidelberg: Springer Verlag, 2016. 278 p.
3. Жихарева В.В. *Экономические основы деятельности судоходных компаний: учеб. пособ. для студ. трансп. высш. учебн. завед.* Одесса: Ластар, 2003 219 с.
4. Vogel M., Papathanassis A., Wolber B. (ed.). *The business and management of ocean cruises*. CABI, 2012. 296 p.

5. Корнілова В.В., Корнілова Н.В. Сучасні тенденції розвитку круїзного ринку світу. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 5. С. 20–25.
6. Ильченко С.В. Украина в мировой транспортной системе: перспективы функционирования и развития: монография. Одесса: ИПРЭЭП НАН Украины, 2012. 436 с.
7. Долан Р.Дж., Саймон Г. Эффективное ценообразование. М.: Экзамен, 2005. 416 с.
8. Примачев Н.Т., Примачев А.Н. Принципы интеграции в торговом судоходстве: монография. Одесса: Феникс; М.: Транслит, 2006. 360 с.
9. Экономический потенциал административных и производственных систем: монография / под общей ред. О.Ф. Балацкого. Сумы: Университетская книга, 2006. 972 с.
10. Chin Ch.B.N Cruising in the Global Economy. Corwall: MPG Books Ltd, 2008. 194 p.

E-mail: prof.irinagolubkova@gmail.com

UDC 657.37:657.6

Dikan L.

*PhD of Economic Sciences,
Professor of the Department of Accounting and Business Consulting,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

Shevchenko I.

*PhD of Economic Science,
Lecturer of the Department Accounting and Business Consulting,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

DEVELOPMENT OF MECHANISM FOR DEVELOPMENT OF PUBLIC FINANCIAL AUDIT OF BUDGET PROGRAMS IMPLEMENTATION

The article defines the essence of the concept of “the mechanism of development of the state financial audit of execution of budget programs”, and the mechanism of development of the state financial audit of execution of budget programs is constructed. The mechanism takes into account two vector of development – functional and process. Functional vector in the mechanism of development of the state financial audit of execution of budget programs, aimed at changing the target direction of the state financial audit of budget programs execution. In addition to determining the target, legitimate, rational use of public financial resources, the authors emphasize the established socio-economic effect of the implementation of a budget project. The proposed mechanism can also be used by the internal auditor of the budgetary funds manager – the executor of the budget program when organizing and conducting an internal state financial audit of execution of budget programs.

Keywords: development, mechanism, state financial audit, vectors, budget program, state financial audit of execution of budget programs.

РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ

Дікань Л.В., Шевченко І.О.

У статті визначено сутність поняття «механізм розвитку державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм» та побудовано механізм розвитку державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, який урахує два вектору розвитку: функціональний та процесний. Функціональний вектор у механізмі розвитку державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм спрямований на зміну цільового спрямування державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм. Окрім визначення цільового, законного, раціонального використання державних фінансових ресурсів, авторами робиться наголос на встановленні соціально-економічного ефекту від реалізації того чи іншого бюджетного проекту. Запропонований механізм може бути використаний і внутрішнім аудитором розпорядника бюджетних коштів – виконавця бюджетної програми під час упорядкування та проведення внутрішнього державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм.

Ключові слова: розвиток, механізм, державний фінансовий аудит, вектори, бюджетна програма, державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм.

РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО АУДИТА ВЫПОЛНЕНИЯ БЮДЖЕТНЫХ ПРОГРАММ

Дикань Л.В., Шевченко И.А.

В статье определена сущность понятия «механизм развития государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ» и построен механизм развития государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ, который учитывает в себе два вектора развития: функциональный и процессный. Функциональный вектор в механизме развития государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ направленный на изменение целевого направления государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ. Кроме определения целевого, законного, рационального использования государственных финансовых ресурсов, авторами делается упор на установление социально-экономического эффекта от реализации того или иного бюджетного проекта. Предложенный механизм может быть использован и внутренним аудитором распорядителя бюджетных средств – исполнителя бюджетной программы при составлении и проведении внутреннего государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ.

Ключевые слова: развитие, механизм, государственный финансовый аудит, векторы, бюджетная программа, государственный финансовый аудит выполнения бюджетных программ.

Formulation of the problem. At the current stage of economic development, the efficient spending of budget funds becomes a prerequisite for the activities of budget institutions, enterprises and organizations. Lack of budget resources forces to find ways of the most rational and effective spending. For Ukraine, this topic is most urgent, because every year the problem of irrational use of budget funds, the legality and correctness of their spending, the justification of the planned amount of expenses, the finding and use of reserves for attracting additional monetary resources to improve the activity and the detection of excess allocations is increasing.

Analysis of recent research and publications. Despite the significant theoretical and practical achievements in the field of state financial audit of the implementation of budget programs is highlighted in the works of such domestic scientists as L.V. Dikan, V.V. Burtseva, O.A. Shevchuk, L.V. Sukhareva, A.V. Khmel'kova, Yu.B. Slobodianik and many others, still remain open questions of the mechanism of its development, which determines the relevance of the chosen topic of research.

Setting objectives. The purpose of the study is to develop a mechanism of development of the state financial audit of the execution of budget programs. To achieve this goal, the following tasks were solved: the essence of the concept “mechanism of development of the state financial audit of execution of budget programs” is determined; the mechanism of development of the state financial audit of implementation of budget programs was built.

Presentation of the main research material. The vector of the development focused on new challenges and needs of modern times, as a rule, is closely linked to the objective reappraisal of the existing theoretical and practical pastalities of the past, which is fully relevant to the state financial audit of the execution of budget programs, which has not yet fully exhausted its the potential to realize its institutional features [1].

As foreign experience shows, for the full implementation of the state financial audit of the execution of budget programs (audit of efficiency) today, not only the search and determination by the control bodies of objective methods for assessing the effective spending of budget funds, but also the constant presence of controlling bodies in the implementation of such budget programs. It is necessary for adequate development of the theoretical and methodical aspects of the implementation of the state financial

audit of the execution of budget programs, as well as the development of an active mechanism for its development. The latter requires a thorough theoretical comprehension and the primary definition of the concept of “the mechanism of the development of the state financial audit of the execution of budget programs”.

The basic element in this concept is to define the definition “mechanism”. In this regard, it should be noted that the meaning of this term in accordance with the explanatory dictionary [10] reduces to a system that determines the order of any kind of activity. At the same time, it should be noted that this definition borrowed by economists in mechanics and in relation to technical systems that means a system of links that convert the movement of some units into the required movement of others, with incoming and outgoing links [10, c. 786]. In other words, the mechanism represents a certain order of action that transforms the system and its elements. Given the aforementioned researcher, A. Kulman says that the mechanism is a system of interconnections of economic phenomena that arise under certain conditions under the influence of the initial impulse [6].

Concerning the concept “development”, in modern science there are many different its definitions. So, in the “Dictionary of the Russian Language” SI Ozhegov's “development” is defined as “the process of natural change, the transition from one state to another, more perfect; the transition from the old qualitative state to the new, from simple to complex, from lower to higher «[7, p.641].

In relation to social objects has not lost its significance definition of development in the “Encyclopedic Dictionary” Brockhaus and Efron, which refers to “evolution, change that leads to a new state of the subject of development, increase its social value” [2, c. 135]. Of for a particular entity, “development” means the change of all its parts so that it is more in line with the requirements of the dynamically developing environment and the task of expanding its internal capabilities to solve problems that are facing [5, c. 560]. In addition, today the term development is used in various fields of knowledge. So, in psychology, development is a specific process of change, the result of which is the emergence of a qualitatively new, progressive process of ascension from lower to higher, from simple to complex. In sociology under development, the natural qualitative change of an object is understood under the influence of external and internal factors. In the

economy under development most often understand the process of natural changes, the transition from one state to another, more perfect; transition from the old qualitative state to the new, from simple to complex, from lower to higher. Summarized by the author approaches to the definition of “development” is given in Table 1

It is worth noting that the most important characteristic of development is the time. Yes, the development proceeds in time. However, the concept of “the course of time” is not identical to the concept of “development process”. It is said that the time is not accompanied by qualitative changes in the object at certain times, and that at different intervals different objects are capable of passing in their development different “distances” and vice versa: for passing Similar “distances” of different objects require different time. In other words, the development of an object is the result of not the objective course of time as such, but the life of the object itself. In contrast to the phenomena of motion, the changes that can be caused by action and external in relation to the object moving forces, development is the self-propelled object – an inherent process, the source of which is enclosed in the most developing object.

At the same time, the development process is characterized by a large variety of specific types and forms. This is due both to the general nature of the developing and to the greater or lesser complexity of their structure. There are two forms of development: evolutionary and revolutionary. Between these two forms of development there is a complex dialectical connection. Evolution prepares the revolution, leads to it and ends with it. In turn, the new quality acquired by the object again leads to a phase of slow quantitative accumulation. That is, each process represents a dialectical unity of interrupted and continuous, the transition of quantitative changes to qualitative and vice versa.

It should also be borne in mind that development is characterized by a certain orientation. The transition from one state of object to another is not an endless repetition of the passed, there is no circle movement, although historically later stages and include many moments inherent in the previous stages. The development coincides with the progressive movement to the more advanced and perfect or with the movement in the opposite direction. In this sense, talking about the progressive and regressive directions in the development of the object.

Taking into account the above, under the “mechanism of development” the author proposes to understand a system in which the object of development with the help of elements (goals, functions, methods, structure, subjects) purposefully becomes a necessary state.

As for the concept of “the mechanism of development of the state financial audit of execution of budget programs”, for its determination it is advisable to clarify the essence of the concept of “state financial audit of budget programs”.

In this sense, it should be noted that as a result of the research of scientific works, both domestic and foreign scientists, we can state that in the modern economic science the question of the essence of this concept is controversial. First of all, this is manifested in the fact that there is no unity in the very term. Thus, in the literature, the following thesaurus of the outlined notion is singled out: state audit of implementation of budget programs, state financial audit of implementation of budget programs, audit of efficiency, audit of efficiency of use of state funds, conformity audit, financial audit, etc.

In the current legislation, the state financial audit of implementation of budget programs is identified and limited to the concept of “effectiveness audit”. Thus, according to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 10.08.2004 No. 1017 “On Approval of the Procedure for Conducting State Financial Inspection, its Territorial Bodies by the State Financial Audit of Budget Programs Implementation” [8] (audit of efficiency) is a form of public financial control aimed at Determining the effectiveness of using budget funds to implement the planned goals and identifying factors that prevent it. The effectiveness audit is carried out with the aim of developing substantiated proposals for improving the efficiency of the use of state and local budgets in the execution of budget programs.

Moreover, the concept of “audit of efficiency” and “public financial audit of budget programs” are identified by many scholars. According to the authors, such identification is incorrect. Since the state financial audit of budget programs execution in accordance with the current legislation is a kind of public financial audit. At the same time, it can be carried out in the form of an audit of effectiveness, financial audit, compliance audit, and others like that. Under the state financial audit of the imple-

Table 1. Approaches to the definition of “development”

Source	Definition of the concept of “development”
1	2
A.I. Kuzminsky, V.P. Omelyanenko [5]	Development is a specific process of change, the result of which is the emergence of a qualitatively new, progressive process of ascension from lower to higher, from simple to complex.
G.S. Kostyuk [5]	Development is a continuous process that manifests itself in the quantitative changes of a human being, i.e. increase of some and decrease of other signs (physical, physiological, psychic, etc.)
Ozhegov's Explanatory Dictionary [7]	Development is a process of natural changes, transition from one state to another, more perfect; transition from the old qualitative state to the new, from simple to complex, from lower to higher
Ushakov's Dictionary [9]	Development is the process of transition from one state to another, more perfect.
Encyclopaedic Dictionary [4]	Development – directed, natural change
Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron [2]	Development – evolution, change, which leads to a new state of the subject of development, increase its social value
R.I. Khasbulatova [5]	Development means the change of all its parts so that it is more in line with the requirements of the dynamically developing world and the task of expanding its internal capabilities to solve the problems that are facing

mentation of budget programs, the authors are advised to understand the type of state audit that involves the systematic study of the legality, efficiency and effectiveness of public resources management when implementing budget programs, the reliability and rationality of expenditures aimed at achieving the goal of the budget program and identifying reserves to increase its effectiveness. The novelty of the proposed definition is to take into account such a sign as a result, namely: achieving the purpose of the budget program and identifying reserves to increase its effectiveness. Taking into account the above interpretation of the definition of "state financial audit of implementation of budget programs", the authors under the mechanism of development of the state financial audit of budget programs implementation mean the self-regulatory system of elements of the control component (goals and objectives, methods and principles, types and forms, subjects of carrying out and criteria of efficiency) and controlled component in which the purposeful transformation of the influence of elements of the control subsystem into a necessary state occurs and which has inbound influences in

the form of external requirements and initial reaction as the results of budget programs. At the same time, it must be taken into account that the state financial audit of the implementation of budget programs is also a coherent process, which includes certain stages, aimed at the realization of its tasks (Figure 1).

Therefore, this must be taken into account when developing the mechanism for its development. It is also worth noting that in the domestic and foreign experience of conducting a state financial audit of implementation of budget programs (audit of efficiency) there are both coincidences and differences, their positive and negative features. In the audit of efficiency both in Ukraine and abroad, there is a need to increase accountability, transparency and accountability in the work of the executive authorities – funds managers, as well as to increase the level of quality of management and efficiency of use of state budget funds. Similarly, to the general features of the implementation of the public financial audit of budget programs implementation, it may be necessary to plan audit audits to select possible topics, as well as audit effectiveness objects,

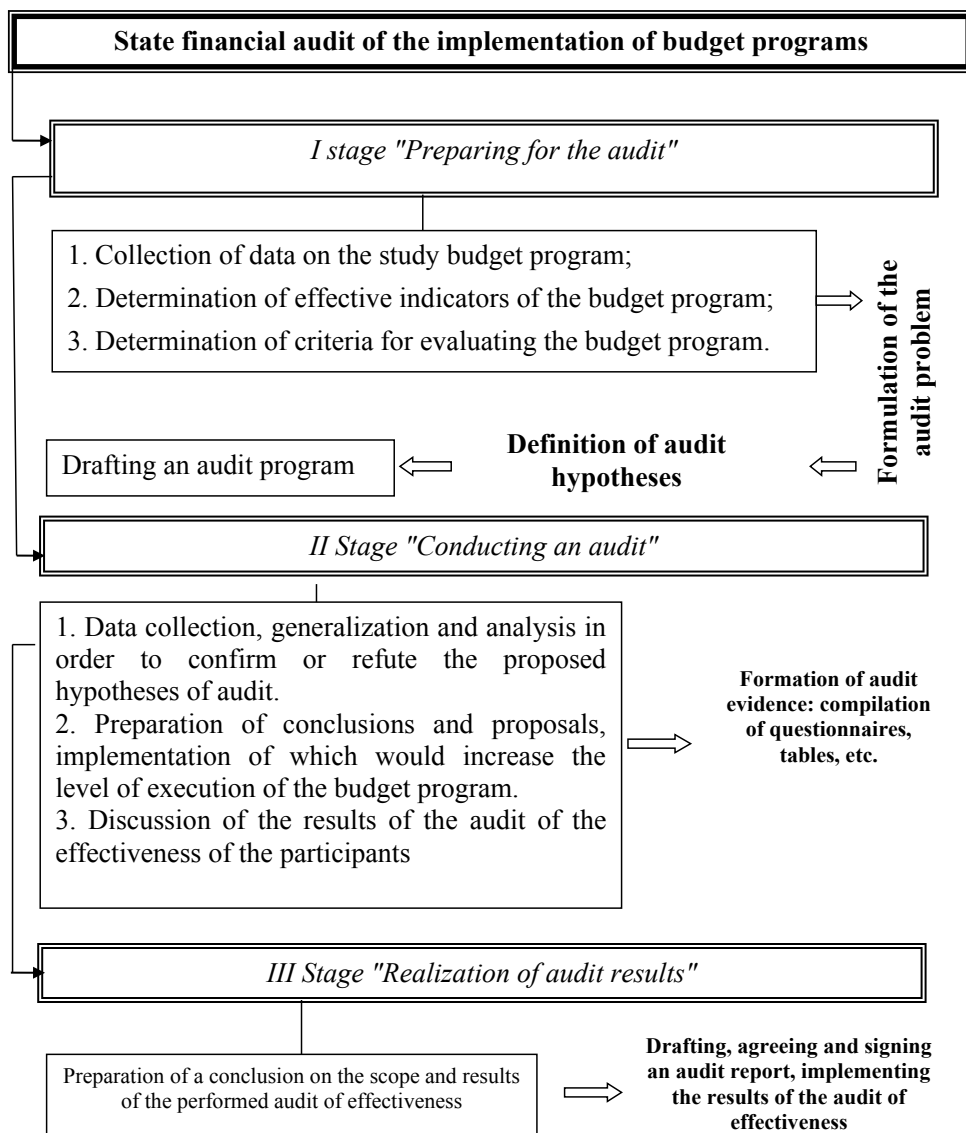

Fig. 1. Procedure for carrying out of the state financial audit of execution of budget programs

which should be based on the application and estimates of the quantitative values of different criteria. These criteria include the socio-economic significance of the topic, the extent of the presence of external and internal system risks, a detailed assessment of the possible results of the audit, the volume of verified realized expenditure of public funds, as well as familiarization with the results of previous inspections in this area or on these objects. At the same time, in the opinion of the author, it is important to choose the topics and objects of verification in the implementation of the state financial audit of the execution of budget programs. It must be carried out in such a way that there is a sufficient degree of certainty that the results of the planned audit of effectiveness will contribute to solving specific socio-economic problems that are also of great social significance.

However, if we consider the practice of reporting on the results of the state financial audit of execution of budget programs, both in the State Audit Office of Ukraine and in the Accounting Chamber of Ukraine, then we can conclude that, unlike foreign experience in Ukraine, the emphasis is still on checking is done on the legality and completeness of spending state budget funds. At the same time, in the majority there is no reference to the social significance of the project and its social impact. Although it is precisely on the social significance and socio-economic impact of the emphasis on the control bodies and the Accounting Chamber of other countries. Moreover, in Ukraine only in the draft programs there are planned indicators to be achieved. In the reports on the results of the state financial audit, execution of budget programs usually contains only the sum of incurred public expenditures, the specified performers and responsible for the actions, but unfortunately it is not always determined which socio-economic effect they brought. Therefore, it is expedient in the reports on the results of the state financial audit of the implementation of budget programs to introduce a mandatory section on the socio-economic effect of such programs. Taking into account the aforementioned, the author proposes a mechanism for the development of the state financial audit of budget programs implementation, which takes into account two development vector – functional and process (Fig. 2).

It is worth noting that the functional vector in the mechanism of development of the state financial audit of execution of budget programs is aimed at changing the target direction of the state financial audit of budget programs execution. Thus, in addition to determining the purposeful, legitimate, rational use of public financial resources, the author emphasizes the established socio-economic effect of the implementation of a budget project. At the same time, in the process of development of the state financial audit, implementation of budget programs requires the transition from control of implementation to control of decision-making. This will lead to a transition from a simple distribution of budget funds to control the achievement of the given results using the least amount of funds. Such a transition should be based on the real use of the principles of cost-effectiveness and efficiency of the use of budget funds. At the same time, the responsibility of the developers of the budget program will be strengthened by activating the phase of the preliminary control of the budget process. Moreover, the level of responsibility

and subjects of the state financial audit of the execution of budget programs – the State Audit Office of Ukraine and the Accounting Chamber of Ukraine – will increase for the use of state financial resources. Such responsibility will not only acquire actual outlines, but also will reveal the causal links of financial violations detected during the implementation of the state financial audit of budget programs. In this case, the state auditor should pay particular attention to factors such as: labor costs of the staff of the funds manager; amount of financing; funding for advanced training. As, as empirical studies have shown, these factors are the most influenced by the volume of financial violations.

Also, the author suggests, in the process of development of the state financial audit of the implementation of budget programs, to include its inclusion in the estimation of effectiveness in the scheme of budget estimates budget programs.

In this case, the concentration of efforts will be on examining the passport of the budget program on the macroeconomic parameters in accordance with the strategic goals of the development of the state and economy. In addition, such an approach will increase the level of systematicity of control functions by forming a combination of monitoring functions and activating monitoring of the implementation of the budget program, especially for performance parameters. With regard to the process vector in the mechanism of development of public financial audit of budget programs, it should be noted that it is primarily related to the procedure for its implementation. In this sense, it is worthwhile to emphasize that at the current stage of development of the state financial audit of implementation of budget programs in practice of practice both the Accounting Chamber of Ukraine and the State Audit Office of Ukraine only begin to assess risks and substantive in the audit phase during the planning of the state financial audit. According to the authors, these components should be the basis of the process vector in the mechanism of development of the state financial audit of the execution of budget programs. The objective necessity of compulsory assessment of the materiality and audit risk in the course of the state financial audit of the execution of budget programs is also dictated by changes that may be made to the Budget Code of Ukraine [3] and the Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine” in part obligatory submission by the main spending units of state funds of annual financial statements. It should be noted that the proposed mechanism can be used by the internal auditor of the budget manager – the executor of the budget program when organizing and conducting an internal state financial audit of budget programs execution.

Conclusions from the conducted research. Thus, the authors proposed a mechanism for the development of a public financial audit of the implementation of budget programs, which takes into account two vector of development – functional and process. Functional vector in the mechanism of development of the state financial audit of execution of budget programs, aimed at changing the target direction of the state financial audit of budget programs execution. Thus, in addition to determining the purposeful, legitimate, rational use of public financial resources, the authors emphasize the established socio-economic effect of the implementation of a budget project.

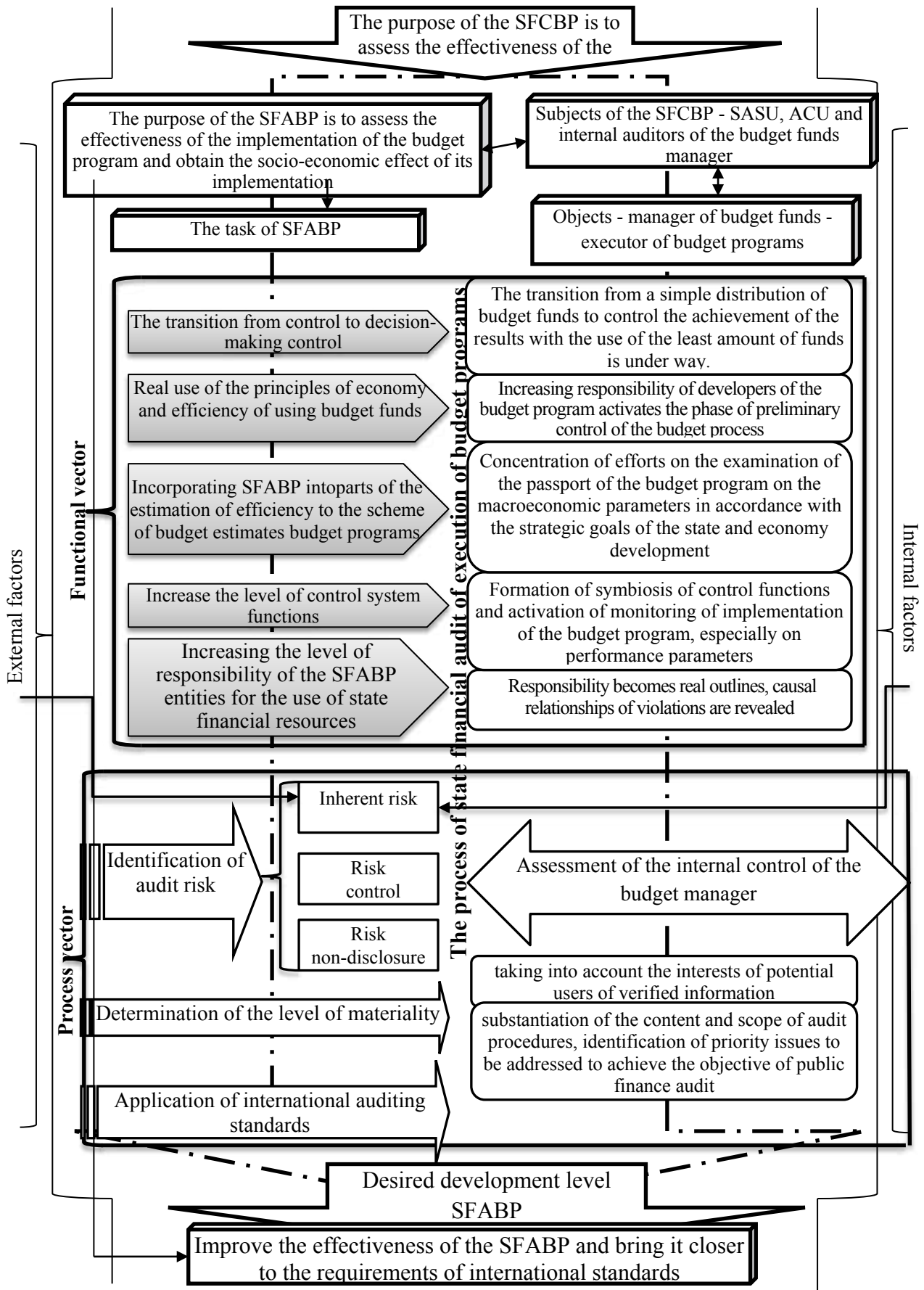

Fig. 2. Scheme of the mechanism of development of the state financial audit of execution of budget programs

1. Andreev P. P. Reformuvannya finansovogo kontrolyu yak skladovoyi institucijnih reform u sistemi upravlinnya derzhavnimi finansami : Tom 2 / P. P. Andreev, O. O. Chechulina, I. Yu. Chumakova, S. P. Chornuckij, L. I. Litvinenko, A. Yu. Yermilova, Yu. P. Kravchenko, V. M. Lazareva, O. O. Shestakova: DNNU "Akademiya finansovogo upravlinnya", Kiyiv, 2013. – 267 s.
2. Blokгауз, Eфрон. Enciklopedicheskij slovar. – SPb., 1904.
3. Byudzhetniy kodeks Ukrayini vid 09.07.2010 № 2478-VI [Electronic resource]: Oficijnij sajt Verhovnoyi radi Ukrayini. – Rezhim dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17&p=1282847394309931>.
4. Enciklopedichnij slovník [Electronic resource] : Rezhim dostupu: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>
5. Kuzminskij A.I., Omelyalenko V.L. Pedagogika: Pidruchnik. – K.: Znannya-Pres, 2008.
6. Kulman A. Ekonomicheskie mehanizmy: Per. s fr. – M.: AO Izd. Grupp "Progress", "Univers", 1993. – 192 s.
7. Ozhegov S.I. Slovar russkogo yazyka. – M., 1990.
8. Poryadok provedennya Derzhavnoyu finansovoyu inspekciyeyu, yiyi teritorialnimi organami derzhavnogo finansovogo auditu vikonannya byudzhetnih program Postanova vid 10.08.2004 r. № 1017 [Electronic resource]. – Rezhim dostupu : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
9. Tlumachnij slovník Ushakova [Electronic resource] : Rezhim dostupu: <https://ushakovdictionary.ru>
10. Tolkovyj slovar sovremennogo russkogo yazyka. Yazykovye izmeneniya konca HH stoletiya / ILI RAN; Pod red. G.N. Sklyarevskoj. – M.: OOO "Izd-vo Astrel", 2001. – 944 s.

E-mail: irina_shev4enko@ukr.net

UDC 330.341.4.001.36

Zhuravlova Yu.

Candidate of Sciences in Public Administration (PhD),
Doctoral Student,
Odessa National Economic University

EUROPEAN EXPERIENCE OF EDUCATION FINANCING: MEASUREMENT FOR UKRAINE

The article examines the dynamics of public expenditures on education in the countries of the European Union. The tendencies of financing of education in the countries of the European Union and Ukraine are analyzed. The features that are characteristic for Ukraine and EU countries are revealed. The attention is drawn to the fact that the European Union's policy is aimed at creating a knowledge-based, resource-efficient, knowledge-based economy: education ranks third among the public spending of the European Union after health and general public service. It is concluded that the state funds in Ukraine for education are spent inefficiently, education spending are not considered by the state as an investment in human capital. So, economic principles of the education system need to be reformed by creating a transparent financial and economic mechanism and targeted use of funds necessary for the realization of the constitutional rights of citizens to education.

Keywords: European Union, education, expenditures, financing, GDP, consolidated budget.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ: ВИМІР ДЛЯ УКРАЇНИ

Журавльова Ю.О.

У статті досліджено динаміку державних видатків на освіту в країнах Європейського Союзу. Проаналізовано тенденції фінансування освіти в країнах Європейського Союзу та Україні, виявлено особливості, що характерні для України та країн ЄС. Звернено увагу на те, що політика Європейського Союзу спрямована на створення конкурентоспроможної економіки, основаної на знаннях: серед суспільних видатків країн ЄС система освіти займає третє місце після охорони здоров'я та суспільних послуг. Зроблено висновок, що державні кошти в Україні на систему освіти витрачаються неефективно, видатки на освіту не розглядаються державою як інвестиції в людський капітал, тому економічні засади системи освіти потребують реформування шляхом створення прозорого фінансово-економічного механізму та адресного використання коштів, необхідних для реалізації конституційних прав громадян на освіту.

Ключові слова: Європейський Союз, освіта, видатки, фінансування, ВВП, зведений бюджет.

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: ИЗМЕРЕНИЕ ДЛЯ УКРАИНЫ

Журавлева Ю.О.

В статье исследована динамика государственных расходов на образование в странах Европейского Союза. Проанализированы тенденции финансирования образования в странах Европейского Союза и Украине, выявлены особенности, характерные для Украины и стран ЕС. Обращено внимание на то, что политика Европейского Союза направлена на создание конкурентоспособной экономики, основанной на знаниях: среди общественных расходов стран ЕС система образования занимает третье место после здравоохранения и общественных услуг. Сделан вывод, что государственные средства в Украине на систему образования тратятся неэффективно, расходы на образование не рассматриваются государством как инвестиции в человеческий потенциал, поэтому экономические основы системы образования необходимо реформировать путем создания прозрачного финансово-экономического механизма и адресного использования средств для реализации конституционных прав граждан на образование.

Ключевые слова: Европейский Союз, образование, расходы, финансирование, ВВП, сводный бюджет.

Formulation of the problem. The signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union in 2014 opened up new opportunities for the sustainable economic development of our country, reforming all key areas and implementing European standards in order to improve the quality of life of the Ukrainian people. Integration of Ukraine into the European space requires, in particular, qualitative modernization of the sphere of education by introducing innovative approaches, increasing investments in the industry, and so on. Therefore, it is relevant to analyze the financing of public spending for the provision of public goods, in particular education, taking into account European experience.

Analysis of recent research and publications. Researches on the financing of education in the European Union countries are the works of Gasanova L. E. [1] Max Roser, Esteban Ortiz-Ospina [2], Hauptman Manica [3], Fran Galetić [4], Sebastian Leitner and Robert Stehrer [5] and other.

Setting objectives. The purpose of this article is to analyze the trends of public spending on the provision of public goods, in particular, education, taking into account European experience.

Presentation of the main research material. The government sector of the EU, according to statistical standards, includes organizations that produce public goods, participate in the distribution of national income and national wealth, is headed by public authorities and for which the level of income from market transactions in the total amount is lower.

The increase in resources for the provision of public goods depends on economic growth combined with careful management of public finances. The European Union's economic policy is aimed at creating a knowledge-based, resource-efficient, knowledge-based economy. Therefore, the key factor for medium-term cost planning is the efficiency of the economy, which implies, in particular, investments in social infrastructure.

In order to efficiently allocate resources, it is necessary to reorient public spending into categories that increase growth, to adapt tax structures, to strengthen growth potential, to ensure mechanisms for assessing the relationship between public spending and the achievement of policy objectives and to ensure the overall consistency of reform packages.

In March 2010, a new European economic development strategy for the next 10 years was adopted – “Europe

2020: Strategy, Smart, Sustainable and Comprehensive Growth”. The Strategy states that “the composition and quality of public finances are important: budget consolidation programs should identify priority” growth-enhancing items “such as education and skills, research and development, and innovation and network investments, such as high-speed Internet, energy and transport links, that is, the key thematic areas of the Europe 2020 Strategy [6].

The analysis of Figure 1 shows that during 2006-2016, expenditures on public services, defense, remain relatively stable. Changes are taking place in financing public services, health and education. Thus, during 2006-2011, expenditures on public services (+ 0.3% of GDP), health (+ 0.7% of GDP), education (+ 0.3% of GDP) are increasing. From 2011 to 2016, expenditures on public services (-0.6% of GDP), health (-0.2% of GDP), education (-0.6% of GDP) are reduced.

The analysis of Table 1 shows that at the EU-28 level, public spending on “education” as a ratio to GDP in 2012-2016 remained relatively stable, decreasing by 0.56% (from 5.26% of GDP in 2012 to 4.7 % of GDP in 2016). Eighteen countries of the European Union have exceeded the average indicator of education expenditures (4.94% of GDP).

During 2009-2016, the largest reduction in education expenditure was in the United Kingdom (6.85% of GDP in 2009 to 4.7% of GDP in 2016), Ireland (5.40% of GDP in 2009 to 3.3% of GDP in 2016).

In Ukraine, in 2016, public spending on education exceeds the EU-28 (5.01% of GDP versus 4.7% of GDP). The state funded education at the level of Poland (5.0% of GDP). At the same time, during 2009-2016 there is a reduction of public spending on education from 6.78% of GDP in 2009 to 5.01% of GDP in 2016.

The analysis of Figure 2 shows that the largest average indicator of expenditure on education, for 2009-2016 among the EU countries, is observed in Denmark (7.53% of GDP), the smallest – in Romania (3.48% of GDP). In Ukraine, this figure is 6.0% of GDP, which exceeds the average for 2009-2016 by EU-28 (4.94%) and is the eighth indicator among EU countries, after Denmark (7.53% of GDP), Sweden (6.77% of GDP), Cyprus (6.58% of GDP), Finland (6.37% of GDP), Estonia (6.30% of GDP), Belgium (6.29% of GDP), Slovenia (6.18% of GDP) Of GDP), Portugal (6.17% of GDP).

The analysis of Table 2 shows that at the EU-28 level during 2012-2016, education expenditure as a percent-

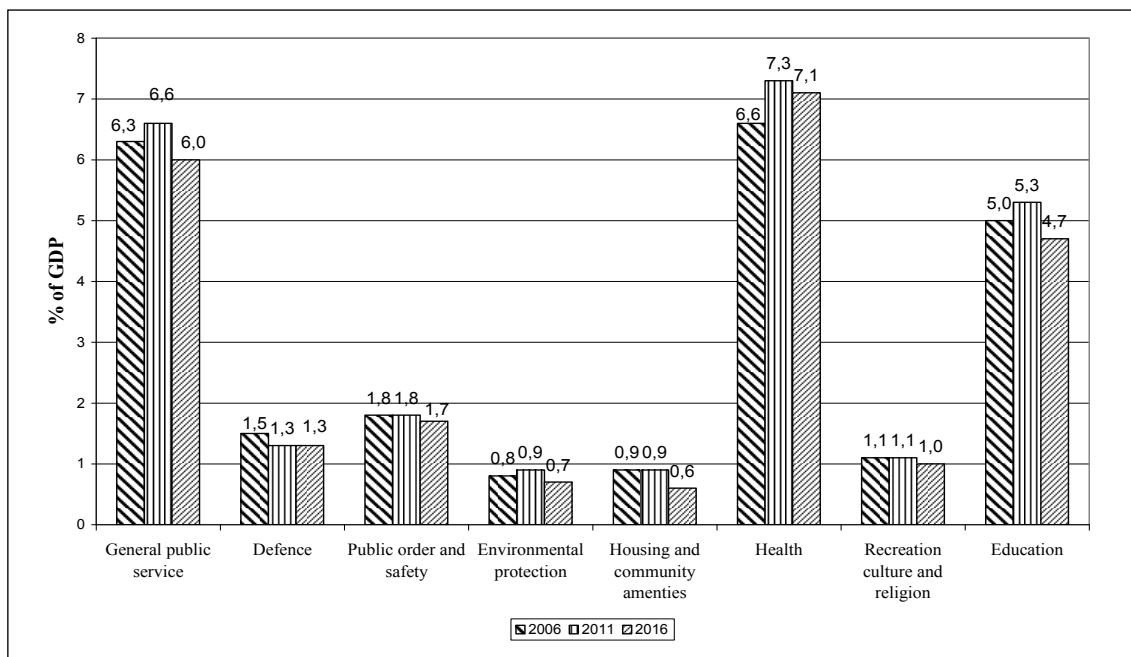

Fig. 1. Dynamics of public expenditures of EU member states, % of GDP

Source: [7]

Table 1. Public spending on education in EU and Ukraine, 2009-2016 (% GDP)

Countries	The average indicator for 2009-2016	2009	2010	2011	2012	2014	2015	2016	+/-
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
EU-27	5,46	5,55	5,51	5,33	...	...	...	..	-0,22
EU-28	4,94	...	....	....	5,26	4,9	4,9	4,7	-0,56
EA -18	5,08	5,18	5,06	5,06	5,02	...	...	...	-0,16
EA -19	4,7	...	....	....	....	4,8	4,7	4,6	-0,2
Denmark	7,53	7,97	8,06	7,76	7,88	7,2	7,0	6,9	-1,07
Sweden	6,77	7,23	6,90	6,80	6,82	6,6	6,5	6,6	-0,63
Cyprus	6,58	7,24	7,45	7,18	6,69	5,8	5,7	6,0	-1,24
Finland	6,37	6,58	6,57	6,40	6,35	6,4	6,2	6,1	-0,48
Estonia	6,30	7,11	6,70	6,34	6,40	5,6	6,1	5,9	-1,21
Belgium	6,29	6,23	6,14	6,26	6,32	6,3	6,4	6,4	+0,17
Slovenia	6,18	6,53	6,60	6,62	6,41	5,9	5,6	5,6	-0,93
Portugal	6,17	6,80	7,07	6,57	5,66	6,2	6,0	4,9	-1,9
Latvia	5,92	6,78	6,09	5,73	5,48	5,9	6,0	5,5	-1,28
France	5,84	6,16	6,16	6,05	6,14	5,5	5,5	5,4	-0,76
United Kingdom	5,84	6,85	6,83	6,21	6,02	5,2	5,1	4,7	-2,15
Lithuania	5,75	6,83	6,09	5,79	5,60	5,4	5,4	5,2	-1,63
Malta	5,63	5,39	5,67	5,74	5,91	5,8	5,5	5,4	+0,01
Netherlands	5,63	5,90	5,84	5,78	5,81	5,4	5,4	5,3	-0,6
Poland	5,39	5,58	5,65	5,54	5,46	5,3	5,2	5,0	-0,58
Austria	5,36	5,74	5,73	5,59	5,57	5,0	5,0	4,9	-0,84
Luxembourg	5,18	5,30	5,23	5,13	5,43	5,2	5,2	4,8	-0,5
Hungary	5,18	5,32	5,65	5,20	4,80	5,2	5,2	4,9	-0,42
Czech Republic	4,85	4,81	4,82	4,92	4,84	5,2	4,9	4,5	-0,31
Croatia	4,81	....	....	...	5,05	4,7	4,7	4,8	-0,25
Ireland	4,64	5,40	5,40	5,19	5,21	4,3	3,7	3,3	-2,1
Spain	4,49	5,05	4,94	4,81	4,47	4,1	4,1	4,0	-1,05
Germany	4,31	4,40	4,43	4,36	4,34	4,3	4,2	4,2	-0,2
Greece	4,21	4,26	4,01	4,11	4,1	4,4	4,3	4,3	+0,04

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Italy	4,20	4,64	4,46	4,19	4,15	4,1	4,0	3,9	-0,74
Slovakia	4,12	4,35	4,47	4,08	3,85	4,1	4,2	3,8	-0,55
Bulgaria	3,82	4,32	3,79	3,63	3,52	4,1	4,0	3,4	-0,92
Romania	3,48	4,09	3,35	4,13	3,01	3,0	3,1	3,7	-0,39
Ukraine	6,0	6,78	6,63	5,94	6,44	5,87	5,34	5,01	-1,77

Source: [7]

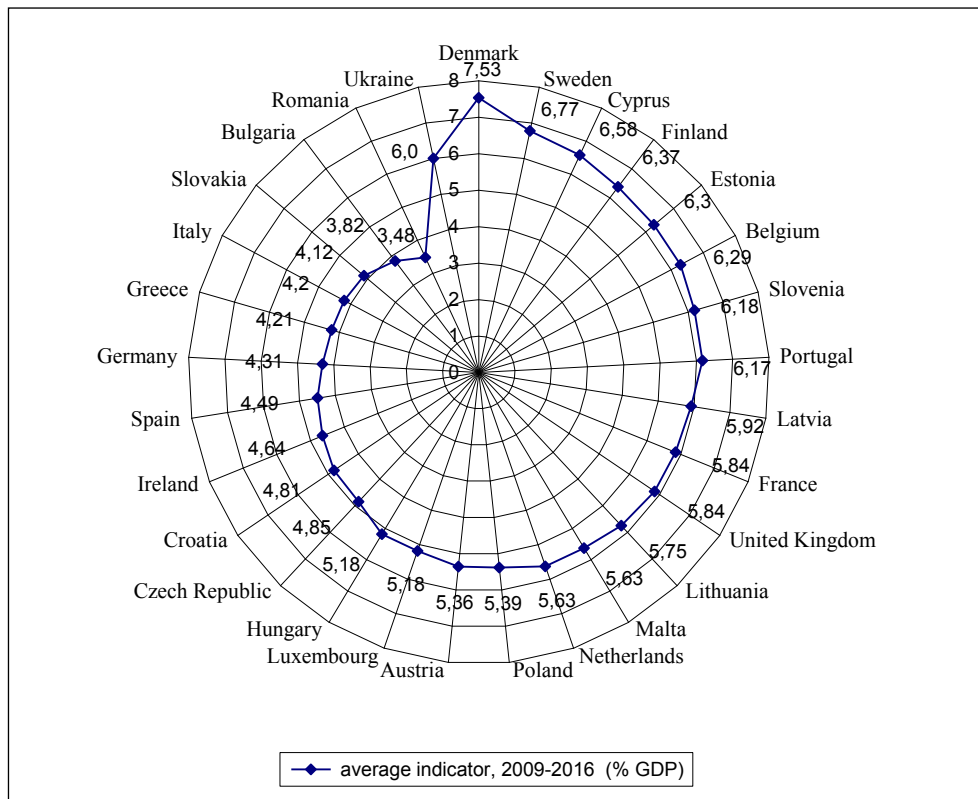

Fig. 2. Average indicator of public spending on education in EU countries and Ukraine for 2009-2016, % of GDP

Source: calculated by the author for [7; 8, p.6]

age of total public spending remained relatively stable, decreasing by 0.47% (from 10.67% in 2012 to 10.2% in 2016). At the same time, spending cuts are highest in Portugal (13.67% in 2009 to 10.8% in 2016) and United Kingdom (13.48% in 2009 to 11.2% in 2016).

The analysis of Figure 3 shows that the largest average indicator of education expenditures for total public spending in 2009-2016 is observed in Estonia (15.66%), Latvia (15.23%) and Lithuania (15.23%), the lowest – in Greece (8.01%).

In Ukraine during 2009-2016, the Consolidated Budget of Ukraine reduces education spending from 21.7% in 2009 to 15.5% in 2016, i.e. by 6.2%. In addition, during 2011-2016, there is a tendency towards a reduction of the share of education spending in the state budget and a corresponding increase in expenditures of local budgets. So, if in 2011, 31.6% of education spending were at the expense of the state budget, and 68.4% – of the local budget, then in 2016 the spending on education are allocated as follows: 26.9% – the state budget, 73.1 % – local budgets [9]. Thus, there was a 4.7% decrease in education spending in

the state budget and a corresponding increase in the local budget. This is due to the budget decentralization process launched in 2015, aimed at reducing the share of education spending from the State Budget of Ukraine and increasing spending from local budgets.

In terms of education, the largest spending for pre-school and primary education in 2016 was observed in Sweden (4.2% of GDP), Denmark (3.1% of GDP), Croatia (2.4% of GDP). The lowest are Bulgaria (0.7% of GDP), Romania (0.7% of GDP) and Lithuania (0.9% of GDP) [8]. The average for the EU-28 countries was 1.5% of GDP, for countries EA-19 – 1.4% of GDP [7].

Finland, Belgium and France have the highest costs for general secondary education (2.6% of GDP, 2.5% of GDP and 2.4% of GDP, respectively). The lowest are in Slovakia and Croatia (0.8% of GDP and 0.9% of GDP respectively). The average for the EU-28 and the EA-19 countries is 1.9% of GDP [7].

The highest expenditure on tertiary education is observed in Finland (1.8% of GDP) and Denmark (1.8% of GDP). The smallest are the UK (0.2% of GDP) and

Table 2. Public spending on education in EU Countries, 2009-2016 (% of total public spending)

Countries	The average indicator for 2009-2016 years	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	+/-
EU-27	10,82	10,87	10,89	10,85	10,67	..	..	..	..	-0,2
EU-28	10,33	..	..	..	10,67	10,3	10,2	10,3	10,2	-0,47
EA-18	10,15	10,20	10,15	10,22	10,05	...	...			-0,15
EA -19	9,7	..	..	..	..	9,7	9,7	9,7	9,7	
Estonia	15,66	15,89	16,55	16,88	16,22	15,4	14,7	15,1	14,6	-1,29
Latvia	15,23	15,50	14,02	14,90	15,03	15,7	15,8	16,2	14,7	-0,8
Lithuania	15,23	15,22	14,41	14,98	15,53	15,7	15,5	15,4	15,1	-0,12
Cyprus	14,90	15,66	16,14	15,53	14,61	15,7	11,8	14,2	15,6	-0,06
Malta	13,57	12,70	13,63	13,79	13,66	13,9	13,5	13,3	14,1	+1,4
Denmark	13,14	13,72	13,96	13,45	13,25	12,3	12,8	12,8	12,9	-0,82
Sweden	13,02	13,15	13,18	13,21	13,12	12,4	12,7	13,0	13,4	+0,25
Portugal	12,67	13,67	13,74	13,31	11,95	13,5	12,0	12,4	10,8	-2,87
Poland	12,54	12,50	12,43	12,77	12,92	12,5	12,5	12,6	12,1	+0,04
Slovenia	12,52	13,42	13,36	13,26	13,34	10,9	11,9	11,6	12,4	1,02
United Kingdom	12,46	13,48	13,70	12,94	12,58	12,0	11,8	12,0	11,2	-2,28
Luxembourg	12,11	11,74	12,02	12,03	12,25	12,7	12,2	12,4	11,5	-0,24
Netherlands	11,71	11,48	11,38	11,59	11,53	11,8	11,7	12,0	12,2	+0,72
Belgium	11,69	11,59	11,68	11,71	11,48	11,8	11,4	11,9	12,0	+0,41
Czech Republic	11,45	10,77	11,03	11,39	10,86	12,3	12,2	11,8	11,3	+0,53
Finland	11,28	11,72	11,77	11,60	11,20	11,2	11,0	11,0	10,8	-0,92
Ireland	11,06	11,22	8,24	11,02	12,25	10,2	11,1	12,4	12,1	+0,88
Slovakia	10,39	10,46	11,18	10,64	10,19	12,2	9,9	9,3	9,3	-0,07
Croatia	10,34	...	...	...	11,04	10,6	9,8	10,1	10,2	-0,84
Hungary	10,31	10,34	11,31	10,40	9,85	9,5	10,3	10,3	10,5	+0,16
Austria	10,27	10,91	10,84	11,02	10,76	9,8	9,5	9,6	9,8	-1,11
France	10,22	10,86	10,89	10,83	10,84	9,6	9,6	9,6	9,6	-1,26
Bulgaria	9,95	10,41	10,14	10,19	9,81	9,8	9,7	9,8	9,8	-0,61
Spain	9,81	10,94	10,67	10,5	9,37	9,1	9,1	9,3	9,5	-1,44
Romania	9,13	9,94	8,34	10,47	8,22	8,1	8,6	8,6	10,8	-0,81
Germany	8,31	9,11	9,27	9,64	9,70	9,7	9,7	9,6	9,5	+0,39
Italy	8,26	8,95	8,85	8,42	8,21	8,0	7,9	7,9	7,9	-1,05
Greece	8,01	7,89	7,80	7,90	7,65	7,6	8,8	7,8	8,6	+0,71

Source: [7]

Italy (0.3% of GDP). Average indicator for EU-28 and EA-19 countries – 0.7% of GDP [7].

Compared to EU countries, in 2016, Ukraine's pre-school education spending was 1.0% of GDP, which is less than the average for EU countries; general secondary education is 2.8% of GDP, which is more than the average indicator for the EU countries, in particular Finland and higher education – 1.9% of GDP, which is also more than the average indicator for the EU countries [8].

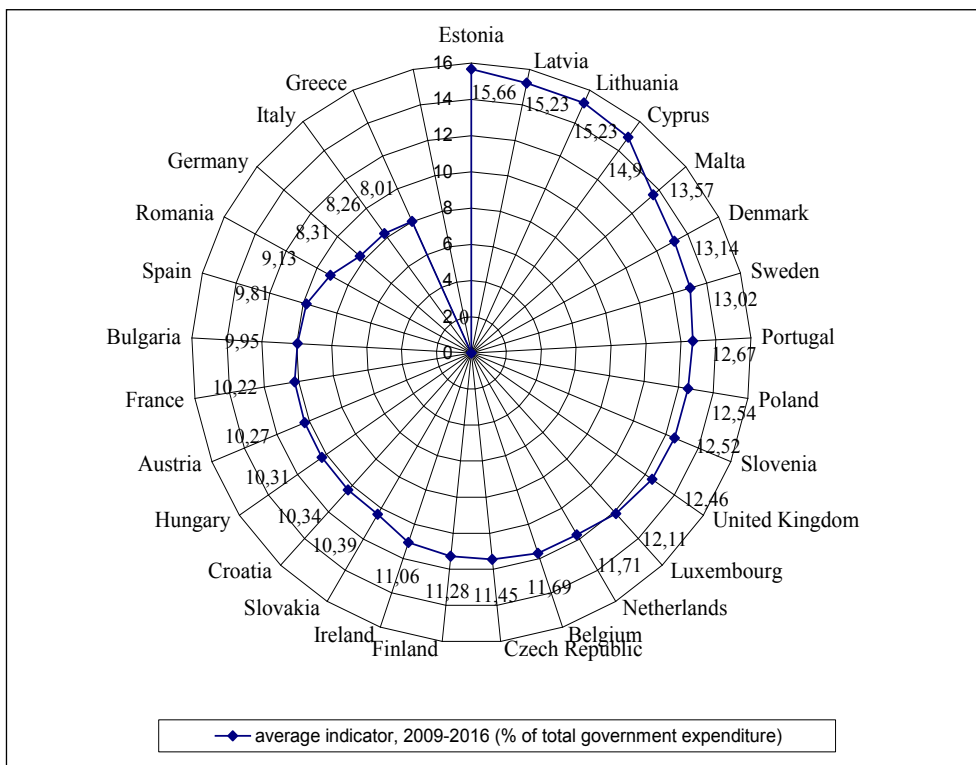
At the same time, Ukraine has a low level of expenditure per schoolboy/student compared to the countries of the European Union. So, in 2016, the budget of one pupil in Ukraine was 9.3-10 thsd. UAH, or 350-400 dollars, while in the European Union this figure is 6.8 thsd. EUR. The cost per student in Ukraine is 1,000-1,300 USD, while in the UK and France 16-18 thsd. USD [10].

According to the structure of expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine for financing education in

2016, wages and salaries accounted for 47.8%, which is 2.3% less than in 2011. At the same time, in 2014, wages and salaries accounted for 54% [9].

Conclusions. Thus, education ranks third among the public spending of the European Union after health and general public service, as education is a factor in the socio-economic and political development of each country. In 2009-2016, the spending on education in the EU countries remains relatively stable. Ukraine spends on education no less than the European Union. At the same time, state funds in Ukraine for education are spent inefficiently, education spending are not considered by the state as an investment in human capital. Therefore, in order to increase the effective use of expenditures, it is necessary to reform the economic foundations of the education system by establishing a transparent financial and economic mechanism and targeted use of funds necessary for the implementation of the constitutional rights of citizens to education.

Fig. 3. The average indicator of public spending on education in EU countries, 2009-2016 years, % of total public spending

Source: calculated by the author for [7]

1. Gasanova L.E. There are Trends in the financing of science and education: European experience and Ukrainian realities. *Scientific works NFDI*. 2014. No. 4 (69). p.148-158.
2. Roser M., Ortiz-Ospina E. *Financing Education*. URL: <https://ourworldindata.org/financing-education>
3. Hauptman M. *Importance of public investment for economic growth in the European Union*. URL: http://www.pse-journal.hr/en/archive/importance-of-public-investment-for-economic-growth-in-the-european-union_2552/
4. Galetić F. *Government Expenditures On Education As The Percentage Of GDP In The EU*. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED568641.pdf>
5. Leitner S., Stehrer R. *Development of Public Spending Structures in the EU Member States: Social Investment and its Impact on Social Outcomes*. URL: <https://wiiw.ac.at/development-of-public-spending-structures-in-the-eu-member-states-social-investment-and-its-impact-on-social-outcomes-dlp-3970.pdf>
6. EUROPE 2020. *A strategy for smart, sustainable and inclusive growth* URL: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
7. Official site Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/>
8. *National Accounts of Ukraine in 2016: Statistical Collection / State Statistics Service of Ukraine*. K. 2018. 105 p.
9. *Budget of Ukraine 2013, 2016. Statistical collections*. K.2014, 2017.
10. *On the Recommendation of the Parliamentary Hearings on the topic: "On the Status and Issues of Financing Education and Science in Ukraine", the Resolution of the Parliament of Ukraine dated July 12, 2017 No. 2133-VIII* URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2133-19>

E-mail: yunik121501@gmail.com

УДК 330.131.5:631.11

Занозовська О.Г.

аспірант кафедри міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій

ВПЛИВ ЧИННИКІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто чинники, які впливають на діяльність аграрних підприємств, оскільки вони мають особливості діяльності, що відрізняють їх від підприємств інших галузей. Це визначається тим, що овочівництво, на прикладі якого проведено аналіз, – це та галузь, яка залежить від якості земель (родючості, врожайності), а також сезонності та форм організації праці. Аналіз проведено за показниками результативності їхньої діяльності. Чинники впливу на діяльність підприємств овочівництва формуються як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі, в якому функціонують підприємства.

Ключові слова: ефективність, виробництво, діяльність, аграрні підприємства, овочівництво, продукція, фінансові ресурси, розвиток.

ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ

Занозовская О.Г.

В статье рассмотрены факторы, влияющие на деятельность аграрных предприятий, так как они имеют особенности деятельности, отличающие их от предприятий других отраслей. Это определяется тем, что овощеводство, на примере которого проведено анализ, – это та отрасль, которая зависит от качества земель (плодородия, урожайности), а также от сезонности и форм организации труда. Анализ проведен по показателям результативности их деятельности. Факторы влияния на деятельность предприятий овощеводства формируются как во внешней, так и во внутренней среде, в которой функционируют предприятия.

Ключевые слова: эффективность, деятельность, производство, аграрные предприятия, овощеводство, продукция, финансовые ресурсы, развитие.

INFLUENCE OF FACTORS ON THE ACTIVITY OF ENTERPRISES

Zanozovska O.

The article deals with factors influencing the activity of agrarian enterprises as they have some peculiarities distinguishing them from enterprises of other industries. This is determined by the fact that vegetable growing that analyzed in the article is the industry that depends on the quality of the land – fertility, yield, seasonality, forms of labor organization. The analysis was conducted on the indicators of the effectiveness of enterprises activities. Factors influencing the efficiency of enterprises of vegetable growing are formed both in the external and in the internal environment enterprises operate. They determine the quantitative and qualitative characteristics of the enterprises, affect the volume of production and its quality. All the above determines the importance of the analysis.

Keywords: efficiency, production, agrarian enterprises, vegetable growing, products, financial resources, development.

Постановка проблеми. Забезпечення населення продовольством, що відповідає стандартам та нормативам якості, залежить від ефективної діяльності підприємств агропромислового комплексу, у т. ч. овочівництва, яка пов'язана із впливом певних чинників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Вони визначають кількісні та якісні характеристики діяльності підприємств, впливають на обсяги виробництва продукції та її якість, що зумовлює важливість проведеного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених-економістів займаються питаннями вивчення діяльності підприємств різних галузей економіки, у т. ч. аграрної сфери: П. Саблук [9], В. Криворучко, С. Гуткевич [2; 4], А. Князевич [2], Л. Шендерівська [4], Л. Кожушко [5], Т. Велесик [5], М. Коденська [9] та ін.

На основі аналізу наукових основ та власного аналізу розглянуто чинники, що впливають на діяльність підприємств на прикладі галузі овочівництва.

Постановка завдання. Мета статті – визначити основні чинники, які впливають на діяльність підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує два підходи до визначення ефективності діяльності: перший, за яким ефективність діяльності часто отожднюють із поняттям результативності, і другий, що визначає ефективність як відношення кінцевого результату (ефекту) до витрат ресурсів. На ефективність діяльності підприємств аграрної сфери впливають різні чинники та умови, які формуються як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі функціонування підприємства. Це матеріально-технічна база, джерела фінансування, кількість та кваліфікація працівників, якість та конкурентоздатність продукції, місткість ринку, розміри підприємства та ін.

Аграрні підприємства мають низку важливих особливостей, що відрізняють їх від підприємств інших галузей. Це, перш за все, зв'язок виробництва з осно-

вними засобами виробництва – землею та її основною властивістю – родючістю. Саме земельні ресурси є основою сільськогосподарського виробництва. Овочівництво як галузь пов'язана з виробництвом товарної продукції – свіжих овочів і сировини для консервної галузі. Діяльність підприємств залежить від якості земель: родючості, її відновлення за рахунок удобрення, меліорації, а також від сезонності та форм організації праці. Наприклад, у Рівненській області аграрні підприємства здійснюють свою діяльність на перезволожених та заболочених землях, що потребує проведення меліоративних робіт. Під час проведення меліорації обов'язковим є врахування її впливу на природне середовище, що пов'язане із забезпеченням продовольчої безпеки країни. Інтенсивне використання земель сільськогосподарського призначення потребує регулювання проблем збереження й підвищення родючості ґрунтів [1, с. 46].

Розвиток тепличного виробництва пов'язаний із сезонністю як чинником впливу на діяльність підприємств овочівництва. Так, аналіз показав, що показник урожайності овочів закритого ґрунту в Рівненській області в 2016 р. становив 484,5 ц з 1 га порівняно з даним показником овочевих культур відкритого ґрунту, який становив 189,6 ц з 1 га посівної площі [6]. Тепличне виробництво дає змогу отримувати врожай навіть у несезонний період. У 2016 р. 2,8% наявних в Україні теплиць скляні, 41,7% – полікарбонатні, а 55,6% – плівкові [9]. Виробництво тепличних овочів зростає здебільшого за рахунок збільшення кількості плівкових теплиць господарствами населення у сільських регіонах. Певний інтерес представляє практика повторних посівів, за якої площа використовується для декількох культур протягом року. Це сприяє вищому рівню врожайності овочевих культур, аніж у відкритому ґрунті.

Підприємства галузі мають свою матеріально-технічну базу, яка впливає на обсяги виробництва продукції та її реалізацію. Сезонність виробництва консервної плодоовочевої продукції пов'язана із сезонністю виробництва сировини, тому матеріально-технічна база галузі має розташовуватися поблизу її джерел. Розвиток інтеграційних процесів сільськогосподарських, переробних та збутових підприємств на основі кооперації буде сприяти підвищенню ефективності їхньої діяльності.

Проведено аналіз динаміки ефективності діяльності аграрних підприємств на прикладі Рівненської

області. Так, показники рівня рентабельності діяльності аграрних підприємств області, як показав аналіз даних табл. 1, зріс у 2016 р. (34%) порівняно з 2015 р. на 3,6 в. п. (30,4 %).

Аналіз динаміки показника чистого прибутку показав його зростання на 1 347,3 млн. грн. (7,9%) у 2016 р. порівняно з 2015 р.

Виробництво овочевої продукції, як показав аналіз, зосереджено в особистих господарствах населення і становить 92,6% від загального обсягу виробництва. Решту 7,6% продукції овочівництва виробляють аграрні підприємства, у т. ч. фермерські господарства. Це впливає на якість продукції, особисті господарства не мають достатньої можливості обробляти, удобрювати ґрунт порівняно з великими підприємствами. Як показує міжнародний досвід, спеціалізовані підприємства виробляють більш якісну, екологічно чисту продукцію у відкритому та закритому ґрунті. Це є особливістю галузі і чинником впливу на виробництво.

Виробництво продукції овочівництва характеризують два показники: площа й урожайність, які прямо пропорційно впливають на виробництво. Порівняльний аналіз показав, що починаючи з 2012 р. показник урожайності в аграрних підприємствах мав вище значення, ніж у господарствах населення. Темп приросту обсягів виробництва овочевої продукції господарствами населення почав уповільнюватися у 2012 р., а в 2015 р. даний показник мав від'ємне значення (відбулося зменшення обсягів виробництва на 13,3% порівняно з 2014 р.), темп приросту на 10,6% у 2016 р. показав підвищення ефективності виробництва овочевої продукції у Рівненській області порівняно з 2015 р. (табл. 2).

Як показав аналіз статистичних даних, у господарствах Рівненської області в 2016 р. найбільшу врожайність мали томати (317,7 ц) та капуста (232,3 ц) [6]. У Рівненській області переважає обсяг виробництва овочів відкритого ґрунту, який перевищує обсяг виробництва овочів закритого ґрунту на 2 061 213,4 ц [6].

Аналіз діяльності аграрних підприємств за період 2010–2016 рр. показав значне зростання обсягів виробництва овочевої продукції в 2012 р. порівняно з 2011 р. (на 47,8%) та збільшення частки аграрних підприємств із 6,4% до 8,6% у загальній структурі виробництва овочевої продукції. Виробництво овочевої продукції аграрними підприємствами в 2014 та 2015 рр. має спадну тенденцію. Так, у 2015 р. обсяги виробництва скоротилися на 23% порівняно з 2014 р.

Таблиця 1. Динаміка основних показників діяльності аграрних підприємств у Рівненській області

Показники	Роки				
	2010	2013	2014	2015	2016
Рівень рентабельності операційної діяльності, відсотків	8,4	5,7	44,8	30,4	34,0
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	-21,2	-213,0	784,8	1129,4	1218,2
Підприємства, які одержали чистий прибуток					
відсотків до загальної кількості	57,1	75,2	75,3	78,0	78,7
фінансовий результат, млн. грн.	176,0	334,7	1699,3	2479,3	1523,3
Підприємства, які одержали чистий збиток					
відсотків до загальної кількості	42,9	24,8	24,7	22,0	21,3
фінансовий результат, млн. грн.	197,2	547,7	914,5	1349,9	305,1
Кількість найманих працівників, тис. осіб	11,0	9,1	8,4	7,1	7,3

Джерело: складено за даними [6]

Таблиця 2. Динаміка виробництва овочевих культур та їхньої врожайності в Рівненській області

Показник	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Господарства усіх видів							
Обсяги виробництва, тис. т	216,5	237,1	250,5	255,5	248,7	213,6	236,2
Урожайність овочевих культур, ц/га	197,9	205,6	205,4	209,7	209,3	182,5	197,3
Аграрні підприємства							
Обсяги виробництва, тис. т	13,8	20,4	21,1	22,1	20,8	16,0	17,6
% у структурі господарств	6,4	8,6	8,4	11,5	10,9	7,5	7,4
Урожайність овочевих культур, ц/га	187,1	202,8	244,1	333,2	279,4	215,9	313,3
Господарства населення							
Обсяги виробництва, тис. т	202,7	216,7	229,4	233,4	227,9	197,6	218,6
% у структурі господарств	93,6	91,4	91,6	88,5	89,1	92,5	92,6
Урожайність овочевих культур, ц/га	198,7	205,9	202,4	202,6	204,7	180,2	191,5

Джерело: складено за даними [6]

Чинники впливу на діяльність підприємств овочівництва – конкуренція і, відповідно, конкурентоздатність виробництва. Ефективність виробництва овочевої продукції аграрними підприємствами визначає рівень конкурентоспроможності продукції, який пов'язаний з її якістю. Підвищення конкурентоздатності продукції овочівництва на основі поліпшення її якості пов'язане з:

- відповідністю міжнародним стандартам якості;
- ефективним державним регулюванням аграрного ринку;
- використанням ефективних механізмів підтримки аграрних товаровиробників;
- механізмами та інструментами мінімізації ризиків;
- стимулюванням попиту на продовольство та продукцію аграрних підприємств;
- розширенням зовнішніх ринків збуту аграрної продукції для збільшення експорту;
- підвищенням ефективності діяльності аграрних підприємств шляхом розвитку та підтримки державою ринкової інфраструктури;
- збільшенням фінансування заходів «зеленої скриньки», спрямованих на пріоритетний розвиток сільської місцевості, підтримку інноваційної та науково-дослідної діяльності виробників, стимулювання навчання перекваліфікації робітників та управлінців, розвиток малого та середнього бізнесу на селі тощо [1].

Потенційні можливості реалізації продукції овочівництва залежать від рівня попиту на продукцію та ефективності здійснення маркетингової діяльності. Аналіз показав, що на ринку овочевої продукції спостерігається неефективне співвідношення попиту та пропозиції. Як показує аналіз, попит на продукцію плодоовочевої галузі пов'язаний із такими чинниками, як рівень доходу на душу населення та споживчі переваги. Попит залежить також від співвідношення «ціна – якість», що формується на ринку овочевої продукції та характеризується рівнем якості продукції овочівництва. Аналіз поведінки споживачів на ринку показав, що забезпечити конкурентоздатність підприємства може лише його високоякісна продукція. Створення безпечних та здорових умов харчування набуває особливого значення і для майбутніх поколінь. Це призвело до появи екологічних інновацій, зокрема органічної продукції овочівництва.

Попит і пропозиція овочевої продукції на аграрному ринку залежать від обсягів виробництва, якості та асортименту продукції, які пов'язані з урожайністю та ефективною діяльністю аграрних підприємств і доходами населення. Аналіз динаміки виробництва показав, що перевищення темпу зростання обсягів виробництва, який у 2016 р. становив 12,7% порівняно з 2010 р. над темпом зростання фонду споживання (6,1%), майже удвічі частково зумовлене зниженням купівельної спроможності населення. А це також значною мірою впливає на ефективність виробництва продукції овочівництва та діяльність підприємств.

Підвищення ефективності діяльності підприємств овочівництва пов'язане з їх інвестиційно-інноваційним розвитком. Інвестиційна діяльність залежить від інвестиційного клімату як сукупності економічних передумов функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, тобто правової і фінансової стабільності, правових гарантій захисту інтересів інвесторів, розвитку інвестиційно-інноваційної інфраструктури, формування стимулюючих ринкових відносин, частки державного сектору, наявності ризиків, системи страхування [3]. У сучасних умовах найбільш ефективним для підприємств є інтенсивний інноваційний розвиток, тобто зростання на основі вдосконалення та модернізації наявних технологій, що дасть змогу підвищити продуктивність праці та більш ефективно використовувати наявні ресурси. Інновації як основна форма інвестицій сприяють зростанню обсягів виробництва, стимулюють підвищення економічної та соціальної ефективності.

Наприклад, у овочівництві ФГ «Влада» Млинівського району використовує європейський досвід виробництва овочів. Зокрема, на 200 га овочевої сівозміни вирощується понад 15 видів та сортів овочів, для зберігання яких встановлено сучасне холодильне обладнання, запроваджується крапельне зрошення [10].

Сезонність як чинник в умовах інноваційного розвитку технологічного виробництва згладжується й уже не так сильно впливає на галузь.

Ще одним чинником, що впливає на ефективність діяльності підприємств овочівництва, є фінансове забезпечення. Галузь розвивається, перш за все, за рахунок власних засобів та позикових – кредитів. В умовах ризику та мінливості зовнішнього середовища важли-

вим завданням підприємства є забезпечення ефективного розвитку в довгостроковому періоді. Необхідною умовою підвищення ефективності виробництва є фінансування як галузі, так і підприємств для поліпшення якості та збільшення кількості овочевої продукції. У сучасних умовах дефіциту бюджетного фінансування власні засоби є основною формою і джерелом інвестування діяльності підприємств. Так, підприємства плодоовочевої галузі здійснюють свою діяльність за рахунок основного власного джерела – прибутку, а модернізацію (оновлення) – за рахунок амортизаційних відрахувань. Кредит не завжди надається, оскільки підприємства цього напрямку не завжди є платоспроможними і кредит для них неефективний через високу процентну ставку.

Однак для підвищення економічної ефективності діяльності фермерських господарств у Рівненській області розроблено програму підтримки фермерських господарств області на 2016–2020 рр., яка передбачає надання пільгових кредитів під 2% річних. У цю категорію потрапляють і підприємства овочівництва. Програма створює умови для підвищення ефективності діяльності підприємств овочівництва.

Чинники, які формуються у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства, впливають на ефективність діяльності підприємств овочівництва, а їх ефективна взаємодія зумовлює підвищення обсягів виробництва, якості продукції, тобто досягнення не лише економічного, а й соціального ефекту.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на основі аналізу визначено чинники впливу на діяльність підприємств овочівництва. Це родючість земель, урожайність овочевих культур, матеріально-технічна база, конкуренція і, відповідно, конкурентоздатність виробництва, фінансове забезпечення галузі, місткість ринку та співвідношення попиту і пропозиції. Зосередження виробництва овочевої продукції в особистих господарствах населення впливає на якість продукції та її екологічну безпеку, а це визначає попит на продукцію галузі. Визначено, що основними джерелами фінансування підприємств овочівництва на регіональному рівні є власні засоби та кредити банківських установ. Потрібно пільгове кредитування фермерських господарств для отримання якісної конкурентоздатної продукції на родючих ґрунтах, яка дасть змогу підприємствам овочівництва бути ефективними.

1. Гуткевич С.О., Князевич А.О. *Управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств на меліорованих землях: монографія.* Полтава, 2011. 215 с.
2. Гуткевич С.О. *Інвестиційний розвиток аграрного сектору в сучасних умовах розвитку економіки.* Інтелект XXI. 2015. С. 52–59.
3. Гуткевич С.О., Шендерівська Л.П. *Політика ефективного розвитку підприємств: управлінський аспект.* К.: НТУУ «КПІ», 2016. 213 с.
4. Кожушко Л.Ф., Велесик Т.А. *Формування ринку осушених земель сільськогосподарського призначення: монографія.* Рівне: НУВГП, 2015. 188 с.
5. *Модель розвитку галузей економіки: монографія / за ред. проф. С.О. Гуткевич.* К.: НТУУ «КПІ», 2011.
6. *Сільське господарство Рівненщини: статистичний збірник / за редакцією Н.С. Якимчук.* Рівне, 2017. 166 с.
7. *Стратегія розвитку аграрного сектору на період до 2020 року від 17.10.2013 № 806-р.* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#n7>.
8. *Стратегія розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року: збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу економістів-аграрників (16–17 жовтня 2012 р.) / редкол. П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко.* К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. 762 с.
9. Пасічник В. *Ранні овочі: виробництво, реалізація, ефективність.* Овощеводство. 2017. № 5.
10. *Рівненщина аграрна – це насамперед фермерські господарства.* URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/intervyu/chem-zhivut-regiony-rovenshchina-agrarnaya-eto-prezhde-vsego-fermerskie-khozyaistva/#>.

E-mail: menedger_2012@ukr.net

УДК 351.82.656.2

Каличева Н.Є.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління виробничим
і комерційним бізнесом,
Український державний університет залізничного транспорту

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЕФЕКТИВНИЙ РОЗВИТОК ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті досліджено особливості розвитку залізничного транспорту в сучасних умовах господарювання та визначено головні ознаки ефективного розвитку транспортної сфери на світовій арені. Проведено аналіз стану державного регулювання діяльності залізничного транспорту в провідних країнах світу. Виділено завдання, які має здійснювати держава для забезпечення ефективного розвитку залізничного транспорту, та визначено основні причини, які мають вплив на регулювання діяльності в галузі. Зазначено, що державі необхідно бути активним учасником усіх реформаційних процесів, які відбуваються на залізничному транспорті, для чого потрібно здійснювати низку структурних організаційно-економічних, техніко-технологічних та інституційних змін, ефективно впровадження котрих сприятиме формуванню в нашій країні конкурентоспроможного ринку транспортних послуг за рахунок надання якісних послуг у сфері пасажирських та вантажних перевезень.

Ключові слова: залізничний транспорт, національна економіка, державне управління, ефективність, розвиток, світовий досвід, реформування.

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ЭФФЕКТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА

Каличева Н.Е.

В статье исследованы особенности развития железнодорожного транспорта в современных условиях хозяйствования и определены главные признаки эффективного развития транспортной сферы на мировой арене. Проведен анализ государственного регулирования деятельности железнодорожного транспорта в ведущих странах мира. Выделены задачи, которые должно осуществлять государство для обеспечения эффективного развития железнодорожного транспорта, и определены основные причины, влияющие на регулирование деятельности в отрасли. Отмечено, что государству необходимо быть активным участником всех реформационных процессов, происходящих на железнодорожном транспорте, для чего нужно осуществлять ряд структурных организационно-экономических, технико-технологических и институциональных изменений, эффективное внедрение которых будет способствовать формированию в нашей стране конкурентоспособного рынка транспортных услуг за счет предоставления качественных услуг в сфере пассажирских и грузовых перевозок.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, национальная экономика, государственное управление, эффективность, развитие, мировой опыт, реформирование.

THE IMPACT OF PUBLIC ADMINISTRATION ON THE EFFECTIVE DEVELOPMENT OF RAIL TRANSPORT

Kalicheva N.

The article examines the features of the development of railway transport in modern economic conditions and identifies the main signs of the effective development of the transport sector on the world stage. The analysis of state regulation of railway transport in the leading countries of the world. The tasks that the state should carry out to ensure the effective development of rail transport are highlighted, and the main reasons that influence the regulation of industry activities are identified. It was noted that the state needs to be an active participant in all the reform processes taking place in rail transport, for which a number of structural organizational, economic, technical, technological and institutional changes must be carried out, the effective implementation of which will contribute to the formation in our country of a competitive market of transport services high-quality services in the field of passenger and freight traffic.

Keywords: railway transport, national economy, public administration, efficiency, development, global experience, reform.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» [1], українські залізниці є основою національної транспортної системи з перевезення вантажів та пасажирів, 100% акцій яких належать державі. Тож

ефективний розвиток залізничної галузі повністю підпорядковується державним органам влади, що призводить до необхідності чіткого та якісного регулювання у цій сфері.

Звісно, ринкові умови вимагають постійного оновлення та регулювання принципів шляхів та напрямів

мів розвитку залізничного транспорту, та все-таки механізм державного регулювання має бути оперативним, тобто враховувати поточні зміни та швидко на них реагувати, давати можливість керівникам на місцях, відповідно до нагальних потреб, приймати самостійно управлінські рішення та реалізовувати їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надійне та ефективне функціонування залізничного транспорту тісно пов'язане із впливом держави, що розкрито в роботах В.Л. Диканя, В.П. Гудкової, В.О. Овчиннікової, Г. Ейтутіса, В.В. Матвієнка, Ю.Л. Мохової та інших науковців [2–7]. Але, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, сучасний стан залізничного транспорту потребує подальших наукових розробок і практичних рекомендацій щодо вирішення актуальних проблем розвитку за рахунок вивчення світового досвіду та на основі цього надання рекомендації щодо ефективного державного регулювання у сфері залізничних перевезень.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення підходів до державного регулювання у сфері залізничного транспорту з урахуванням світового досвіду розвитку транспортних систем.

Вклад основного матеріалу дослідження. На становлення та функціонування транспортної системи будь-якої країни мають безпосередній вплив економіко-географічне положення, рівень розвитку виробничих сил та тип ведення господарської діяльності. Тож розвиток національної транспортної системи залежить від таких чинників:

- територіального розташування відносно проходження світових транспортних коридорів для пропуску пасажирського та вантажного руху;
  - наявності великих водних артерій та доступу до Світового океану;
  - спроможності розвивати власний транспортний потенціал у сфері вантажних та пасажирських перевезень;
  - наявності прозорих та дієвих схем державного регулювання та підтримки.
- Кожна країна має власну транспортну систему, яка формується залежно від рівня розвитку, а саме:
- всі види транспорту мають високий рівень розвитку (європейські та північноамериканські країни);
  - більшість видів транспорту має високий рівень розвитку (Японія, Австралія, Нова Зеландія, південноамериканські країни);
  - приділено більше уваги розвитку одного виду транспорту (Індія, Афганістан, Судан, Конго та інші країни).

Розглянемо більш детально характерні особливості світових транспортних систем та зупинимося, зокрема, на особливостях державного регулювання в них.

Особливістю північноамериканської транспортної системи, до якої належать шляхи сполучення США, Канади та Мексики, є найбільша протяжність усіх видів транспорту, це пов'язано зі значною територією та історичним розвитком виробничих сил. Державне регулювання у сфері залізничних перевезень у цих країнах спрямоване на відродження інтенсивності пасажирського руху за рахунок створення інтенсивних високошвидкісних коридорів, зниження вартості поїздок, оновлення рухомого складу та інфраструктури, запровадження інформаційних технологій тощо.

Що ж стосується європейської транспортної системи, то особливістю її функціонування є високий рівень розвитку всіх видів транспорту. Зокрема, для перевезення пасажирів та вантажів використовується переважно автомобільний транспорт, будуються швидкісні автостради, значний рівень електрифікації залізничного транспорту та активно розвивається високошвидкісне залізничне сполучення, використовується водний транспорт для вантажних перевезень і повітряний – для пасажирських. Для цієї транспортної системи характерна наявність густої мережі доріг, що зумовлено роботою, яку вони виконують для забезпечення господарських зв'язків на всій території континенту.

Серед європейських країн найбільш розвинену транспортну систему мають Німеччина, Швеція, Франція, Великобританія та інші країни, особливістю транспортних систем, зокрема у сфері залізничних перевезень, є те, що регулюються вони переважно державними регуляторами із залученням до окремих видів перевезень приватних компаній. Такий підхід призвів до того, що європейська транспортна система є однією з найбільш сучасних та безпечних у світі.

Також країни Європейського Союзу протягом останніх років розроблюють та впроваджують проекти зі зміцнення транспортних зв'язків між усіма країнами-членами, зокрема проводять роботу зі створення 15 тис. км залізничних колій для пропуску високошвидкісних потягів та розроблення нових трансконтинентальних коридорів, а саме [8]:

- Скандинавсько-Середземноморський коридор, який пролягає через Балтійське море від Фінляндії до Швеції, проходячи через Німеччину, Італію та Австрію;
- Північне море – Балтійське море, який зв'яже Фінляндію з Естонією;
- Північне море – Середземне море, який проходить через Ірландію, Нідерланди, Бельгію і Люксембург та Францію;
- Балтійсько-Адріатичний коридор, що простягається від Польщі до Італії;
- Східно-Середземноморський коридор, який об'єднує морські виходи Північного, Балтійського, Чорного та Середземного морів;
- Рейн-Альпійський коридор, що об'єднує порти Північного моря, Швейцарію, Німеччину та Італію;
- Атлантичний коридор, який з'єднує Південь та Схід Європи;
- коридор Рейн – Дунай, що об'єднує країни Західної та Східної Європи;
- Середземноморський коридор, що з'єднує Південну Європу і країни Східної Європи.

Основа Східноазіатської транспортної системи становлять транспортно-дорожні комплекси Японії, Китаю, Республіки Корея, Індії, Пакистану та ін.

Особливостями функціонування японських залізниць є точність, безпека, надійність та швидкість доставки, яка становить у середньому 300 км/год., а також наявність приватних залізниць. Відмінною рисою залізничного транспорту Китаю є його швидкий техніко-технологічний розвиток. Так, за останні роки Китай вийшов на друге місце у світі за протяжністю залізниць та забезпечує майже чверть усіх світових перевезень. Також здійснюється активна розбудова швидкісного сполучення, що дає змогу курсувати потягам зі швидкістю понад 200 км/год.

У цих країнах державне регулювання діяльності залізничного транспорту зводиться до підвищення технологічного рівня виробництва шляхом залучення інновацій у модернізацію транспортної інфраструктури майже по всій території країни, а також забезпечення безпеки руху та впровадження інформаційних технологій. Велика увага приділяється інвестуванню розвитку галузі [9]. Що ж стосується інших країн Азії, то розвиток залізничного транспорту в них характеризується дуже низьким рівнем, що передусім викликано їх низьким економічним розвитком та техніко-технологічною відсталістю. Зокрема, кожна країна має різну ширину колії або декілька залізничних мереж із різними видами колії (Таїланд, Камбоджа, Індонезія та ін.).

Щодо країн колишнього СРСР, то розвиток транспортних систем цих країн до 1990 р. відбувався досить добре, але з урахуванням внутрішніх потреб СРСР. Була відсутня міжнародна співпраця, особливо у сфері вантажних перевезень, тому після отримання країнами незалежності більшість із них стикнулася з досить значними труднощами під час входу до світової транспортної системи, це пов'язано передусім із різною шириною залізничних колій та потребою в додатковому обладнанні для переобладнання рухомого складу.

Вся система залізничних доріг колишніх республік СРСР є державною, хоча в деяких країнах проводяться програми з реструктуризації та реорганізації діючої системи функціонування залізничної галузі. Більшість країн почала активно інвестувати в міжнародне співробітництво для створення міжнародних транспортних коридорів як в європейській частині, так і в азіатській. Зокрема, будівництво нових залізниць Казахстан – Туркменістан – Іран, Азербайджан – Грузія – Туреччина, будівництво Бескидського тунелю (Україна) та ін. Це дає їм можливість заявляти про себе як транзитним залізничним країнам та бути конкурентоспроможними на світовому ринку транспортних послуг.

Таким чином, проаналізувавши світовий досвід функціонування залізничного транспорту в різних країнах і навіть континентах, потрібно зазначити, що нині розвиток залізничної галузі, яка необхідна не лише для забезпечення перевезення на комерційній основі, а й як соціальний складник розвитку країни, є необхідним для забезпечення сталого функціонування національної транспортної системи на внутрішньому та міжнародному ринках транспортних послуг. І роль державного регулювання у цій сфері є досить високою. Адже не всі види діяльності в залізничній галузі приносять прибутки, є такі складники її діяльності (стан інфраструктури, соціальні перевезення, безпека, екологічність тощо), які повинні контролювати держава та за необхідності підтримувати їхній розвиток [4].

Під час проведення реформ у галузі потрібно, щоб на рівні держави був створений дієвий механізм контролю над діяльністю всіх структурних підрозділів та складників залізничного транспорту, який би не допускав зниження рівня відповідальності за будь-які проведені зміни, сприяв би раціональному розподілу повноважень, допомагав уникати непорозумінь і суперечностей та ін.

Для забезпечення ефективного розвитку залізничного транспорту в нашій країні держава має здійснювати наступні кроки [2]:

- сприяти створенню єдиної транспортної системи в країні з відокремленням ролі залізничного транспорту як безпечного, надійного, екологічного і т. д. виду транспорту;
- забезпечувати національну безпеку, обороноздатність та надійність у роботі залізниць;
- створювати умови для вільної конкуренції всіх учасників перевізного процесу та надавати підтримку соціальним секторам транспортної системи;
- вкладати кошти в оновлення інфраструктури та рухомого складу, створювати сприятливий інвестиційний клімат, робити держзамовлення та бути гарантом під час заключення контрактів та договорів, особливо з іноземцями;
- здійснювати постійне оновлення законодавчої бази під потреби ринку та світових вимог;
- регулювати тарифну політику;
- сприяти розвитку залізниць у регіонах та ін.

Таким чином, складні економічні умови, в яких нині змушений функціонувати вітчизняний транспортний сектор, і залізничний транспорт у тому числі, призводять до того, що держава має бути активним учасником усіх реформаційних процесів, які відбуваються в галузі.

До основних проблем, з якими держава стикається у процесі регулюванні діяльності залізничного транспорту, належать [3]:

- нерентабельність пасажирських, особливо приміських перевезень, та компенсація за надання даного виду послуг;
- відсутність коштів на оновлення пасажирського рухомого складу;
- значне зношення вантажного парку та інфраструктури;
- несанкціоноване втручання в роботу залізничного транспорту;
- зниження рівня тарифів на вантажні перевезення для провідних галузей національної економіки;
- створення умов для повернення України до числа провідних європейських транзитних держав;
- поліпшення системи регулювання тарифної політики;
- поліпшення рівня конкурентоспроможності галузі, як у внутрішньому сполученні, так і в міжнародному;
- перехід на світові стандарти та норми забезпечення перевізного процесу залізничним транспортом тощо.

Підсумовуючи все зазначене вище, потрібно зауважити, що майже всі державні програми щодо розвитку національної дорожньо-транспортної системи так і не були виконані повністю. Здебільшого її розвиток відбувався за інерцією, без дотримання якихось чітких цілей та досить повільними темпами. Так, на залізничному транспорті навіть під час проведення реформування та створення приватного акціонерного товариства «Українська залізниця» на регіональному рівні зміни відбуваються досить повільно, оскільки відсутня чітка програма розвитку виробничо-технологічної бази в галузі, що призводить до втрати перевізних можливостей, руйнування інфраструктури, старіння рухомого складу, відтоку кадрів та ін.

На рівні держави відсутнє чітке стратегічне бачення розвитку конкурентних переваг у галузі, що призводить до втрати конкурентних позицій національної дорожньо-транспортної системи, що призводить до ризику втрати в найближчій перспективі можливості забезпечувати на місцевому та світовому рівнях потреби населення та виробництва у перевезеннях [10].

Для усунення можливих ризиків, які вже виникають на вітчизняних дорогах, необхідно здійснювати низку структурних організаційно-економічних, техніко-технологічних та інституційних змін, ефективно впровадження яких сприятиме формуванню в нашій країні конкурентоспроможного ринку транспортних послуг

за рахунок надання якісних послуг із перевезення, збереження довкілля, підвищення рівня транзитності та інших чинників.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, ватро зазначити, що для забезпечення ефективного функціонування залізничного транспорту в тих економічних та політичних умовах, які сьогодні склалися в нашій країні, державі потрібно проводити дієву політику щодо підтримки розвитку галузі, в основі якої має бути покладено особливості розвитку залізничного транспорту найближчих сусідів, із котрими планується здійснювати тісну співпрацю у сфері пасажирських та вантажних перевезень.

1. Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23.02.2012 № 4442-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 49. Ст. 553 (назва із змінами, внесеними згідно із Законом № 2210-VIII від 16.11.2017). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4442-17>.

2. Дикань В.Л., Островерх Г.Є. Удосконалення механізмів державного управління розвитком залізничної галузі України у євро інтеграційному просторі. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 62. С. 11–19.

3. Гудкова В.П., Тютюн Ю.О. Структурно-функціональний аналіз державного регулювання розвитку залізничного транспорту. Залізничний транспорт. Серія «Економіка і управління». 2015. Вип. 33. С. 70–77.

4. Овчиннікова В.О. Особливості державного регулювання розвитку залізничного транспорту в Україні. Економіка та суспільство. 2017. № 12. С. 129–135. URL: <http://economyandsociety.in.ua>.

5. Ейтутіс Г., Никифорук О., Бойко О. Потенційні джерела інвестування в розвиток залізничного транспорту України: можливості їх диверсифікації. Економіст. 2012. № 8. С. 64–69.

6. Матвієнко В.В. Механізм державного управління розвитком залізничної галузі в Україні: дис. ... канд. наук. з держ. упр.: 25.00.02; Донецький державний університет управління. Маріуполь, 2017. 256 с.

7. Мохова Ю.Л. Стратегія розвитку державного регулювання залізничної галузі в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 3(7). С. 90–95.

8. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: http://ec.europa.eu/index_en.htm.

9. Ефимова Л.В. Об опыте регулирования железнодорожной отрасли Китая в целях обеспечения устойчивого экономического развития страны Бюллетень Объединенного ученого совета ОАО «РЖД». 2013. № 3. С. 32–35.

10. Каличева Н.Є. Методологічні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств залізничного транспорту за рахунок управління конкурентними позиціями. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2017. Вип. 27. Ч. 1. С. 139–142.

E-mail: kalycheva_natash@ukr.net

УДК 338.12

Компанець К.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет

Навродська Т.А.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
Національний транспортний університет

Мороз К.О.

асистент кафедри туризму,
Національний транспортний університет

РОЛЬ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ

У статті розглянуто види інформаційних технологій, що забезпечують можливість спілкування і передачі інформації між користувачами (комп'ютерами) по всьому світу. Доведено, що в сучасному житті та глобальному інформаційному суспільстві стає неможливим ведення сучасного бізнесу в будь-якій галузі без доступу до всесвітньої мережі Інтернет. Проаналізовано, що сфера послуг є наймасштабнішим середовищем діяльності в економічно розвинутих країнах (більше 50%). Оцінювання за різними показниками та критеріями дає можливість детальніше та достовірніше оцінити ефективність застосування сучасних Інтернет-технологій, а також визначити необхідність та потребу в розширенні засобів Інтернет-технологій для ефективної реалізації бізнес-процесів підприємств.

Ключові слова: Інтернет-технологія, система зв'язку, сфера послуг, бізнес-процес, веб-сайт, Інтернет-маркетинг.

РОЛЬ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИЯТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ

Компанец К.А., Навродская Т.А., Мороз Е.А.

В статье рассмотрены виды информационных технологий, обеспечивающих возможность общения и передачи информации между пользователями (компьютерами) по всему миру. Доказано, что в современной жизни и глобальном информационном обществе становится невозможным ведение современного бизнеса в любой отрасли без доступа к всемирной сети Интернет. Проанализировано, что сфера услуг является наиболее масштабной средой деятельности в экономически развитых странах (более 50%). Оценка по разным показателям и критериям дает возможность подробнее и достовернее оценить эффективность применения современных Интернет-технологий, а также определить необходимость и потребность в расширении средств Интернет-технологий для эффективной реализации бизнес-процессов предприятий.

Ключевые слова: Интернет-технологии, система связи, сфера услуг, бизнес-процесс, сайт, Интернет-маркетинг.

INTERNET ROLE-TECHNOLOGY IN THE DEVELOPMENT OF THE SERVICES SECTOR COMPANY

Kompanets K., Navrodskaia T., Moroz K.

The article deals with the types of information technologies that provide the ability to communicate and transfer information between users (computers) around the world. It has been proved that in modern life and in the global information society it is impossible to conduct modern business in any industry without access to the World Wide Web. It is analyzed that the service sector is the most ambitious environment in the economically developed countries and constitutes the main part of the economy (more than 50%). One of the most dynamic areas of service is the hospitality industry. Management of any business today is impossible without the active use of innovations in the field of information technology and rapid penetration into all spheres of society, personal computers and the Internet. The introduction of modern Internet technologies into the ambassador's business activities is a prerequisite for successful work, since accuracy, reliability, efficiency and high speed of processing and transmission of information determine the effectiveness of management decisions in this area. And information and technological progress is not only a key factor in ensuring the effective functioning of enterprises, but also the most important condition for the process of its sustainable development. Internet technologies are capable of helping a service company to address its own marketing objectives. The Internet is one of the main means of promotion and sales of hotel services: a global network opens up access to the world's advertising space, introducing potential customers from anywhere in the world. The availability of any information may be provided by modern information and Internet technologies. Consequently, various approaches to the assessment of effectiveness Internet technologies in the sphere of services enterprises allow us to analyze the significance and necessity of their application in the management of business processes. Estimation based on various indicators and criteria provides an opportunity to more accurately assess the effectiveness of the use of modern Internet technologies, as well as to determine the necessity and need for the expansion of Internet technologies for effective implementation of business processes of enterprises.

Keywords: Internet technology, communication systems, scope of the ambassador, business process, website, internet marketing.

Постановка проблеми. На розвиток підприємств сфери послуг в умовах глобалізаційного інформаційно-технологічного простору впливають Інтернет-технології. Вони суттєво впливають на конкурентоздатність підприємства на ринку послуг та є досить великим та вагомим чинником, оскільки прямо пов'язаний із підвищенням ефективності роботи. Для підприємств сфери послуг глобальна мережа Інтернет стає одним із найефективніших засобів комунікації і реклами. У зв'язку із цим з'являється завдання виявлення перспективних напрямів використання мережі Інтернет у практичній діяльності підприємств цієї галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання можливостей Інтернету в діяльності підприємств висвітлено в низці праць українських та зарубіжних учених-теоретиків та практиків, серед яких – Є. Ромат, А. Дурович, Г. Багієв, А. Виноградов та ін. Разом із тим недостатньо вивчено можливості використання Інтернет-технологій українськими підприємствами.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану впливу Інтернет-технологій на діяльність підприємств сфери послуг та розробленні практичних рекомендацій щодо застосування їх для подальшого розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах одним із найефективніших засобів комунікації та реклами є мережа Інтернет. Вона дає можливість із мінімальними витратами поінформувати багатомільйонну цільову аудиторію про послуги. Крім того, перевагами реклами в Інтернеті є те, що вона дає змогу передавати текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію, а також оцінювати ефективність заходів за рахунок зворотного зв'язку із цільовою аудиторією.

Впровадження Інтернет-технологій відкриває нові можливості для ефективного вирішення основних завдань підприємств. Експлуатація мережі дає змогу підприємству сфери послуг реалізувати програми ресурсозбереження шляхом зниження експлуатаційних витрат на утримання систем зв'язку, уникнути величезних навантажень, збільшити продуктивність

праці, поліпшити якість послуг, виконуваних робіт і підвищити кваліфікацію працівників.

Більше ніж чверть світового населення є активними користувачами мережі Інтернет. За 2017 р. доступ до Інтернету отримали 250 млн. осіб, і кількість Інтернет-користувачів уперше в історії перевищила 4 млрд. За даними Internet World Stats, щоденно збільшуються потоки активних користувачів глобальної мережі (рис. 1) [1].

Серед географічних регіонів світу найбільша питома вага населення, що активно користується Інтернетом, припадає на Північну Америку, найменший відсоток становить населення Африки. Такі показники безпосередньо показують резонансний розвиток країн цих регіонів, адже Північна Америка, куди входить США, є високорозвиненим з економічного погляду регіоном, а переважна більшість країн Африки має статус країн третього світу (рис. 2).

Тенденція до зростання кількості користувачів спостерігається і в українському сегменті Інтернету. У 2017 р. Інтернет-асоціація України оприлюднила результати щоквартального дослідження аудиторії українського Інтернету. Згідно з даними дослідження, в Україні користуються Інтернетом 21,6 млн. осіб. Серед сучасних європейських країн Україна посідає дев'яте місце, 15,3% населення активно використовує можливості глобальної мережі (рис. 3). Порівняно із сусідніми державами цей показник є невисоким, адже більше половини населення Росії (59,7%) та майже чверть населення Польщі (22,5%) активно використовують можливості Інтернету для комерційних та особистих цілей.

Така популяризація Мережі серед населення диктує необхідність використання її в діяльності туристичних фірм, адже серед користувачів Інтернету обов'язково є туристи. Дослідження показують, що реклама в Інтернеті може впливати на споживачів туристичних продуктів навіть більш ефективно, ніж теле- чи радіореклама. У зв'язку із цим постає завдання виявлення перспективних напрямів використання глобальної мережі Інтернет у практичній діяльності підприємств сфери послуги.

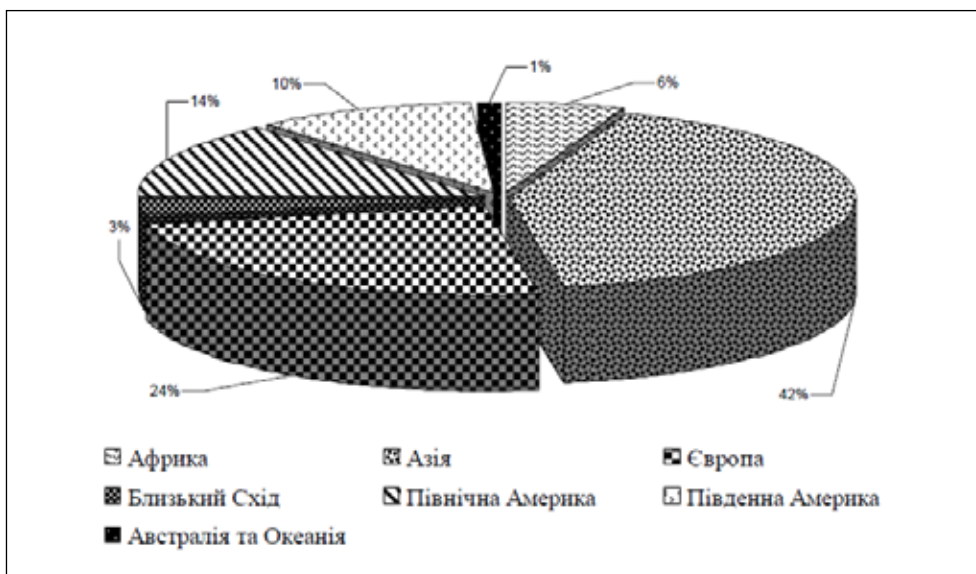

Рис. 1. Частка користувачів Інтернету серед населення різних регіонів світу

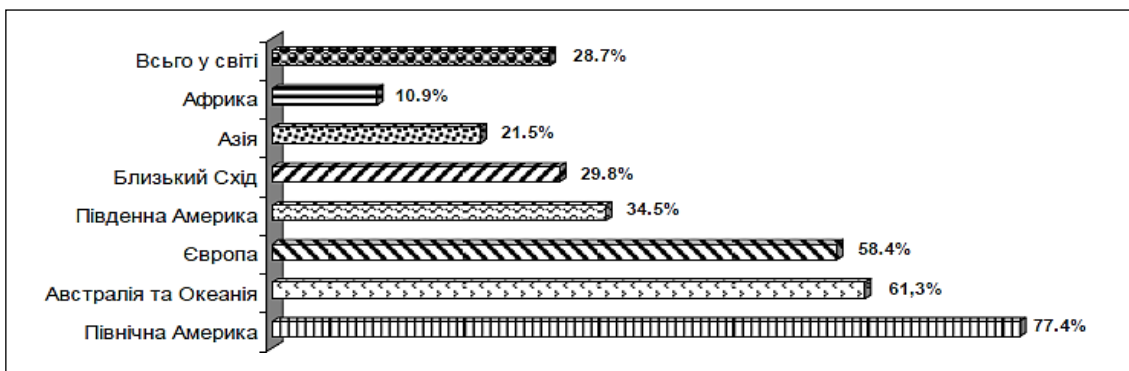

Рис. 2. Географічний розподіл населення, що активно користується Інтернетом

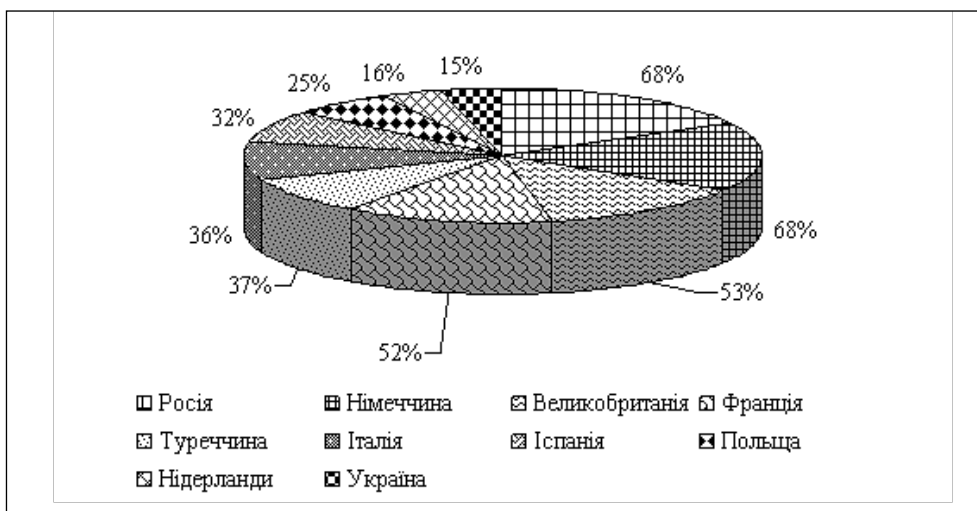

Рис. 3. Рейтинг країн Європи за часткою Інтернет-користувачів

Застосування підприємствами різних видів Інтернет-технологій в управлінні бізнес-процесами має значні переваги, однак кожний керівник підприємства повинен оцінити можливий ефект від їх запровадження. Ось чому виникає необхідність визначення оцінки ефективності застосування Інтернет-технологій в управлінні бізнес-процесами підприємства сфери послуги.

Для моделювання поведінки споживачів сфери послуг та зростання ефективності Інтернет-реклами необхідно дотримуватися таких рекомендацій:

1. Для проведення широкомасштабного анкетування споживачів слід використовувати інтерактивні банери нового покоління, що дають можливість зібрати анкети не лише на власному сайті, а й на десятках сайтів веб-видавництва.

2. Доцільно заздалегідь узгодити формат рекламних носіїв із веб-видавцем, оскільки не всі сайти готові розміщувати інтерактивні банери, особливо зі звуком, а деякі з них (браузери) взагалі не підтримують інтерактивні банери.

3. Необхідно отримати інформацію про механізми ротації та підрахунку даних (кількість завантажень рекламного носія, кількість натискань на нього) у веб-видавництвах, оскільки такі дані необхідні для оцінювання результатів рекламної кампанії.

4. Веб-сайту як адресному інформаційному ресурсу в мережі Інтернет слід приділяти велику увагу, оскільки він є важливим маркетинговим інструментом, від якого залежать успіх бізнесу в мережі Інтернет і ефективність проведених рекламних заходів.

5. Для малобюджетної рекламної кампанії доцільно розміщувати рекламу в банерній мережі, що дає змогу: задіяти десятки, а то й сотні сайтів із заданою тематикою; економити кошти, адже вартість розміщення реклами через банерні мережі є на порядок нижчою, ніж у разі розміщення банерів безпосередньо на заданих серверах; фокусуватися на певному регіоні (сегменті споживачів); отримати більш повну звітність про хід рекламної кампанії (статистику по кожному банеру, динаміку показів, відгуків).

6. Під час установлення фокусування слід вибирати не тематичні категорії, а конкретні сайти, оскільки не кожен сайт правильно визначає свою категорію і не всі вони мають однакову цінність для рекламодавця.

7. Доцільно розміщувати рекламне звернення на «дошках об'яв», які згруповані за тематикою і працюють за принципом газет безкоштовних об'яв.

8. Необхідно використовувати PR-заходи в мережі Інтернет: впливати на аудиторію через публікації матеріалів і новин в Інтернеті і засобах масової інформації, у мережевих оглядах, сайтах інформаційних агенцій,

спеціалізованих і тематичних серверах; здійснювати контакт із представниками традиційних засобів масової інформації через Інтернет [2].

Методичні основи оцінки ефективності Інтернет-технологій базуються на таких показниках, як частота відвідування веб-сайту, час, який проводить відвідувач на сайті, кількість відвідувачів.

Одним із потужних комунікаційних інструментів Інтернет-технологій є веб-сайт туристичного підприємства.

Веб-сайт підприємства є своєрідним посередником між туристичним попитом та туристичною пропозицією, оскільки виконує функцію ознайомлення з параметрами послуг та подальшою їх реалізацією.

Важливим є дослідження ефективності застосування веб-сайту в діяльності підприємств. Отже, визначимо основні функціональні характеристики, які повинен мати веб-сайт для забезпечення ефективності його функціонування (табл. 1).

Для визначення комунікаційної цінності веб-сайту його доцільно оцінити за кількісними показниками. Аналіз таких показників дає змогу оцінити функціональність веб-сайту підприємства та виявити його потенційну комунікаційну цінність.

Для визначення зручності веб-сайту доцільно оцінювати його якісні показники. Оцінка якісних характеристик веб-сайту дає змогу визначити його

змістовність та оцінити сприйняття веб-сайту споживачами.

Ефективність Інтернет-реклами оцінюється за кількома показниками, що відображають її вплив на цільову аудиторію. Основними з них є кількість хітів і хостів на рекламованому сайті, відносні показники CTR, CTV, CPE. Хост в Інтернет-маркетингу – це користувач, який переглядає сторінки веб-сайту, що рекламується. Унікальний хост – користувач з унікальною IP-адресою. Користувачі під час відвідування сайту роблять хіти, тобто перегляди сторінок. Один користувач може зробити безліч хітів [5].

Застосування різноманітних Інтернет-технологій у діяльності сучасних підприємств є передумовою прогресивного розвитку та каталізатором ефективності функціонування, адже безперервне вдосконалення та постійне осучаснення ділової активності підприємств сфери послуг забезпечують отримання відповідних економічних вигід.

Згідно з рис. 4, Інтернет-технології є ефективними (76,2%) та не вимагають значних витрат часу (67,3%). До того ж вагомими перевагами є незалежність від робочого місця та миттєва доставка великого обсягу даних у будь-яке місце.

Доцільно визначити основні переваги застосування Інтернет-технологій діяльності підприємств, ґрунтуючись на висновках керівників (рис. 5) [3].

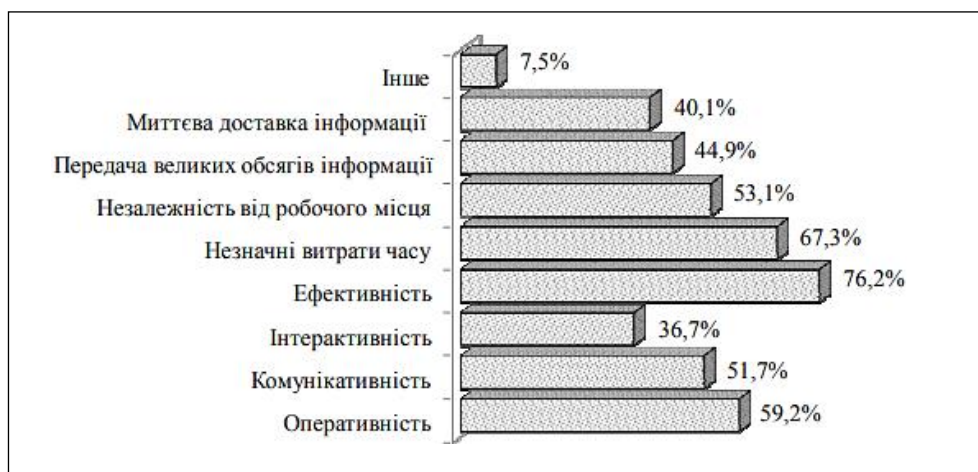

Рис. 4. Переваги застосування Інтернет-технологій із погляду підприємств сфери послуг та туристичного бізнесу

Таблиця 1. Показники функціонального аналізу веб-сайту

Кількісні показники	Якісні показники
Інформація про підприємство	Мультимедійність сайту
Наявність контактів та зворотного зв'язку	Оригінальність дизайну веб-сайту
Інформація про здобутки та винагороди туристичного підприємства	Актуальність інформації
Наявність каталогів	Якість фото- та відеоматеріалів
Можливість перегляду кількох мовами	Швидкість завантаження
Наявність форумів та чатів на сайті	Якість та доцільність наведеної на сайті додаткової (рекламної) інформації
Функція реєстрації відвідувачів	Зручність навігації
Функція онлайн-бронювання	Зручність функції онлайн-бронювання
Можливість залишати коментарі та відгуки	Якість та доцільність блоку новин, курсу валюти, погоди

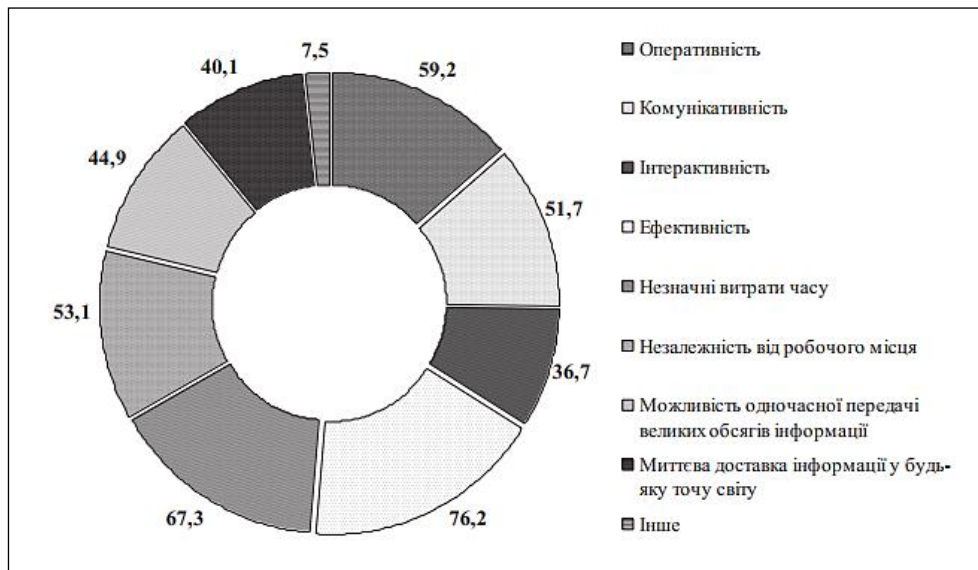

Рис. 5. Переваги застосування Інтернет-технологій із погляду підприємств сфери послуг

Респонденти відзначили, що Інтернет-технології є ефективними (76,2%) та не вимагають значних витрат часу (67,3%), також вагомими перевагами є незалежність від робочого місця та миттєва доставка великого обсягу даних у будь-яку точку світу.

Отже, різноманітні підходи до оцінки ефективності Інтернет-технологій у діяльності підприємств сфери послуг дають змогу проаналізувати значимість та необхідність їх застосування в управлінні бізнес-процесами. Оцінювання за різними показниками та критеріями дає можливість детальніше та достовірніше оцінити ефективність застосування сучасних Інтернет-технологій, а також визначити необхідність та потребу в розширенні засобів Інтернет-технологій для ефективного реалізації бізнес-процесів підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. У XXI ст. успішне функціонування будь-якого підприємства сфери послуг, зокрема підприємств готельного бізнесу, автосервісів та туристичних підприємств, практично неможливо без використання сучасних інформаційних технологій.

Можливості глобальної комп'ютерної мережі Інтернет дають змогу використовувати її як ефективний засіб у діяльності підприємств сфери послуг.

Поширення комп'ютерних систем бронювання пов'язане передусім зі збільшенням обсягів послуг та розширенням їхнього асортименту, скороченням вартості електронних послуг бронювання і резервування. Впровадження Інтернет-технологій дає змогу підприємствам сфери послуг суттєво скоротити час на обслуговування гостей, забезпечити резервування в режимі он-лайн, знизити собівартість послуг та ін.

Застосування різноманітних інструментів Інтернет-технологій туристичними підприємствами є одним із найбільш актуальних напрямів просування туристичних продуктів та підтримання комунікаційного зв'язку зі споживачами.

Отже, інноваційні технології в роботі підприємств сфери послуг підвищують його конкурентоздатність та якість надаваних послуг, що позитивно впливає на імідж підприємства, збільшуючи потік постійних клієнтів, що гарантує отримання прибутку.

1. Internet World Stats. Wau of access / Центр економічної стратегії. 2016. URL: <http://www.internetworldstats.com>.

2. Мельниченко С.В., Шеєнкова К.А. Управління бізнес-процесами в туризмі: монографія. К.: КНТЕУ, 2013. 105 с.

3. Інтернет як інструмент маркетингу. URL: <http://www.isys.in.ua/usefulmarket.htm>.

4. Шеєнкова К.А., Дуляк Т.П. Прикладні аспекти використання Інтернет-технологій в управлінні туристичним підприємством. К.: КНТЕУ, 2015. 76 с.

5. Керімов А.Т. Зміцнення конкурентної позиції банку на основі реінжинірингу бізнес-процесів: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08; Дон. нац. ун-т екон. і торг. ім. М. Туган-Барановського. Д., 2010. 201 с.

E-mail: Ket13@ukr.net

УДК 338.001.36

Мардус Н.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ТОВАРІВ

У статті визначено зовнішні чинники впливу на внутрішній ринок товарів, серед яких вибрано чинники економічного та політичного характеру, сформовано відповідні ключові показники оцінки економічного та політичного характеру. Досліджено динаміку чинників та визначено параметри оцінки їхнього впливу на розвиток внутрішнього ринку товарів на основі комбінації PEST-аналізу, варіаційного, кореляційного, сценарного, індексного та матричного аналізу. Проведено оцінку ризику зміни чинників економічного та політичного характеру та з урахуванням коефіцієнта ризику за чинниками та ступенем їхнього впливу на інтегральний коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку з використанням матричного методу, визнано пріоритетність кожного з них. Результати дослідження дали змогу здійснити моніторинг зростання відкритості національної економіки на основі оцінки впливу економічних і політичних чинників на розвиток внутрішнього ринку товарів під час розроблення стратегії забезпечення розвитку внутрішнього ринку.

Ключові слова: чинник, внутрішній ринок, ризик, оцінка, матриця.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ПОЛИТИЧЕСКОГО ФАКТОРОВ НА РАЗВИТИЕ ВНУТРЕННЕГО РЫНКА ТОВАРОВ

Мардус Н.Ю.

В статье определены внешние факторы влияния на внутренний рынок товаров, среди которых выбраны факторы экономического и политического характера, сформированы соответствующие ключевые показатели оценки экономического и политического характера. Исследована динамика факторов и определены параметры оценки их влияния на развитие внутреннего рынка товаров на основе комбинации PEST-анализа, вариационного, корреляционного, сценарного, индексного и матричного анализа. Проведена оценка риска изменения факторов экономического и политического характера. Результаты исследования позволили осуществить мониторинг роста открытости национальной экономики на основе оценки влияния экономических и политических факторов на развитие внутреннего рынка товаров при разработке стратегии обеспечения развития внутреннего рынка.

Ключевые слова: фактор, внутренний рынок, риск, оценка, матрица.

ESTIMATION OF INFLUENCE OF ECONOMIC AND POLITICAL FACTOR ON DEVELOPMENT OF THE INTERNAL MARKET OF GOODS

Mardus N.

The article defines external factors of influence on the domestic market of goods, among which the factors of economic and political nature are selected. Corresponding key indicators of economic and political evaluation are formed. The dynamics of factors was investigated and the parameters of their influence on the development of the domestic commodity market were determined based on the combination of PEST-analysis. An assessment of the risk of changes in economic and political factors has been carried out. The results of the study allowed to monitor the growth of the openness of the national economy based on an assessment of the influence of economic and political factors on the development of the domestic commodity market in developing a strategy for ensuring the development of the domestic market.

Keywords: factor, internal market, risk, estimation, matrix.

Постановка проблеми. На розвиток внутрішнього ринку товарів впливають різноманітні зовнішні чинники, оцінити вплив яких необхідно для прийняття обґрунтованих рішень щодо забезпечення подальшого розвитку внутрішнього ринку. Моніторинг зростання відкритості національної економіки на основі оцінки впливу зовнішніх чинників на розвиток внутрішнього ринку товарів дасть змогу визначити стратегічні позиції національних товаровиробників та розробити концепцію стратегічного забезпечення розвитку внутріш-

нього ринку товарів з урахуванням ступеня відкритості національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження процесів, що виникають на внутрішньому ринку товарів, розглядали такі вчені, як: В. Бодров, А. Герасименко, О. Міняйло, В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт [1], А. Кредисов, І. Сіваченко, Ю. Пахомов, О. Паценко, Ю.М. Уманців, М.В. Катран [2], В.Д. Лагутін [3] та ін. Проте в сучасних умовах переходу до постіндустріальної економіки в рамках групи

чинників, що мають вплив на розвиток внутрішнього ринку товарів, слід враховувати економічні та політичні.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка впливу на внутрішній ринок товарів чинників економічного та політичного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш розповсюдженим методом оцінки зовнішніх чинників є STEEP-аналіз (в іноземних джерелах часто використовується абревіатура «PEST-аналіз»), згідно з яким зовнішні чинники розглядаються у розрізі чотирьох основних сегментів, якими є соціальні, технологічні, економічні та політичні. За кожним сегментом необхідно визначити перелік чинників, які здатні чинити вплив на розвиток внутрішнього ринку товарів. У рамках даного дослідження пропонується здійснити оцінку впливу економічних та політичних чинників на внутрішній ринок товарів.

Для вивчення впливу чинників на розвиток внутрішнього ринку можна скористатися комбінацією STEEP-аналізу, варіаційного, кореляційного, сценарного, індексного та матричного аналізу, а також аналізу ризикованості.

Перелік економічних чинників, що впливають на розвиток внутрішнього ринку товарів та ключових показників, наведено в табл. 1.

Як видно з табл. 1, до економічних чинників запропоновано відносити зайнятість населення, купівельну спроможність населення, внутрішнє виробництво, інвестиційну активність, екологізацію економіки, енергетичну незалежність.

Перелік політичних чинників, що впливають на розвиток внутрішнього ринку товарів та ключових показників, наведено в табл. 2.

Як видно з табл. 2, до політичних чинників запропоновано відносити голосування та підзвітність, політичну стабільність і відсутність насильства/тероризму, ефективність роботи уряду, якість регулювання, верховенство права, боротьбу з корупцією. За наведеними ключовими показниками, що відповідають зовнішнім чинникам, зібрано статистичні дані за досліджуваний

період (2008–2017 рр.). При цьому ступінь та характер впливу чинників на розвиток внутрішнього ринку товарів пропонується визначати із застосуванням індексного методу, варіаційного та кореляційного аналізу. Так, за показниками оцінки чинників було визначено основну тенденцію змін (за допомогою середнього темпу зростання), варіабельність або нестабільність ситуації (за допомогою коефіцієнта варіації) та ступінь впливу на розвиток внутрішнього ринку (за допомогою коефіцієнта кореляції).

Індексний метод дає змогу визначити основні тенденції, притаманні показникам. Якщо середній темп зростання за показником, що має позитивне змістовне навантаження, перевищує 1, то йдеться про поліпшення ситуації; якщо дорівнює 1, – то про незмінність ситуації, а в іншому разі – про її погіршення. Якщо середній темп зростання за показником, що має негативне змістовне навантаження, перевищує 1, то йдеться про погіршення ситуації, якщо дорівнює 1, – то про незмінність ситуації, а в іншому разі – про її поліпшення.

Варіаційний аналіз застосовується для оцінки стабільності чи непередбачуваності ситуації і передбачає розрахунок коефіцієнта варіації. Коефіцієнт варіації можна інтерпретувати за шкалою: до 0,1 – слабка варіабельність (незначні коливання), від 0,1 до 0,25 – помірна варіабельність (помітні коливання), вище за 0,25 – висока варіабельність (суттєві коливання).

Кореляція (від лат. *correlatio* – відповідність) – статистична залежність між величинами, яка не має, взагалі кажучи, строго функціонального характеру. Кореляційна залежність виникає тоді, коли одна з величин залежить не тільки від заданої другої, а й від деяких випадкових чинників; або коли серед умов, від яких залежать обидві величини, є загальні для них обидві.

Кореляційний зв'язок може мати різну ступінь – від повної незалежності до функціональної залежності. Ступінь кореляції вимірюється різними показниками зв'язку. Одним із таких показників є коефіцієнт кореляції.

Таблиця 1. Економічні чинники впливу на внутрішній ринок товарів та відповідні ключові показники їх оцінки

Економічний чинник	Ключовий показник оцінки
Зайнятість населення	Коефіцієнт зайнятості населення
Купівельна спроможність населення	Індекс реальних доходів населення
Внутрішнє виробництво	Випуск товарів і послуг у ринкових цінах
Інвестиційна активність	Індекс капітальних інвестицій
Екологізація економіки	Витрати на охорону навколишнього середовища
Енергетична незалежність	Енергоємність ВВП

Джерело: складено автором

Таблиця 2. Політичні чинники впливу на внутрішній ринок товарів та відповідні ключові показники

Політичний чинник	Ключовий показник
Голосування та підзвітність	Індикатор Voice and Accountability за WGI
Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму	Індикатор Political Stability and Absence of Violence за WGI
Ефективність роботи уряду	Індикатор Government Effectiveness за WGI
Якість регулювання	Індикатор Regulatory Quality за WGI
Верховенство права	Індикатор Rule of Law за WGI
Боротьба з корупцією	Індикатор Control of Corruption за WGI

Джерело: складено автором

Найчастіше для інтерпретації коефіцієнта кореляції, що характеризує вплив чинника на розвиток внутрішнього ринку, використовується шкала Чеддока, згідно з якою коефіцієнт кореляції, що є меншим за 0,3, визначає слабкий вплив, від 0,3 до 0,5 – помірний вплив. Починаючи з 0,5 вплив вважається помітним, із 0,7 – сильним, а з 0,9 – дуже сильним. З огляду на це, запропоновано як політичні чинники взяти ті, що використовуються для розрахунку Світових показників управління (The Worldwide Governance Indicators). Інші чинники характеризувалися домінуванням тенденції до поліпшення. При цьому за чинниками інноваційної активності та технологічного рівня виробництва варіабельність перебувала на помірному рівні, а вплив на інтегральний коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку був слабким та сильним відповідно. За іншими чинниками спостерігалися висока варіабельність та помірний вплив на інтегральний коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку товарів.

Динаміку ключових показників за економічними чинниками наведено в табл. 3. При цьому показниками, що мають позитивне змістовне навантаження, є всі показники, крім енергоємності ВВП.

Як видно з даних табл. 3, коефіцієнт зайнятості населення впродовж досліджуваного періоду мав схильність до коливань. У цілому за 2008–2017 рр. коефіцієнт зайнятості населення знизився на 0,3%, що свідчить про незначне погіршення у сфері зайнятості населення. Щодо індексу реальних доходів населення, то вони мали хвилеподібну динаміку. Водночас за 2008–2017 рр. величина цього показника знизилася на 7,5%, що дає змогу говорити про погіршення у сфері купівельної спроможності населення. Випуск товарів і послуг у ринкових цінах характеризувався зростанням, яке у цілому за період становило 4 050,4 млрд. грн. Таке

збільшення значення ключового показника свідчить про поліпшення за чинником внутрішнього виробництва товарів. Індекс капітальних інвестицій свідчить, що за більшістю років досліджуваного періоду спостерігалось зниження капітальних інвестицій. Водночас останні два роки характеризувалися їх досить динамічним зростанням. За 2008–2017 рр. індекс капітальних інвестицій зріс на 24,7%, що свідчить про поліпшення за чинником інвестиційної активності.

Підвищення уваги до екологічних аспектів функціонування економіки призвело до зростання витрат на охорону навколишнього середовища, які за досліджуваний період зросли на 12,03 млрд. грн. Це свідчить про поліпшення у сфері екологізації економіки. Щодо енергоємності ВВП, то вона зменшилася за досліджуваний період, але зниження було вкрай незначним і становило 0,051 т н.е./тис. міжнародних доларів. Зниження даного ключового показника свідчить про поліпшення у сфері енергетичної незалежності країни. Параметри оцінки впливу економічних чинників наведено в табл. 4.

Як видно з даних табл. 4, погіршення є основною тенденцією за чинниками зайнятості населення та купівельної спроможності населення. Водночас якщо зайнятість характеризувалася слабкою варіабельністю, то купівельна спроможність населення – помірною. Вплив на інтегральний коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку зазначених чинників є помірним та сильним відповідно. За іншими чинниками домінували тенденції до поліпшення. Водночас за чинником енергетичної незалежності варіабельність була слабкою, за чинником інвестиційної активності – помірною, а за іншими двома чинниками – високою. Щодо сили впливу, то слабким є вплив на інтегральний коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку товарів екологізації

Таблиця 3 . Динаміка ключових показників за економічними чинниками

Ключові показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Коефіцієнт зайнятості населення, %	56,4	55,8	58,4	59,1	59,6	60,2	56,6	56,7	56,3	56,1
Індекс реальних доходів населення, %	107,6	90,0	117,1	108,0	113,9	106,1	88,5	77,7	100,8	100,1
Випуск товарів і послуг у ринкових цінах, млрд. грн.	2276,8	2137,8	2507,4	3045,2	3234,2	3260,5	3558,2	4488,4	5420,4	6327,2
Індекс капітальних інвестицій, %	97,4	58,5	99,4	114,2	108,3	92,1	75,9	98,3	118,0	122,1
Витрати на охорону навколишнього середовища, млрд. грн.	8,44	8,03	10,37	12,04	13,92	14,34	13,97	16,92	19,10	20,47
Енергоємність ВВП, т н.е./тис. міжнародних доларів	0,332	0,332	0,368	0,334	0,322	0,305	0,298	0,282	0,280	0,281

Джерело: складено на основі [4–6]

Таблиця 4 . Параметри оцінки впливу економічних чинників

Чинник	Середній темп зростання	Основна тенденція	Коефіцієнт варіації	Варіабельність	Коефіцієнт кореляції	Ступінь впливу
Зайнятість населення	0,999	погіршення	0,028	слабка	0,488	помірний
Купівельна спроможність населення	0,992	погіршення	0,122	помірна	0,881	сильний
Внутрішнє виробництво	1,120	покращення	0,381	висока	0,502	помітний
Інвестиційна активність	1,025	покращення	0,198	помірна	0,375	помірний
Екологізація економіки	1,103	покращення	0,306	висока	0,165	слабкий
Енергетична незалежність	0,982	покращення	0,093	слабка	0,374	помірний

Джерело: розраховано автором

економіки, помірним – інвестиційної активності та енергетичної незалежності, помітним – внутрішнього виробництва. Динаміку ключових показників за політичними чинниками наведено в табл. 5. При цьому всі показники мають позитивне змістовне навантаження.

Як видно з даних табл. 5, індикатор Voice and Accountability за WGI за 2008–2017 рр. зменшився з 50 до 46 балів, що свідчить про погіршення за чинником голосування і підзвітності. Індикатор Political Stability and Absence of Violence за WGI надзвичайно знизився – з 46 до 7 балів, що свідчить про значне погіршення за чинником політичної стабільності і відсутності насилля/тероризму. Індикатор Government Effectiveness за WGI за досліджуваний період збільшився з 27 до 31 балів, що свідчить про підвищення ефективності роботи уряду. Індикатор Regulatory Quality за WGI за 2008–2017 рр. збільшився з 33 до 35 балів, що є свідченням незначного поліпшення якості регулювання. Індикатор Rule of Law за WGI за досліджуваний період зменшився з 27 до 24 балів, що свідчить про погіршення за чинником верховенства права. Індикатор Control of Corruption за WGI за досліджуваний період лишився незмінним, що говорить про відсутність змін за чинником боротьби з корупцією. Параметри оцінки впливу політичних факторів наведено в табл. 6.

Як видно з даних табл. 6, погіршення спостерігається за чинниками голосування та підзвітності, політичної стабільності та верховенства права. Вплив цих чинників на інтегральний коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку товарів є слабким, помітним та помірним відповідно. При цьому за чинниками голосування та підзвітності і верховенства права

варіабельність є слабкою, а за чинником політичної стабільності – високою. За чинником боротьби з корупцією значення не змінилося, але спостерігається помірна варіабельність значень ключового показника. Вплив даного чинника на розвиток внутрішнього ринку є сильним. За чинником ефективності роботи уряду та якості регулювання домінують тенденції до поліпшення. За першим із цих чинників варіабельність ключового показника є помірною, а за іншим – слабкою. Вплив указаних чинників на інтегральний коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку є помірним та слабким відповідно. З урахуванням варіабельності чинників із використанням надбудови Microsoft Excel «Пошук рішень», яка ґрунтується на використанні методу найменших квадратів, було визначено зміну ключових показників за оптимістичним та песимістичним сценаріями. На основі цих даних було визначено коефіцієнт ризику зміни чинників. З урахуванням коефіцієнта ризику за чинниками та ступенем їхнього впливу на інтегральний коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку з використанням матричного методу визначається пріоритетність кожного з них під час розроблення стратегії забезпечення розвитку внутрішнього ринку. Оцінку ризику зміни економічних чинників наведено в табл. 7.

Серед економічних чинників середнім ризиком вирізняються внутрішнє виробництво та екологізація економіки. Інші чинники характеризуються високим ризиком. Оцінку ризику зміни політичних чинників наведено в табл. 8.

Всі політичні чинники характеризуються високим рівнем ризику.

Таблиця 5. Динаміка ключових показників за політичними чинниками

Ключові показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Індикатор Voice and Accountability за WGI, бали	50	50	45	45	40	38	43	44	47	46
Індикатор Political Stability and Absence of Violence за WGI, бали	46	34	45	44	42	21	6	5	6	7
Індикатор Government Effectiveness за WGI, бали	27	22	24	21	32	31	40	35	32	31
Індикатор Regulatory Quality за WGI, бали	33	32	34	30	30	30	29	30	36	35
Індикатор Rule of Law за WGI, бали	27	27	25	24	26	24	23	22	24	24
Індикатор Control of Corruption за WGI, бали	20	16	16	16	13	11	15	15	20	20

Джерело: складено на основі [4–7]

Таблиця 6. Параметри оцінки впливу політичних чинників

Чинник	Середній темп зростання	Основна тенденція	Коефіцієнт варіації	Варіабельність	Коефіцієнт кореляції	Ступінь впливу
Голосування та підзвітність	0,991	погіршення	0,086	слабка	0,057	слабкий
Політична стабільність і відсутність насильства / тероризму	0,811	погіршення	0,717	висока	0,559	помітний
Ефективність роботи уряду	1,015	покращення	0,203	помірна	0,430	помірний
Якість регулювання	1,007	покращення	0,077	слабка	0,297	слабкий
Верховенство права	0,987	погіршення	0,067	слабка	0,435	помірний
Боротьба з корупцією	1,000	незмінність	0,188	помірна	0,748	сильний

Джерело: розраховано автором

Таблиця 7. Оцінка ризику зміни економічних чинників

Чинник	Сценарії		Відхилення від фактичного значення		Коефіцієнт ризику	Інтерпретація коефіцієнта ризику
	песимістичний	оптимістичний	за песимістичним сценарієм	за оптимістичним сценарієм		
Зайнятість населення	53,85	58,29	2,25	2,19	1,030	високий ризик
Купівельна спроможність населення	82,17	116,43	17,93	16,33	1,098	високий ризик
Внутрішнє виробництво	3268,93	10907,35	3058,27	4580,15	0,668	середній ризик
Інвестиційна активність	90,15	160,26	31,95	38,16	0,837	високий ризик
Екологізація економіки	12,81	32,36	7,66	11,89	0,644	середній ризик
Енергетична незалежність	0,31	0,24	-0,03	-0,04	0,751	високий ризик

Джерело: розраховано автором

Таблиця 8. Оцінка ризику зміни політичних чинників

Чинник	Сценарії		Відхилення від фактичного значення		Коефіцієнт ризику	Інтерпретація коефіцієнта ризику
	песимістичний	оптимістичний	за песимістичним сценарієм	за оптимістичним сценарієм		
Голосування та підзвітність	40	51	6	5	1,166	високий ризик
Політична стабільність і відсутність насильства / тероризму	0	11	7	4	1,606	високий ризик
Ефективність роботи уряду	22	41	9	10	0,899	високий ризик
Якість регулювання	31	39	4	4	0,887	високий
Верховенство права	21	26	3	2	1,323	високий
Боротьба з корупцією	15	25	5	5	1,000	високий

Джерело: розраховано автором

Висновки з проведеного дослідження. Встановлено, що серед економічних чинників до першого сектору відноситься екологізація економіки, до другого – зайнятість населення, енергетична незалежність, інвестиційна активність, до третього – вну-

трішнє виробництво. Серед політичних чинників до другого сектору відносяться чинники голосування та підзвітність, ефективність роботи уряду, а також якість регулювання. Інші політичні чинники відносяться до третього сектору.

1. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. К., 2009. 640 с.

2. Уманців Ю.М., Катран М.В. Розвиток внутрішнього ринку споживчих товарів в Україні. Бізнес Інформ. 2017. № 8. С. 271–275.

3. Внутрішній ринок і торгівля України: структурно-інституціональна трансформація: монографія / В.Д. Лагутін, Ю.М. Уманців, А.Г. Герасименко та ін.; за ред. В.Д. Лагутіна. Київ: КНТЕУ, 2015. 432 с.

4. Doing Business оцінка бізнес регулювання. Набори ретроспективних даних и данные о трендах. URL: <http://russian.doingbusiness.org/custom-query>.

5. Економічна статистика. Економічна діяльність. Внутрішня торгівля / Розділ статистичної інформації Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/spr.htm.

6. Багатогалузева статистична інформація. Регіональна статистика / Розділ статистичної інформації Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sestr.htm.

7. The Worldwide Governance Indicators, 2018 Update, Sept 21, 2018. URL: www.govindicators.org.

E-mail: Nat_ua@ukr.net

УДК 005.21:631.153:631.11

Погребняк Л.П.
аспірант кафедри економіки,
Полтавська державна аграрна академія

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті дано підходи до організації аналітичного забезпечення процесів стратегічного планування ресурсокористування в сільськогосподарських підприємствах та визначено основні напрями розроблення стратегії використання ресурсів залежно від наявних конкурентних переваг, виробничо-ресурсного потенціалу, які повинні забезпечувати сталий розвиток підприємства. В умовах постійних змін зовнішнього середовища керівництво підприємства повинно мати актуальну інформацію не лише про наявні ресурси, а й про зміни параметрів функціонування галузі, регіону, національної економіки та зовнішньоекономічної діяльності. Належне аналітичне забезпечення стратегічного планування дасть змогу зменшити вплив невизначеності на фінансово-господарські процеси та підвищити ефективність використання ресурсів. Застосування сучасних методів аналізу дасть змогу виявити сукупний вплив чинників на показники ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: стратегічне планування, ресурси сільськогосподарських підприємств, аналітичне забезпечення, інформаційний масив, багатомірний аналіз.

АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСУРСАМИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Погребняк Л.П.

В статье даны подходы к организации аналитического обеспечения процессов стратегического планирования ресурсопользования в сельскохозяйственных предприятиях и определены основные направления разработки стратегии использования ресурсов в зависимости от имеющихся конкурентных преимуществ, производственно-ресурсного потенциала, которые должны обеспечивать устойчивое развитие предприятия. В условиях постоянных изменений внешней среды руководство предприятия должно иметь актуальную информацию не только об имеющихся в распоряжении ресурсах, но и об изменениях параметров функционирования отрасли, региона, национальной экономики и внешнеэкономической деятельности. Должное аналитическое обеспечение стратегического планирования позволит уменьшить влияние неопределенности на финансово-хозяйственные процессы и повысить эффективность использования ресурсов. Применение современных методов анализа позволит выявить совокупное влияние факторов на показатели эффективности использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: стратегическое планирование, ресурсы сельскохозяйственных предприятий, аналитическое обеспечение, информационный массив, многомерный анализ.

ANALYTICAL SUPPORT FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF RESOURCES IN AGRARIAN ENTERPRISES

Pogrebnyak L.

Approaches to the organization of analytical support for processes of strategic planning of resource use in agricultural enterprises are enquired. The main directions of development of the strategy of using resources depending on the existing competitive advantages, production-resource potential, which should ensure sustainable development of the enterprise, are determined. In the context of constant changes in the environment, the management of the enterprise should have relevant information not only about available resources, but also about changes in the parameters of the functioning of the industry, region, national economy and foreign economic activity. Proper analytical support for strategic planning will reduce the impact of uncertainty on financial and economic processes and increase the efficiency of the use of resources. The use of modern methods of analysis will reveal the impact of the combined effect of factors on the efficiency of the use of resource potential of agricultural enterprises.

Keywords: strategic planning, resources of agricultural enterprises, analytical support, information array, multidimensional analysis.

Постановка проблеми. В умовах посилення міжнародної інтеграції вітчизняної економіки будь-який господарюючий суб'єкт повинен планувати свою діяльність, оскільки в іншому разі він стає об'єктом чужого планування. Відомо, що в умовах

ринкового середовища головним регулятором економічних відносин є ціна, тобто діють закони попиту і пропозиції, сильний вплив спричиняють чинники зовнішнього середовища, зовнішньої діяльності підприємства.

Сьогодні в більшості аграрних підприємств України не спостерігається використання методів стратегічного планування. Для підприємств сьогодні стратегічне планування є важливим аспектом, за його допомогою керівництво має можливість уточнювати й оптимізувати прогнози розвитку галузі, національної економіки та зовнішньоекономічної діяльності з показниками фінансово-господарської діяльності підприємства. Процес стратегічного планування може стати тим інструментом, який забезпечить основу успішного управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти стратегічного управління досліджувалися в працях вітчизняних та закордонних науковців: І. Ансоффа, Ф. Котлера, М. Мескона, С. Кайлюк, Ю. Ліпец, Ш. Омарова, А. Юданова. Проте, незважаючи на значний обсяг теоретичних та методологічних аспектів стратегічного управління, досі не висвітлено окремі аспекти, зокрема питання аналітичного забезпечення планування стратегії в умовах кризових явищ та невизначеності.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення наукових праць вітчизняних та закордонних авторів із питань прогнозування основних показників, які дають змогу обґрунтувати розроблення стратегії управління ресурсами з урахуванням зовнішніх чинників, пов'язаних із галузевою специфікою та тенденціями розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перевагами стратегічного планування формування та використання ресурсів аграрних підприємств створює низку переваг, зокрема:

- збільшує можливості забезпечення підприємства необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень;

- сприяє більш раціональному використанню ресурсів;

- дає змогу вчасно виявити й оцінити можливі проблеми та ризики;

- поліпшує координацію дій і контроль в організації.

Відповідно до дій зовнішнього середовища, внутрішня природа фірми ґрунтується на системі планових стратегічних рішень. Успіх підприємницької діяльності організації визначається передусім тим, наскільки ретельно продумані й визначені основні цілі та засоби їх досягнення.

Стратегічне планування полягає у визначенні головних цілей діяльності підприємства та орієнтоване на визначення кінцевих результатів з урахуванням засобів і способів досягнення поставлених цілей і забезпечення необхідними ресурсами. При цьому, крім визначення цілей та основних шляхів їх досягнення, доцільно оцінювати також нові можливості підприємства, наприклад: розширення виробничих потужностей, виробництво нових видів продукції тощо [1, с. 32]. Стратегічне планування можна розглянути як поєднання взаємозалежних управлінських процесів, що логічно впливають один з одного, водночас існує стійкий зв'язок і вплив кожного процесу на інші.

Стратегічне планування охоплює період у 10–15 років, має віддалені наслідки, впливає на функціонування всієї системи управління і ґрунтується на використанні значних обсягів ресурсів [1]. Ця проблема є актуальною і відповідає сучасним умовам функціонування аграрного сектору країни.

Виробнича діяльність у сільськогосподарському виробництві характеризується загальною нестійкістю, незбалансованістю і низькою ефективністю. Принципи, форми та методи функціонування сільськогосподарських підприємств повинні докорінно змінюватися, передусім необхідно забезпечити високий рівень організації та управління. Це може забезпечити тільки стратегічне планування, пристосоване до умов відкритої економіки, яке консолідує виробничі, соціальні й суб'єктивно-особистісні чинники, спрямовані на досягнення оптимального поєднання творчого потенціалу із сучасною технологією і наявними ресурсами.

Будь-яке виробництво стикається з проблемою зростання ефективності, що виникає у зв'язку з необхідністю виробляти оптимальну кількість продукції з мінімальними витратами ресурсів. В умовах ринкових відносин дана проблема формулюється як завдання досягнення максимального результату (випуск продукції, доходу, прибутку) за умови обмеженості ресурсів та жорсткої конкуренції.

В умовах поширення кризових явищ в економіці країни конкурентоспроможність підприємства визначається передусім здатністю адаптації до змін зовнішнього середовища, що актуалізує завдання прогнозування майбутніх проблем і ризиків, а також виявлення можливостей виживання та розвитку організації в умовах зростання невизначеності ринкового середовища.

Економічна криза, викликана низкою чинників, передусім зростанням цін на ресурси, послаблення національної грошової одиниці, показали, що за умов зростання конкуренції з боку іноземних виробників сільськогосподарські підприємства України можуть забезпечити розширене відтворення шляхом приділення більшої уваги питанням стратегічного менеджменту.

Стратегічний план використання ресурсного потенціалу не може гарантувати успіх, але без нього підприємство має набагато більше шансів на провал. Як правило, керівники приділяють належну увагу стратегічному управлінню у разі швидкого розвитку підприємства або кризової ситуації. Проте в обох зазначених випадках утрачається управління підприємством, лише за різних причин.

Забезпечувати стратегічне управління, коли підприємство знаходиться у стадії зростання, набагато легше, оскільки власники (керівництво) не пригнічені психологічно і мають у своєму розпорядженні необхідні ресурси. Тому, на нашу думку, більше уваги слід приділяти особливостям розроблення стратегії управління ресурсами за умов нестачі ресурсів: фінансових, трудових, тимчасових [4].

Перш за все, менеджерам необхідно чітко розуміти, що собою являє стратегічне управління, що потрібно для його правильної постановки. Процес стратегічного управління можна умовно розділити на стратегічний аналіз, розроблення і реалізацію стратегії.

Стратегічний аналіз потрібен для того, щоб забезпечити керівництво необхідною інформацією під час розроблення стратегії компанії з управління ресурсами. Така інформація не повинна бути мінімальною, але при цьому не слід формувати значний масив даних (у цьому разі ускладнюється її обробка та зростають видатки на збір). Також особливу роль відіграє часовий чинник, оскільки отримана інформація до моменту

розроблення або реалізації стратегії може застаріти, тому керівники повинні діяти оперативно.

В умовах постійних змін параметрів зовнішнього оточення керівництву потрібно мати уявлення не лише про можливі сценарії розвитку внутрішніх процесів підприємства, а й зовнішніх параметрів. Для цього можливе використання наявної у вільному доступі статистичної інформації. На нашу думку, за незначних видатків аналітичний відділ підприємства може сформувати інформаційний масив, який містить три групи показників:

- показники функціонування галузі (регіону), що дасть змогу спрогнозувати рівень цін на основні види ресурсів та сільськогосподарської продукції;

- показники системи національних рахунків, що дадуть змогу визначити тенденції змін обсягів споживання, темпів інфляції тощо;

- показники зовнішньоторговельної діяльності, зокрема обсяги експорту та імпорту основних видів сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

Зрозуміло, що не всі підприємства мають можливість використовувати складні багатомірні методи прогнозування через нестачу ресурсів на пошук інформації, придбання відповідного програмного забезпечення та підготовку спеціалістів. Однак, для того щоб сформувати основні сценарії розвитку, управлінський персонал підприємства може використати найпростіші методи прогнозування, які можливо реалізувати за допомогою програмних продуктів Microsoft Office Excel, SPSS, Statistica.

У зазначених програмних продуктах можна спрогнозувати економічні процеси, використовуючи екстраполятори (прогнозні) алгоритми, які дають змогу зробити оцінки невідомої (недоступної) частини певного явища (процесу) за даними відомої (тобто доступної для спостереження) частини. Тобто для побудови прогнозних часових рядів, достатньо інформації про розвиток явищ або процесів у попередні періоди.

Слід урахувати, що розвиток економічних явищ (процесів) знаходиться під значним впливом низки чинників, які знаходяться поза межами уваги дослідників, тому керівники та власники підприємства повинні мати декілька варіантів (сценаріїв) розвитку подій [5]. На нашу думку, для забезпечення стратегічного планування достатньо розробляти такі сценарії розвитку:

- песимістичний (рецесія) – зниження рівня основних показників розвитку галузі, зростання цін на ресурси, зниження споживчого попиту, зростання рівня інфляції. Для цього керівництву підприємства повинно розробляти антикризову стратегію діяльності підприємства, яка передбачає досягнення основних цілей за умов значного обмеження основних видів ресурсів;

- очікуваний сценарій – зміна показників відповідно до тенденцій, які були притаманні попереднім періодам. За такого варіанту розвитку підприємство повинне орієнтуватися на незначні зміни основних параметрів зовнішнього середовища і відповідно до цього використовувати попередні стратегічні цілі та способи їх досягнення;

- оптимістичний – високі темпи економічного розвитку галузі та національної економіки у поєднанні зі зростанням попиту на продукцію сільського господарства та її похідні. Стратегія за таких умов повинна

враховувати можливість суттєвого збільшення каналів формування ресурсів (виникнення нових) та напрямів їх використання – розширення напрямів виробництва або освоєння нових.

Одержані результати прогнозів не слід розглядати як єдиний спосіб забезпечення розроблення стратегії управління ресурсами. Суттєвим недоліком застосування алгоритму екстраполяції є неврахування різких відхилень через «згладжування» показників ряду динаміки, тому доцільно також залучати експертів для оцінки вірогідних сценаріїв розвитку соціально-економічних процесів на рівні галузі, регіону, національної економіки та зовнішньоторговельних відносин.

Однак підприємство, що знаходиться в кризовому стані, зазвичай не має обсягу необхідної інформації. Отримати всю необхідну інформацію із зовнішніх джерел неможливо, а замовляти дослідження професіоналам керівництву такого підприємства буде фінансово недоцільно. Тут може допомогти простий, але дієвий спосіб – опитування досвідчених фахівців, що працюють на даному підприємстві, які, безумовно, володіють цінною інформацією про ринок, а потім обробити отриману інформацію.

Для проведення стратегічного аналізу керівники підприємства можуть скористатися найбільш розповсюдженими методиками, такими як SWOT-аналіз і PEST-аналіз. На підприємстві в умовах неспроможності найбільш раціонально застосовувати SWOT-аналіз, через те, що він найбільш швидкий, зрозумілий і не вимагає багато інформації. Потім, уже після виходу підприємства з кризового стану, йому все одно доведеться застосовувати PEST-аналіз для деталізації SWOT-аналізу.

Після проведення стратегічного аналізу і підготовки інформації для розроблення стратегії підприємству необхідно сформулювати стратегію.

Для цього керівництво передусім повинно визначити цілі стратегічного управління – конкретні показники з чіткими значеннями, яких підприємство повинне досягти за плановий період [3].

Тут у підприємств у кризовому стані виникає проблема формування мети – на вихід з кризової ситуації та відновлення виробничих процесів або на збільшення прибутку і розширення виробництва в майбутньому.

У цьому разі формування мети треба розглядати комплексно, тому що саме по собі стратегічне управління має на увазі управління підприємством у перспективі з довгостроковим плануванням.

Таким чином, підприємствам в умовах кризи необхідно формулювати цілі виходячи з довгострокових перспектив, але не забувати коригувати їх під поточний стан. У процесі формування стратегії можуть відбуватися різні події, що істотно впливають на стан і стан підприємства, тому організація повинна вміти оперативно реагувати на такі значущі події й відповідно коригувати цілі та стратегію.

Вибір стратегії визначається напрямками діяльності та рівнем спеціалізації підприємства. Якщо підприємство має один виробничий напрям (виробництво однорідної продукції), то цілі компанії полягатимуть переважно у забезпеченні безперервного виробничого процесу. У разі декількох виробничих напрямів (наявності розвинутих) цілі повинні передбачати розвиток виробництва у цілому, а не за окремими напрямками.

Якщо керівництво планує зміни (відмова від будь-якого напрямку діяльності або поява нового), це обов'язково має знайти відображення в стратегії компанії.

Також хотілося б відзначити, що під час розроблення стратегічного плану потрібно враховувати особливості використання ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, передусім унікального ресурсу – землі та пов'язаних із цим ризиків. Також необхідно приділити увагу аналітичному та методичному забезпеченню, особливо якщо підприємство тільки впроваджує стратегічне управління. Інакше можуть бути зроблені методичні помилки, які призведуть до серйозної втрати часу. А в умовах кризи такі помилки можуть стати фатальними.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегічне планування формування та використання ресурсів є дієвим інструментом підвищення рівня конкурентоспроможності та ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства. Скоригована з урахуванням впливу зовнішніх чинників стратегія використання ресурсів підприємства повинна забезпечувати високі темпи його операційної діяльності та попереджувати виникнення загроз у майбутньому. Основою стратегії є раціональне використання ресурсів та оптимальне їх співвідношення для забезпечення ефективності виробничо-господарської діяльності.

Розроблення стратегії допомагає у формулюванні цілей та засобів їх досягнення. Разом із тим в умовах невизначеності та кризових явищ в економіці зростає залежність господарської діяльності підприємства від зовнішніх чинників. Керівники сільськогосподарських підприємств за умов зростання ступеня відкритості національних ринків для іноземних учасників та

нестабільності економічної системи країни повинні враховувати в процесі стратегічного планування показники розвитку галузі (регіону), системи національних рахунків, експортно-імпортних операцій. Для оцінки їхнього впливу використовуються методи SWOT- та PEST-аналізу, проте їх результати не завжди можуть чітко окреслити кількісні зміни параметрів зовнішнього середовища.

В умовах наявності значної кількості методів прогнозування в практиці стратегічного планування сільськогосподарських підприємств слід застосовувати такі, що дають змогу використовувати доступну інформацію та не потребують значних видатків на проведення додаткових досліджень. У сучасних умовах господарювання переважна частина керівників сільськогосподарських підприємств нехтує як використанням стратегічного планування, так і оцінкою показників зовнішнього середовища.

Одним із доступних методів прогнозування є використання алгоритмів екстраполяції, що дасть змогу обробляти невеликі за обсягом масиви інформації. Для розроблення можливих варіантів стратегії управління ресурсами, крім показників господарської діяльності підприємства, слід розраховувати показники, які характеризують соціально-економічні процеси на рівні регіону (галузі); рівень розвитку національної економіки; зовнішньоекономічну діяльність.

Разом із тим, незважаючи на відносну простоту застосування алгоритмів екстраполяції для прогнозування, існує низка недоліків, передусім значні викривлення тенденцій через вплив випадкових чинників. Для коригування результатів прогнозу та використання їх у процесі розроблення фінансової стратегії доцільно додатково залучати експертів.

1. Ansoff H.I. *The State of Practice Planning Systems. Sloan Management Review. 1977. Winter. P. 1–24.*

2. Кайлюк С.М., Андреева В.М., Гриненко В.В. *Стратегічний менеджмент: навч. посіб. Харків: НАМГ, 2017. 279 с.*

3. Кацуба Я.М. *Вибір методів та підходів стратегічного управління розвитком підприємництва. Економіка та держава. 2014. № 9. 166 с.*

4. Ліпець Ю.В. *Впровадження стратегічного управління на підприємствах України як прогресивного напрямку їх розвитку. Проблеми науки. 2010. № 6. С. 55–58.*

5. Омаров Ш.А. *Особливості використання сценарного підходу при формуванні стратегії розвитку компанії. Проблеми економіки. 2011. № 4. С. 139–142.*

E-mail: plp-18.01@ukr.net

УДК 339.9:338

Різва Л.А.

аспірант кафедри міжнародного обліку та аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ОБҐРУНТУВАННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ТЕОРІЙ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

У статті розглянуто цикли глобального ринку нерухомості, що, незважаючи на циклічно-нерівномірну природу ринку нерухомості, якісно відрізняються від циклів інших сегментів глобального ринку. Спостерігається певне відставання фаз циклів нерухомості від стадій макроекономічних циклів у силу довгострокового характеру будівельного процесу та неможливості миттєвого задоволення споживчого попиту на нерухоме майно та знаходження його покупців. Слід відзначити наростання міжрегіональних асиметрій у протіканні стадій циклічності національних ринків нерухомості. Одночасно спостерігається й наростаюча контртенденція до посилення взаємозв'язку між різними географічними сегментами глобального ринку нерухомості під впливом, насамперед, формування глобального економічного циклу. Ключові особливості розвитку світового ринку нерухомості у глобальних координатах детермінуються його циклічним характером із перманентно повторюваними циклічними коливаннями структурної і цінової динаміки.

Ключові слова: цикл, теорії циклічності, нерухомість, глобальний ринок нерухомості.

ОБОСНОВАНИЕ И ОБОБЩЕНИЕ ТЕОРИЙ ЦИКЛИЧНОСТИ РАЗВИТИЯ РЫНКА НЕДВИЖИМОСТИ

Резвая Л.А.

В статье рассмотрены циклы глобального рынка недвижимости, которые, несмотря на циклично-неравномерную природу рынка недвижимости, качественно отличаются от циклов других сегментов глобального рынка. Наблюдается определенное отставание фаз циклов недвижимости от стадий макроэкономических циклов в силу долгосрочного характера строительного процесса и невозможности мгновенного удовлетворения потребительского спроса на недвижимое имущество и нахождения его покупателей. Следует отметить нарастание межрегиональных асимметрий в протекании стадий цикличности национальных рынков недвижимости. Одновременно наблюдается и нарастающая контртенденция к усилению взаимосвязи между различными географическими сегментами глобального рынка недвижимости под влиянием, прежде всего, формирования глобального экономического цикла. Ключевые особенности развития мирового рынка недвижимости в глобальных координатах детерминируются его циклическим характером с перманентно повторяющимися циклическими колебаниями структурной и ценовой динамики.

Ключевые слова: цикл, теории цикличности, недвижимость, глобальный рынок недвижимости.

SUBSTANTIATION AND GENERALIZATION OF THE THEORY OF CYCLICAL DEVELOPMENT OF THE REAL ESTATE MARKET

Rizva L.

The article examines the cycles of the global real estate market, which despite the cyclically-uneven nature of the real estate market qualitatively differ from the cycles of other segments of the global market, and a certain lag phase of real estate cycles from the stages of macroeconomic cycles due to the long-term nature of the construction process and the impossibility of instantaneous satisfaction of consumer demand on immovable property and the location of its buyers. It should be noted the growth of interregional asymmetries in the course of stages of the cyclicity of national real estate markets. At the same time, there is an increasing contrapetancy to strengthen the relationship between different geographical segments of the global real estate market, influenced primarily by the formation of the global economic cycle. The key features of the development of the global real estate market in global coordinates are determined by its cyclic nature with permanently repeating cyclical fluctuations of structural and price dynamics.

Keywords: cycle, theories of cyclicity, real estate, global real estate market.

Постановка проблеми. Циклічність глобального ринку нерухомості, незважаючи на циклічно-нерівномірну природу ринку нерухомості, якісно відрізняється від циклів інших сегментів глобального ринку, а вирішальну роль у глобальних циклах його розвитку відіграє часова синхронізація національних бізнес-циклів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню циклічності ринку нерухомості присвячено праці таких учених, як: К. Чанг, Н. Чен, М. Болл, К. Лізієрі, Г.М. Стерник, А.І. Євстаф'єв, А.О. Перетрухін, Н.А. Зеленюк та ін. Однак питання циклів глобального ринку нерухомості та відставання фаз циклів нерухомості

мості від стадій макроекономічних циклів досліджувалися менш ґрунтовно.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теорій циклічності розвитку ринку нерухомості

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок нерухомості подібно всім іншим структурним сегментам глобального ринку також розвивається згідно з дією циклічної форми руху суспільного відтворення. Принагідно особливо відзначити, що ні зміни технологічних укладів, ні структурна динаміка демографічних показників і кон'юнктури сировинних ринків, ні переорієнтація стратегічних пріоритетів промислового виробництва не здатні знівелювати циклічну природу ринку нерухомого майна. Своєю чергою, відсутність одновекторної спрямованості амплітуди цінової динаміки на об'єкти нерухомості за окремими локальними ринками суттєво ускладнює розроблення єдиних методологічних підходів до пояснення природи і філософії розвитку циклів ринку нерухомості.

Екстраполяція циклічної форми руху суспільного відтворення на структурну динаміку ринку нерухомого майна дає змогу конкретизувати економічний зміст його циклів. Він полягає у механізмі формування довготермінової цінової кон'юнктури ринку (від двох-трьох до 20 років), що детермінує періоди його економічного піднесення і падіння. Так, у фазі підвищувальної динаміки національних економічних циклів банківська кредитна діяльність на ринку нерухомості характеризується низьким ризиком у зв'язку зі зростаючими цінами на нерухоме майно, а отже, його відносно високою ліквідністю. У фазі ж економічного стиснення інвестиційна і застава привабливість об'єктів нерухомості суттєво знижуються, а кредитори в очікуванні знецінення заставного майна вдаються до мінімізації масштабів кредитування на основі механізмів кредитної оптимізації і раціоналізації [1, с. 2].

Незважаючи на циклічно-нерівномірну природу ринку нерухомості (що фіксується у науковій літературі ще з початку XVIII ст. [2, с. 73]), його цикли якісно відрізняються від циклів інших сегментів глобального ринку. Насамперед слід відзначити певне відставання фаз циклів нерухомості від стадій макроекономічних циклів у силу довгострокового характеру будівельного процесу та неможливості миттєвого задоволення споживчого попиту на нерухоме майно та знаходження його покупців. Незважаючи на відсутність прямого взаємозв'язку між масштабами будівництва і кризовими явищами в економіці, цикли нерухомості тісно пов'язані із загальною макроекономічною динамікою, будучи своєрідним «лакмусовим папірцем» головних її трендів. Так, циклічний спад ринку нерухомості зазвичай передують економічній рецесії, а його підвищувальна динаміка свідчить про початок макроекономічного підйому. Даний взаємозв'язок підтверджує, зокрема, аналіз національних ринків нерухомості 18 країн світу, проведене експертами ОЕСР. Згідно з даним дослідженням, у період 1970–2000 рр. критичні точки циклів цін на нерухомість та бізнес-циклів приблизно співпадали у часі, хоча подекуди підвищувальна цінова динаміка нерухомості дещо відставала від спаду ділової активності [3, с. 60].

Заради справедливості відзначимо також, що практично до початку 2000-х років західні макроекономісти не наділяли нерухомість статусом особливого товару й об'єкту ринкового обміну, здатного справляти

безпосередній вплив на показники макроекономічної динаміки. Як результат – практична відсутність аналітичних і методологічних наукових розробок у царині дослідження іманентних виключно ринку нерухомості закономірностей розвитку [4, с. 54]. І лише вихід у 1997 р. статті Р. Гріна «Слідуючи за лідером: як зміни у житлових і нежитлових інвестиціях передбачають зміни у ВВП» [5, с. 253] підтвердив багаторічну зацікавленість західних галузевих економістів ринку нерухомості проблематикою механізмів включення ринків нерухомості у фінансові ринки та «вбудовування» фаз його циклічного розвитку у цикли макроекономічної динаміки і національні бізнес-цикли.

Подібну постановку питання знаходимо, зокрема, у роботі К. Чанга, Н. Чена і Ч. Леона «Траєкторія втрат на ринку активів: випадки з нерухомим майном і акціями» [6, с. 435], де представлено комплексний аналіз взаємозалежності між чинниками макроекономічної динаміки і рівнем доходності найбільш привабливих із погляду прибутковості інвестиційних капіталовкладень активів. Зокрема, вчені з'ясували, що в різні періоди часу національні ринки нерухомості характеризуються відмінними кількісно-якісними показниками своєї структурної динаміки, за яких окремі макроекономічні індикатори або втрачають, або збільшують свою вагу під час прогнозування перспективних трендів доходності активів.

Ще одна праця «Довгострокова рівновага та короткострокове коригування у житловому секторі Сполучених Штатів» Х. Пана і Ч. Ванга [7, с. 547] містить авторські дослідження ринку нерухомості Сполучених Штатів Америки з використанням методу панельних даних за період 1976–2012 рр. Результати аналізу підтвердили наявність довгострокових взаємозв'язків між вартістю об'єктів житлової нерухомості, рівнем реальних доходів громадян, чисельністю населення країн, рівнем безробіття на ринку праці та вартістю іпотечного кредитування. Глибоке розуміння природи цих процесів дає змогу не тільки правильно формулювати стратегічні пріоритети державної макроекономічної політики, а й стимулювати макроекономічне зростання у національних економіках та підвищення матеріального добробуту домогосподарств.

Наявність чітко вираженого «довгохвильового» (від 10 до 20 років) характеру розвитку ринку нерухомості засвідчує багаточисленна емпірична література. Зокрема, у роботі У. Вітона «Циклічна поведінка національного офісного ринку» [8] показано специфіку протікання 10-річних циклів інвестиційної діяльності та динаміку вакантних площ на ринку офісної нерухомості Сполучених Штатів Америки. У роботі «Економіка ринків комерційної нерухомості Лондона та Нью-Йорка» М. Болла, К. Лізієрі та Б. МакГрегора [9] обґрунтовуються механізми протікання 10-річних циклів комерційної нерухомості Великої Британії. Своєю чергою, у статті «Цикли розвитку п'яти сегментів ринку нерухомості як Марковські ланцюги» Р. Евансом і Г. Мюллером комплексно аналізуються цикли розвитку офісної, промислової, торговельної, житлової і готельної нерухомості, на основі чого робиться висновок щодо якісно відмінних механізмів переходу різних сегментів ринку нерухомості з однієї фази циклу свого розвитку до іншої. На думку авторів, «ланцюги Маркова» можуть бути використані аналітиками ринку нерухомості під час прогнозування перспективних трендів структур-

ної динаміки розвитку його окремих сегментів та розрахунку окупності інвестиційних капіталовкладень на основі методу дисконтування грошових потоків.

Саме на такому методологічному підґрунті циклічної динаміки розвитку національних ринків нерухомого майна й інвестиційно-будівельної діяльності базується переважна більшість наукових робіт західних економістів із проблематики їх циклів, у тому числі з урахуванням чинників, що руйнують зв'язок між цінами, попитом на нерухомість і масштабами інвестиційної діяльності у сфері її девелопменту. Зокрема, подібну інтерпретацію циклічності розвитку ринку нерухомості знаходимо в роботах М. Вейса і А. Баума [10], котрі акцентують головний дослідницький інтерес на проблематиці циклічної динаміки інвестування ринку нерухомого майна, його взаємозв'язку з ринком банківських послуг, ефективності державної політики у сфері нерухомості, підприємицької діяльності з нерухомим майном, а також взаємозв'язку між доходами, отриманими від майна, та показниками доходності інших активів грошового ринку. Своєю чергою, у роботах С. Пірра, Е. Стефена і У. Борнах знаходимо ґрунтовне пояснення глибинних причинно-наслідкових зв'язків щодо зародження і протікання інфляційних циклів розвитку ринку нерухомості з пріоритетизацією чинників очікуваної норми прибутковості альтернативних варіантів інвестиційних капіталовкладень (бенчмарків) і знецінення грошових активів.

Останні десятиліття характеризуються кардинальним трансформуванням природи циклічності національних ринків праці, що набуває свого концентрованого вираження у таких тенденціях. Насамперед слід відзначити наростання міжрегіональних асиметрій у протіканні стадій циклічності національних ринків нерухомості. Йдеться про те, що на сучасному етапі їх еволюційного розвитку важко знайти період, упродовж якого та чи інша циклічна стадія національних ринків нерухомого майна панувала в один і той самий період часу. Навпаки, яскраво вираженим стає тренд супроводження рецесійних процесів на одних ринках їх поживленням на інших, що породжує постійно існуючий фазовий розрив у циклічній динаміці національних ринків нерухомого майна. Причому навіть потужні емерджентні чинники їх розвитку (на кшталт суверенних боргових чи валютних криз) не здатні знівелювати глибокі міжрегіональні асиметрії циклічної динаміки їх розвитку.

Красномовним підтвердженням міжрегіональної асинхронності у розвитку національних ринків нерухомості є дані, які засвідчують, що ринки розвинутих країн світу (США, Західної Європи) в останні десятиліття характеризуються чітко вираженим трендом періодичного повторення повних чотирьохфазних циклів розвитку: відновлення – розвиток – криза – депресія. Водночас ринки багатьох країн, що розвиваються, мають модифіковану, більш звужену у стадійному вимірі «картину» циклічної форми структурної динаміки ринку нерухомого майна, що має двофазний характер (розвиток – стабілізація) з більшою частотою і регулярністю їх змін.

Що стосується країн Східної Європи, то вони також перебувають у загальному тренді циклічної динаміки зміни структурних параметрів ринку нерухомості, притаманних розвинутих країнам світу. Їх ринки нерухомого майна розвиваються практично в односпрямованому з державами-лідерами векторному форматі, з одного боку, включаючи періоди критичних обвалів

будівельної сфери і циклічних злетів її кон'юнктурної динаміки, а з іншого – відображаючи характер протікання періодів специфічних стадій ринкових стадій старту і злету під впливом процесів системної лібералізації соціально-економічних процесів і розбудови інституційного середовища ринку нерухомості.

Водночас спостерігається наростаюча контртенденція до посилення взаємозв'язку між різними географічними сегментами глобального ринку нерухомості під впливом насамперед формування глобального економічного циклу. Політекономія останнього пов'язана, насамперед, із процесами системної глобалізації фінансових ринків, техноглобалізму і транснаціоналізації національних економічних систем, що лежать в основі докорінних структурних трансформацій міжнародної економічної системи на основі формування нових її елементів і зв'язків, поглиблення міжнародного поділу праці, динамізації технологічного способу виробництва і капіталістичного нагромадження, а також розвитку міжнародних товарних ринків та появи нових видів трудової діяльності. Їх синергійна дія виявляється, насамперед, у скороченні тривалості циклів ринку нерухомості та їх окремих фаз, зменшенні глибини ринкових провалів у його рецесійно-кризові періоди, а також «розмиванні» періодів депресії і поживлення. Та найголовнішим рушієм посилення взаємозв'язку між різними географічними сегментами глобального ринку нерухомості є синхронізація національних бізнес-циклів, основні фази яких збігаються у часі й накладаються одна на одну у світових координатах світогосподарського розвитку.

Наступною тенденцією, що засвідчує значні трансформаційні зміни у природі циклічності національних ринків нерухомості, є суттєве підвищення ступеня їх взаємозв'язку з глобальним фінансовим ринком, що стає потужним рушієм динамічної трансмісії циклічних процесів і кризових інфекцій із ринків нерухомого майна до національних економічних систем. Подібний взаємозв'язок впливає з капітальної природи усіх комерційних операцій, що реалізуються на ринку нерухомості, а отже, виключно фінансового характеру взаємовідносин між усіма ринковими агентами. Не слід скидати з рахунків і того факту, що уречевлений в об'єктах нерухомого майна капітал, залучаючись в орендні відносини чи процес виробництва товарів і послуг, приносить своїм власникам дохід. У такий спосіб активізуються механізми глибокої конвергенції ринку нерухомості не тільки з фінансовими ринком, а й товарними ринками, ринками чинників виробництва і робочої сили.

Підтвердженням глибокого взаємозв'язку ринку нерухомості з глобальним фінансовим ринком є, зокрема, той факт, що саме низький рівень процентних ставок на світових кредитних ринках останніх десятиліть укупі з диверсифікованими інноваціями іпотечних ринків значною мірою акселерували споживчий попит домогосподарств на житло, спричинивши динамічне нарощування як його приватного споживання, так і розміру боргів домогосподарств. Водночас масштабне перенагромадження заощаджень капіталу за умов розбалансування міжнародних торговельних операцій та непрозорості процесів сек'юритизації міжнародного кредитного капіталу стало причиною послаблення вимог до позичальників та цінового буму на національних ринках нерухомого майна.

Характеризуючи трансформаційні зміни у природі циклічності національних ринків нерухомості, не

можна оминати увагою ще один важливий тренд. Це – концентрація на них масштабних інвестиційних ресурсів і, як результат, активне включення ринків нерухомого майна у процеси нагромадження і перерозподілу глобального спекулятивного капіталу. Матеріальною основою даного глобального тренду є власне сучасна природа світової капіталістичної ринкової економіки, що базується на глобальній системі грошового обігу, грошової емісії і процесах капіталістичного нагромадження. Механізми її функціонування діють у такий спосіб, коли надлишкова грошова емісія справляє відкладений у часі вплив на зростання споживчих цін і глобальної інфляції в силу наявності на фінансовому ринку своєрідних «фінансових резервуарів», що забезпечують «відсмоктування» з ринку надлишкової валютної ліквідності. Одним із таких «резервуарів» є ринок нерухомості, який у міру зростання своєї капіталізації (а з часом і перекапіталізації) починає розбалансовувати світогосподарські пропорції, спричиняючи при цьому не тільки глибокі кризові явища в економіці, а й фундаментальні зміни у структурі цін на товари і послуги. При цьому, незважаючи навіть на різкий відрив у кризові періоди національних бізнес-циклів ринкових цін на нерухоме майно від його реальної вартості, воно в усі часи залишається важливим об'єктом інвестиційних капіталовкладень як інструмент капіталізації вартості і збереження нагромаджених грошових ресурсів.

Ще однією формою прояву якісних трансформаційних змін у циклічному русі структурних параметрів національних ринків нерухомості є значне підвищення ступеня взаємозв'язку між динамікою розвитку національних ринків нерухомості та масштабами іноземного інвестування будівельної індустрії. Саме даний тренд лежить в основі наростання структурної нестійкості ринків нерухомості країн із відкритими для іноземних інвестицій економіками – Європи, Північної Америки, Перської затоки, Південно-Східної Азії. Ці ж самі ринки з причин відносно високої частки міжнародного капіталу у структурі фінансування операцій з нерухомістю впродовж останніх десятиліть демонструють циклічне перегрівання. Підтвердженням цього є, зокрема, показник розриву максимальних і мінімальних цін на нерухомість у періоди піку і рецесійного падіння ринку, що становить від 35% до 50%.

Наприклад, у Німеччині і країнах Перської затоки, на території яких сконцентровані найбільші міжнародні фінансові центри (й які водночас володіють колосальними обсягами внутрішнього нагромадження капітальних ресурсів), падіння цін на нерухоме майно у кризові періоди циклічної динаміки національних ринків нерухомості перебуває у діапазоні від 20% до 30% [4, с. 54].

Натомість зміна циклічних фаз розвитку ринків нерухомості Китаю й Індії відбувається набагато повільніше, а Іран узагалі демонструє відносно довгострокову стійкість кількісно-якісних параметрів і рівноважну структурну динаміку національного ринку нерухомого майна. Це відбиває не стільки стабільність та ефективність державної антициклічної політики Ірану, скільки практично повну закритість його ринку для іноземних інвестиційних капіталовкладень. Зокрема, у 1990-х роках було запроваджено найбільшу кількість обмежувальних заходів щодо розмірів дольової участі іноземних інвесторів у компаніях, заснованих на території держави, та їх організаційно-господарських форм; участі іноземних інвесторів у концесійних проектах та відповідності їх економічної діяльності ісламським принципам і нормам; процентного співвідношення продукції (у тому числі експортної), виготовленої із залученням іноземних інвестицій; іноземного інвестування сфери послуг, зокрема, торгівлі і банківської системи. Водночас після запровадження у 2003 р. санкцій проти Ірану з боку західних країн його ринок виявився практично ізованим від транснаціональних інвестиційних потоків, у тому числі у сферу національного житлового і комерційного будівництва.

Висновки з проведеного дослідження. Підбиваючи підсумок, відзначимо, що ключові особливості розвитку світового ринку нерухомості в глобальних координатах детермінуються його циклічним характером із перманентно повторюваними циклічними коливаннями структурної і цінової динаміки. Вирішальну роль у глобальних циклах його розвитку відіграють часова синхронізація національних бізнес-циклів, його глибоке «вбудовування» у структуру фінансових і товарних ринків, а також системний вплив процесів транснаціоналізації, фінансової і технологічної глобалізації світогосподарської системи як основи докорінних трансформацій соціально-економічних систем.

1. Полховская Т.Ю. Циклы, цены и инвестиционные решения на рынке недвижимости. *Науковедение*. 2016. Т. 8. № 6.
2. Harrison F. *The Power in the Land*. N. Y.: Universe Books, 1983.
3. *Recent House Price Developments: The Role of Fundamentals* / Girouard N. et al. OECD Economics Department Working Papers. 2006. № 475.
4. Развитие и совершенствование методов прогнозирования на рынке жилой недвижимости / Г.М. Стерник, С.Г. Стерник, А.В. Свиридов. *Урбанистика и рынок недвижимости*. 2014. № 1.
5. Green R.K. Follow the leader: how changes in residential and nonresidential investment predict changes in GDP. *Real Estate Economics*. 1997. № 25(2).
6. *Losing Track of the Asset Markets: the Case of Housing and Stock* / K.-L. Chang, N.-K. Chen, C.K. Leung. *The International Real Estate Review*. 2016. № 19(4).
7. Pan H., Wang C. Long-run Equilibrium and Short-Run Adjustment in U.S. Housing Markets. *The International Real Estate Review*. 2016. № 19(4).
8. Wheaton W. The Cyclical Behavior of the National Office Market. *Real Estate Economics*. 1987. Vol. 15. Issue 4.
9. *The Economics of Commercial Property Markets, London and New York*: Routledge / M. Ball, C. Lizieri, B. MacGregor. London: Routledge, 1998.
10. Baum A. Evidence of cycles in European commercial real estate markets and some hypotheses. URL: <http://centaur.reading.ac.uk/27213/1/0500.pdf>

UDC 369.011

Sydorчук А.

PhD in Economics,

Associate Professor at Department of Finance named by S.I. Yuriy,
Ternopil National Economic University

DEVELOPMENT OF STATE SOCIAL INSURANCE IN UKRAINE

The article discusses the theoretical aspects of the development of state social insurance in Ukraine. In the course of research, an analysis and synthesis as methods of theoretical knowledge of phenomena are used. Comparisons is used as empirical methods for the conducted research. For conducting research and substantiation of the relevant conclusions, theoretical models of state social insurance are analyzed, their general signs and differences are presented. Results of the research showed that Ukraine is trying to build financial support for the social protection system on the basis of the guaranteed minimum income of the population. The formation of the social insurance system in Ukraine is accompanied by the transition from the Beveridge's model to the continental model of the European countries. Study of economic indicators that will accompany the transition by Ukraine to the continental model of social protection of the population opens up prospects for future research in this area of financial science.

Keywords: finance, state social insurance, models of state social insurance, social protection of the population.

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сидорчук А.А.

У статті розглядаються теоретичні аспекти розвитку державного соціального страхування в Україні. У ході дослідження використовуються аналіз та синтез як методи теоретичного пізнання явищ, порівняння – як емпіричні методи для проведених досліджень. Проаналізовано теоретичні моделі державного соціального страхування, представлено їхні загальні ознаки та відмінності. Результати дослідження показали, що Україна намагається побудувати фінансову підтримку системи соціального захисту на основі гарантованого мінімального доходу населення, а формування системи соціального страхування в країні супроводжується переходом від моделі Беверіджа до континентальної моделі європейських країн. Вивчення економічних показників, які будуть супроводжувати перехід України до континентальної моделі соціального захисту населення, відкриває перспективи майбутніх досліджень у цій галузі фінансової науки.

Ключові слова: фінанси, державне соціальне страхування, моделі державного соціального страхування, соціальний захист населення.

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Сидорчук А.А.

В статье рассматриваются теоретические аспекты развития государственного социального страхования в Украине. В ходе исследования используются анализ и синтез как методы теоретического знания явлений, сравнения – в качестве эмпирических методов для проводимых исследований. Для проведения исследований и обоснования соответствующих выводов анализируются теоретические модели государственного социального страхования, представлены их общие признаки и различия. Результаты исследования показали, что Украина пытается построить финансовую поддержку системы социальной защиты на основе гарантированного минимального дохода населения, а формирование системы социального страхования в стране сопровождается переходом от модели Бевериджа к континентальной модели европейских стран. Изучение экономических показателей, которые будут сопровождать переход Украины к континентальной модели социальной защиты населения, открывает перспективы для будущих исследований в этой области финансовой науки.

Ключевые слова: финансы, государственное социальное страхование, модели государственного социального страхования, социальная защита населения.

Formulation of the problem. Increasing attention to the problems of state social insurance in Ukraine is conditioned by its active use as an element of social protection of the population. In addition, we watch changing the conceptual approaches to the essence of state social insurance as one of the instruments for overcoming poverty among the population. Consideration of this phenomenon in modern conditions is determined by world tendencies when significant funds for social insurance needs are directed from the state budget, which modifies the essence and purpose of state social funds.

Analysis of recent researches and publications. Such foreign scholars as W. Beveridge, O. von Bismarck, R. Nozick, J. Rawls and others made a significant contribution to the formation of theoretical foundations of state social insurance. Among Ukrainian researchers, it is worth mentioning O. Vasylyk, B. Nadochiy, M. Savarina, N. Shamanska, S. Yuriy and others.

Despite the considerable interest of economists, the issue of theoretical state social insurance needs more complete and comprehensive coverage. This is confirmed by the practice of state social funds formation at the expense

of both insurance fees and state budget funds. It testifies to the lack of proper theoretical substantiation of the financial base of state social insurance and makes it impossible to develop long-term social policy in this area.

The purpose of the paper is to research the theoretical aspects of development of state social insurance in Ukraine. The research method allows us to learn about the theoretical models of social insurance and which of these models is implemented in Ukraine in nowadays.

Results and discussion. State social insurance is considered by us as a state system of measures that allows not to fall into poverty for the part of the population who has lost his earnings due to adverse events (illness, age, unemployment, etc.). Characteristically, the formation of such a system occurred and occurs in states with different political structure, type of economic system, the pace of economic development, the system of law. Therefore, social insurance (in the state or private form) nowadays becomes a universal and actually non-alternative tool for overcoming poverty for the population. The formation of social insurance was preceded by the following factors.

In the second half of the nineteenth century for England and the United States was characterized by a low proportion of public expenditures in GDP, which was about 8% [1]. This is due to the domination of the then-time economic science of the traditions of A. Smith and J.S. Mill, which defined as important goals of the state's functioning to provide protection against internal and external threats, support for law and order, and defended the limited participation of the state in solving social problems. Their position on social protection of the population can be confirmed by such considerations of A. Smith: "A man must always live by his work, and his wages must at least be sufficient to maintain him". He, in fact, notes that if a family is not able to earn the necessary amount by its own work, then it has to get it "If they cannot earn this by their labour they must make it up, ..., either by begging or stealing" [2].

From the third quarter of the nineteenth century, the situation was changing. In the stage of economic growth, come the states that "catch up" with the industrialization of the United States and the Great Britain – Germany and France. Unlike the Anglo-Saxon world, these countries do not dominate the fact that the state's participation in society should be limited. However, by the middle of the century, these countries are faced by social contradictions that are characteristic of the early industrial stage of economic development: wages are set at a minimum level, and the working day lasted 12-14 hours [3].

The discovery of these contradictions belongs to the so-called externalities of the market economy. If it is not possible to stop the process of industrialization, it is necessary to apply certain efforts so that social destabilization does not lead to the formation of a strong labour movement capable of undermining the contemporary social order¹. As a result, the German Government's interest in labour legislation, the formation of the first systems of social protection have started.

The political situation is changing – the national elites gradually come to the understanding that it is impossible to preserve the traditional forms of democracy of taxpayers in the conditions of an industrial society, which excluded

from the political process low-income groups of the population. Political reforms aimed at broadening the electoral rights and ultimately the introduction of universal suffrage begin. Expansion of the electoral law changes the balance of power when making state decisions about the level of optimal state burden on the economy. Increasing participation in the political process is taken by those who can benefit from the increase in taxes and the expansion of their funded reallocated programs [1].

German economist A. Wagner, one of the developers of O. von Bismarck's government social insurance system, has formulated the thesis of "expanding public activity" – an increase in public spending, whose growth rates outpaced the growth rate of the national product. This thesis, due to its actual confirmation – new taxes on inheritance were introduced in Europe, direct income taxes and expanded public spending for social purposes – was named "Wagner's law". He defines the principles of taxation, which included the "principle of justice", derived from the socio-economic concept of a new historical school, which emphasized the need for social reforms, the growth of public social expenditures. With the help of public finances, it is possible to achieve a certain social justice.

A. Wagner distinguishes between two functions of taxes: fiscal and social welfare. The first is that with the help of taxes, the state is provided with the necessary funds for the financing of public services, so it requires the distribution of taxes in proportion to the income of taxpayers. The second, as a correction of the first function, implies that a progressive income tax should be introduced to finance a particular group of public social services [4].

Thus, the introduction of universal suffrage at the turn of the nineteenth and twentieth centuries led to the fact that governments began gradually to increase their spending in the twentieth century (mostly they were social and military) and increased the list of existing taxes (both direct and indirect) at that time. The justification of this approach in the field of public finances was carried out by A. Wagner. Obviously, social protection of the population is realized only if there is adequate material security. Therefore, in our opinion, "social insurance" is a form by which the state provides the necessary financial resources with the system of social protection pronounced by it for its realization in practice. The last thesis is based on the fact that protection can and should be ensured only with the availability of appropriate resources, which will focus on these goals in a separate fund of society. This leads to the objective need to form such an insurance fund.

There are three forms of creation of insurance funds:

- (a) centralized reserve insurance funds or centralized insurance coverage;
- (b) self-insurance funds;
- (c) collective insurance funds.

Centralized insurance coverage is based on state liability and provides compensation for losses at the expense of national funds. However, losses are considered only as a result of extraordinary events, since public finances are intended to provide state functions to which insurance does not belong. Funds created in this form include, for example, the State Material Reserve, reserve funds or cash-reserve from budgets of all levels.

Self-insurance is based on the individual liability in the event of a risk occurrence and consists in the fact that the individual or legal entity forms personal insurance (reserve)

¹ In 1848 O. von Bismarck, as a member of the Prussian Parliament, proposed to take all possible steps to stop the industrialization in Germany.

funds at the expense of its income. They are in the form of savings, which are accumulated in bank deposits, securities, individual accounts, non-state pension funds, etc.

Creation of collective insurance funds is based on the joint responsibility of their participants. The essence of this type of relationship is that the formation of insurance funds is carried out at the expense of fees (insurance charges) of all participants, and compensation is made for those who suffered them as a result of certain events and circumstances. Given the mandatory nature of the participation of the population and the solidarity of their responsibility for their future, we can assume the possibility of the existence of nationwide collective insurance funds (or social insurance systems). This form eliminates the disadvantages and problems of the previous two, that is, it involves the taking of significant financial resources of members of social production at a given time and is inexpensive given that the volumes of such resources do not correspond to the size about the possible risks.

So, scientists say that: «...з метою державного фінансового забезпечення системи соціального захисту... держава (marked by myself – *Author*) формує грошові фонди цільового призначення... з метою забезпечення... у разі непрацездатності, старості, малозабезпеченості...» [...for the purpose of state financial providing of the system of social protection ... the *state* (marked by myself – *Author*) forms money funds of the special goals ... in order to ensure ... in the event of incapacity for work, old age, low-income...] it is in the form of collective insurance funds [5]. They singled out such a feature that is characteristic of collective social insurance funds, such as “solidarity” within the society but does not mainly reveal its content.

This feature should be understood as such a state of relations between its members, in which the financial security of the unemployed is carried out at the expense of employees in the social production of the population, temporarily or permanently disabled – at the expense of workable. It should also be noted that the creation and use of funds of funds is related to the redistribution of its funds within:

- life of one person (coverage of risks of occurrence of adverse events only if previously paid in the time of active labour fees);
- one generation of the population (covering the risks of unemployment, temporary disability, the upbringing of children, the onset of permanent disability as a result of an accident at work, etc.);
- between generations (extends to retirement age).

It is clear that the organization of such large-scale redistributive relations is only possible for the state, therefore, in our opinion, the notion of “social insurance system” is identical to the concept of “state social insurance system”. This thesis is supported by Nadtochyy, who notes that «... засновником соціального страхування є завжди національна солідарність, на державному рівні воно виступає як основна складова соціальної політики...» [...the founder of social insurance is always national solidarity, at the state level, it acts as the main component of social policy...] [6] and Gumenyuk, for which «... в Україні обов’язкова форма соціального страхування є державною...» [...in Ukraine the mandatory form of social insurance is state-owned...] [7].

The organization of social insurance is determined by the models of social protection proclaimed by one or

another state. The latter also determines the system of financial relations in society. Thus, if the model of the “minimum state” is implemented then the social function of the state is weak and the financial resources for its implementation are less and, consequently, the level of taxation in the economy will be low (for example, the countries of North America). On the contrary, if a society builds a socially-oriented (mixed) state with a widely expressed social function, then the need for financial resources for it increases, and therefore, the level of taxation in the economy will be higher (for example, the countries of Scandinavia or continental Europe).

In the member countries of the European Union, there are four basic models of social protection dominant: continental or model Bismarck (Germany, Austria, Switzerland), model Beveridge (Great Britain), Scandinavian (Sweden, Norway, Denmark, Finland) and Southern-European (Spain, Italy, Greece, Portugal). This typology is used by researchers of existing models of social protection of the population. However, it should be noted that in most states of the European Union, or even the United States or Canada, it is possible to find features indicating a certain combination of features of the Bismarck and Beveridge models of social protection of the population among themselves [8]. The degree of use of social insurance in each of these models shows in table 1.

As we see from the information in Table 1, the social insurance has become the most common and organizational support for implementing in the Bismarck model. Its formation began at the end of the XIX century in Germany, when, during the years 1883-1889, insurance laws were passed in case of illness, accidents, old age and disability. Given that the author of the innovations was Chancellor O. Bismarck, the system of financial support for lossless earners was organized on the basis of social insurance and was called the “Bismarck model”. At the time of its formation, the German model reproduced the principles of *solidarity*, *subsidiary* (self-management of insurance funds) and *mandatory*.

The solidarity implies the existence of a system of fees from employers and insured employees to collective insurance funds. Services for the financing of the social protection cover only the insured population and do not depend on the size of personal employee fees, but have a tight connection with the duration of his professional activities. In order to ensure an equal level of provision of social services to members of the insurance fund (for example, in the event of unemployment or temporary disability, etc.), the same fee rate is assigned. The socially positive effect of redistribution is achieved by the same percentage of income in return for a load. In order to put mechanisms for redistribution within defined limits and not to abuse solidarity, the upper limit of income from which fees are assigned.

The principle of solidarity is supplemented by the principle of subsidiary (independence of insurance funds), which consists in the fact that insurance funds are organized in such a way that the share of the insured is not solved without his presence and supervision by the state. This principle is characterized by an organizational unit, the sole responsibility of insurance funds for the observance and representation of the interests of all social partners in society – employers, insured persons and the state.

Table 1. The place and role of social insurance in models of social protection of the population

The model of social protection of the population (countries of distribution)	The place and role of social insurance	Features
Continental or model Bismarck (Germany, Austria, Switzerland)	<i>Determining role</i> , since model is built on the principles of professional <i>solidarity</i> (the existence of fees to insurance funds, applies to all members of the family of the insured, etc.); <i>subsidiary</i> (insurance funds are self-governing and represent the interests of all social partners); <i>mandatory</i> participation of the population	Development of insurance in the event of unemployment, temporary incapacity for work, industrial accidents, pension and health insurance
Model Beveridge (Great Britain)	<i>An auxiliary role</i> , since it is based on the principles of: <i>universal</i> solidarity (covering the whole population, and not only insured persons, which leads to a low level of insurance payments, the requirement of binding is not put forward); <i>unity</i> (the basis for determining the size of the assistance is not the amount of paid fees, but the minimum level of human needs); <i>integration</i> (differentiation of sources of financial providing of social protection of the population)	Development of insurance in the event of unemployment and temporary incapacity for work insurance
Soviet (extreme left manifestation of Beveridge model) (USSR)	<i>Formal role</i> , since social insurance is based on the principles of the model Beveridge. The insurance fees are fully charged to the enterprise	Development of insurance in the temporary incapacity for work insurance, industrial accidents and pension insurance
Scandinavian (Sweden, Norway, Denmark, Finland)	<i>Insignificant role</i> , since the model is based on the principles of Beveridge model with the benefits of the principle of integration by budget funds. The insurance covers only the unemployed. Employer fees are predominantly used	Development of insurance in the event of unemployment and health insurance (Finland)
Southern-European (Spain, Italy, Greece, Portugal)	<i>Insignificant role</i> , since the model is based on the principles of Beveridge model with the benefits of the principle of integration by budget funds.	Development of insurance in the event of unemployment, temporary incapacity for work and pension insurance

Solidarity is accompanied by the mandatory participation of the working population in social insurance. Everyone employed in the social production of the population participates in the system of obligatory fees, each according to their incomes.

A smaller role and place is given to social insurance in the Anglo-Saxon model of social protection, called "the model of Beveridge", in honor of English politician W. Beveridge, who developed and implemented the basic principles of its life.

In particular, in the middle of the XX century, this statesman recommended the introduction of a social insurance system in the United Kingdom in the event of unemployment, industrial accident, illness through the introduction of fees from the payrolls of employees and employers. However, unlike Bismarck's model, the system began to cover not only insured persons and the entire population of the country.

If in the Bismarck model, the size of the assistance for a person is closely tied to the amount of pre-paid fees, and then the payout system based on the Beveridge model aims at verifying the material condition of a person as to its compliance with minimum parameters established by the state. In the case of income insufficiency, the difference is covered both by the current scheme of social insurance and by budget funds (tax revenues). The idea of Beveridge is based on three main principles that must be taken as a basis for the organization of the social insurance system: universality, unity, and integration [9].

The principle of universality lies in the fact that, as stated above, the system covered not only the working population but also the entire population of the country and provided social protection against a much wider range of possible risks than the Bismarck model (threat to health,

loss of work, etc.). The financial support of social protection is provided with both at the expense of insurance fees and from taxation.

The third principle of integration involves the integration of various forms of material provision of social protection of the population: insurance, social assistance and savings banks. This principle is based on the coordination of the three main political and economic directions of the state's social policy: guaranteed minimum income of the person, protection of his health and full employment, implemented by the National Health Service and the State Employment Service [10].

Taking into account the principles of Beveridge, in our opinion, this model of social protection of the population was also implemented in the USSR. Actually, it was the extreme left expression of this model with a tendency toward social assistance, not insurance. This is quite logical since in the conditions of existence of only the state ownership of the means of production or their result and in the absence of competition in the labor market through the centralized division of labor, the necessity of creating or independence of insurance funds is declarative. The peculiarity of the Soviet system of social protection is that social relations at that time were regulated by sectoral norms of law – labor, administrative, collective farms, and others. Social security as a separate, independent branch of law did not exist.

The Scandinavian model of social protection is named according to the region of its distribution – Northern Europe. Getting social services and benefits are generally guaranteed by all residents of the country and are not conditional on employment and payment of insurance fees. The financing of social protection systems in this model is mainly due to taxation, although insurance fees from entrepreneurs and hired workers play a role. In general, the level

of social protection offered by this model is rather high. Last but not least, this is achieved through an active redistributive policy aimed at equalization of incomes.

The Southern European model is used in Italy, Spain, Greece and Portugal. In these countries, social protection systems have been established only over the past decades. It is worth pointing out that this model can be interpreted as developing, and it has a “transitional” character between Scandinavian and Beveridge model with a slope toward the latter. As a rule, the level of social protection in this model is relatively low, and the task of social protection is often viewed as a matter for relatives and families.

As we see, in the “pure” form none of the mentioned models of social protection is found; social insurance as a component of the financial mechanism of social protection of the population to a greater or lesser extent is reflected in all models. In most states, you can find features indicating a combination of continental and Beveridge models. Most of the underdeveloped market economies, including Ukraine, are trying to build financial support for the social protection system on the basis of the guaranteed minimum income of the population. The existence of one or another of its models will depend on what stage of political and economic development is the state. In the financing of social protection of the population in Ukraine were separate periods when one of the above-described models was used more actively than the other, and consequently, with these changes, the role of social insurance increased or decreased.

In the study of these stages we consider the period of duration from the end of the nineteenth century (the beginning of measures for social protection in Western Europe) and to this day. Collective insurance funds to cover the risk of disability on the territory of Ukraine existed through-

out the twentieth century. Its early forms developed on the initiative of employers who tried to avoid liability in case of a trial after an accident, injury or death of people in the workplace. The social program thus replaced judicial proceedings and contributed to the resolution of conflict situations [11].

Historically, the first model of social protection in Ukraine has become continental (the Bismarck model). Its existence was accompanied by the dynamic development of elements of social insurance, which began in 1903 and lasted during the first half of the twentieth century (Table 2).

In general, after 1917, the social insurance in Ukraine developed in the same direction of all the republics of the Soviet Union. Initially, it covered only the risk of permanent disability (disability), and since 1917 it has spread to unemployment and temporary disability.

The formation of social insurance in the XX century was characterized by the following features:

a) The social insurance of industrial accidents (with the exception of the period of the civil war) and illnesses, respectively, from 1903 and 1917, lasted for the longest time as part of public finances;

b) Its development began in 1917 and was abolished in 1930 by social insurance in the event of unemployment for political reasons, since it was believed that socialism is not compatible with such rudiments of capitalism as unemployment. Thus, on August 23, 1930, the Board of the People's Commissariat of Labor adopted a resolution, which, inter alia, stated: “... The unemployed who are registered in labor exchanges are the result of improper work of labor exchanges and the failure of the unemployed to work for retraining ... projected in control figures for 1930/1931 408 thousand unemployed and 30 million

Table 2. The stages of social insurance development in Ukraine

Stages	Events	Features
1903–1917	Formation and development of social insurance against accidents at work	Not applicable to all sectors of the economy
1917	Formation of social insurance in case of unemployment and illness (prototype of nowadays temporary disability)	The unemployment insurance does not apply to all employees; the temporary disability covered only the risk of illness, childbirth or death of the worker
1918–1921	Civil War	Funding of social expenditures at the expense of the budget
1921	The social insurance has been restored from accidents at work, in the event of unemployment and illness	Payments were made through insurance cash registers
20-s XX centuries	Formation of pension insurance	Covered only certain categories of workers (Red Army soldiers, Communist party workers, etc.).
1927–1936, 1938	Rolling out the NEP and implementing the policy of industrialization in the USSR	Pension payments to non-working pensioners are transferred to local budgets
1929		The state social insurance received a single budget
1930	Suspended the existence of social insurance in the event of unemployment	The changes were caused not by economic but by political motives
1931	The policy of industrialization in the USSR	Changes in the organization of social insurance in the direction of increasing the role of trade unions
1948	Post-war period	The monopoly of trade unions for the purpose of social assistance has ceased to exist. These responsibilities are transferred to the administrations of state enterprises
The second half of the XX century	Development of social insurance in the event of unemployment and illness	It has a “declarative” character
since 1991 to today	Dynamic development of social insurance	It does not cover health insurance

Source: made by the author on the basis of [12]

rubles to financing this unemployed person to be considered incorrect, and therefore to cancel it..." [13];

c) The financial basis of the Soviet pension system until 1990 was the State Budget of the USSR, at which expense pensions were paid. During a short period – the beginning of the 20's of the twentieth century and in 1937 – the source of pension financing was the social insurance budget. However, this practice was abolished in 1938.

Joining the opinion of scholars, we note that the development of social insurance in the Soviet period was more artificial than real. This is conditioned by the fact that since 1917, when the state form of ownership began to form, the state as a general entrepreneur and insurer (guarantor), as well as the main producer and main consumer, were not interested and did not have incentives to become social insurance. Because of this, in the second half of the twentieth century she created a system of free social welfare (medical and pension), which was based on the Beveridge model of social protection of the population and implemented in practice its extreme left-wing option.

In the mid-80 of the XX century, in the USSR began radical transformations in the political and socio-economic organization of social life. They were caused by deterioration of the overall economic situation of the country, low efficiency of the economy in terms of meeting consumer demand, high expenditures of the military-industrial complex, and others. This led to the fact that social costs, especially pensions, became an excessive burden on the state budget. The formation of various forms of property, which began with the construction of a market economy, showed the ineffectiveness of the functioning of the outdated social security system and an impetus for its restructuring, which could not but be reflected in social insurance.

Thus, in the late 1980s, the problem in the USSR was the search for non-budgetary sources to finance pensions and other types of social assistance. Taking into account foreign experience, in the USSR and the states formed after its collapse, was chosen to construct a continental model of social protection of the population with widespread use of the principles of social insurance.

In our country in early 1991, a fundamentally new structure was created – the Social Insurance Fund of Ukraine. Organizationally, the Fund was active through the creation of the Board of the Fund, which consisted of an absolute majority of representatives from trade unions. The Board of the Fund developed and approved the Regulations on the Fund and its executive bodies. During 1993-2001, an independent Ukraine laid down a regulatory framework for restoring the role and importance of social insurance in the

financial system of the state by adopting the relevant Concept and Fundamentals of Legislation. During this period, the Parliament of Ukraine adopted a normative base that defined the principles of the existence of such types of state social insurance as: 1) In the case of unemployment; 2) In connection with temporary disability and costs due to burial; 3) From work accidents and occupational diseases that caused disability; 4) Pension.

On the basis of the single Social Insurance Fund of Ukraine, separate state-owned trust funds were created that managed the funds of each type of social insurance until 2016. Such a division into separate branches of social insurance lasted until 2017, when on the basis of social insurance funds in connection with temporary loss of working capacity and expenses caused by burial and from an accident at work and occupational disease that caused disability; a single Social Insurance Fund of Ukraine was established. Only one kind of social insurance, distributed abroad, does not have a legislative consolidation in our state – it is health insurance.

Thus, in Ukraine, legal conditions were created for the formation of a system of compulsory state social insurance (or continental model of social protection), based on the requirements of the European Code of Social Security (1964) and the recommendations of the International Labor Organization No. 67 (1944) and corresponds to the theoretical principles developed by Otto von Bismarck.

So, in Ukraine, development of the social insurance system:

a) Accompanied by the transition from the Beveridge model to the continental model of European countries;

b) Is hampered by economic reasons, in particular due to the unsatisfactory structure of the economy (focus not on services or consumption of the population) and its crisis.

Conclusions. Most of the transition economies, including Ukraine, are trying to build financial support for the social protection system on the basis of the guaranteed minimum income of the population. The existence of one or another of its models will depend on what stage of political and economic development in the state. In Ukraine, the formation of the social insurance system is accompanied by the transition from the Beveridge's model to the continental model of the European countries. But it is hampered by economic reasons, in particular, due to the unsatisfactory structure of the economy (focus not on services or consumption of the population). The study of the current practice of the movement of financial resources of state social insurance through the prism of the developed indicators of their equilibrium opens up prospects for future research in this area of financial science.

1. Гайдар Є. Государственная нагрузка на экономику. *Вопросы экономики*. 2004. № 9. С. 5–12.

2. Smith A. *An inquiry into the Nature and Cause of the Wealth of Nations*. 2016. URL: http://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_s.pdf (дата звернення: 23.06.2018).

3. Буян І.В., Ковальчук В.М., Березюк Р.М. *Загальна економічна теорія (політична економія): підручник: у 2-х ч.; за ред. І.В. Буяна, В.М. Ковальчука. Тернопіль: Економічна думка, 2001. Ч. 2. 336 с.*

4. Юхименко П.І., Федосов В.М., Лазебник Л.Л. *Теорія фінансів: підручник; за заг. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.*

5. Юрій С.І., Федосов В.М., Алексеєнко Л.М. *Фінанси: підручник; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.*

6. Надточій Б. *Роль соціального страхування в умовах соціальної держави та ринкової економіки*. URL: http://www.pension.kiev.ua/pensref/events/conferences/20030415materials.html#_ftnref1 (дата звернення: 11.09.2013).

7. Гуменюк І. *Соціальна ринкова система соціального страхування: напрямки реформування та проблеми законодавчого забезпечення*. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2750> (дата звернення: 15.12.2010).

8. Антропов В. Экономические модели социальной защиты населения в государствах ЕС. URL: <http://www.econ.msu.ru/cmt2/lib/a/886/File/antropov.pdf> (дата звернення: 21.06.2014).
9. Ковжарова Е. Особливості застосування найбільш поширених моделей фінансування системи охорони здоров'я. Практичні висновки для України. Україна: аспекти праці. 2002. № 1. С. 31–36.
10. Beveridge W. Full Employment in a Free Society. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Full_Employment_in_a_Free_Society (дата звернення: 09.03.2015).
11. Гринюк Д. Соціально-економічні та правові передумови виникнення страхування. Право України. 2002. № 11. С. 30–41.
12. Фонд соціального страхування України. Історія виникнення і розвитку соціального страхування. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/947780> (дата звернення: 18.06.2018).
13. Ковалінський В. Праця і соціальна політика. З історії міністерства. Київ: Поліграф-Колегіум, 2002. 280 с.
- E-mail: a.sydorchuk@tne.u.edu.ua

УДК 338.43.012.05.025.7(477)

Урба С.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Червона О.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті проведено оцінку структурних змін аграрного сектору економіки України, здійснено аналіз організаційно-правових форм господарювання вітчизняних аграрних підприємств протягом останніх років. Запропоновано основні заходи щодо формування оптимальної структури аграрного сектору та збільшення частки виробництва продукції сільськогосподарських суб'єктів господарювання. Дані заходи мають провадитися у таких напрямках: упровадження прогресивних та інтегрованих форм господарювання; кооперування сільськогосподарських підприємств у різних сферах; стимулювання розвитку інфраструктури в регіонах та Україні у цілому. Відзначено, що важливу роль у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності різних форм господарювання в аграрній сфері відіграє держава, яка має спрямувати зусилля на впровадження інноваційно-інвестиційних проектів та фінансово-кредитку підтримку.

Ключові слова: аграрний сектор, організаційно-правові форми, структура аграрного сектору економіки, рослинництво, тваринництво, державна підтримка.

АНАЛИЗ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Урба С.И., Червона О.Ю.

В статье проведена оценка структурных изменений аграрного сектора экономики Украины, осуществлен анализ организационно-правовых форм хозяйствования отечественных аграрных предприятий в последние годы. Предложены основные мероприятия по формированию оптимальной структуры аграрного сектора и увеличению доли производства продукции сельскохозяйственных субъектов хозяйствования. Данные мероприятия должны проводиться в следующих направлениях: внедрение прогрессивных и интегрированных форм хозяйствования; кооперирование сельскохозяйственных предприятий в различных сферах; стимулирование развития инфраструктуры в регионах и Украине в целом. Отмечено, что важную роль в повышении эффективности и конкурентоспособности различных форм хозяйствования в аграрной сфере играет государство, которое должно направить усилия на внедрение инновационно-инвестиционных проектов и финансово-кредитную поддержку.

Ключевые слова: аграрный сектор, организационно-правовые формы, структура аграрного сектора экономики, растениеводство, животноводство, государственная поддержка.

ANALYSIS OF STRUCTURAL CHANGES
IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Urba S., Chervona O.

The article assesses the structural changes in the agrarian sector of the Ukrainian economy. The analysis of organizational and legal forms of management of domestic agrarian enterprises during the last years has been performed. The main activities for forming the optimal structure of the agricultural sector and increasing of the share of production of agricultural enterprises are proposed. These activities should be carried out in the following areas: introduction of progressive and integrated forms of management; co-operation of agricultural enterprises in the different kinds of activities, stimulating the development of infrastructure in the regions and in Ukraine as a whole. It is noted that important role in improving the efficiency and competitiveness of various forms of management in the agrarian area is for the state, which should focus on: introducing innovative-investment projects and financial and credit support.

Keywords: agrarian sector, organizational-legal forms, structure of the agrarian sector of economy, crop production, livestock breeding, state support.

Постановка проблеми. Сучасний аграрний сектор економіки України є складною багатоелементною системою. Структура цієї системи почала формуватися з часів проголошення незалежності України і продовжує змінюватися й сьогодні. Збалансована та ефективна структура аграрного сектору національної економіки, що ґрунтується на використанні конкурентних переваг сільського господарства України і має соціально-орієнтовану модель економічного зростання, необхідна для гарантування продовольчої безпеки та розвитку держави. Проте нині ще не сформована раціональна структурно-організаційна модель розвитку сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню структурних змін аграрного сектору економіки України протягом останніх років присвятили свої наукові праці такі вчені, як: В. Андрійчук, П. Гайдучкий, В. Кифяк, М. Ковальчук, Ю. Лопатинський, М. Маліка, М. Павлишенко, В. Рябокони, П. Саблук, Н. Скачек, В. Юрчишин. Зважаючи на внесок авторів щодо оцінки структури аграрного сектору економіки України та враховуючи складність й багатоаспектність цієї проблеми, подальшого дослідження потребують механізми та особливості впливу різних організаційно-правових форм на результати розвитку аграрного сектору в цілому.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка структурних змін, дослідження напрямів та інструментів їхнього сприятливого впливу на ефективність розвитку аграрного сектору економіки України.

Вклад основного матеріалу дослідження. Україна має одні з найкращих у світі природні та кліматичні умови для розвитку сільськогосподарського виробництва та аграрного сектору. Однак унаслідок технологічної відсталості та нерациональної організації виробництва у даній сфері наша держава сьогодні не може реалізувати значний аграрний потенціал.

Економічний розвиток держави залежить від форм власності на засоби виробництва і виготовлену продукцію, а відповідно, й форм господарювання. Тому проблеми реформування аграрного сектору економіки, розвитку різноманітності, ефективних організаційно-правових структур і розроблення механізмів їх реалізації постійно перебували і перебувають у полі зору економічної науки [2, с. 79].

Етапи аграрних трансформацій в Україні умовно поділяють залежно від прийняття основних нормативно-правових документів щодо функціонування та

розвитку аграрного господарства. Перший етап починається з часів проголошення незалежності України і до 2000 р. Протягом цього періоду було здійснено роздержавлення і приватизацію майна колективних та більшості державних сільськогосподарських підприємств та їх реорганізацію. Трансформаційні процеси на цьому етапі відзначалися непослідовністю та самоплинністю, що призвело до занепаду сільськогосподарського виробництва.

Другий етап аграрних трансформацій, який розпочався у 2000 р., був зумовлений Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» (грудень 1999 р.). Цей етап став початком створення нових виробничих формувань, що дало змогу сформувати дуальну структуру сільського господарства, яка охоплює два типи (сектори) виробників аграрної продукції, а саме корпоративний (сільськогосподарські підприємства) та індивідуальний (господарства населення). Згодом у структурі сільськогосподарських підприємств почали виділяти фермерські господарства. Протягом цього періоду визначено основні інституційно-економічні рамки у відносинах власності й аграрного підприємництва, сформовано інститути землекористування на засадах оренди і суборенди. Крім того, проведені заходи зумовили збільшення нагромадженого капітального багатства домогосподарств села та розширення бази самозабезпечення їх власною продукцією.

З 2009 по 2015 р. відбувається наступний етап трансформацій в аграрному секторі економіки. Це пов'язано з адаптаційними процесами до умов членства України у Світовій організації торгівлі. Цей період ознаменувався вдосконаленням насамперед інституційного середовища аграрного сектору економіки та розробленими механізмами його інвестиційної та фінансово-кредитної підтримки.

Серед важливих кроків, що визначають подальші особливості формування структури в аграрному секторі економіки, такі: прийняття Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р., Стратегії розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 р., Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр., Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 рр. та початок впровадження і застосування положень поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (з 2016 р.).

Це є значним кроком для розвитку аграрної сфери. Таким чином, почали відкриватися перспективи подальшого освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, поліпшення рівня якості, характеристик екологічності та безпечності української продукції аграрної галузі, вдосконалення стану продовольчої безпеки держави [1, с. 30].

У сучасній структурі виробників сільськогосподарської продукції України за організаційно-правовими формами виділяють кілька видів суб'єктів господарювання. До них належать домашні господарства населення, приватні підприємства, різні форми кооперативів, господарські товариства (ТОВ та акціонерні товариства).

Домашні господарства населення, якими можуть бути і фізичні особи – підприємці, вирощують продукцію сільського господарства як для власних потреб, так і на продаж. Такі господарства спеціалізуються на комерційному вирощуванні овочів та інших культур, що важко виростити в промислових масштабах через необхідність ручної праці.

Приватні підприємства в сільському господарстві представлені фермерськими господарствами та приватними сільськогосподарськими підприємствами. Фермерські господарства можуть створюватися виключно громадянами України, а їхня діяльність повинна базуватися на праці членів сім'ї фермера, хоча допускається і найм працівників.

Приватні сільськогосподарські підприємства – це юридичні особи, що діють на основі приватної власності та можуть засновуватися громадянами України, а також іноземцями, особами без громадянства та юридичними особами.

Ще однією формою у структурі виробників аграрної продукції є підприємства колективної власності, різні форми кооперативів. Кооперативи в Україні можуть бути різних видів. Найпоширенішими з них є виробничі та обслуговуючі кооперативи. Виробничий кооператив утворюється виключно фізичними особами для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. Обслуговуючий кооператив утворюється фізичними та/або юридичними особами для надання послуг переважно членам кооперативу, а

також іншим особам із метою провадження їхньої господарської діяльності.

Господарські товариства можуть бути як національними, так і іноземними або з іноземними інвестиціями. В аграрному секторі економіки господарські товариства є найпоширенішою формою господарювання після фермерських господарств. Вони представлені переважно у формі товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств.

Аналізуючи структуру аграрних підприємств за організаційно-правовими формами господарювання протягом 2012–2017 рр. (табл. 1), відслідковуємо зменшення їх загальної кількості на 3 857 од. Слід зазначити, що фермерські господарства до 2015 р. мали тенденцію зниження їх чисельності, однак у 2017 р. їх кількість зросла і стала найбільшою за всі роки. Різко скоротилися державні підприємства: майже на одну третю у 2017 р. порівняно з 2012 р. Тенденція до скорочення спостерігається і у приватних підприємствах та кооперативах. А чисельність господарських підприємств зростає, хоча й не значними темпами.

Як показують дані табл. 2, структура виробництва валової продукції сільського господарства за категоріями господарств змінилася, тобто в останні роки починають домінувати сільськогосподарські підприємства.

Якщо у 2000 р. питома вага виробництва становила 38,4% у сільськогосподарських підприємствах і 61,6% у господарствах населення, то в 2017 р. змінилася структура їх співвідношення до збільшення частки сільськогосподарських підприємств (56,4%) та зменшення у господарствах населення (43,6%), тобто підприємства стають основними виробниками. При цьому в 2017 р. порівняно з 2000 р. відбулися зміни у співвідношенні випуску продукції: господарства населення у рослинництві стали виробляти 60,5%, а в 2000р. – 49,3%; у тваринництві ці підприємства виробили 45,8% і 21,0%, відповідно.

За роки трансформацій в аграрному секторі економіки найбільш значних змін зазнало тваринництво. Тваринницька галузь забезпечує сировиною м'ясо-молочну галузь та добривами рослинництво, а населення – високоякісними, калорійними, дієтичними й вітамінізованими продуктами харчування. Так, у 2017 р. частка продукції тваринництва в загальному

Таблиця 1. Структура суб'єктів господарювання аграрного сектору України за організаційно-правовими формами

Організаційно-правова форма господарювання	Роки											
	2012		2013		2014		2015		2016		2017	
	од.	у % до підсумку	од.	у % до підсумку	од.	у % до підсумку	од.	у % до підсумку	од.	у % до підсумку	од.	у % до підсумку
Усього	49415	100	49046	100	46199	100	45379	100	47697	100	45558	100
Господарські товариства	8235	16,7	8245	16,8	7750	16,8	7721	17,0	8700	18,2	6967	15,3
Приватні підприємства	4220	8,5	4095	8,3	3772	8,2	3627	8,0	3752	7,9	3215	7,1
Кооперативи	848	1,7	809	1,6	674	1,4	596	1,3	738	1,5	448	1,0
Фермерські господарства	34035	68,9	34168	69,7	33084	71,6	32303	71,2	33682	70,6	34137	74,9
Державні підприємства	296	0,6	269	0,6	228	0,5	241	0,5	222	0,5	199	0,4
Підприємства інших форм господарювання	1781	3,6	1460	3,0	691	1,5	891	2,0	603	1,3	592	1,3

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

Таблиця 2. Питома вага основних категорій господарств у виробництві валової продукції сільського господарства у 2000, 2005–2017 рр., %

Роки	Валова продукція			Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	Усі категорії господарств	у тому числі		Усі категорії господарств	у тому числі		Усі категорії господарств	у тому числі	
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення		сільськогосподарські підприємства	господарства населення		сільськогосподарські підприємства	господарства населення
2000	100,0	38,4	61,6	100,0	49,3	50,7	100,0	21,0	79,0
2005	100,0	40,5	59,5	100,0	48,6	51,4	100,0	26,2	73,8
2006	100,0	42,8	57,2	100,0	50,7	49,3	100,0	29,2	70,8
2007	100,0	43,2	56,8	100,0	50,1	49,9	100,0	32,3	67,7
2008	100,0	50,3	49,7	100,0	58,0	42,0	100,0	34,4	65,6
2009	100,0	48,6	51,4	100,0	54,9	45,1	100,0	36,7	63,3
2010	100,0	48,3	51,7	100,0	53,6	46,4	100,0	38,8	61,2
2011	100,0	51,8	48,2	100,0	56,7	43,3	100,0	40,6	59,4
2012	100,0	50,7	49,3	100,0	55,0	45,0	100,0	41,8	58,2
2013	100,0	54,0	46,0	100,0	58,6	41,4	100,0	43,5	56,5
2014	100,0	55,3	44,7	100,0	59,4	40,6	100,0	45,5	54,5
2015	100,0	55,1	44,9	100,0	59,1	40,9	100,0	45,5	54,5
2016	100,0	57,0	43,0	100,0	61,3	38,7	100,0	45,6	54,4
2017	100,0	56,4	43,6	100,0	60,5	39,5	100,0	45,8	54,2

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

Таблиця 3. Структура валової продукції сільського господарства в 2017 р.

Валова продукція	Усі категорії господарств		У тому числі			
			сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Валова продукція – всього	249157,0	100,0	140535,2	100,0	108621,8	100,0
Продукція рослинництва	179474,6	72,0	108601,1	60,5	70873,5	39,5
Продукція тваринництва	69682,4	28,0	31934,1	45,8	37748,3	54,2

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

обсязі валової продукції сільського господарства становила 28% (табл. 3). Що стосується сільськогосподарських підприємств, то їх питома вага у виробництві валової продукції тваринництва за останні роки зростає, тобто в останні роки вони стали основними виробниками тваринницької продукції.

У рослинництві значний вплив на показники динаміки виробництва основних сільськогосподарських культур здійснила зміна структури їх посівних площ. У 2000–2017 рр. відбулося збільшення виробництва зернових та зернобобових культур, а їх обсяги в 2011, 2013–2015 рр. перевищили рівень 1990 р. Водночас зменшення площ, з яких було зібрано врожай цукрових буряків, призвело до скорочення валових зборів цієї культури, навіть за збільшення урожайності. Орієнтація сільськогосподарських підприємств на вирощування рентабельних зернових, а також олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції харчування. Як наслідок, в останні роки спостерігається недовиробництво сільськогосподарських культур, а саме круп'яних та плодовоовочевих, оскільки вони є малорентабельними,

трудомісткими або збитковими. Результатом цього є зниження пропозиції окремих сільськогосподарських культур на ринку, формування ажіотажного попиту та стрімкого зростання цін.

Усі форми господарювання є вагомими складниками сучасного аграрного сектору економіки, а співвідношення між ними визначають модель його розвитку. Перспективи розвитку тієї чи іншої форми визначаються змістом державної політики у сфері сільського господарства. Своєю чергою, ця політика формується з урахуванням стратегічних пріоритетів та поточних завдань розвитку суспільства й економіки, традицій і вподобань населення, можливостей внутрішнього та зовнішнього середовища [5, с. 42].

Тому пріоритетними завданнями розвитку форм господарювання в аграрному секторі економіки є створення раціональної та оптимальної організаційної моделі сільського господарства та збільшення частки виробництва продукції сільськогосподарських суб'єктів господарювання.

У процесі вирішення зазначених завдань необхідно враховувати: природні умови для ведення господар-

ства та спеціалізацію певного регіону, наявність трудового потенціалу, кваліфікованих кадрів та стратегічні перспективи розвитку регіону. При цьому важливо створити рівні економічні умови розвитку всіх форм господарювання та сприяти веденню сільського господарства, спроможного розвиватися на принципах розширеного відтворення.

Враховуючи сучасні тенденції, основні заходи щодо формування оптимальної структури аграрного сектору економіки мають провадитися у таких напрямках:

- формування прогресивних та інтегрованих форм господарювання шляхом дієвих механізмів трансформації сільськогосподарських товаровиробників з однієї форми господарювання в іншу. Наприклад, об'єднання господарств населення однієї місцевості у фермерське господарство або сільськогосподарське підприємство;

- сприяння створенню великотоварного виробництва в регіонах, в яких доцільно виробництво найдокладніших видів сільськогосподарської продукції;

- кооперування сільськогосподарських підприємств щодо спільного використання машинно-тракторного парку та транспортних засобів;

- стимулювання розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із закупівлі, зберігання, переробки і збуту продукції тваринництва та рослинництва.

Для підвищення ефективності та конкурентоспроможності різних форм господарювання в аграрному секторі економіки України доцільною є підтримка та сприяння держави в таких напрямках, як:

- розроблення та впровадження різними формами господарювання інноваційних ідей та технологій у рослинництві та тваринництві;

- оптимізація системи ціноутворення на аграрну продукцію;

- впорядкування господарських взаємовідносин та розбудова ефективного механізму мотивації праці;

- розширення інфраструктури та створення умов для збуту виробленої сільськогосподарської продукції;

- інвестиційна підтримка під час реалізації проєктів в аграрному секторі економіки;

- забезпечення фінансово-кредитної підтримки, а саме запровадження державних гарантій і поручительства за кредитування, а також компенсації банківських ставок за наданий кредит усім малим і середнім формам господарювання на селі;

- стимулювання розвитку обслуговуючої кооперації для надання господарствам населення агротехнічних послуг та споживчої кооперації для забезпечення збуту залишків виробленої продукції городницькими й садівничими господарствами, а також присадибними господарствами сільського населення.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасна структура аграрного сектору економіки України формувалася під впливом низки політичних, економічних та соціальних процесів. У цей час змінювалося співвідношення між різними організаційно-правовими формами суб'єктів господарювання. У процесі подальшого розвитку аграрного сектору економіки будуть відбуватися організаційні та структурні зміни. При цьому в ефективності організаційно-економічної структури сільськогосподарських підприємств важливу роль будуть відігравати типи господарств за соціально-економічною природою за домінуючої ролі приватної власності.

Для формування оптимальної структури аграрного сектору економіки та його успішного функціонування у сучасних висококонкурентних умовах необхідна реалізація низки заходів, а саме: впровадження прогресивних та інтегрованих форм господарювання; розвиток обслуговуючої та споживчої кооперації; стимулювання розвитку інфраструктури аграрного сектору економіки; впровадження інноваційних технологій; інвестиційна підтримка; оптимізація системи ціноутворення на аграрну продукцію; впорядкування господарських взаємовідносин та створення ефективного механізму мотивації праці; розроблення та впровадження дієвих механізмів кредитування, державних гарантій, кредитної кооперації.

1. Анисенко О.В., Вакар К.В. Розвиток аграрного сектору України в умовах інституційних змін. *Агросвіт*. 2018. № 9. С. 27–32.

2. Ківало О. Функціонування сільськогосподарських підприємств та особистих господарств населення: стан, особливості, перспективи. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. 2010. № 2. С. 78–85.

3. Лопатинський Ю.М., Мельник О.І. Особливості трансформації аграрного сектора економіки України. *Агросвіт*. 2013. № 18. С. 3–10.

4. *Сільське господарство України 2017: статистичний збірник / відп. за вип. О.М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2018. 245 с.*

5. *Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.*

E-mail: urb25@ukr.net

E-mail: Olgachervona@gmail.com

УДК 338.47:656.61

Устинов Р.Г.

аспірант,

Донецький державний університет управління

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Підкреслено, що культура підприємства – це складне соціальне явище, яке формується всередині підприємства під впливом певних чинників. У культурі виділено соціальний складник, який безпосередньо пов'язаний із впливом людини, і складник, регламентований функціональними сферами підприємства. Сформовано модель управління культурою підприємства, виділено три послідовні етапи: оцінка та аналітичне опрацювання результатів; перетворення і формування корективів; моніторинг. Процедура передбачає відсіювання невідповідних ідей характеристиці динамізму культури. Відповідно до них формуються певні організаційні практики, на яких може ґрунтуватися процедура моделювання культури підприємства. Саме накопичені практики стають основою для переформатування ідейного забезпечення моделі.

Ключові слова: культура підприємства, соціальне явище, функціональна сфера, практика, динамізм, чинники.

ФОРМИРОВАНИЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ КУЛЬТУРОЙ ПРЕДПРИЯТИЯ

Устинов Р.Г.

Подчеркнуто, что культура предприятия – это сложное социальное явление, которое формируется внутри предприятия под влиянием определенных факторов. В культуре выделены социальная составляющая, которая непосредственно связана с влиянием человека, и составляющая, регламентированная функциональными сферами предприятия. Сформирована модель управления культурой предприятия, выделены три последовательных этапа: оценка и аналитическая обработка результатов; преобразование и формирование коррективов; мониторинг. Процедура предусматривает отсеивание неподходящих идей характеристике динамизма культуры. В соответствии с ними формируются определенные организационные практики, на которых может основываться процедура моделирования культуры предприятия. Именно накопленные практики становятся основой для переформатирования идейного обеспечения модели.

Ключевые слова: культура предприятия, социальное явление, функциональная сфера, практика, динамизм, факторы.

FORMATION OF MODEL OF MANAGEMENT BY CULTURE OF THE ENTERPRISE

Ustynov R.

It is underlined that the culture of the enterprise is a difficult social phenomenon which is formed in the enterprise under the influence of certain factors. In culture the social component which is directly connected with influence of the person and a component regulated by functional spheres of the enterprise is allocated. The model of management is generated by culture of the enterprise. In model of management by culture of the enterprise it is allocated three consecutive stages: an estimation and analytical processing of results; transformations and formations of corrective amendments; monitoring. Formation of model of culture of the enterprise occurs on the basis of the formulation, selection of the best ideas. Procedure provides elimination of improper ideas to the characteristic of dynamism of culture. According to them certain organizational experts on which procedure of modelling of culture of the enterprise can be based are formed. The saved up experts become a basis for reformatting of ideological maintenance of model.

Keywords: culture of the enterprise, the social phenomenon, functional sphere, practice, dynamism, factors.

Постановка проблеми. Складність і багатогранність проблеми управління культурою підприємства зумовлені специфічними її рисами, різноманіттям складових її елементів і проявів. Культура підприємства – це складне соціальне явище, що формується всередині підприємства під впливом певних чинників. У силу своєї соціальної природи людина сильно піддана впливу культури підприємства. Разом із тим особистість впливає на формування й зміну самої культури підприємства. Культура підприємства утворює стійку, спрямовану на тривалий строк мотивацію персоналу, орієнтовану на досягнення стратегічних цілей організації, що становить частину стратегічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями управління культурою підприємства займаються

такі вчені, як Т. Баландіна, В. Веснін, О. Віханський, В. Маслов, М. Рібакова, Е. Шейн, К. Ушкан [1–5], М. Макаренко [6] та ін. Але культура – це складне явище, котре має багато сторін прояву та грає важливу роль в ефективному функціонуванні підприємства. Отже, пошук інструментів, що допоможуть підвищити ефективність управління нею, є достатньо актуальним завданням.

Постановка завдання. Метою статті є формування моделі управління культурою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можна сказати, що на підприємстві існує подвійне регулювання культури підприємства, що, безумовно, вимагає врахування взаємного впливу декларованих культурних цінностей, норм та установок і реаль-

ної поведінки працівників, які є носіями культури. З одного боку, культура підприємства формується під впливом його співробітників, з іншого – впливає на їхню поведінку і взаємини. Звідси можна сказати, що існує принцип дуального регулювання, коли взаємозалежні дві субкультури: керівна ієрархія (соціальна сфера), де роль вищого регулятора відводиться установкам персоналу, вони впливають на цінності, а ті, своєю чергою, на розвиток культури підприємства, і культурна ієрархія, що зосереджена в основних функціональних сферах підприємства і в якій керівництво підприємства є вищим регулятором.

Таким чином, культура підприємства являє собою важливий елемент системи підприємства, що володіє особливими характеристиками, пов'язаними з тим, що в культурі можна виділити соціальний складник, безпосередньо пов'язаний із впливом людини, і складник, регламентований функціональними сферами підприємства. Причинами відмінності названих складників є, насамперед: джерело формування цих субкультур, ініціатор формування, причини виникнення, мета й завдання існування, види вираження й форми прояву. Дані, представлені в табл. 1, дають змогу порівняти ці дві субкультури, побачити мету й завдання кожної, відзначити, що з погляду менеджерів підприємства важливим є створення й підтримка системи санкціонованих поведінкових актів, що сприяють формуванню моделі поведінки, орієнтованої на досягнення стратегічних цілей підприємства. Субкультура, яка «продукується» людськими ресурсами, більше являє собою повсякденну культуру, що складається в результаті взаємодії групових та індивідуальних субкультур. Вона розвивається в результаті еволюції, що відбувається «зверху» і «знизу».

Це пов'язано з тим, що і менеджери, і персонал підприємства зацікавлені в ефективній та злагодженій роботі не тільки в процесі реалізації своїх професійних функцій. Ефективність спільної роботи проявляється й у зовнішньому середовищі підприємства, у невиробничих процесах. Саме персонал, який є людським ресурсом підприємства, що й воло-

діє практично необмеженим потенціалом, найбільш зацікавлений у створенні та підтримці соціальних взаємозв'язків, які сприяють зниженню ступеня невизначеності в процесі групової взаємодії. Перший спосіб може реалізуватися через публічні заяви, виступи й особистий приклад, що свідчать про послідовний інтерес до цінностей, що вводяться.

Другий спосіб вимагає розуміння значення культури підприємства в повсякденному житті організації. При цьому діючими засобами можуть бути маніпулювання символами й речами матеріального світу організації, створення й вироблення зразків поведінки і т. д.

Під час управління культурою підприємства слід мати на увазі, що вона може об'єднати певні ланки організації. Управління культурою є досить тривалим процесом, який передбачає постійну спеціалізацію нових членів організації, нескінченне з'ясування того, у що вірять і що цінують в організації, безустанну увагу як до загального абстрактного погляду на речі, так і до конкретних деталей побуту підприємства.

Таким чином, для реалізації поставленої перед нами мети – формування моделі управління культурою підприємства – будемо вважати, що, будучи елементом системи підприємства, вона поєднує в собі можливість сприймати управлінський вплив і здатність до самоперетворення шляхом адаптації до мінливих умов. Окрім того, слід також урахувати, що культура підприємства складається з певних елементів і субкультур, серед яких можна виділити субкультуру, пов'язану з функціональними сферами підприємства й субкультуру соціальну, пов'язану безпосередньо з його людськими ресурсами. Для забезпечення ефективності розвитку культури підприємства дані субкультури повинні характеризуватися погодженістю, одновекторністю свого розвитку. Причому погодженість цих субкультур необхідно зберегти протягом усього життєвого циклу підприємства. Багаторічний практичний досвід закордонних підприємств, який є в працях М. Амстронга, Е. Шейна, Т. Пітерса, Р. Уотермана, Р. Квіна, Дж. Рорбаха, показав існування двох аспектів погодженості субкультур: за змістом та за рівнями. Змістовна погодженість культури підпри-

Таблиця 1. Відмінні характеристики субкультур підприємства

Критерій відмінності	Складник, пов'язаний із функціональними сферами підприємства	Складник, пов'язаний із людськими ресурсами
Напрямок упровадження субкультури	Прищеплюється «зверху»	Розвивається у вигляді дуєдиного процесу «знизу» і «зверху»
Ініціатори формування	Керівники вищої ланки управління	Людські ресурси підприємства
Причини виникнення	Необхідність цілеспрямованої діяльності, викликана вимогами конкурентоспроможності підприємства у зовнішньому середовищі	Спонтанні процеси, пов'язані з потребою людських ресурсів знизити ступінь невизначеності в процесі спільної діяльності на підприємстві
Мета й завдання існування	Створення й підтримка системи санкціонованих поведінкових відносин, що сприяють формуванню моделі поведінки, орієнтованої на досягнення підприємством адаптивності та динамізму	Створення й підтримка соціальних взаємозв'язків, що сприяють підвищенню ефективності взаємодії співробітників підприємства
Види вираження	Регламентация взаємин у рамках реалізації співробітниками своїх функцій	Відношення персоналу до формальних норм і правил підприємства, а також регулювання тих сфер життєдіяльності підприємства, які повністю або частково не охоплені субкультурою у функціональних сферах підприємства
Форми прояву	Організаційні	Соціальні

емства припускає ціннісно-нормативну відповідність соціальної субкультури й функціональної, тоді як погодженість за рівнями відбиває ідентичність сприйняття реальності підприємства представниками різних ієрархічних рівнів підприємства й насамперед усіх рівнів управління та рядових співробітників. Також слід зазначити особливу важливість здобуття розуміння персоналом змісту субкультури функціональних сфер підприємства, де регулюється й здійснюється основна діяльність підприємства. Цим пояснюється пріоритетна увага топ-менеджерів до рівнів погодженості функціональної культури. Вона, будучи особливим об'єктом, повинна виступати обов'язковим об'єктом аналізу в процесі управління культурою підприємства.

У моделі управління культурою підприємства у зв'язку з тим, що вона повинна враховувати динамізм і адаптованість до чинників, що впливають на неї, зовнішнього і внутрішнього середовища, повинні бути три послідовні етапи: оцінка й аналітична обробка результатів; перетворення та формування коректив; моніторинг. На першому етапі відбувається оцінка культури підприємства та її елементів, що є базою будь-якого процесу управління. Тут відбувається оцінювання поточного стану культури підприємства. Іншими словами, відбувається перевірка того, наскільки ефективними були попередні управлінські впливи. Необхідно встановити ступінь їх відповідності вимогам зовнішнього середовища, можливість здійснювати адаптацію й підтримувати функцію динамізму культури підприємства. Такому аналізу диверсифіковано підлягають соціальна й функціональна субкультури підприємства. Перевіряється ступінь їх погодженості та здатність адаптуватися до зміни кон'юнктури на ринку. На рис. 1.

представлене дослідження загальної погодженості культури підприємства за рівнями та змістом.

У табл. 2 представлена матриця, де: A_1 – рівнева погодженість; A_2 – рівнева непогодженість; U_1 – погодженість за змістом; U_2 – непогодженість за змістом.

Виділяють такі можливі базові варіанти комбінації змістовної та рівневої погодженості (табл. 2):

a_1b_1 – дана комбінація являє собою загальну погодженість. Такий випадок може не вимагати коригувального управління за умови, що зміст культури підприємства відповідає динаміці змін кон'юнктури на ринку. Інакше характер управлінських впливів на культуру підприємства повинен орієнтуватися на створення культури підприємства із самого початку і відповідно до вимог динаміки ринкової кон'юнктури;

a_1b_2 – цей випадок має потенціал загальної погодженості, тому що сприйняття культури підприємства на різних рівнях персоналом і менеджерами підприємства у цілому ідентично. Однак погодженість за змістом відсутня, тому такий варіант загальної погодженості являє собою «потенціал погодженості»;

ситуація a_2b_1 описує відсутність загальної погодженості. Але це не випадок потенційної погодженості. Випадок, який тут характеризується, стосується непогодженості на різних рівнях управління між менеджментом і персоналом. Такий варіант може мати важкі негативні наслідки;

a_2b_2 – випадок найвищої загальної непогодженості. Характеризується відсутністю погодженості і за змістом, і за рівнями. Це свідчить про доцільність вибудовування нової культури підприємства, тому що наявний перелік правил, цінностей, норм є суперечливим і не має потенціалу для просування культури підпри-

Рис. 1. Перший етап моделювання процесу управління культурою підприємства

Таблиця 2. Можливі базові варіанти комбінації змістовної та рівневої погодженості

	B_1	B_2
A_1	a_1b_1	a_1b_2
A_2	a_2b_1	a_2b_2

Таблиця 3 . Переклад другорядних цінностей у головні

	Переважні цінності	Другорядні цінності
Переважні цінності	3. Процес адаптації	4. Коректування
Другорядні цінності	2. Переклад	1. Відбір

емства до ситуації відповідності змінам зовнішнього середовища.

Інакше характер управлінських впливів на культуру підприємства повинен орієнтуватися на створення культури підприємства із самого початку і відповідно до вимог динаміки ринкової кон'юнктури.

Випадок відсутності погодженості за змістом може бути у двох варіантах. Один із них описує ситуацію з перевагою субкультури у функціональних сферах підприємства, інший – ситуацію, в якій переважає соціальна субкультура.

Випадок відсутності погодженості за змістом може бути у двох варіантах. Один із них описує ситуацію з перевагою субкультури у функціональних сферах підприємства, інший – ситуацію, в якій переважає соціальна субкультура. Таким чином, подібна непогодженість може розвиватися за такими сценаріями.

Можлива ситуація, коли цінності, щеплені функціональною субкультурою, відповідають динаміці зовнішнього середовища, а от цінності соціальної субкультури відсутні. Звідси випливає, що необхідно проводити низку заходів щодо присвоєння цінностей функціональної субкультури. Специфіка такого сценарію полягає у тому, що персонал уже для себе сформулював перелік причин, чому не розділяє цінності функціональної субкультури. Тому керівництву підприємства необхідно, сконцентруватися на заходах щодо підтримки цінностей субкультури функціональних сфер для їх подальшого засвоєння персоналом. У такому варіанті немає стадії ознайомлення.

Ситуація, коли цінності як соціальної, так і функціональної субкультур не відповідають динаміці навколишнього середовища. Такий випадок припускає концентрацію на заходах, пов'язаних зі створенням нового ціннісного забезпечення всіх проявів поведінки співробітників.

Наступна ситуація – цінності функціональної культури не відповідають вимогам зовнішнього середовища, але при цьому переважають. Цінності соціальної субкультури відповідають кон'юктурі, але носять другорядний характер. Така ситуація вимагає впровадження заходів щодо перетворення вторинних цінностей соціальної субкультури в основні цінності культури підприємства. Такого роду перетворення другорядних цінностей і відповідних їм правил і норм здійснюється на основі чотирьох підпроцесів (табл. 3).

У табл. 3 легко простежити послідовність дій. Спочатку реалізується процедура відбору основних цінностей: із низки другорядних цінностей виділяються ті, які відповідають вимогам адаптації й відповідності

зовнішнього середовища і перетворюються в основні. Далі відбувається процедура перекладу, коли в структурі нових головних цінностей за необхідності відбуваються зміни в напрямі їх оптимізації. Однак слід пам'ятати, що з плином деякого часу (залежно від ступеня динамічності зовнішнього середовища) основні цінності підприємства обов'язково можуть зазнати коректування. Такі вимоги динамізму зовнішнього середовища. Всі ці процеси реалізуються під час адаптації. Після адаптації настає етап коректування, коли одні цінності замінюються іншими, на завершальному етапі корекції одні периферійні тенденції замінюються іншими для оптимізації процесу відповідності динаміці зовнішньої кон'юнктури.

Таким чином, головною й визначальною характеристикою культури підприємства є можливість підтримувати рух підприємства до відповідності вимогам зовнішнього і внутрішнього середовища. Тому оцінювання відповідності культури підприємства мінливості навколишнього середовища становить один із підетапів першого етапу в моделі управління культурою підприємства.

Далі в моделі починається другий етап – перетворення й формування коректив. Тут можливий розвиток подій за сценаріями, які також припускають здатність культури підприємства забезпечити йому досягнення адаптації до навколишнього середовища: культура підприємства не відповідає зовнішньому середовищу; культура підприємства відповідає зовнішньому середовищу. Зміна культури підприємства необхідна в першому випадку. І за такого розвитку подій слід займатися питанням нової моделі культури, адаптованої до вимог оточення.

Формування моделі культури підприємства відбувається на основі формулювання, відбору найкращих ідей. Процедура припускає відсіювання невідповідних ідей характеристиці динамізму культури. Відповідно до них формуються певні організаційні практики, на яких може ґрунтуватися процедура моделювання культури підприємства. Саме накопичені практики стають основою для переформатування ідейного забезпечення моделі.

Можливість виявити зони необхідного подальшого вдосконалювання формованої моделі управління проявляється під час періоду адаптації моделі. Остання – обов'язкова в період упровадження нових організаційних практик. За умови зміни зовнішньої ринкової кон'юнктури процес моделювання культури підприємства знову почнеться з генерації й перетворення практичного досвіду та ідей, які мак-

симально відповідали новим умовам зовнішнього середовища.

Моделювання управління культурою підприємства закінчується моніторингом і контролем. Основне їх призначення полягає у виявленні того, наскільки якість нової культури підприємства сприяє досягненню підприємством стану, відповідного динамізму зовнішнього середовища.

Тут можливі також варіанти розвитку подій. Так, якщо ціль змін не досягнута й культура підприємства не може стимулювати досягнення підприємством адаптації до зовнішніх впливів, відбувається повернення до початку етапу змін. Якщо відбувається успішна реалізація змін, то управління культурою переходить на рівень «підтримка».

Висновки з проведеного дослідження. Продовжуючи описувати процедуру моделювання управління культурою підприємства, слід сказати, що далі відбува-

ється визначення відповідності змісту структурних елементів культури підприємства її характеру. Тут важливо підкреслити, що зміст елементів культури повинен містити ті цінності, які є основними для наявної на підприємстві культури. Щоб уся модель працювала ефективно, необхідно відслідковувати якість і конфігурацію комунікативних каналів, виявляти можливі проблемні зони, здатні порушити поширення всіх проявів культури підприємства. Таким чином, формування моделі управління організаційною культурою є досить багатоаспектним процесом. З одного боку, необхідно враховувати чинники зовнішнього й внутрішнього середовища, їх динамізм і необхідність постійної адаптації культури до цих умов. З іншого боку, необхідно погоджувати всі структурні елементи культури підприємства зі стратегічними цілями, що стоять перед підприємством і його завданнями, наявними людськими ресурсами й особливостями технологій, застосовуваних на підприємстві.

1. Веснин. В.Р. *Основы менеджмента: учеб. пособ. М.: Элит-2000, 1999. 440 с.*

2. Виханский О.С., Наумов А.И. *Менеджмент: учебник. М.: Гардарики, 2003. 528 с.*

3. Маслов. В.И. *Стратегическое управление персоналом в условиях эффективной организационной культуры: учебник. М.: Финпресс, 2004. 288 с.*

4. Баландина Т. *Корпоративная культура. Лаборатория маркетинга и PR. 2005. № 3. С. 77–86.*

5. Шейн Э.Х. *Организационная культура и лидерство. Построение, эволюция, совершенствование; пер. с англ. С. Жильцова, А. Чех; под ред. В. Спивак. СПб.: Питер, 2002. 335 с.*

6. Макаренко М.В., Суворкіна О.О. *Розвиток культури підприємств морської галузі // Матеріали Всеукраїнської конференції: Прикладна наука і сучасні інноваційні технології для розвитку морського транспорту. – Маріуполь: АМІ НУ «ОМА», 2016. С. 15-20.*

E-mail: marimakva@gmail.com

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 330: 621.311.16

Жихор О.Б.

доктор економічних наук,
завідувач кафедри економічної теорії,
Харківський національний аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Самойленко І.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Харківський національний аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ
У КОНТЕКСТІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ**

У статті узагальнено та визначено основні принципи регіональної політики у сфері енергозбереження. Визначено, що є основним завданням соціальної політики на рівні регіонів у сфері енергетики, окреслено шляхи реалізації енергетичної політики, розкрито вплив та вагомість підвищення енергетичної ефективності для соціально-економічного розвитку регіону. Визначено зв'язок формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки у забезпеченні економічної й енергетичної безпеки країни. Доведено, що в умовах сьогодення питання підвищення енергетичної ефективності національної економіки країни шляхом розвитку інституціональних основ енергозбереження, вдосконалення законодавчої бази у сфері енергозбереження з урахуванням європейських норм та вимог, формування світоглядного розуміння економічної, енергетичної та соціальної значущості енергозбереження набувають особливої пріоритетності та актуальності.

Ключові слова: енергоефективність, регіональне управління, енергетична політика, соціальна політика, сталий розвиток, соціально-економічний розвиток.

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ
В КОНТЕКСТЕ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ****Жихор Е.Б., Самойленко И.А.**

В статье обобщены и определены основные принципы региональной политики в сфере энергосбережения. Определено, что является основной задачей социальной политики на уровне регионов в сфере энергетики, определены пути реализации энергетической политики, раскрыты влияние и значимость повышения энергетической эффективности для социально-экономического развития региона. Определена связь формирования энергоэффективной модели развития национальной экономики в обеспечении экономической и энергетической безопасности страны. Доказано, что в современных условиях формирование мировоззренческого понимания экономической, энергетической и социальной значимости энергосбережения приобретает особую приоритетность и актуальность.

Ключевые слова: энергоэффективность, региональное управление, энергетическая политика, социальная политика, устойчивое развитие, социально-экономическое развитие.

**SOCIO-ECONOMIC EVOLUTION OF REGIONS
IN THE CONTEXT OF ENERGY EFFICIENT MODEL OF THE ECONOMY****Zhykhor O., Samoylenko I.**

It generalizes and specifies basic principles of the regional policy in the area of energy conservation. It identifies what is the key objective of the social policy at the regional level in the field of power engineering. In the paper are outlined the ways to implement the energy policy, and revealed the impact and importance of improving the energy efficiency for the social and economic development of the region. A link between the formation of the energy efficient development model of the national economy and the economic and energy security of the country is established. It is demonstrated that in the current circumstances, it is particularly important to improve the energy efficiency of the country's national economy by virtue of the development of the energy conservation institutional framework, the improvement of the legislative basis in the area of energy conservation in accordance with European standards and requirements, the formation of the worldview understanding of the economic, energetic, and social significance of the energy conservation.

Keywords: energy efficiency, national economy, state regulation, energy policy, social policy, cooperation, socio-economic development.

Постановка проблеми. Глобалізація економіки та вихід національних суб'єктів господарювання на глобальні ринки товарів, послуг, капіталу і трудових ресурсів, прискорення змін зовнішнього середовища розвитку суб'єктів господарювання, зміна ролі споживача та значне розширення його можливостей щодо вибору пропозицій товару чи послуг зумовлюють потребу у формуванні інноваційної моделі розвитку, установити яку дають змогу структурні перетворення економіки країни та її регіонів, інноваційні зрушення у виробничій і соціальній сферах, супроводжувані підвищенням енергоефективності функціонування національної економіки на різних ланках управління та в різних сферах господарювання.

До того ж в умовах енергетичної кризи, обмеженого ресурсного потенціалу та значного зростання цін на традиційні види органічного палива, навіть у короткостроковій перспективі, енергоефективність слід розглядати як невід'ємний чинник сталого розвитку, як чинник ефективного господарювання та раціонального використання енергоресурсів, як чинник енергетичної безпеки та джерело підвищення рівня соціально-економічного складника як регіональної, так і національної економіки, що актуалізує вибрану тематику дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до дослідження проблематики формування енергоефективної моделі економіки країни останнім часом в економічній науці посилюється, що пов'язано з поглибленням євроінтеграційних процесів, необхідністю гармонізації європейського й українського законодавства у цій сфері. Аналітичний огляд наукових публікацій [1–6] дав можливість з'ясувати основні напрями формування енергоефективної моделі розвитку країни, якими є: формування нової політики енергоефективності на державному і регіональному рівнях; належне інвестиційне забезпечення енергоефективних заходів з урахуванням специфіки енергоспоживання у різних сферах національної економіки; поступове підвищення галузевої конкуренції; використання державно-приватного партнерства з урахуванням економічних, соціальних та екологічних пріоритетів держави.

Перехід до енергоефективної моделі економіки країни вимагає водночас запровадження й нових вимог до формування регіональної енергетичної політики. Соціальна спрямованість у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону стає головним завданням регіональної енергетичної політики. Підвищення рівня життя населення, вихід малих міст і селищ із депресивного стану активізують соціальну спрямованість енергетичної політики, тому потребують глибокого наукового дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – визначити роль і місце регіону у формуванні енергоефективної моделі розвитку країни, що ґрунтується на оптимальному балансі між трьома складниками розвитку: економічним, соціальним та екологічним та враховує принципи сталого розвитку, належного врядування та ощадливого використання енергоресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна політика підвищення енергоефективності повинна охоплювати всі сфери економіки – від регіональної до загальнонаціональної й узгоджувати

всі адміністративні, законодавчі та фінансові заходи щодо стимулювання економіки [2]. Недостатня увага до проблем на рівні регіону та наявні диспропорції в розміщенні продуктивних сил призвели до розбіжностей регіонів України як за рівнем їхнього соціально-економічного розвитку, так і за рівнем енергоефективності (рис. 1), що ускладнює, своєю чергою, проведення трансформаційних процесів в економіці країни і може призвести до соціально-екологічних конфліктів та катастроф. Найбільш діючою концепцією гармонійного соціально-економічного розвитку регіонів країни є шлях стійкого розвитку: стабільність, гармонійність, прогрес, відмова від енергетичнозатратного способу життя, необмеженої експлуатації викопних ресурсів. Поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами регіонів, ефективне використання ресурсного та економічного, технологічного та людського, управлінського та наукового потенціалу регіонів – це складники успіху соціально-економічних перетворень в Україні на місцях.

Курс на енергоефективність в Україні вказує перспективні напрями для розвитку інновацій, розширює можливості підприємницької діяльності в галузі енергозбереження та енергоефективності, стимулює попит на енергозберігаючі продукти і технології [5].

«Економіка – енергетика – природа – суспільство» – ось ключові принципи безпечного, гармонійного, цивілізованого розвитку сучасної регіональної системи, яка будуватиметься на основі надійного, якісного і безпечного енергопостачання з мінімально можливими витратами за установленням кількісним обмеженням на використання невідновлюваних паливно-енергетичних ресурсів з урахуванням прийняттого у світовій практиці рівня техногенного впливу на навколишнє природне середовище.

Соціальна спрямованість у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону стає головним завданням регіональної енергетичної політики. Підвищення рівня життя населення, вихід малих міст і селищ із депресивного стану активізують соціальну спрямованість енергетичної політики. Забезпечення пріоритету людини у сфері енергетики – головний принцип реалізації енергетичної політики. У цьому контексті слід згадати про «енергетичну бідність», яка залежить від середніх економічних показників і кліматичних умов конкретного регіону. Політика щодо зниження енергетичної бідності, зокрема заходи з енергоефективності, є тим завданням, яке має бути вирішене з найбільшими

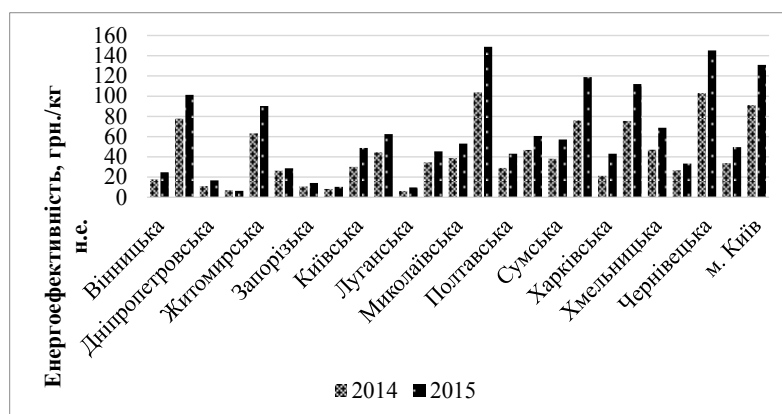

Рис. 1. Стан енергоефективності по регіонах України за 2014–2015 рр. [6]

результатами ефективного та раціонального використання енергоресурсів. Правильне та повне усвідомлення цієї проблематики дасть змогу системно підійти до реформування системи регіонального регулювання, прибрати невиправдані бар'єри, оптимізувати процедури, імплементувати найкращі світові практики.

Основним завданням соціальної політики на рівні регіонів у сфері енергетики є [7]:

- підвищення надійності та якості енергозабезпечення населення регіону, спрощення системи одержання адресних субсидій для сплати житлово-комунальних послуг і доступність для всіх верств населення цін та тарифів за спожиту енергію;

- зменшення рівня соціальної напруженості від шкідливого екологічного впливу об'єктів ПЕК на населення регіону й від несприятливих наслідків техногенних і природних катастроф на об'єктах енергетики;

- соціальний захист працівників підприємств енергетики регіонального значення і сприяння соціальному захисту працівників об'єктів ПЕК державного значення, що втрачають роботу внаслідок реструктуризації, приватизації, банкрутства підприємств тощо (організація нових робочих місць, використання досвіду і знань енергетиків на регіональному рівні);

- сприяння (шляхом залучення місцевих резервів) соціальному захисту населення депресивних територій і населених пунктів, споріднених з енергетичними підприємствами, що закриваються з тих чи інших причин.

Іншим інструментом у питаннях захисту споживачів (питання соціальної політики), на думку авторів, може виступати створення енергетичної платформи для обговорень усіх гострих питань і проведення моніторингу. Цей інструмент може допомогти у здійсненні демократичних обговорень наявних проблем, що безпосередньо стосуються побутових споживачів; у прийнятті рішень, що допомагають майбутнім фахівцям набути навичок для роботи в неурядових організаціях, а також у громадському та бізнесовому середовищі; у розробленні програм, що спрямовані на інформування та навчання споживачів, допомогу в зниженні споживання енергії тощо.

У країнах із розвинутою демократією моніторинг та оцінювання вже давно є звичайними інструментами управління і широко використовуються для визначення ефективності та результативності здійснюваних заходів, прийнятих рішень, реалізованих концепцій, розроблених програм. На основі використання цих інструментів готуються публічні звіти, аналітичні документи, які дають змогу бачити актуальні проблеми, зміни, що відбуваються в управлінських процесах, та вчасно й адекватно реагувати, здійснювати коригуючі заходи відповідно до наданих рекомендацій.

У зв'язку з тим, що загальна енергоефективна модель розвитку національної економіки в контексті сталого енергетичного розвитку включає економічний, соціальний та екологічний складники, то наступне питання, яке слід розглянути, стосується екологічних проблем регіону.

Під час прийняття управлінських рішень з екологічних проблем регіону виникає проблема співвідношення витрат і вигід: будь-які витрати повинні приносити вигоду. Це означає, що витрати на природоохоронні заходи мають дати і певний економічний ефект, тому природоохоронну діяльність варто оцінювати не тільки за обсягами фінансування на проведення відповідних робіт, а й за досягнутим ефектом.

Належний стан навколишнього природного середовища регіону регіональні органи управління забезпечують шляхом:

- залучення всіх суб'єктів господарської діяльності регіону до розв'язання екологічних проблем і ресурсозбереження;

- реалізації вимог екологічного законодавства та контролю його виконання на своїй території органами місцевого самоврядування;

- упровадження економічних механізмів впливу на суб'єкти природокористування;

- створення системи прогнозування, запобігання й оперативних дій у разі надзвичайних ситуацій природного і техногенного походження;

- здійснення заходів із нормалізації екологічного стану та ліквідації наслідків техногенних катастроф, визначення шляхів розвитку і використання господарського потенціалу забруднених регіонів;

- залучення до охорони навколишнього природного середовища населення регіону.

У цьому контексті відповідальність (більшу частину) за належне енергетичне забезпечення підлеглих територій доцільно спрямувати на регіональні органи влади з необхідними для цього повноваженнями. Але постає питання: як забезпечити надійність і якість доставки енергетичних ресурсів до кінцевого споживача, де взяти достатню кількість енергоресурсів, як вирішити фінансовий складник цих питань. Нарощування потужностей об'єктів енергетичної системи, їх підтримка в належному технічному стані, їх збереження, а також фінансове забезпечення споживання ресурсів та контроль взаємних розрахунків між виробниками, постачальниками і споживачами – це ті ключові питання, які також потребують свого вирішення.

Основними умовами для вирішення поставлених завдань є вдосконалення функціонального розподілу повноважень і взаємної відповідальності між гілками влади (центральною й регіональними) в питаннях функціонування і розвитку галузей енергетичної сфери на місцях, досягнення згоди інтересів виробників, постачальників і споживачів енергоресурсів шляхом налагодження ефективних організаційно-правових механізмів розмежування та взаємодії (дотримуватися принципу субсидіарності).

Вирішення цих завдань має ґрунтуватися на двох найважливіших чинниках: принципі збереження єдності Об'єднаної енергетичної системи України та єдиному механізмі державного регулювання у цій сфері як чинників надійності енергопостачання та чинників, що сприяють максимально можливого використанню місцевих паливно-енергетичних ресурсів для посилення їхньої ролі в енергетичних балансах і побудови раціональних регіональних систем енергопостачання й енергоспоживання.

Крім надійного енергозабезпечення, основною метою діяльності органів влади регіонального рівня у сфері енерговиробництва та енергоспоживання є максимально ефективно використання місцевих і централізованих паливно-енергетичних ресурсів шляхом:

- реалізації першочергових регіональних і обласних програм з енергозбереження у комунально-побутовій й виробничій сферах із подальшим переходом до реалізації вагомих енергозберігаючих інвестиційних проектів;

- реалізації енергозберігаючих заходів організаційного характеру і економічних механізмів заохочення

щодо ефективного енергетичного виробництва й енергоспоживання.

Слід зазначити, що окремої уваги заслуговує і питання регіонального співробітництва, яке має прояв у встановленні й поглибленні прямих контактів між регіонами України та окремих її регіонів із регіонами-сусідами таких держав, як СНД, країн ЄС, із поступовим перенесенням частини складників інтеграційного процесу із центральних органів виконавчої влади на рівень регіону та рівень органів місцевого самоврядування. До сфери енергетичного співробітництва регіонів належать економічний, екологічний, технічний, науковий та освітній складники.

Міжнародне співробітництво регіонів має свій прояв в інтеграції України до європейських структур, що проголошується керівництвом країни. Для умов України базові принципи регіональної політики ЄС цілком прийнятні: співробітництво, концентрація фінансових ресурсів у регіонах, різнобічне партнерство, використання програмного підходу до розвитку регіонів тощо. «Енергоресурси мають критичне значення для поліпшення якості життя та розширення можливостей для всіх країн. Тому забезпечення ефективного, надійного й екологічно безпечного енергопостачання за цінами, які відображають фундаментальні принципи ринкової економіки, є одним із найважливіших факторів для всього світового співтовариства» [8].

Разом із тим слід зазначити, що тенденції зниження споживання ПЕР без інноваційних змін в економіці не завжди свідчать про формування енергоефективної моделі економіки. Особливості використання енергії дуже різняться залежно від країн світу та відображають специфіку структури їхньої економіки і досягнення у сфері енергоефективності. Скорочення інтенсивності споживання ПЕР в Євросоюзі, що має найнижчу інтенсивність використання енергії у світі, відповідає своєму історичному трендові. На чолі цього тренду – Франція й Велика Британія. Україна та країни СНД мають найвищу інтенсивність використання енергії, що практично втричі перевищує відповідні показники країн Євросоюзу.

Реальне поліпшення енергетичної ефективності в регіональному вимірі має реалізуватися не тільки через технічні рішення, а й через більш досконале управління за принципом субсидіарності. Визнання

важливості енергії як одного з видів ресурсів вимагає впровадження ефективності системи енергетичного менеджменту на всіх рівнях прийняття управлінських рішень (національному, регіональному, міському і рівні суб'єктів господарювання). Енергетичний менеджмент є комплексним інструментом, який дає змогу забезпечити економію коштів шляхом ведення грамотної енергетичної політики з використання енергоресурсів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що енергетична політика кожного регіону національної економіки повинна будуватися з урахуванням специфіки регіону його ресурсних можливостей, кліматичних та місцевих особливостей. Кінцева мета енергетичної політики полягає у соціальному захисті всіх верств населення, підвищенні життєвого рівня населення шляхом вирішення на місцях стратегічних завдань розвитку національної енергетики як чинника рушійної сили економічного прогресу.

Висновки з проведеного дослідження. Результати досліджень аналітичних джерел у сфері енергоефективності та енергозбереження, ознайомлення зі світовим досвідом дали змогу сформулювати основні напрями формування енергоефективної моделі розвитку економіки країни, які полягають у: формуванні нової парадигми енергоефективності на регіональному рівні управління; належному інвестиційному забезпеченні енергоефективних заходів з урахуванням специфіки енергоспоживання у різних регіонах країни. Доведено, що для успішної реалізації енергозберігаючої політики в Україні необхідно й надалі розвивати інституційні засади енергозбереження, вдосконалювати нормативно-правову базу енергозбереження, формувати розуміння економічної та соціальної значущості енергозбереження, широко залучаючи всі регіони до регіонального та міжнародного співробітництва, що сприяє інтеграції України до європейських структур та дає можливість адаптуватися національній економіці до ринкових цін на енергоносії.

Не менш важливими питаннями сьогодні є оптимізація структури первинного постачання та кінцевого споживання енергії, належне інвестиційне забезпечення енергоефективних заходів з огляду на специфіку енергоспоживання в різних сферах національної економіки та домогосподарствах, саме ці питання потребують окремого наукового дослідження.

1. Реформа енергетики: Оцінка основних ініціатив. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_er.pdf (дата звернення: 10.05.2018).

2. Енергетична ефективність України. Краці проектні ідеї: Проект «Професіоналізація та стабілізація енергетичного менеджменту в Україні» / уклад. С.П. Денисюк, О.В. Коцар, Ю.В. Чернецька. К.: КІП ім. Ігоря Сікорського, 2016. 79 с. URL: http://io.iee.kpi.ua/sites/default/files/HANDBOOK_of_BEST_PRACTICES_2.pdf (дата звернення: 05.10.2018).

3. Оцінка впливу Угоди про асоціацію ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2013/06/N_dop_Ostashko14.pdf (дата звернення: 10.05.2018).

4. Кицюкай Л.І. Енергоефективність в Україні: аналіз, проблеми та шляхи підвищення. Інноваційна економіка. 2013. № 3. С. 32–37.

5. Короткий огляд законодавства щодо розвитку політики у сфері раціонального використання енергії в Україні. К.: Європейсько-українське енергетичне агентство, 2012. 24 с.

6. Енергоефективність регіонів України: проблеми оцінки та наявний стан. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/energoefekt-5cecc.pdf>.

7. ISO 9000 – Quality management. URL: http://www.iso.org/iso/iso_9000 (дата звернення: 17.03.2018).

8. Аналіз ефективності використання енергоресурсів у розвинених зарубіжних країнах і залежність від їх імпорту. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/1.-Efektyvnist_energ_resursiv.pdf (дата звернення: 17.03.2018).

E-mail: abyss.olena@gmail.com

E-mail: samoylbox@gmail.com

УДК 658

Мамонов К.А.

доктор економічних наук,
професор кафедри земельного адміністрування
і геоінформаційних систем,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

Величко В.А.

асистент кафедри економіки підприємств, бізнес адміністрування
та регіонального розвитку,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

Аболхасанзад Алиреза

здобувач кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування
та регіонального розвитку,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

РОЗРОБЛЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті доведено, що для вирішення проблем розвитку паливно-енергетичного комплексу України необхідно забезпечити зростання інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств. Розроблено інтегральний підхід до оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств, який включає етапи: формування інформаційного базису для оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств; визначення показників, що формують інвестиційну привабливість; побудови моделі оцінки інтегрального показника інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств; оцінки локальних показників, що формують інвестиційну привабливість; розроблення та застосування локальних моделей для оцінки показників інвестиційної привабливості; визначення рангових коефіцієнтів, що характеризують вплив показників на інтегральний критерій; оцінки інтегральних показників, що формують інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств; застосування коефіцієнтів конкордації для визначення узгодженості думок експертів щодо локальних показників, що формують інтегральні критерії інвестиційної привабливості; визначення вагових коефіцієнтів, що характеризують значення показників, їх взаємний вплив у системі оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств; оцінки інтегрального показника інвестиційної привабливості; розроблення методичних рекомендацій щодо зростання інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств. Запропонований інтегральний підхід до оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств дав змогу визначити інтегральний критерій та розвинути методичний інструментарій для підвищення інвестиційної привабливості.

Ключові слова: паливно-енергетичні підприємства, інтегральний підхід, інвестиційна привабливість, оцінка інвестиційної привабливості.

РАЗРАБОТКА ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОДХОДА К ОЦЕНКЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ КОМПАНИЙ

Мамонов К.А., Величко В.А., Аболхасанзад Алиреза

В статье определено, что для решения проблем развития топливно-энергетического комплекса Украины необходимо обеспечить рост инвестиционной привлекательности топливно-энергетических предприятий. Разработан интегральный подход к оценке инвестиционной привлекательности топливно-энергетических предприятий, который включает: формирование информационного базиса для оценки инвестиционной привлекательности топливно-энергетических предприятий; определение показателей, формирующих инвестиционную привлекательность; построение модели оценки интегрального показателя инвестиционной привлекательности топливно-энергетических предприятий; оценку локальных показателей, формирующих инвестиционную привлекательность; разработку и применение локальных моделей для оценки показателей инвестиционной привлекательности; определение ранговых коэффициентов, характеризующих влияние показателей на интегральный критерий; оценку интегральных показателей, формирующих инвестиционную привлекательность топливно-энергетических предприятий; применение коэффициентов конкордации для определения согласован-

ности мнений экспертов о локальных показателях, формирующих интегральные критерии инвестиционной привлекательности; определение весовых коэффициентов, характеризующих значения показателей, их взаимное влияние в системе оценки инвестиционной привлекательности топливно-энергетических предприятий; оценку интегрального показателя инвестиционной привлекательности; разработку методических рекомендаций по росту инвестиционной привлекательности топливно-энергетических предприятий. Предложенный интегральный подход к оценке инвестиционной привлекательности топливно-энергетических предприятий позволил определить интегральный критерий и разработать методический инструментарий для повышения инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: топливно-энергетические предприятия, интегральный подход, инвестиционная привлекательность, оценка инвестиционной привлекательности.

DEVELOPMENT OF THE INTEGRATED APPROACH TO ESTIMATION OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF FUEL AND ENERGY COMPANIES

Mamonov K., Velychko V., Abolhacanzad Alireza

It is determined that to solve the problems of development of the fuel and energy complex of Ukraine it is necessary to ensure the growth of investment attractiveness of fuel and energy enterprises. The purpose of the study is to determine the directions for developing an integrated approach to assessing the investment attractiveness of fuel and energy enterprises. An integrated approach to the assessment of the investment attractiveness of fuel and energy enterprises is developed, which includes the steps: the formation of an information basis for assessing the investment attractiveness of fuel and energy enterprises; Determination of indicators that form investment attractiveness; construction of a model for estimating the integral index of investment attractiveness of fuel and energy enterprises; Evaluation of local indicators that form investment attractiveness; development and application of local models for the evaluation of investment attractiveness indicators; Determination of rank coefficients that characterize the influence of indicators on the integral criterion; evaluation of integral indicators that form the investment attractiveness of fuel and energy enterprises; use of concordance coefficients to determine the consistency of expert opinions on local indicators that form integral criteria for investment attractiveness; determination of weight coefficients characterizing the values of indicators, their mutual influence in the system of assessing the investment attractiveness of fuel and energy enterprises; assessment of the integral indicator of investment attractiveness; development of methodological recommendations for increasing the investment attractiveness of fuel and energy enterprises. The proposed integral approach to assessing the investment attractiveness of fuel and energy enterprises allowed us to define an integral criterion and develop methodological tools to increase investment attractiveness.

Keywords: fuel and energy enterprises, integral approach, investment attractiveness, estimation of investment attractiveness.

Постановка проблеми. Вирішення проблем розвитку паливно-енергетичного комплексу України є одними з пріоритетних для національної економіки. В умовах трансформації ринку до європейських векторів розвитку питання енергетичної безпеки є стратегічним завданням держави. Нестабільність фінансово-економічних, політичних та соціальних напрямів розвитку України потребує переосмислення підходів до забезпечення функціонування паливно-енергетичних підприємств. Слід зазначити, що за останні роки відбувається зменшення обсягів використання палива. Зокрема, за 2017 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року цей обсяг скоротився на 19,4% [1]. Поряд із цим за досліджуваний період зменшуються запаси палива. Кінцеве енергоспоживання за 2007–2016 рр. зменшилося майже в 1,7 рази за зниження постачання на 25%. За досліджуваний період спостерігається скорочення рівня енергоемності. Збільшується енергоспоживання на основі відновлювальних джерел, рівень якого в 2016 р. становив 3,9% від загальної частки постачання енергії. У таких умовах особливого значення набуває зростання ефективності функціонування паливно-енергетичних підприємств шляхом розроблення інформаційно-аналітичного забезпечення на основі інтегрального підходу до оцінки їхньої інвестиційної привабливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням питань визначення інвестиційної привабли-

вості підприємств займалися вчені: В. Аньшин [2], М. Баканов та А. Шеремет [3], І. Бланк [4], П. Бубенко [5], О. Коюда [6], О. Митрохіна [7], Л. Овдій та Я. Некрасова [8], С. Раменська [9], С. Супрун та С. Юхимчук [10], О. Тридід [11] та ін.

Поряд із цим залишаються невирішеними питання щодо визначення інвестиційної привабливості, враховуючи напрями та особливості функціонування паливно-енергетичних підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення напрямів розроблення інтегрального підходу до оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств застосовується інтегральний підхід, який базується на аналітичному методі, методах експертних оцінок та аналізу ієрархій, що дає змогу визначити інтегральний показник та розробити методичні рекомендації щодо зростання інвестиційної привабливості. Поряд із цим використання інтегрального підходу дає можливість отримати оцінку основу для формування та вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств.

Розроблення інтегрального підходу до оцінки інвестиційної привабливості включає такі етапи:

1. Формування інформаційного базису для оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств.

2. Визначення показників, що формують інвестиційну привабливість.

3. Побудова моделі оцінки інтегрального показника інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств.

4. Оцінка локальних показників, що формують інвестиційну привабливість.

5. Розроблення та застосування локальних моделей для оцінки показників інвестиційної привабливості.

6. Визначення рангових коефіцієнтів, що характеризують вплив показників на інтегральний критерій.

7. Оцінка інтегральних показників, що формують інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств.

8. Застосування коефіцієнтів конкордації для визначення узгодженості думок експертів щодо локальних показників, що формують інтегральні критерії інвестиційної привабливості.

9. Визначення вагових коефіцієнтів, що характеризують значення показників, їх взаємний вплив у системі оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств.

10. Оцінка інтегрального показника інвестиційної привабливості.

11. Розроблення методичних рекомендацій щодо зростання інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств.

Формування інформаційного базису для оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств здійснюється на основі даних фінансової та бухгалтерської звітності, статистичної інформації щодо стану та динаміки розвитку паливно-енергетичного комплексу, даних Інтернет-сайтів Державної служби статистики України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, науково-методичних розробок і періодичних видань щодо функціонування паливно-енергетичних підприємств та визначення їхньої інвестиційної привабливості.

Враховуючи показники, що формують інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств, розроблена узагальнена модель оцінки інтегрального показника (1):

$$I_{ipp} = \sum_{i=1}^n \prod k_{vi} * I_i, \quad (1)$$

де I_{ipp} – інтегральний показник інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств, відн. од.;

k_{vi} – вагові коефіцієнти, які характеризують значення показників, що формують інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств, відн. од.;

I_i – показники, що формують інвестиційну привабливість, відн. од.;

i – номер показника, що формує інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств;

n – кількість показників, що формують інвестиційну привабливість.

Оцінка локальних показників, що формують інвестиційну привабливість, здійснюється із застосуванням аналітичних методів та методів експертного аналізу.

Оцінка інтегральних показників, що формують інвестиційну привабливість паливно-енергетичних

підприємств, здійснюється на основі запропонованих моделей із застосуванням локальних показників і рангових коефіцієнтів.

Для показників, де оцінка здійснювалася на основі застосування методу експертних оцінок, застосовуються коефіцієнти конкордації з визначенням: відхилення суми рангів від їх середньої суми; кількості параметрів та спостережень; суми рангів; значень рангів; кількості зв'язаних рангів у групі; зв'язаних груп рангів; кількості груп зв'язаних рангів.

Визначення вагових коефіцієнтів, що характеризують значення показників, їх взаємний вплив у системі оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств, здійснюється на основі застосування методу аналізу ієрархій, який розроблено Т. Сааті. Цей метод полягає у декомпозиції проблеми на більш прості складники із визначенням попарних порівнянь та поетапному оцінюванню пріоритетів і складників [12].

Для визначення вагових коефіцієнтів застосовуються такі етапи:

1. Формування рівня значущості показників, що визначають інтегральний критерій інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств на основі їх значень та запропонованої шкали Т. Сааті (табл. 1).

Таблиця 1. Шкала Т. Сааті, що застосовується для визначення значущості показників [13]

Рівень впливу	Значення за шкалою, відн. од.
Відсутній	1/9
Незначний	1/7
Низький	1/5
Несуттєвий	1/3
Помірний	1
Суттєвий	3
Високий	5
Значний	7
Абсолютний	9

Отже, за шкалою Т. Сааті визначається рівень впливу показників інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств, якому відповідають значення.

За дослідженими підприємствами будується таблиця рівної значущості показників, що визначають інтегральний критерій інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств на основі їхніх значень та запропонованої шкали Т. Сааті.

2. Визначається взаємний вплив представлених показників відповідно до шкали Т. Сааті, застосовуючи думки експертів, результати якого узагальнюються у відповідній таблиці.

3. Побудова матриці взаємного впливу показників, що формують інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств (табл. 2).

4. Оцінка компонентів власного вектору і вагових коефіцієнтів для показників, що визначають інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств.

Для визначення власного вектору (V_{li}) застосовуються значення, представлені у матриці взаємного впливу показників, що формують інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств та моделі:

Таблиця 2. Матриці взаємного впливу показників, що формують інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств

Паливно-енергетичні підприємства						
Показники	I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆
I ₁	1	I ₁ /I ₂	I ₁ /I ₃	I ₁ /I ₄	I ₁ /I ₅	I ₁ /I ₆
I ₂	I ₂ /I ₁	1	I ₂ /I ₃	I ₂ /I ₄	I ₂ /I ₅	I ₂ /I ₆
I ₃	I ₃ /I ₁	I ₃ /I ₂	1	I ₃ /I ₄	I ₃ /I ₅	I ₃ /I ₆
I ₄	I ₄ /I ₁	I ₄ /I ₂	I ₄ /I ₃	1	I ₄ /I ₅	I ₄ /I ₆
I ₅	I ₅ /I ₁	I ₅ /I ₂	I ₅ /I ₃	I ₅ /I ₄	1	I ₅ /I ₆
I ₆	I ₆ /I ₁	I ₆ /I ₂	I ₆ /I ₃	I ₆ /I ₄	I ₆ /I ₅	1

Джерело: розроблено авторами

для інтегрального показника, що визначає майновий стан, ліквідність, фінансову стійкість, ділову активність та рентабельність (I₁):

$$V_{I1} = \sqrt[6]{1 * \left(\frac{I_1}{I_2}\right) * \left(\frac{I_1}{I_3}\right) * \left(\frac{I_1}{I_4}\right) * \left(\frac{I_1}{I_5}\right) * \left(\frac{I_1}{I_6}\right)}; \quad (2)$$

для узагальнюючого показника, що характеризує рівень безпеки паливно-енергетичних підприємств (I₂):

$$V_{I2} = \sqrt[6]{\left(\frac{I_2}{I_1}\right) * 1 * \left(\frac{I_2}{I_3}\right) * \left(\frac{I_2}{I_4}\right) * \left(\frac{I_2}{I_5}\right) * \left(\frac{I_2}{I_6}\right)}; \quad (3)$$

для узагальнюючого показника, що визначає просторові характеристики (I₃):

$$V_{I3} = \sqrt[6]{\left(\frac{I_3}{I_1}\right) * \left(\frac{I_3}{I_2}\right) * 1 * \left(\frac{I_3}{I_4}\right) * \left(\frac{I_3}{I_5}\right) * \left(\frac{I_3}{I_6}\right)}; \quad (4)$$

для інтегрального показника інвестиційного стану паливно-енергетичних підприємств (I₄):

$$V_{I4} = \sqrt[6]{\left(\frac{I_4}{I_1}\right) * \left(\frac{I_4}{I_2}\right) * \left(\frac{I_4}{I_3}\right) * 1 * \left(\frac{I_4}{I_5}\right) * \left(\frac{I_4}{I_6}\right)}; \quad (5)$$

для інтегрального показника рівня розвитку інвестиційної інфраструктури паливно-енергетичних підприємств (I₅):

$$V_{I5} = \sqrt[6]{\left(\frac{I_5}{I_1}\right) * \left(\frac{I_5}{I_2}\right) * \left(\frac{I_5}{I_3}\right) * \left(\frac{I_5}{I_4}\right) * 1 * \left(\frac{I_5}{I_6}\right)}; \quad (6)$$

для інтегрального показника, що визначає напрями функціонування паливно-енергетичних підприємств (I₆):

$$V_{I6} = \sqrt[6]{\left(\frac{I_6}{I_1}\right) * \left(\frac{I_6}{I_2}\right) * \left(\frac{I_6}{I_3}\right) * \left(\frac{I_6}{I_4}\right) * \left(\frac{I_6}{I_5}\right) * 1}; \quad (7)$$

Враховуючи значення власного вектору, визначаються вагові коефіцієнти, що характеризують значення:

інтегрального показника, що визначає майновий стан, ліквідність, фінансову стійкість, ділову активність та рентабельність:

$$k_{v1} = \frac{V_{I1}}{(V_{I1} + V_{I2} + V_{I3} + V_{I4} + V_{I5} + V_{I6})}; \quad (8)$$

узагальнюючого показника, що характеризує рівень безпеки паливно-енергетичних підприємств:

$$k_{v2} = \frac{V_{I2}}{(V_{I1} + V_{I2} + V_{I3} + V_{I4} + V_{I5} + V_{I6})}; \quad (9)$$

узагальнюючого показника, що визначає просторові характеристики:

$$k_{v3} = \frac{V_{I3}}{(V_{I1} + V_{I2} + V_{I3} + V_{I4} + V_{I5} + V_{I6})}; \quad (10)$$

інтегрального показника інвестиційного стану паливно-енергетичних підприємств:

$$k_{v4} = \frac{V_{I4}}{(V_{I1} + V_{I2} + V_{I3} + V_{I4} + V_{I5} + V_{I6})}; \quad (11)$$

інтегрального показника рівня розвитку інвестиційної інфраструктури паливно-енергетичних підприємств:

$$k_{v5} = \frac{V_{I5}}{(V_{I1} + V_{I2} + V_{I3} + V_{I4} + V_{I5} + V_{I6})}; \quad (12)$$

інтегрального показника, що визначає напрями функціонування паливно-енергетичних підприємств:

$$k_{v6} = \frac{V_{I6}}{(V_{I1} + V_{I2} + V_{I3} + V_{I4} + V_{I5} + V_{I6})}. \quad (13)$$

У загальному вигляді модель визначення вагових коефіцієнтів для показників, що визначають інвестиційну привабливість паливно-енергетичних підприємств, має такий вигляд:

$$k_{vi} = \frac{V_{Ii}}{\sum_{i=1}^n V_{Ii}}. \quad (14)$$

Наступним етапом формування інтегрального підходу до оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств є визначення відповідного інтегрального критерія. Його значення варіюються від 0 до 9 і характеризують рівні інвестиційної привабливості (табл. 3).

Таблиця 3. Рівні інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств, відн. од.

Діапазон значень інтегрального показника інвестиційної привабливості	Рівень інвестиційної привабливості
0	відсутній
0,01 – 0,14	незначний
0,15 – 0,2	низький
0,21 – 0,33	несуттєвий
0,34 – 1	помірний
1,01 – 3	суттєвий
3,01 – 5	високий
5,01 – 7	значний
7,01 – 9	абсолютний

Джерело: розроблено за шкалою Т. Саати

За результатами визначення інтегрального критерія інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств розробляються методичні рекомендації щодо її підвищення та обґрунтовуються напрями вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення інвестиційної привабливості.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, для вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення запропоновано інтегральний підхід до оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств, який базується на сукупності взаємопов'язаних етапів та застосуванні аналітичного методу, методів фінансового аналізу, експертних оцінок та аналізу ієрархій, що дало змогу визначити інтегральний критерій та розвинути методичний інструментарій для підвищення інвестиційної привабливості.

Інтегральний підхід дає можливість оцінити відповідний узагальнюючий критерій інвестиційної привабливості, визначити її рівень та створити підґрунтя для прийняття ефективних управлінських рішень.

Перспективою подальших досліджень є визначення напрямів практичної реалізації інтегрального підходу до оцінки інвестиційної привабливості паливно-енергетичних підприємств. Особливе значення має розроблення інформаційно-аналітичного забезпечення щодо підвищення інвестиційної привабливості.

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Аньшин В.М. *Инвестиционный анализ*; 3-е изд., испр. М.: Дело, 2004. 280 с.
3. Баканов М.И., Шеремет А.Д. *Теория экономического анализа: учебник*; 4-е изд., доп. и перераб. М.: Финансы и статистика, 2001. 416 с.
4. Бланк И.А. *Инвестиционный менеджмент: учебный курс*. К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. 448 с.
5. Бубенко П.Т., Шаханова Г.А. *Методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Вісник Національного технічного університету «ХПИ». Серія «Технічний прогрес та ефективність виробництва»*. 2013. № 66. С. 100–106.
6. Коюда О.П. *Инвестиційна привабливість підприємства в умовах трансформації економіки: автореф. дис. ... к.е.н. Харків, 2003. 20 с.*
7. Митрохіна О.О. *Механізм оцінки інвестиційно-інноваційної привабливості підприємств харчової промисловості. Економічний аналіз*. 2014. Т. 16. № 2. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/viewFile/544/pdf_117.
8. Овдій Л.І., Некрасова Я.А. *Оцінка привабливості підприємств за допомогою статистичних моделей. Економічні науки*. 2009. № 4. Т. 2. С. 184–188.
9. Раменська С., Вілінський Є., П'явка О. *Аналіз інвестиційної привабливості галузей промисловості економіки. Державний інформаційний бюлетень про приватизацію*. 1999. № 11(87). С. 64–71.
10. Супрун С.Д., Юхимчук С.В. *Матрична модель оцінки інвестиційної привабливості промислових підприємств. Фінанси України*. 2003. № 1. С. 3–12.
11. Тридід О.М., Орехова К.В. *Методичний підхід до оцінювання інвестиційної привабливості підприємства. Наука й економіка*. 2009. № 3(15). Т. 2. С. 79–87.
12. *Метод аналізу ієрархій Т. Саамі*. URL: http://stud.com.ua/25063/menedzhment/metod_analizu_iyerarhiy_saati.
13. *Метод аналізу ієрархій*. URL: <http://nootron.net.ua/Help.htm?p=chapter3.1.html>.

E-mail: kostia.tamonov2017@gmail.com

УДК 330.341+330.322

Нікітенко Д.В.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економічної теорії,

Національний університет водного господарства та природокористування

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ РЕАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

У статті серед основних детермінантів мінізації економіки розглянуто вплив інституціональних чинників, серед яких виділяють нормативно-правове забезпечення, його якісну характеристику та неформальні інститути, які впливають на формування деструктивної моделі поведінки економічних суб'єктів. На думку автора, ключовою причиною інституалізації тіньової економіки є диспаритетність між витратами на здійснення інвестиційної діяльності та вигодами у вигляді сприятливого інституціонального середовища її здійснення. Зазначається, що детінізація економіки є системним процесом трансформації суспільних відносин, в основу яких покладено наявність стратегії, дієвих механізмів забезпечення та відповідальності за протидію. Заходи протидії мінізації повинні носити комплексний та довгостроковий характер.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна безпека, макроекономічна стабільність, тіньова економіка, детінізація.

ДЕТЕНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ КАК ФАКТОР РОСТА РЕАЛЬНИХ ИНВЕСТИЦИЙ

Никитенко Д.В.

В статье среди основных детерминант тенизации экономики рассмотрено влияние институциональных факторов, среди которых выделяют нормативно-правовое обеспечение, его качественную характеристику и неформальные институты, которые влияют на формирование деструктивной модели поведения экономических субъектов. По мнению автора, ключевой причиной институализации теневой экономики является диспаритетность между затратами на осуществление инвестиционной деятельности и удобствами в виде благоприятной институциональной среды ее осуществления. Отмечено, что детенизация экономики является системным процессом трансформации общественных отношений, в основу которых положено наличие стратегии, действенных механизмов обеспечения и ответственности за противодействие. Меры противодействия тенизации должны носить комплексный и долгосрочный характер.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная безопасность, макроэкономическая стабильность, теневая экономика, детенизация.

DE-SHADOWING OF THE ECONOMY AS A FACTOR OF GROWTH OF THE REAL INVESTMENT

Nikytenko D.

In the article among the main determinants of economic shadowing, the influence of institutional factors is considered, among which the legal base, its qualitative characteristic and informal institutes that influence to formation of a destructive model of economic entities' behavior are distinguished. According to the author, the main reason for the institutionalization of the shadow economy is the disparity between the cost of investment and the benefits in the form of a favorable institutional environment for implementation investment activity. It is noted that the shadowing of the economy is a systemic process of transformation of social relations, based on the availability of a real strategy, effective mechanisms of provision and responsibility for counteraction. Measures to combat shadowing must have a complex long-term nature.

Keywords: investment, investment security, macroeconomic stability, shadow economy, de-shadowing.

Постановка проблеми. В умовах реалізації заходів щодо активізації інвестиційної діяльності виникає потреба у фундаментальних змінах інституційного середовища, в основу яких покладено забезпечення верховенства права, захисту приватної власності, економічної свободи. Без наявності таких стовпів стабільності і безпеки неможливо говорити про економічне зростання та забезпечення оптимального рівня економічної та, зокрема, інвестиційної безпеки національної економіки. Розвиток національної економіки також залежить як від визначення стратегічного бачення її ролі й місця у світовому співтоваристві, так і від реформування інституційного середовища, що сприятиме забезпеченню макро економічної стабільності, яка є головною передумовою ефективною реалізації заходів щодо детінізації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями тіньової економіки, її сутності, причин та детермінантів відтворення, методів та масштабів оцінювання займаються і зарубіжні (П. Гутманн, Е. де Сото, Е. Фейдж, Ф. Шнайдер [1]), і вітчизняні (В. Базилевич, З. Варналій [2], О. Засанська, Н. Краус, І. Мазур [3], В. Мандибура, Ю. Харазішвілі [4] та ін.) науковці. Оскільки тіньова економіка є об'єктивним явищем, яке постійно трансформується, а форми її прояву постійно змінюються, тому, незважаючи на багаторічні дослідження, недостатньо вивченими та суперечливими залишаються причини і наслідки тіньової економіки й запропоновані заходи щодо її запобігання та нейтралізації впливу на реальну економіку.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення основних детермінантів тінізації економіки для запропонування заходів щодо їх нейтралізації. Для досягнення мети основними завданнями наукового дослідження є визначення сутності та природи тіньової економіки, її структури та причини виникнення,

дослідження наслідків тінізації та їхнього впливу на інвестиційну активність. Методологія дослідження побудована з використанням загальнонаукових методів аналізу, синтезу, аналізу та порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація економічної системи від адміністративно-командного до ринкового типу свого часу вимагала задіяння абсолютно нових принципів економічної діяльності. Оскільки основним чинником економічного зростання є інвестиції, які є досить чутливим і мінливим компонентом сукупних видатків, то виникає потреба в осучасненні принципів державного управління та регулювання, яке повинно полягати у зростанні їх прозорості, відкритості, відповідальності, підзвітності, передбачуваності для основних стейкхолдерів, якими є суб'єкти інвестування.

Будь-яка невідповідність вітчизняного інституційного середовища порівняно із середньосвітовим рівнем, тобто зниження рівня конкурентоспроможності, призводить до:

- репатріації або зменшення темпів надходжень прямих іноземних інвестицій до національної економіки;
- непродуктивного відтоку вітчизняного капіталу;
- переходу вітчизняного капіталу з реальної у тіньову економіку.

Тіньова економіка – це об'єктивне явище, alter-ego реальної економіки, яке присутнє в усіх країнах незалежно від типів економічної системи та рівня розвитку. Проте, незважаючи на її об'єктивний характер існування, розмір тінізації для кожної країни носить суб'єктивний характер і залежить від причин її формування та відтворення. Класичним визначенням тіньової економіки є її тлумачення як складного соціально-економічного явища, представленого сукупністю неконтрольованих і нерегульованих, як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між

суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [5, с. 90].

Дослідження Ф. Шнайдера та М. Хассана динаміки розміру тіньової економіки України свідчить про її стабільно високий рівень протягом 1999–2013 рр., який у середньому становить 52% від ВВП (табл. 1). Серед 157 країн, що досліджувалися науковцями, 147-ма позиція за середнім значенням розміру тіньової економіки належить Україні в оточенні африканських, центрально- та південноамериканських країн, Таджикистану та Молдови.

У більшості публікацій застосовують поділ тіньової економіки на такі блоки [13, с. 44; 14]: неофіційна економіка (тіньова, незареєстрована), неформальна економіка (необлікована) та протизаконна економіка (кримінальна, підпільна). Якщо протизаконна економіка носить явно кримінальний характер і потребує жорстких заходів протидії та попередження її відтворення, то неформальна економіка має природний характер, боротьба з якою не відповідає принципу економічної доцільності, адже витрати на боротьбу з нею в частині виявлення та примусового оподаткування доходів за випадкові епізодичні підробітки (чайові, репетиторство, прибирання житла за плату тощо) будуть відносно більшими та неспівставними з вигодами, отриманими внаслідок реалізації цих заходів (рис. 1).

Підвиди тіньової економіки	Вплив на реальну економіку
Неофіційна	негативний / дуже негативний
Неформальна	нейтральний / відносно позитивний
Протизаконна	дуже негативний

Рис. 1. Вплив підвидів тіньової економіки на реальну економіку

Щодо блоку неофіційної економіки, то на підставі інституціонального підходу, на нашу думку, природою тінізації господарської діяльності в загальному є відсутність паритетності в принципі прийняття раціональних рішень «витрати – вигоди», де витрати – добровільна сплата податків у повному обсязі, а вигоди – отри-

мання у повному обсязі якісних суспільних благ (сприятливого інвестиційного клімату, інституціонального середовища для здійснення інвестиційної діяльності).

Оскільки інвестиційна діяльність за своєю природою вимагає тривалого терміну реалізації, то інвестор потребує такого середовища, де протягом тривалого часу для нього буде безпечно вкладати як власний капітал, так і запозичений або залучений. Тому питання безпеки на вкладений капітал, його захисту та гарантування привласнення результатів від його діяльності є тими необхідними, але недостатніми умовами, щоб загалом інвестиційна діяльність (операція) відбулася. До того ж трансакційні витрати економічних суб'єктів на умови, які це забезпечують, повинні бути в такому розмірі, які б, з одного боку, були достатніми для їх забезпечення відповідними органами державного управління, а, з іншого – були б фінансово необтяжливими для економічних суб'єктів. Як тільки умови середовища за інших рівних умов у кількісному або якісному аспектах починають погіршуватися або трансакційні витрати починають зростати, раціональний економічний суб'єкт починає пошук балансу між вигодами і витратами, корегуючи витратну частину в бік зменшення шляхом, як правило, ухилення від сплати податків.

Тут можна було б говорити, що інвестиційний суб'єкт частково або повністю переходить у тінь, не обліковує та не звітується у повному обсязі про свою діяльність, проте така модель поведінки стосуватиметься більшою мірою вітчизняного інвестиційного суб'єкта, який відносно не мобільний порівняно з іноземним інвестором. Тотальний перехід у тінь вітчизняного бізнесу не тільки спричинить подальші деструктивні процеси в економіці, а й стане сигналом для іноземного інвестора про «токсичність» середовища, а тому буде причиною скорочення темпів іноземного інвестування або спрямування інвестицій лише у ті сфери, де можна швидко повернути вкладений капітал.

Серед чинників, які спричиняють самовідтворення тіньової економіки, можна віднести макроекономічні та інституціональні. До макроекономічних чинників відносять кризовий стан економіки та пов'язану з ним низку заходів щодо його подолання: надмірне дер-

Таблиця 1. Динаміка розміру тіньової економіки за 1999–2013 рр., %

№ позиції	Країна	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1	Швейцарія	8,8	9,21	9,13	9,12	10,05	9,65	9,16	8,75
128	Грузія	34	16,65	22,46	28,76	26,8	38,91	49,97	41,84
142	Таджикистан	43,5	34,28	38,5	40,55	41,53	48,47	60,72	51,83
143	Україна	52,7	52,57	48,52	47,09	47,09	44,92	50,23	52,76
148	Молдова	36	25,4	40,49	51,57	53,85	49,79	49,41	58,98
157	Болівія	67	72,33	71,7	76,91	73,86	73,83	78,62	70,98
№ позиції	Країна	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Середнє значення
1	Швейцарія	8,44	8,47	9,42	8,79	8,87	9,18	9,35	9,09
128	Грузія	61,11	78,74	74,47	61,46	57,13	57,27	53,2	46,85
142	Таджикистан	48,49	52,96	63,57	64,12	69,77	53,03	63,76	51,67
143	Україна	53,88	52,77	60,07	59,49	53,6	54,24	53,53	52,23
148	Молдова	55,58	62,37	72,2	70,66	61,45	62,37	55,8	53,73
157	Болівія	67,2	64,2	75,55	81,2	76,92	68,17	66,04	72,3

Джерело: складено за [4, с. 19]

жавне регулювання економічних процесів, складна та фіскально орієнтована податкова система, наявність необґрунтованих пільгових режимів для окремих галузей та підприємств, неспроможність центрального банку регулювати банківську систему та забезпечувати стабільність грошової одиниці, недовіра антимонопольної політики тощо.

Щодо інституціональних чинників тінзації економіки, то їх можна поділити на формальні та неформальні. До формальних належать стан, процес та механізми державного управління економікою. Так, повільний темп інституціональних, структурних та економічних перетворень через низьку якість професіоналізму в ініціації й державницької позиції під час виконання функцій державного регулювання, відсутність повноцінного ринкового середовища та недосконалість ринкових механізмів призводять до дисонансу між інтересами держави та інтересами суб'єктів господарювання, що змушує останніх до самостійної розбудови неформальних механізмів взаємної співпраці, які не завжди є конструктивними. Як наголошують фахівці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, у разі якщо стратегію держави, що здійснює ринкові перетворення, починають сприймати як загрозу економічній безпеці суб'єктів мікро- та нанорівня – підприємств і населення, знижується зацікавленість останніх у забезпеченні стабільного економіко-правового середовища, а отже, відносини між державою, підприємствами й населенням утрачають спільний базис, їхні стратегії суперечать одна одній, що спричиняє формування таких загроз, як тінзація, криміналізація та поширення корупції [11].

На успішність досягнення стратегічних цілей у процесі реформування економіки впливає наявність спільних цінностей на всіх точках дотику держави і суспільства. Адже якщо серед економічних суб'єктів переважаючою цінністю є отримання економічного ефекту будь-якою ціною, для безробітного населення – отримання доходу будь-яким способом, для державних службовців – отримання владної ренти та використання державної власності для власного збагачення, то такі деструктивні цінності будуть породжувати відповідне інституціональне середовище і жодна конструктивна стратегічна ціль не зможе бути досягнута.

Відсутність стратегічних програм розвитку, які б виконувалися безвідносно до того, хто знаходиться при владі, створює ефект темної кімнати, коли кожен суб'єкт у своїх діях має перманентний конфлікт з іншими. Відсутність системності та дієвості заходів детінізації, переважання «м'якої» моделі боротьби з тінзацією з характерними ознаками вибіркості та для політичної розправи не дають бажаних позитивних результатів, погіршуючи інвестиційний клімат в Україні. Існування таких недозаходів боротьби провокує відтворення тіншової економіки як системи шляхом залучення нових суб'єктів до зазначеної діяльності через неспроможність та/або незацікавленість контролюючих та регулюючих органів мінімізувати її рівень.

Надзвичайно потужними чинниками відтворення, а нині навіть розширеного відтворення, тіншової економіки є наявність фактів неефективного управління державною власністю, затягування приватизаційного процесу з одночасним недостатнім захистом прав власників та відсутність прозорого ринку землі. Нее-

фективне управління державною власністю є формою прояву «захоплення» бізнесом держави, коли державна власність є відносно безмежним джерелом збагачення. Вирішення питання ефективності можливе завдяки приватизації тих підприємств, які не мають стратегічного значення та є безпечними. Проте діюче інституціональне середовище, де здійснюється приватизація, дотримання суб'єктами цього процесу всіх процедур та правил не гарантують захисту прав власності на об'єкт приватизації. Використовуючи сучасні інструменти оскарження дій, здійснених у минулому, з метою отримати компенсацію за недотримання у повному обсязі процедур і правил, можуть відкрити «скриню Пандори» ревізії приватизаційного процесу двадцятирічної давності, що для інвестора, особливо іноземного, є неприйнятним, а інвестиційний клімат унаслідок цього стає несприятливим.

Тіншова економіка є результатом недосконалість правил гри, які формуються нормативно-правовими актами, які проєктуються, затверджуються та приймаються тими, що мають на це повноваження, тобто це є продукт соціуму. Недосконалість законодавства, яке регулює приватизаційний процес, протидіє монополізації та захищає конкуренцію, регулює податкові та фінансові відносини та загалом створює систему захисту, є основним детермінантом тінзації економіки та звуження інвестиційної активності. Ефективне державне регулювання та належне верховенство права, свобода та легкість започаткування власної справи, захищеність права власності та виконання умов контрактів підвищують імовірність того, що економічними суб'єктами буде вибрана офіційна економіка, а трансакційні витрати функціонування в тіншовій економіці будуть відносно вищими. Однак корупція, бюрократія та регуляторний тиск виступають як перешкода для ведення та відкриття нового бізнесу у формальній економіці та перевагою переходу в тіншову.

Окрім якості формальних інститутів, Ф. Шнайдер [1] визначає неформальний – мораль платника податків як потужний детермінант зростання тіншової економіки.

Окреслені причини розвитку тіншової економіки спричиняють такі негативні наслідки в інвестиційній сфері, тим самим знижуючи рівень інвестиційної безпеки:

- зниження загального рівня внутрішньої інвестиційної активності;
- орієнтування економічних суб'єктів на ті види економічної діяльності, які менш чутливі до недосконалість інституціонального середовища, не потребують значних фінансових вливань із боку фондового або кредитного ринків або орієнтування на ту юрисдикцію, приналежність до якої створює захисні умови здійснення господарської діяльності;
- зменшення інтересу потенційних стратегічних інвесторів до українських підприємств, що значно гальмує процеси приватизації та фінансового оздоровлення виробництва.

Все це об'єктивно зумовлює активні дії щодо формування цілісної системи дій, спрямованої передусім на подолання та викорінення причин і передумов тіншових явищ та процесів, тобто детінізації економіки.

Результативність процесу детінізації економіки залежить від спроможності держави використовувати метод «батога та прямика», де прямиком є створення

безпечних, стабільно сприятливих умов для нарощування суб'єктами господарювання економічної й інвестиційної активності у легальній економіці, функціонуючи з дотриманням принципу добросовісної економічної конкуренції на ринку, а батою – створення несприятливого інституціонального середовища для функціонування суб'єктів господарювання в тіні. Тільки за умов, коли «ціна легальності» для економічних суб'єктів буде значно нижчою за «позалегалю», суб'єкти підприємництва будуть виходити на «світло». Виведення на «світло» тінювих капіталів сприятиме вагомому збільшенню національного інвестиційного потенціалу і ступеня його реалізації, матиме значний позитивний ефект для бюджетної сфери, сприятиме зміцненню довгострокової стабільності та зорієнтованості національної економіки на стратегічний розвиток і зростання, зміцненню економічної безпеки держави [8]. Якщо тиск на великий бізнес фактично ніде у світі не завершувався успіхом, оскільки оптимізація прибутку завжди буде його природною ідеологією, то скоротити корупційний складник у державному апараті можливо.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, оскільки основними причинами тінізації є регуляторний, податковий тиск на економічних суб'єктів, а способами тінізації – мінімізація податкових зобов'язань, ухилення від оподаткування, виведення коштів за межі України, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, та порушення бюджетної дисципліни, то до заходів, які знизили б рівень тінізації, а отже, забезпечили загальне поліпшення інвестиційного та підприємницького клімату, можна віднести:

1. у податковій сфері: надання пріоритетності в регулюючій функції податків над фіскальною, трансформували розуміння прибутку підприємства не стільки як об'єкт фіскалізації, а як чинник розширеного відтворення підприємства та економіки загалом; забезпечення прозорості та відкритості операцій, пов'язаних з адмініструванням податку на додану вартість (експортне, бюджетне відшкодування); подолання тінювих явищ у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема в системі митного регулювання; зменшення єдиного соціального внеску з одночасним запровадженням третього рівня пенсійної реформи та запровадженням податкових стимулів щодо активізації недержавного пенсійного страхування;

2. у регуляторній сфері: реальне і радикальне спрощення реєстрації бізнесу та підвищення прозорості дозвільної системи щодо здійснення підприємницької діяльності, особливо в інноваційній сфері, розвиток партнерства держави й бізнесу; забезпечення дієвого захисту та державних гарантій прав власників й інвесторів; обмежити випадки, коли державні закупівлі здійснюються не в конкурентний спосіб у одного постачальника;

3. у системі фундаментальних інституцій: реформування судової та правоохоронної систем для забезпечення гарантій справедливого суду та виконання судових рішень, підвищення професіоналізму судових та правоохоронних органів, посилення незалежності від політичних процесів, зміцнення ролі конституційного правосуддя та забезпечення прозорості й неупередженості судових процесів з одночасним дієвим механізмом відповідальності за прийняті протиправні рішення.

Крім змін інституціонального середовища в частині трансформації формальних інститутів, також необхідно звернути увагу на формування таких конструктивних фундаментальних неформальних інститутів, як підвищення рівня правової культури та фінансової грамотності для стимулювання розвитку ринкових інститутів та вміння розпізнати та не допустити появи та розповсюдження кримінальних структур у фінансовій та інших сферах. Проведення різного роду роз'яснювальних кампаній серед населення, незважаючи на свою м'якість, може бути дієвим заходом зростання темпів інвестування в довгостроковій перспективі, тому є актуальним і необхідним.

Очевидно, що кожен уряд повинен здійснювати стимулюючу економічну політику, щоб зробити функціонування в офіційній економіці більш привабливим. Успішне здійснення такої політики може призвести до макроекономічної стабілізації та з часом навіть до зменшення розміру тінювої економіки. Реалізація названих та інших заходів, спрямованих на подальшу детінізацію економіки, сприятиме не лише формуванню повноцінного ринкового середовища, розвитку економіки, легалізації капіталу, процесу демократизації економіки і суспільства загалом, а й значному підвищенню конкурентоспроможності економіки та усуненню реальних загроз інвестиційній, економічній і загалом національній безпеці держави.

1. Schneider Friedrich, Hassan Mai. *Size and Development of the Shadow Economies of 157 Countries Worldwide: Updated and New Measures from 1999 to 2013*. URL: <http://ftp.iza.org/dp10281.pdf>.

2. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 1(112). С. 46–53.

3. Мазур І.І. *Детінізація економіки України: теорія і практика: монографія*. К.: Київ. ун-т, 2006. 239 с.

4. Тишук Т.А., Харазішвілі Ю.М., Іванов О.В. *Тінюва економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп.* Київ, 2011. 32 с.

5. Варналій З.С. та ін. *Тінюва економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації*. К.: НІСД, 2006. 576 с.

6. Харазішвілі Ю.М., Дронь Є.В. *Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі: аналіт. доп.* К.: НІСД, 2014.

7. *Методологічні положення обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається / Держкомстат України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.08.2018).

8. Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Саєнко О.С. *Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія*. К.: Знання України, 2011. С. 189.

E-mail: d.v.nikytenko@nuwm.edu.ua

УДК 336.71

Огородник В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Інститут банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»

АНАЛІЗ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ ІЗ ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ В УКРАЇНІ

Дослідження присвячено аналізу сучасного стану кредитної діяльності банків із державною участю в Україні, визначенню проблем управління кредитним портфелем даних банків та напрямів їх вирішення. Проаналізовано динаміку активів та кредитного портфеля банків із державною участю, здійснено порівняння із загальними тенденціями у вітчизняній банківській системі, виявлено зниження питомої ваги кредитного портфеля в активах даних банків, що пов'язано зі збільшенням частки облігацій внутрішньої державної позики в активах банків із державною участю. Дано оцінку динаміки виданих кредитів банками з державною участю в розрізі позичальників та визначено, що у структурі кредитного портфеля переважають кредити, видані юридичним особам. Із-поміж іншого, узагальнено причини, які зумовлюють низьку ефективність кредитної діяльності та зростання частки непрацюючих кредитів у банках із державною участю в Україні. Також проаналізовано частку непрацюючих кредитів у банківській системі України та банках із державною участю та окреслено перспективні шляхи, спрямовані на зниження рівня непрацюючих кредитів у банках із державною участю в Україні.

Ключові слова: банк, банківська система, банк із державною участю, кредитний портфель, непрацюючий кредит.

АНАЛИЗ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКОВ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ В УКРАИНЕ

Огородник В.В.

Исследование посвящено анализу современного состояния кредитной деятельности банков с государственным участием в Украине, определению проблем управления кредитным портфелем данных банков и направлений их решения. Проанализирована динамика активов и кредитного портфеля банков с государственным участием, проведено сравнение с общими тенденциями в отечественной банковской системе, выявлено снижение удельного веса кредитного портфеля в активах данных банков, что связано с увеличением доли облигаций внутреннего государственного займа в активах банков с государственным участием. Дана оценка динамики выданных банками с государственным участием кредитов в разрезе заемщиков и определено, что в структуре кредитного портфеля преобладают кредиты, выданные юридическим лицам. Среди прочего, обобщены причины, обуславливающие низкую эффективность кредитной деятельности и рост доли проблемных кредитов в банках с государственным участием в Украине. Проанализирована доля неработающих кредитов в банковской системе Украины и банках с государственным участием и определены перспективные пути, направленные на снижение уровня неработающих кредитов в банках с государственным участием в Украине.

Ключевые слова: банк, банковская система, банк с государственным участием, кредитный портфель, неработающий кредит.

UKRAINIAN STATE-OWNED BANKS LOAN PORTFOLIO ANALYSIS

Ohorodnyk V.

The research is devoted to the analysis of the current trends in the Ukrainian state-owned banks loan activities with special attention attached to the issues connected with the banks' loan portfolio and the possible ways of their solution. The article not only analyses the state-owned banks assets and the loan portfolio dynamics but also compares the latter with the main tendencies in the domestic banking system in general. The comparison reveals a decrease in the share of the state-owned banks assets loan portfolio which can be explained by an increase in the share of the domestic state-owned bonds in the state-owned banks' assets. The dynamics of loans issued by the state-owned banks in terms of the borrowers is estimated (i.e. the ratio of legal entities and private individuals), in particular it is determined that in the structure of the spoken banks' loan portfolio the legal entities loans significantly prevail. The reasons for the loan activities low efficiency and the growth of non-performing loans in the Ukrainian state-owned banks are highlighted; the analysis of the non-performing loans share in the Ukrainian banking system in general and the state-owned banks in particular is performed. In conclusion, the article outlines possible ways of reducing the non-performing loans amount in the Ukrainian state-owned banks.

Keywords: bank, banking system, state-owned bank, loan portfolio, non-performing loan.

Постановка проблеми. Ефективність діяльності банків із державною участю багато в чому залежить від належного управління кредитним портфелем. У сучасних умовах розвитку економіки України перед вітчизняними банками з державною участю постають важливі завдання щодо стимулювання експорту та розвитку малого, середнього бізнесу та мікропідприємництва; підтримки високотехнологічного виробництва та інфраструктурних проєктів; участі в реалізації соціальних програм. Але водночас для успішного прибуткового функціонування банків необхідною є мінімізація кредитного ризику за оптимального рівня прибутковості кредитного портфеля. Саме тому набуває актуальності питання аналізу якості управління кредитним портфелем банків із державною участю в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різноманітних аспектів функціонування банків із державною участю знайшло відображення у працях вітчизняних та іноземних учених, що пояснюється розширенням частки власності держави в капіталі банківської системи України та активізацією трансформаційних процесів у даних банках. Серед вітчизняних науковців варто відзначити дослідження з даної проблематики О.Д. Вовчак [1], Л.О. Примостки, Т.Г. Дзюби, Л. Слободи [2], Н. Дунас [2]. Однак, незважаючи на наукові напрацювання вчених у цьому напрямі, існує об'єктивна необхідність їх подальшого дослідження, що пов'язано з недостатньою ефективністю кредитної діяльності вітчизняних банків із державною участю та значною часткою непрацюючих кредитів у їхньому кредитному портфелі.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі кредитного портфеля банків із державною участю в Україні та обґрунтуванні можливих напрямів поліпшення його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних складних економічних умовах вагома роль належить державному капіталу в банківській системі України. Так, із-поміж трьох груп банків: банків із державною часткою, банків іноземних банківських груп та банків із приватним капіталом найбільша частка активів, зобов'язань та власного капіталу належить

банкам із державною участю, що становить 58,1%, 55% та 48,2% відповідно (станом на 01.01.2018). Цей факт є свідченням зростаючої ролі банків із державною участю в Україні як у сфері залучення коштів, так і у здійсненні активних операцій.

Усе більшого значення набуває повноцінне функціонування банків із державною участю як провідників державної політики та основних гравців на ринку банківських послуг. Саме тому важливо зазначити, що проблемні моменти у банках із державною участю можуть як корелювати із загальною ситуацією на вітчизняному ринку банківських послуг, так і мати свої специфічні особливості. О.Л. Польова та А.О. Кісик виділили такі проблеми у банківській сфері: політична та фінансова нестабільність у країні, низька якість банківських активів, зниження ліквідності банківських активів, недосконала нормативно-правова база в державі, високий ступінь уразливості банківської системи до валютно-курсової політики в країні, що проводиться Національним банком України [3, с. 24].

Тож передусім проаналізуємо динаміку активів та кредитного портфеля банків із державною участю за останні три роки (рис. 1) та визначимо, чи відповідає їх значення загальним тенденціям у банківській системі.

Аналіз даних рис. 1 показав, що сумарний обсяг активів усіх банків із державною участю у 2015 р. становив 342 млрд. грн., або 28% від загального обсягу активів вітчизняної банківської системи. Загальний обсяг кредитного портфеля банків із державною участю у 2015 р. становив 134 млрд. грн., або 19% від загального обсягу кредитів банківської системи України. Ситуація докорінно змінилася після націоналізації «ПриватБанку» наприкінці 2016 р. Так, за 2016 р. активи банків із державною участю зросли на 88% і становили 644 млрд. грн. (у тому числі обсяг активів «ПриватБанку» – 218 млрд. грн.), або 52% від загальних активів банків, а кредитний портфель зріс на 48% і становив 199 млрд. грн. (у тому числі 54 млрд. грн. кредитного портфеля «ПриватБанку»), або 37% від усього кредитного портфеля банківської системи. За підсумками 2017 р. активи банків із державною участю зросли на 68% і становили 1 085 млрд. грн. (активи «ПриватБанку» зросли в 2,2 рази, до 484 млрд. грн.), або 58% від активів банківської системи, а загальний обсяг кредитів, виданих банками з державною участю, зріс усього на 7%, до 214 млрд. грн., що становить 38% від загального обсягу кредитів банківської системи України.

Зазначимо, що за аналізований період відбулося зростання як активів, так і кредитного портфеля банків із державною участю, що є свідченням позитивних зрушень. Однак відбулося стрімке зниження частки кредитного портфеля в структурі активів даних банків. Так, у 2015 р. питома вага кредитного портфеля в активах банків із державною участю становила 39%, у 2016 р. – 30%, а в 2017 р. – вже 19,7%. Таку тенденцію можна пояснити не лише зниженням ділової активності підприємницького сектору, погіршен-

Рис. 1. Динаміка активів та кредитного портфеля банків із державною участю в Україні за 2016–2018 рр. (млрд. грн.)

Джерело: складено автором на основі [4]

ням кредитоспроможності та платіжної дисципліни позичальників, а й значним обсягом державних цінних паперів у структурі активів банків із державною участю. Так, питома вага облігацій внутрішньої державної позики в активах банків із державною участю за підсумками 2017 р. становила 29% (що дорівнює 322 млрд. грн.), у тому числі найбільша частка облігацій внутрішньої державної позики належить «Приват-Банку» – 44% (що дорівнює 142 млрд. грн.).

З проведеного аналізу можемо зробити висновок, що на даному етапі розвитку банки з державною участю мають незначну зацікавленість у відновленні кредитування. Для підтвердження цієї тези розглянемо більш детально аналіз виданих вітчизняними банками з державною участю кредитів у розрізі позичальників (табл. 1).

Аналізуючи табл. 1, зазначимо, що дані за обсягами кредитування «ПриватБанку» бралися до розрахунку лише з моменту переходу у державну власність у 2016 р. У цілому банки з державною участю за досліджуваний період збільшили обсяги кредитування юридичних осіб на 32,5%, а фізичних осіб – у 7,9 рази. Причому вітчизняним банкам із державною участю належить 37,9% загального обсягу ринку банківських кредитів юридичним особам та 39,8% кредитів фізичним особам у 2017 р., що свідчить про вагому роль даних банків на ринку банківських послуг України.

Варто відзначити, що впродовж 2015–2017 рр. лідером із кредитування юридичних осіб (з-поміж інших банків із державною участю) виступав «Ощадбанк» (39,8% від загального портфеля кредитів юридичним особам банків із державною участю), приріст становив 12,6%. На другому місці «Укресімбанк», якому належить 37,8%, а приріст за досліджуваний період становить 14,6%. «Укргазбанк» є лідером зі збільшення обсягів кредитування юридичних осіб: приріст становить 154%, а питома вага у загальному портфелі юридичних осіб серед банків із державною участю – 17,9%. Натомість «ПриватБанк» продемонстрував зміну орієнтирів своєї кредитної політики та скоротив обсяги кредитування бізнесу на 154%, до 7 674 млн. грн. або 4,3% у портфелі кредитів юридичним особам банків із державною участю.

Щодо кредитів, виданих банками з державною участю фізичним особам, то тут лідером за підсумками 2017 р. виступав саме «ПриватБанк» із приростом у 56% та питоною вагою у портфелі кредитів, виданих банками з державною участю фізичним особам, – 84,2%. «Ощадбанк» також показав приріст обсягів кредитування фізичних осіб за 2015–2017 рр. на 30,4%, а його питома вага становила 10,5%. Приріст обсягів

кредитування фізичних осіб «Укргазбанком» становив 16,5%, а його питома вага – 4,7%. Проте «Укресімбанк» продемонстрував від'ємний приріст обсягів кредитування фізичних осіб – -8,3%, а його питома вага становить лише 0,6%.

Таким чином, проаналізувавши динаміку кредитів банків із державною участю у розрізі позичальників, можемо стверджувати, що в кредитному портфелі цих банків переважають кредити саме юридичним особам, а їхня частка в загальному кредитному портфелі банків із державною участю дорівнює 82,9% станом на 01 січня 2018 р. Отже, банки з державною участю як провідники державної політики сприяння соціально-економічному розвитку у своїй кредитній діяльності орієнтуються здебільшого на кредитування великого бізнесу та державних підприємств. Водночас можемо очікувати розширення обсягів кредитування фізичних осіб, що пов'язано зі значним відкладеним попитом під час кризового періоду.

Незважаючи на такі позитивні тенденції, кредитний портфель банків із державною участю налічує численні проблеми, зокрема значні обсяги непрацюючих кредитів (рис. 2).

Із даних рис. 2 можемо зробити висновки про найбільшу частку непрацюючих кредитів у «Приват-Банку» – 84,6%. Щодо банків із державною участю (без урахування даних «ПриватБанку»), то у них частка непрацюючих кредитів знизилася за січень-червень 2018 р. на 1,5%, до 59,1%. Водночас саме для банків із державною участю ця проблема залишається найбільш актуальною за весь досліджуваний період із 2016 до 2018 р. (частка непрацюючих кредитів приватних банків станом на 01 червня 2018 р. становить 30,5%, банків з іноземним капіталом – 42,5%).

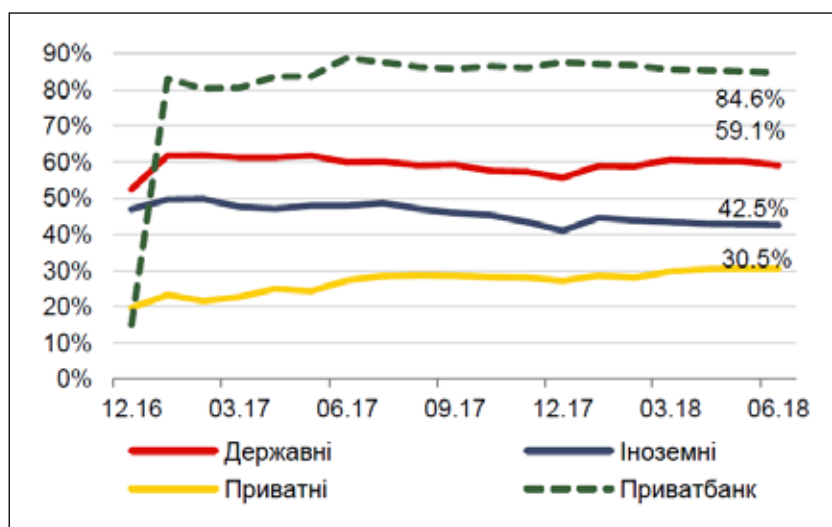
Слід відзначити, що за шість місяців 2018 р. частка непрацюючих кредитів у всіх групах банків знизилася, головним чином, завдяки поступовому розгортанню нового кредитування. Як свідчать дані Національного банку України, найсуттєвіше скоротилися частки за валютними кредитами бізнесу та гривневими кредитами населенню. Збільшення споживчого кредитування дало змогу підвищити якість портфеля роздрібних кредитів, а продаж банками непрацюючих валютних кредитів бізнесу – портфеля корпоративних кредитів. Якщо економіка зростатиме в майбутньому, то якість кредитного портфеля помірно поліпшуватиметься.

Отже, проблемні активи негативно впливають на структуру банків та якість кредитних портфелів, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, суттєво понижують ефективність банківської діяльності, ускладнюють процес управління

Таблиця 1. Динаміка обсягів виданих кредитів юридичним та фізичним особам банками з державною участю в Україні за 2015–2017 рр. (на кінець періоду), млн. грн.

Банк	Кредити юридичним особам			Приріст, %	Кредити фізичним особам			Приріст, %
	2015 р.	2016 р.	2017 р.		2015 р.	2016 р.	2017 р.	
«Ощадбанк»	62740	63283	70657	12,6	2947	2911	3844	30,4
«Укресім-банк»	58810	58224	67371	14,6	228	201	209	-8,3
«Приват-банк»	-	34968	7674	-78	-	19702	30862	56,6
«Укргазбанк»	12549	19157	31923	154	1479	1193	1723	16,5
Усього	134099	175632	177625	-	4654	24007	36638	-

Джерело: складено автором на основі [4]

Рис. 2. Частка непрацюючих кредитів у кредитних портфелях банків України за 2016–2018 рр., %

Джерело: складено на основі [5]

фінансовими потоками, знижують довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно зменшують можливості фінансування реального сектору економіки країни [2].

З-поміж іншого, зазначимо, що причини виникнення непрацюючих кредитів у вітчизняних банків із державною участю пов'язані із сумнівною якістю кредитних рішень, українською операційною ефективністю даних банків, відсутністю чітких бізнес-моделей та ефективного корпоративного управління. Крім того, проблема непрацюючих кредитів стала ще більш гострою через екзогенні для банків чинники, а саме тимчасову втрату Україною територій та позичальників на цих територіях, військові дії та втрати в результаті цих подій.

Розглядаючи наслідки значного обсягу непрацюючих кредитів у банках із державною участю в Україні, зазначимо, що вони мають негативний вплив на функціонування усієї банківської системи. Водночас банки не мають можливості застосувати повне списання непрацюючих кредитів, оскільки збитки не будуть компенсовані, а працювати власними силами з проблем-

ними кредитами означає колосальні втрати часу та ресурсів. Окрім того, недостатня інфраструктура та обмеженість ресурсів ринку зумовлюють необхідність саме державної участі у вирішенні проблеми непрацюючих кредитів.

Найбільш доцільним, на нашу думку, є вибір одного з трьох перспективних напрямів розв'язання проблеми з непрацюючими кредитами для вітчизняних банків із державною участю (в подальшому й усіх інших банків), а саме:

- продаж непрацюючих кредитів компанії з управління проблемними активами (державній, приватній, державно-приватній). Дана компанія створюється на чітко регламентований строк та наділяється спеціальними правами та повноваженнями по відношенню до забезпечення та позичальників за кредитами;

- передача непрацюючих кредитів із балансів банків на баланс «поганого» банку (Bad bank);
- трансформація непрацюючих кредитів у субординовані сек'юритизаційні цінні папери (проведення сек'юритизації).

Кожен із зазначених напрямів має свої переваги та недоліки, однак у світовій практиці наявні численні приклади успішності їх реалізації, що робить можливим використання іноземного досвіду в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналіз кредитного портфеля банків із державною участю в Україні дає підстави стверджувати про значний обсяг непрацюючих кредитів у даних банків. Отже, пошук шляхів та методів вирішення питання з непрацюючими кредитами для банків загалом та банків із державною участю є вкрай актуальним. Кінцевою метою є створення ефективного державного механізму для роботи з непрацюючими кредитами, що забезпечить максимально можливе повернення позик та недопущення негативних тенденцій у майбутньому.

1. Вовчак О.Д. Особливості посткризового розвитку державних банків в Україні. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2013. № 2(17). С. 135–138.

2. Слобода Л., Дунас Н. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період. Вісник Національного банку України. 2011. № 4. С. 46–51.

3. Польова О.Л., Кісик А.О. Сучасні тенденції на ринку банківських послуг в Україні. Економіка та держава. 2017. № 10. С. 22–27.

4. Показники банківської системи України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208 (дата звернення: 05.10.2018).

5. Огляд банківського сектору (серпень 2018 року). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=75174148> (дата звернення: 10.10.2018).

E-mail: vera_ubs@ukr.net

УДК 338.47:656.61

Оніщенко В.В.

аспірант,

Донецький державний університет управління

МЕХАНІЗМ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ

Ураховуючи складність самого явища інноваційної діяльності, необхідно створювати умови для адаптації до неї людей. Таким інструментом буде створення організаційно-економічного механізму процесу ухвалення рішення, заснованого на концепції безперервного навчання й консультування, як найбільш адекватно відповідного до нових потреб підприємства. Запропоновано механізм, який формує основи створення систем підтримки формування рішень, здатних до динамічної трансформації цілей управління інноваційною активністю людських ресурсів у засоби їх досягнення, а також до оперативного навчання особи, що ухвалює рішення. Процес навчання управлінського персоналу є обов'язковою умовою його активації до інноваційної діяльності й виступає засобом його адаптації до нових умов прийняття рішень, які будуть наслідком інноваційної активності людських ресурсів.

Ключові слова: прийняття рішень, інформаційна підтримка, ухвалення, навчання, механізм, інновації.

МЕХАНИЗМ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ НА ОСНОВЕ КОНЦЕПЦИИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Онищенко В.В.

Учитывая сложность самого явления инновационной деятельности, необходимо создавать условия для адаптации к ней людей. Таким инструментом будет создание организационно-экономического механизма процесса принятия решения, основанного на концепции непрерывного обучения и консультирования, как наиболее адекватно соответствующего новым потребностям предприятия. Предложен механизм, который формирует основы создания систем поддержки формирования решений, способных к динамической трансформации целей управления инновационной активностью человеческих ресурсов в средства их достижения, а также к оперативному обучению лица, принимающего решение. Процесс обучения управленческого персонала является обязательным условием его активации к инновационной деятельности и выступает в качестве средства его адаптации к новым условиям принятия решений, которые будут следствием инновационной активности человеческих ресурсов.

Ключевые слова: принятие решений, информационная поддержка, принятие, обучение, механизм, инновации.

MECHANISM OF APPROVAL OF SOLUTION BASED ON CONCEPT OF CONTINUOUS TRAINING

Onishchenko V.

Given the complexity of the very phenomenon of innovation activity, it is necessary to create conditions for adapting to it people. Such an instrument will be the creation of an organizational and economic mechanism for the decision-making process, based on the concept of continuous learning and counseling, as the most appropriately adapted to the new needs of the enterprise. The mechanism, which forms the basis of creation of support systems for forming solutions capable of dynamic transformation of the goals of management of innovative activity of human resources into the means of their achievement, as well as the operational training of the decision maker, is proposed. The process of training management personnel is a prerequisite for its activation to innovation and acts as a means of its adaptation to the new conditions of decision-making that will be the result of the innovative activity of human resources.

Keywords: decision making, information support, adoption, training, mechanism, innovation.

Постановка проблеми. Управління інноваційною активністю людських ресурсів підприємства є досить складним завданням. Ураховуючи складність самого явища інноваційної діяльності, а саме її сприйняття людьми, необхідно створювати умови для їх адаптації. Тобто потрібна платформа, що сприяє й допомагає ухвалювати рішення, засновані на знаннях і постійному їх удосконаленні. Інноваційний розвиток підприємства неможливий без створення умов, що дають змогу людським ресурсам постійно розвиватися, навчатися.

Таким інструментом буде створення організаційно-економічного механізму процесу ухвалення рішення, заснованого на концепції безперервного навчання й

консультування, як найбільш адекватно відповідного до нових потреб підприємства. Складні проблеми вимагають складного механізму їх вирішення. Таким чином, прийняття рішення – одна зі складових частин будь-якої управлінської функції. Необхідність прийняття рішень пронизує все, що робить менеджер, – від формулювання мети до її досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи теорії ухвалення рішення як розділу загальної теорії систем і системного аналізу були закладені Дж. фон Нейман і О. Моргенштерн [1], Р. Акоффом [2]. Ф. Емері [3], Ст. Оптнер [4], Р. Льюс, Х. Райфа [5], Ст. Бір [6], Дж. Форрестер [7] та ін. зробили істотний внесок у

розвиток і збагачення цієї теорії. Але багато питань щодо формування організаційно-економічного механізму ухвалення рішення залишилися невирішеними.

Постановка завдання. Метою статті є формування організаційно-економічного механізму ухвалення рішення на основі концепції безперервного навчання.

Вклад основного матеріалу дослідження. Загалом під рішенням розуміють набір управлінських впливів (дій із боку особи, що ухвалює рішення) на об'єкт (систему, комплекс і т. ін.) управління, що дає змогу привести даний об'єкт у бажаний стан або досягти поставленої перед ним мети. Процес прийняття рішень – це один з етапів управлінської діяльності, на якому відбувається вибір найкращого рішення з припустимої безлічі рішень або впорядкування безлічі рішень за їх важливістю.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується його глибкою й усебічною інформатизацією. У таких умовах підприємства, котрі позиціонують свою діяльність у нерозривному зв'язку з інноваціями, потребують створення інструмента, здатного допомогти їм у прийнятті рішень будь-якої складності, будь-якого рівня, у будь-якій сфері діяльності, локального й глобального масштабів. Загострюється проблема невідповідності теоретичної бази підтримки прийняття рішень вимогам, що змінилися, до якості управління інноваційним розвитком підприємства. Відомі сьогодні теоретичні положення створення систем підтримки рішень не дають змоги розробляти інструментальні засоби, які могли б комплексно підтримувати всі етапи прийняття рішень і синтезувати формальні методи формування рішень зі знаннями й інтуїцією людських ресурсів. Тому метою дослідження буде формування організаційно-економічного механізму, заснованого на концепції, принципах, методології й теоретичних основах побудови систем підтримки прийняття рішень нового типу. Їхнє застосування дасть змогу створювати технології, здатні давати відповіді не тільки на питання, що необхідно зробити менеджеру для забезпечення інноваційного розвитку підприємства, а й як зацікавити людські ресурси приймати у цьому участь. Навчання є одним з основних чинників розвитку людських ресурсів. Із розвитком же інформаційних технологій з'явилися нові можливості в організації навчання. Перспективним і сучасним є синтез навчання з формуванням управлінських рішень. Дотепер не створені ні концепція, ні методологія, ні теорія, що дають змогу синтезувати процеси навчання й прийняття рішень.

Пропонуємо механізм, який формує основи створення систем підтримки формування рішень, здатних до динамічної трансформації цілей управління інноваційною активністю людських ресурсів у засоби їх досягнення, а також до оперативного навчання особи, що ухвалює рішення.

Необхідність інформатизації суспільства впливає із закону необхідної різноманітності, сформульованого У.Р. Ешбі [8]. Неможливо управляти системою за допомогою інструментів, які простіше її.

Процес навчання управлінського персоналу є обов'язковою умовою активації його до інноваційної діяльності й виступає засобом його адаптації до нових умов прийняття рішень, які будуть наслідком інноваційної активності людських ресурсів. Іншими словами,

навчання розглядається з погляду адаптації, яка підтримується поглибленням і розширенням знань.

Якщо вважати, що діяльність управлінського персоналу – це взаємна адаптація членів колективу й зовнішнього середовища, то процес навчання є підпроцесом адаптації, оскільки навчання дає змогу прийняти рішення в новій ситуації, що вважається пристосуванням. У деяких роботах [2–4] автори протиставляють терміни «адаптація» і «навчання», намагаючись показати, що адаптація – це лише внутрішня перебудова системи під впливом зовнішніх чинників, пояснюючи це тим, що адаптація – «процес зміни параметрів і структури системи, а можливо, впливів, що й управляють, на основі поточної інформації з метою досягнення певного, звичайно оптимального стану системи за початкової невизначеності в мінливих умовах роботи». Наведена цитата доводить лише те, що навчання – це одна з форм адаптації, й ця форма має безліч модифікацій. Нам здається, що автори тут мали на увазі виключно технічні системи, навчання в яких зводиться до структурної або параметричної адаптації, тому будемо вважати, що навчання – це адаптація, але на більш високому рівні організації.

Адаптація являє собою пристосування до нових умов управління (умов активізації інноваційної діяльності), нових цілей, завдань, функцій, до нової техніки й технологій, засвоєння нових правил прийняття рішень. Терміни навчання трактуються по-різному [3; 5]. Розглянувши навчання крізь призму проблем підтримки прийняття управлінських рішень, отримані знання можна розділити на два види: знання, отримані в процесі базової освіти, без яких людина не може приступити до своєї професійної діяльності, і додаткові знання, які носять вузько спрямований характер і без яких вона не може ухвалювати рішення в конкретних обставинах місця й часу. Нову парадигму освіти можна сформулювати в такий спосіб: орієнтація на самостійну пізнавальну діяльність того, якого навчають; використання гнучкої форми навчання, що дає змогу тому, кого навчають, здобувати знання там і тоді, коли й де це йому зручно; активний характер пізнавальної діяльності. Ядром цієї парадигми є індивідуалізоване навчання в розподіленому освітньому й комунікативному середовищі. Таким чином, розглянувши специфіку процесу навчання особи, що ухвалює рішення, ми приходимо до такого висновку: навчання – це активний і цілеспрямований учбово-пізнавальний процес людських ресурсів з оволодіння знаннями, а також одержання уявлень, практичних навичок і вмінь для формування управлінських рішень, необхідних у його професійній діяльності. Еволюція інформаційних технологій характеризується швидким освоєнням методів, що постійно ускладнюються, і інструментальних засобів, раніше використовуваних лише в теоретичних дослідженнях. Це пояснюється законом У. Ешбі. Закон говорить: складність механізму управління повинна відповідати складності об'єкта управління (суспільства, підприємства). Звідси випливає: неможливо управляти системою за допомогою інструментів, які не відповідають її складності. Сьогодні прийшов час, коли достатньо складні інструменти теорії й методології інформаційних систем виявилися затребуваними практикою управління в різних сферах людської діяльності. Багаторічний досвід створення системи

підтримки прийняття рішень дає змогу досить ясно побачити дві крайності в комбінації формальних і неформальних методів: перевага віддається формальним (як правило, оптимізаційним) моделям прийняття рішень, при цьому людина малоактивна; перевага віддається неформальним (евристичним) моделям прийняття рішень, при цьому комп'ютер разом із потужним апаратом математики використовується як підсобний засіб. У табл. 1 систематизовано класифікацію типології ухвалення управлінського рішення. У літературі використовують досить важливі спроби ув'язування типів управління з етапами або процедурами формування рішень. У табл. 1 наведені процедури, які виконуються у разі ухвалення рішення за того чи іншого типу управління. Слід зазначити, що перші п'ять процедур виконуються в кожному разі.

Це узгоджується з класичними етапами процесу прийняття рішень, розробленими Г. Саймоном [9]. Обов'язковими у всіх випадках є також процедури 9 і 10 із табл. 1, тому що наявність декількох варіантів припускає їх порівняльну оцінку й вибір. Дані табл. 1 становлять певний інтерес, однак у ній не враховано ні тенденції в розвитку систем управління інноваційною активністю людських ресурсів, ні організаційні структури, що кардинально змінюються, ні специфіка мережної економіки, що швидко розвивається, базується на глобальних інформаційних мережах. Залишається нез'ясованим, чому ті або інші методи прийняття рішень несумісні або неефективні для певного типу управління. Деякі відповіді можна одержати, проаналізувавши зв'язок між видами рішень і використовуваними для їхнього формування методами в табл. 2.

Зроблений огляд наявних методів та інструментальних засобів, використовуваних у системі механізму процесу прийняття рішень, необхідний для того, щоб перейти до аналізу й виявлення властивих їм недоліків, а також визначити ті етапи формування рішень, які недостатньо забезпечені необхідним інструментальним середовищем. Згідно з Г. Саймоном, що вперше представив процес прийняття рішень у досить закінченому виді, діяльність менеджера повинна включати такі кроки: пошук причин, що викликали необхідність ухвалення рішення; формулювання можливих напрямків діяльності; вибір певного курсу діяльності.

Вивчення й аналіз підходів до підтримки етапів формування рішень, запропонованих Г. Саймоном, що стали класичними, показали, що здебільшого цей процес може бути деталізований.

У представленій концепції як способі опису сутності наукової ідеї головна увага сфокусована на підтримці формування ухвалення рішення. При цьому повною мірою вимальовується нова домінанта концепції – навчання, що об'єктивно супроводжує всі етапи формування рішення. Концепція, що викладається, припускає, що системи навчання повинні організовуватися на робочих місцях (менеджера, фінансиста, маркетолога) і, супроводжуючи процес виконання посадових функцій, повинні бути орієнтовані на досягнення конкретних функціональних цілей даного підприємства. Системи навчання при цьому повинні виступати невід'ємною частиною системи формування управлінських рішень.

Навчання перед або в процесі ухвалення рішення по-новому загострює проблему представлення знань

Таблиця 1. Відповідність процедур підтримки рішень типам управління

	Процедура підтримки прийняття рішень	Тип управління			
		процесний	системний	ситуаційний	стабілізаційний
1	Виявлення проблеми	+	+	+	+
2	Збір інформації	+	+	+	+
3	Аналіз інформації	+	+	+	+
4	Визначення цілей управління	+	+	+	+
5	Розроблення критерія оцінки ефективності рішень	+	+	+	+
6	Ідентифікація проблеми, що мала місце раніше	+			
7	Вивчення прийомів, що застосовувалися	+			
8	Прогнозування за аналогією з наслідками, що раніше спостерігалися	+			
9	Оцінка й верифікація варіантів рішень	+	+	+	+
10	Прийняття, оформлення, доведення до виконавців, контроль виконання	+	+	+	+
11	Діагностика проблеми		+	+	+
12	Генерація переліку можливих керуючих впливів		+		
13	Прогнозування наслідків цих впливів для більш високого ієрархічного рівня	+			
14	Прогнозування наслідків для ситуації	+		+	+
15	Вивчення динаміки зміни параметрів об'єкту управління				
16	Оцінка часу, необхідного на виконання операцій управління	+			
17	Розподіл часу на операції підготовки, прийняття й виконання рішень для висновку підприємства на траєкторну ціль	+			
18	Генерація впливів, що компенсують (варіантів рішень)	+			
19	Прогноз наслідків				+

Таблиця 2. Зв'язок між видами рішень і методами їх формування

Методи	Види рішень			
	довгочасні	оперативні	періодичні	разові
Оптимізаційні		+		
Імовірнісні й статистичні	+			
Імітаційні	+			
Евристичні	+			
Розрахункові		+	+	
Графові	+	+		
Лінійні		+	+	
Нелінійні	+			+
Змішані	+	+		+
«Мозкова атака»	+			+
Експертні оцінки	+			+

Таблиця 3. Функціональні можливості інформаційних систем

Системи	інформаційні технології, що забезпечують			
	що констатують	моделюючі	що радять	навчальні
Управлінські інформаційні системи	X			
Системи підтримки ухвалення рішення	X	X	X	
Системи формування рішень	X	X	X	X

в автоматизованих навчальних системах. Навчальна система повинна мати можливості максимального пристосування до індивідуальних здібностей того, кого навчають, і при цьому вміти співвідносити його знання з проблемою ухвалення рішення [10, 11].

Система формування рішень розглядається не тільки як засіб генерації й оцінки альтернатив, а й як інструмент, здатний допомогти користувачеві застосувати його неформальні знання, досвід, інтуїцію, а також здатний забезпечити його консультуванням і навчанням на робочім місці.

Для того щоб показати місце системи формування рішень у низці сучасних інформаційних систем, звернемося до табл. 3, де зазначений зв'язок між інформаційними технологіями й системами, що відбивають еволюцію поглядів на засоби підтримки прийняття рішень. По рядках показані етапи розвитку систем ухвалення рішення, зазначене, які можливості має кожний вид інформаційних систем з погляду особи, що ухвалює рішення. Так, управлінські інформаційні системи (MIS) підтримувалися переважно технологіями, що констатують. Системи підтримки прийняття рішень доповнені моделюючими, що й радять. Найбільш розвиненими є системи формування рішень. Семантичний рівень концепції зручно розглядати за допомогою семантичної мережі – орієнтованого графа з позначеними вершинами й дугами. Скористаємося мітками поняттями для вершин графа й словами природної мови, що відбивають відносини між вершинами. Далі так само, як і у Г. Саймона [9], будемо вважати, що семантична мережа – це сукупність предикатів, зв'язки між аргументами, що представлено графічно за допомогою пойменованих стрілок.

Як впливає зі схеми на рис. 1, у даній концепції існує два відправні вузли в мережі, що не залежать один від одного. Перший із них відбиває поняття

«управління», а другий – «ресурси», додані особі, що ухвалює рішення, для досягнення цілей. Рух по мережі закінчується у вузлі «Об'єкт управління», що цілком природно: всі функції управління виконуються з метою вплинути належним чином на об'єкт управління.

Управління як цілеспрямований вплив на виробничі, господарські, фінансові й інші процеси в причинно-наслідковій мережі повинне обов'язково здійснюватися відповідно до «мети». «Ціль управління» реалізується (впливає) через функції «Планування», «Облік», «Аналіз» і «Регулювання». Цікавим є те, що області «Планування» і «Облік», «Планування» і «Аналіз», а також «Планування» і «Регулювання» мають зв'язок, що відбиваються в передачі даних. Це пов'язано з класичною схемою контуру управління, у якій функції управління виконуються в певній послідовності.

У зв'язку з тим, що функція «Планування» генерує різні варіанти рішень, вона формує «Альтернативи». Поняття «розв'язок», «альтернативи», «ресурси» зв'язані поняттям «вибір». Під ресурсами тут розуміємо всі ресурси, що входять у систему управління (матеріальні, фінансові, трудові, тимчасові).

Ухвалене рішення може викликати процеси впровадження нових інформаційних технологій, що, своєю чергою, зажадає реорганізації структури управління й зміни посадових інструкцій персоналу. На практиці це призведе до перепідготовки або навчання персоналу, які, згідно з навчальною концепцією, повинні здійснюватися на робочім місці. При цьому той, якого навчають, повинен мати можливість одержувати приклади, підказки, пояснення до нових процедур управління, а також коментарі до них.

Процес навчання обов'язково повинен бути організований так, щоб співробітник міг одержати відповіді на поставлені ним питання.

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

УДК 658.17:658.114:338.46

Ворониук Т.А.

аспірант кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

**КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
КАВОВОГО БІЗНЕСУ ЯК СКЛАДНИК ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
(НА ПРИКЛАДІ КОРПОРАЦІЇ STARBUCKS)**

У статті досліджено роль корпоративної соціальної відповідальності в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства на прикладі діяльності корпорації Starbucks, що демонструє успішне поєднання неприбуткової діяльності з досягненням високих економічних показників. Проаналізовано рівень етичності поведінки українських підприємств протягом останніх шести років, що показало деяке коливання і досить низький рівень даного показника. Розроблено рекомендації щодо здійснення неприбуткової діяльності представниками кавового бізнесу в Україні і обґрунтовано важливість здобуття фірмами конкурентних переваг перед суперниками в галузі за рахунок визнання корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, кавовий бізнес, етична поведінка бізнесу.

**КОРПОРАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ
КОФЕЙНОГО БИЗНЕСА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЕГО КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
(НА ПРИМЕРЕ КОРПОРАЦИИ STARBUCKS)**

Ворониук Т.А.

В статье исследована роль корпоративной социальной ответственности в контексте повышения конкурентоспособности предприятия на примере корпорации Starbucks, что продемонстрировало успешное сочетание неприбыльной деятельности с достижением высоких экономических показателей. Проанализирован уровень этичности поведения украинских предприятий в течение последних шести лет. Заметно некоторое колебание и достаточно низкий уровень данного показателя. Разработаны рекомендации по осуществлению неприбыльной деятельности представителями кофейного бизнеса в Украине и обоснована важность получения фирмами конкурентных преимуществ перед соперниками в отрасли за счет признания корпоративной социальной ответственности.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, конкурентоспособность, конкурентные преимущества, кофейный бизнес, этичное поведение бизнеса.

**THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF COFFEE BUSINESS
AS A COMPONENT OF ITS COMPETITIVENESS (THE CASE OF STARBUCKS)**

Voroniuk T.

The article examines the role of corporate social responsibility in the context of increasing the competitiveness of the enterprise on an example of the Starbucks corporation, demonstrating the successful combination of non-profit activities with the achievement of high economic performance. The level of ethics of behaviour of Ukrainian enterprises during the last six years is analysed, which showed some fluctuations and a rather low level of this indicator. Recommendations on the non-profit activities of representatives of coffee business in Ukraine are worked out and the importance of gaining competitive advantages over rivals in the industry through the recognition of corporate social responsibility is substantiated.

Keywords: corporate social responsibility, competitiveness, competitive advantages, coffee business, ethical behaviour of business.

Постановка проблеми. Сьогодні в усьому світі у сфері взаємовідносин між приватними підприємствами, державою та громадськими інституціями простежуються істотні зміни. Сучасними напрямками трансформації економічних систем є глобалізація, а також соціалізація економіки. Поряд з економічними показниками діяльності фірм неекономічні чинники починають відігравати все більшу роль у досягненні

конкурентоспроможності підприємствами. З'являється необхідність переходити до більш поглиблених стратегічних форм взаємодії приватного сектору, держави та суспільства. Уособлення цієї взаємодії значною мірою криється в понятті корпоративної соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань корпоративної соціальної відпові-

дальності присвячено науковій праці таких зарубіжних учених, як М. Фрідмен, К. Девіс, А. Керролл [7; 6; 5]. У роботах зазначених науковців широкого розвитку набули питання трактування сутності соціальної відповідальності бізнесу, форм та рівнів її вияву. Серед вітчизняних учених, які займалися дослідженням даної проблематики, слід відзначити В. Воробей, Н. Волосковець [1; 2]. Розкриття аспектів взаємозв'язку конкурентоспроможності підприємства з рівнем його соціальної відповідальності прослідковується у працях Н. Сокол [3].

Проте недостатньо дослідженими залишаються питання корпоративної соціальної відповідальності в контексті конкурентоспроможності фірми. Подальшого розвитку потребують проблеми соціальної відповідальності кавового бізнесу на території України.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити роль корпоративної соціальної відповідальності в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства на прикладі діяльності корпорації Starbucks; проаналізувати рівень етичності поведінки українських підприємств; розробити рекомендації щодо здійснення неприбуткової діяльності представниками кавового бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи динамічні процеси інтеграції нашої країни до світового економічного простору, необхідною умовою є формування господарських одиниць, які б мали можливість виробляти конкурентоспроможну продукцію відповідно до міжнародних стандартів і бути конкурентоспроможними на світовому ринку. Особливі зусилля слід докласти до симулювання розвитку соціально відповідального підприємництва, адже саме усвідомлення своєї місії підприємствами у ринковій трансформації економіки дає змогу посилити потенціал підприємницького сектору, підкреслити його суспільну значущість.

Важливо зазначити, що однією з головних міжнародних організацій, які сприяють формуванню практичних засад соціальної відповідальності бізнесу в світі, виступає Організація Об'єднаних Націй (ООН). У цьому контексті слід наголосити на Глобальному договорі, який є добровільною міжнародною ініціативою, що об'єднала компанії з агенціями ООН, робочою силою та громадськістю для підтримки універсальних соціальних принципів. Сьогодні в Глобальному договорі задіяно 9 016 компаній із 167 країн світу, які координують свою діяльність у сферах захисту прав людини, навколишнього середовища, охорони праці та антикорупційних заходів [14].

На думку Н. Волосковець, корпоративна соціальна відповідальність – це вільний вибір на користь зобов'язання підвищувати добробут громади через відповідні підходи до ведення бізнесу, а також надання корпоративних ресурсів [2, с. 126]. Найвищий рівень корпоративної відповідальності поєднує в собі економічну, правову, етичну відповідальність та благодійність [5].

Пропонуємо розглянути особливості корпоративної соціальної відповідальності компанії Starbucks та віднайти зв'язок неприбуткової діяльності з конкурентоспроможністю фірми.

Корпорація Starbucks – американська кавова компанія, до складу якої входить мережа кав'ярень. Ком-

панія була заснована в Сіетлі, штат Вашингтон, США, у 1971 р. Джері Болдуїном, Гордоном Боукером та Зевом Сігле. Спочатку партнери продавали тільки обсмажені кавові зерна, і тільки після того як вони продали компанію своєму співробітнику Говарду Шульцу, у 1987 р., компанія почала набувати наявних сьогодні обрисів [16].

Корпоративна соціальна відповідальність є невід'ємним складником діяльності підприємств у сучасному бізнес-середовищі. Так, генеральний директор компанії Starbucks Говард Шульц, визнаний журналом Fortune в 2011 р. «Персоною бізнесу» за свої соціально відповідальні ініціативи, впевнений, що компанії можуть і повинні зберігати баланс між комерційним інтересом та корпоративною відповідальністю, а ті з них, яким це по-справжньому вдається, у кінцевому підсумку отримають більше, що чітко продемонстровано діяльністю компанії, якою він управляє [16].

З моменту створення компанія Starbucks вела бізнес так, щоб приносити користь людям і всій планеті. Наприкінці 90-х соціальна відповідальність перетворилася на потребу ринку в США, і корпорація відкрито визнала свою соціальну відповідальність перед суспільством, що виявилось в офіційній співпраці з організаціями, які видають продукції сертифікати «Справедлива торгівля». Дана система сертифікації створена для захисту дрібних виробників, гарантуючи їм мінімальні ціни та доступ до світового ринку. У 2001 р. спільно з Міжнародним товариством збереження природи було розроблено програму кавової і фермерської етики C.A.F.E. (Coffee and Farmer Equity), яка передбачала як підбір постачальників, так і контроль того, чи дотримуються вони етичних норм у процесі вирощування кави та соціальної відповідальності під час її продажу, а також абсолютний моніторинг діяльності – від захисту прав робітників до скорочення витрат води та електроенергії. У період із 2000 до 2005 р. на суму 47 млн. дол. було здійснено фінансування молодіжних та освітніх програм у США, Канаді та сільськогосподарських районах Китаю, а також здійснено допомогу жертвам катастроф (11 вересня 2001 р., цунамі в Південній Азії у 2004 р., урагану «Катріна» в 2005-му). Щоб привернути увагу громадськості до проблеми охорони навколишнього середовища, Starbucks долучилася до програми Global Green USA. Придбавши в 2005 р. компанію Ethos Water, продовжує розширювати доступ до чистої питної води для дітей по всьому світу. Кав'ярні корпорації використовують тільки поновлювані джерела енергії та постійно працюють над скороченням витрат води [4, с. 36–39].

Період найбільшої соціальної активності Starbucks відзначився динамічним економічним розвитком. За 2000–2005 рр. кількість кав'ярень компанії збільшилася втричі, а ринкова капіталізація зросла з 7,2 млрд. до 20 млрд. дол., що дало змогу корпорації вирватися далеко вперед у конкурентному змаганні і стати однією з найуспішніших компаній світу [4, с. 39].

Нині компанія продовжує розвиватися в способах та методах здійснення неприбуткової діяльності та залишається найбільш конкурентоспроможною у своїй сфері. Глобальний звіт з ефективності соціальної роботи за 2017 р. показує, що компанія досі прогресує у питаннях фокусування на етичності та гуманності [15].

У Starbucks діє до десяти центрів підтримки фермерів у ключових країнах, що виробляють каву: Китаї, Руанді, Мексиці, Коста-Ріці тощо, де компанія надає фермерам доступ до найновіших даних провідних агрономів, включаючи інформацію про нові сорти дерев, що стійкі до хвороб, та методи обробки ґрунту [15].

У Колумбії державно-приватне партнерство з USAID (Агентство США з міжнародного розвитку) проводить підготовку нового покоління фермерів із постконфліктних регіонів та підтримує перехід фермерів від вирощування коки (використовується для виробництва кокаїну) до кави. За допомогою цієї глобальної мережі Starbucks здійснив навчання майже 25 тис. фермерів і працює над досягненням до 2020 р. 200 тис. фермерів із вирощування кави [15].

Фонд Starbucks Global Farmer передбачає надання позик для зміцнення кавових ферм через лікування кавових дерев та вдосконалення інфраструктури. Ця інвестиція служить важливою необхідністю, надаючи фінансування фермерам, які не можуть претендувати на отримання комерційних кредитів.

Окрім того, компанія продовжує співпрацю з некомерційними організаціями для надання підтримки постраждалим в 2016–2017 рр. від ураганів у Техасі, Флориді та Карибському басейні, від землетрусу в Мехіко і пожежі в Каліфорнії. Також здійснюється фінансування програм навчання для студентів із країн третього світу. Дотримуючись поняття етичного сусідства, кав'ярні беруть участь в озелененні й благоустрої районів, в яких вони розміщені. Корпорація постійно розвивається у збереженні навколишнього середовища, використовуючи альтернативні джерела енергії, заходи з економного використання води, мінімізації використання пластику в процесі діяльності. Так, до 2020 р. Starbucks планує відмовитися від використання в кав'ярнях пластикових трубочок і кришок [15].

Через підтримку великої кількості соціальних ініціатив, провадження діяльності на основах гуманності та орієнтацію роботи компанії на споживачів Starbucks забезпечує собі впізнаваність та довіру людей, що сприяє зростанню індексу задоволеності споживачів діяльністю корпорації і вибору її з-поміж конкурентів (рис. 1).

Сьогодні Starbucks став другим за цінністю брендом індустрії швидкого обслуговування у світі, поступаючись лише світовому гіганту McDonald's (рис. 2).

Зростання доходів компанії відображає її успішність та конкурентоспроможність: річний прибуток Starbucks майже втричі збільшився за останні десять років, досягнувши 2017 р. позначки 22,39 млрд. дол. За рахунок продовження глобальної експансії компанія Starbucks до кінця 2017 р. збільшила кількість закладів до 27 339, що показує успішне поєднання неприбуткової діяльності з досягненням високих економічних показників [16].

За даними Глобального звіту з конкурентоспроможності 2017–2018 рр., Україна знаходиться на 81-му місці серед 137 досліджуваних країн [8; 13]. Помітне суттєве відставання від провідних економік світу, здебільшого спричинене низкою макроекономічних чинників, що практично унеможливило ведення ефективного та конкурентного бізнесу на території країни. Та поряд із макроекономічними чинниками низький рівень розвитку прослідковується й у сферах, значною мірою залежних безпосередньо від підприємств. Таким чином, за рівнем етичної поведінки фірм Україна посідає 102-е місце, що свідчить про катастрофічно низький рівень корпоративної соціальної відповідальності та відсутність усвідомлення і розуміння підприємцями необхідності розвитку неприбуткової діяльності [8, с. 297].

Проаналізувавши місце українських фірм у світовій економіці за критерієм етичності поведінки, протягом останніх шести років помітно деяке коливання і досить низький рівень даного показника [8–13] (рис. 3).

Побудувавши на основі лінії тренду прогнозу модель, бачимо, що в 2018 р. передбачається спад вітчизняних підприємств на декілька пунктів у зазначеному рейтингу. Враховуючи макроекономічну нестабільність та несприятливі умови ведення бізнесу в Україні, фірмам потрібно докласти неабияких зусиль задля уникнення результатів даного прогнозу.

Розвиток корпоративної соціальної відповідальності підприємств, заснованих вітчизняними підприємцями, як і рівень їхньої конкурентоспроможності порівняно з іноземними фірмами катастрофічно низький. Здебільшого це спричинено відсутністю досвіду ведення зазначеної діяльності, відсутністю усвідомлення необхідності узгодження своїх дій з інтересами суспільства, нестійкою макроекономічною ситуацією в країні, що спонукає підприємства в першу чергу переїматися проблемами виживання в надскладних умовах господарювання.

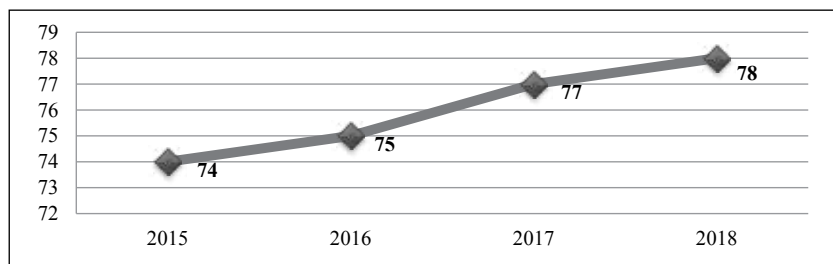

Рис. 1. Індекс задоволеності споживачів діяльністю корпорації Starbucks у 2015–2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [16]

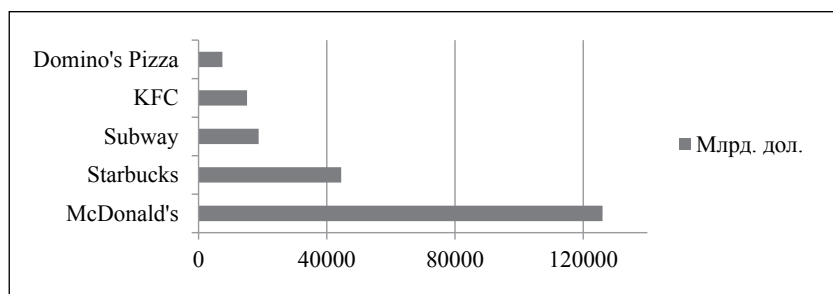
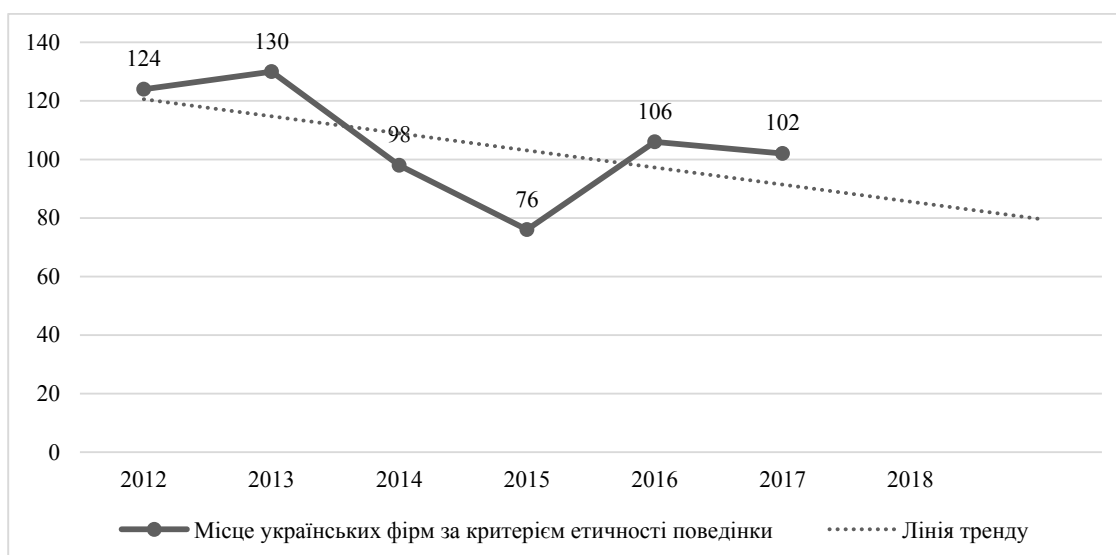

Рис. 2. Вартість найцінніших брендів швидкого харчування у 2018 р.

Джерело: побудовано автором на основі [16]

Рис. 3. Місце українських фірм у світовій економіці за критерієм етичності поведінки протягом 2012–2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [8–13]

Що стосується кавового бізнесу в Україні, слід зазначити, що ця сфера діяльності є досить новою і надзвичайно перспективною. На українському кавовому ринку ще не існує гігантських корпорацій чи широко розповсюджених мереж, тому досить важливо саме на цьому етапі додавати фірмам конкурентних переваг перед суперниками в галузі за рахунок здійснення неприбуткової діяльності, що дасть змогу здобути прихильність споживачів та створить позитивний імідж бренду, що є неабиякою перевагою в процесі конкурентного протистояння. Засновники кав'ярень повинні чітко розуміти свою роль у культурному розвитку суспільства та визнавати свою корпоративну соціальну відповідальність перед спільнотою, всередині якої вони функціонують. Кавовому бізнесу в Україні варто:

1. турбуватися про навколишнє середовище, в якому вони діють: відмовлятися від використання пластикового посуду та інших пластикових супроводжуючих товарів; здійснювати благоустрій територій, на яких розміщуються кав'ярні, через облаштування зон відпочинку для мешканців району та клієнтів, прибирання та підтримання в належному вигляді прилеглих територій;

2. здійснювати турботу про персонал шляхом офіційного їх працевлаштування, дотримання трудового законодавства та створення гнучких графіків роботи; організувати навчання та підвищення кваліфікації для бариста коштом закладу;

3. працювати над розвитком кавової культури в Україні;

4. брати спонсорську участь у місцевих соціальних та культурних ініціативах у межах фінансових можливостей;

5. вести відкритий бізнес із дотриманням етичних принципів по відношенню до постачальників і клієнтів.

Українським фірмам, що провадять свою діяльність через організацію кав'ярень, необхідно враховувати, що сьогодні дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності прямо пов'язане

з досягненням конкурентоспроможності, адже воно здатне створити стійкий позитивний імідж компанії й усе частіше враховується під час укладання контрактів, отримання кредитів, взаємодії з органами влади різного рівня. У результаті постійних пошуків і реалізації можливостей поліпшення впливу бізнесу на його цільову аудиторію корпоративна соціальна відповідальність призводить до збільшення вартості нематеріальних активів та бізнесу в цілому. Гарна репутація та відповідальність бізнесу, своєю чергою, забезпечують збереження клієнтської бази, збільшують темпи росту компанії та підвищують прибутковість. Лояльність клієнтів досягається завдяки хорошему іміджу компанії та її продукції. За рахунок поліпшення якості виробленої продукції та наданих послуг, прозорості ведення бізнесу, доступності інформації, виконання вимог у сфері соціальної відповідальності полегшується доступ національного виробника до капіталу інвесторів. Усе це приносить позитивний економічний результат: покращення репутації, стабілізація фінансових показників, зростання продуктивності праці і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, корпоративна соціальна відповідальність – це найвищий рівень корпоративної відповідальності, що поєднує економічну діяльність, націлену на задоволення потреб споживачів і розвиток суспільства, дотримання чинного законодавства в процесі господарювання (економічного, екологічного, трудового законодавства тощо), дотримання норм моралі в ході діяльності та благодійність, здійснювану через різноманітні соціальні проекти та ініціативи. З викладеної інформації у статті видно, що розуміння соціальної цінності бізнесу у Starbucks прийшло відразу. Компанія розпочала реалізацію програм підтримки довкілля, енергоефективності, pro-bono-ініціатив, та найважливіше – реалізувала проект здійснення лише етичних закупівель першокласної кави. Starbucks удало поєднала соціальні

ініціативи з основним бізнесом, інтегрувавши їх у довгострокову стратегію і зробивши все, щоб соціальна відповідальність працювала у ритмі серцебиття бізнесу, що забезпечило корпорації конкурентні переваги перед суперниками і лягло в основу успішності.

Вітчизняні підприємства значно поступаються рівнем розвитку соціальних аспектів діяльності закор-

донним. Кавовому бізнесу в Україні слід урахувати те, що в умовах глобалізації та соціально орієнтованої економіки корпоративна соціальна відповідальність лежить в основі конкурентоспроможності підприємства, і робити кроки в напрямі впровадження та розвитку принципів корпоративної соціальної відповідальності в їхній діяльності.

1. Воробей В.О. Корпоративна соціальна відповідальність чи вигода? Кієво-Могилянська бізнес-студія. 2014. № 10. С. 42–51.
2. Волосковець Н.Ю. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств як основа інноваційного розвитку сучасної економіки. Наук. праці КНТУ. Економічні науки. 2013. Вип. 17. С. 125–131.
3. Шульц Г. Історія Starbucks. Усе почалося з чашки кави...; пер. з англ. О. Кацанівської та О. Асташової. К.: Наш формат, 2017. 408 с.
4. Сокол Н.А. Механізм формування конкурентоспроможності в контексті розвитку корпоративної соціальної відповідальності. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2014. № 2. С. 208–212.
5. Carroll A.B. The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organization stakeholders. *Business Horizons*. 1991. Vol. 34(4). P. 42.
6. Davis K. Understanding the social responsibility puzzle: what does the businessman owe to society. *Business Horizons*. 1967. Vol. 10(4). P. 46–47.
7. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to increase its Profit. *New York Times Magazine*. 1970. September, 13. P. 122–126.
8. *The Global Competitiveness Report 2017–2018* / Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, Richard Samans. Geneva: World Economic Forum, 2017. 393 p.
9. *The Global Competitiveness Report 2016–2017* / Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, Richard Samans, Jennifer Blanke. Geneva: World Economic Forum, 2016. 382 p.
10. *The Global Competitiveness Report 2015–2016* / Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, Richard Samans, Jennifer Blanke. Geneva: World Economic Forum, 2015. P. 354–355.
11. *The Global Competitiveness Report 2014–2015* / Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, Espen Barth Eide, Jennifer Blanke. Geneva: World Economic Forum, 2014. P. 372–373.
12. *The Global Competitiveness Report 2013–2014* / Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, Børge Brende. Geneva: World Economic Forum, 2013. P. 376–377.
13. *The Global Competitiveness Report 2012–2013* / Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, Børge Brende. Geneva: World Economic Forum, 2012. P. 354–355.
14. Глобальний договір ООН. URL: <http://www.unglobalcompact.org>.
15. Офіційний сайт Starbucks. URL: <http://www.starbucks.ru>.
16. The Statistics Portal "STATISTA". URL: <https://www.statista.com/topics/1246/starbucks/>.

E-mail: t.a.voronyuk@gmail.com

УДК 004.77:339.138:005.511:005.44

Гречаник Н.Ю.

доцент кафедри менеджменту і маркетингу,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК МЕТОД ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто важливу роль мережі Інтернет у процесі економічної глобалізації, оскільки вона розширює для компаній з усього світу можливості щодо доступу до інформаційних, фінансових, виробничих і трудових ресурсів, істотно спрощує ведення маркетингових комунікацій і здійснення логістики, дає змогу знижувати витрати, економити ресурси, а також виходити на будь-які національні та міжнародні ринки. Новим, зручним, перспективним у будь-якому виді бізнесу є Інтернет-маркетинг. Саме Інтернет стає потужним і надійним конкурентом в альтернативі заміщення багатьох засобів комунікацій реального світу. Віртуальна реальність ринку адаптується до середовища традиційних методів ведення бізнесу, розвиває регіональні, національні ринки (Інтернет-користувачів у ролях продавців/покупців), слідує світовим тенденціям та задає тренди.

Ключові слова: Інтернет-маркетинг, Інтернет-мережа, просування товарів і послуг, маркетингове середовище, реклама, соціальні мережі, глобалізація, віртуальна реальність.

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ КАК МЕТОД ВЕДЕНИЯ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Гречаник Н.Ю.

В статье рассмотрена важность роли сети Интернет в процессе экономической глобализации, поскольку она расширяет для компаний со всего мира возможности доступа к информационным, финансовым, производственным и трудовым ресурсам, существенно упрощает ведение маркетинговых коммуникаций и осуществление логистики, позволяет снижать издержки, экономить ресурсы, а также выходит на любые национальные и международные рынки. Новым, удобным, перспективным в любом виде бизнеса является Интернет-маркетинг. Именно Интернет становится мощным и надежным конкурентом в альтернативе замещения многих средств коммуникаций реального мира. Виртуальная реальность рынка адаптируется к среде традиционных методов ведения бизнеса, развивает региональные, национальные рынки (Интернет-пользователей в ролях продавцов/покупателей), следует мировым тенденциям и задает тренды.

Ключевые слова: Интернет-маркетинг, Интернет-сеть, продвижение товаров и услуг, маркетинговая среда, реклама, социальные сети, глобализация, виртуальная реальность.

INTERNET MARKETING AS A METHOD OF BUSINESS MANAGEMENT IN GLOBALIZATION CONDITIONS

Hrechanyk N.

The Internet is playing an important role in the process of economic globalization as it expands the opportunities for companies from around the world to access information, finance, production and labor resources; greatly simplifies marketing communications and logistics, allows you to reduce costs, save resources, and go out to any national and international markets. New, convenient, promising in any kind of business is Internet – marketing. The Internet that is becoming a powerful and reliable competitor in the alternative to replacing many of the communications media of the real world. The virtual reality of the market adapts to the environment of traditional business practices, develops regional, national markets (Internet users in the role of sellers / buyers), follows a global trend and sets trends.

Keywords: Internet marketing, Internet network, promotion of goods and services, marketing environment, advertising, social networks, globalization, virtual reality.

Постановка проблеми. У сучасних умовах процес просування продукту або послуг на ринок, де присутня безліч аналогічних товарів чи послуг вітчизняних та закордонних конкурентів, є для багатьох компаній витратним, тривалим і складним, тому підприємства використовують у своїй діяльності різні методи маркетингових комунікацій для просування продукції підприємств на сучасні ринки. Новим, зручним, перспективним у будь-якому виді бізнесу є Інтернет-маркетинг. Саме можливості Інтернету стають потужним і надійним конкурентом в альтернативі заміщення бага-

тьох засобів комунікації реального світу. Масштабний вплив Інтернету на маркетинг і наше суспільство не можна недооцінювати. Своєю чергою, сучасні працюючі методи просування товарів та послуг на ринок в Інтернеті відкривають усе більш нові горизонти перед маркетинговою практикою. Інтернет-можливості припускають у сотні тисяч разів більше число користувачів, значне територіальне охоплення, що повертає комерційний потенціал будь-якого виду бізнесу.

Інтернет поєднує у собі канал дистрибуції, інструменти фінансових операцій, передбачає міжособистісне

спілкування і засоби масової комунікації. Взаємодія, інтерактивність, комфорт – це найбільш чіткі критерії Інтернет-просування товарів і послуг на ринок.

Інтернет відіграє важливу роль у процесі економічної глобалізації, оскільки вона розширює для компаній з усього світу можливості щодо доступу до інформаційних, фінансових, виробничих і трудових ресурсів, істотно спрощує ведення маркетингових комунікацій і здійснення логістики, дає змогу знижувати витрати, а також виходити на будь-які національні та міжнародні ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти сутності Інтернет-маркетингу, його методів та інструментів досліджено такими вченими, як Н. Куденко, В. Липчук, О. Музик, Т.О. Примак, Е.Г. Щербаківа та ін. Також широко розглянуте це питання у працях іноземних учених: В. Діка, Р. Фроста, Б. Халлігана, В.С. Хабарова, В. Холмогорова, І.В. Успенського та ін. Здобутки зазначених вище науковців дають змогу використовувати Інтернет-маркетинг у сучасному бізнесі, розвивати маркетингову діяльність підприємства в умовах глобалізації бізнесу.

Постановка завдання. Для просування товарів і послуг на ринок застосовуються різні методи, спрямовані на виявлення оптимальних засобів впливу виробника на споживача. Ефективність методу полягає в аналізі та оцінці способів збуту і розподілу товарів і послуг, індивідуалізації запитів споживачів. Інтернет поєднує у собі канал дистрибуції, інструменти фінансових операцій, передбачає міжособистісне спілкування і засоби масової комунікації. Взаємодія, інтерактивність, комфорт, індивідуалізація обслуговування, віртуальна реальність – найбільш чіткі критерії Інтернет-маркетингу. Мережа Інтернет і реальне маркетингове середовище справляють на розвиток один одного істотний вплив, глобалізація чинить значний вплив на будь-який бізнес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавчою основою малого та середнього бізнесу України є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» від 22.03.2012 № 4618-VI [1] та Концепція загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 рр. [2].

Інтернет-маркетинг – це новий вид маркетингу, що включає традиційні елементи (товар, розподіл, просування, маркетингові дослідження), реалізовані за допомогою інструментів мережі Інтернет у дистанційному, інтерактивному режимі, тому забезпечує можливість прискорення, здешевлення та більш якісного здійснення всіх маркетингових процесів. Дане визначення в відмінні від інших, запропонованих науковцями, показує суть нового явища, місце в системі маркетингу, ресурси, необхідні для реалізації Інтернет-маркетингу в економічному середовищі [3]. Поява Інтернету і подальший розвиток Мережі змінили уявлення про засоби реклами та комунікації. Вона об'єднала в собі інтерактивний характер комунікації, гіпермедійну природу та можливість персоналізації взаємодії. Оскільки Інтернет – нове комунікаційне середовище, відмінне від традиційних засобів масової інформації (телебачення, радіо, преса, дірект-мейл і живе спілкування), тому відомі сьогодні прийоми маркетингу не можуть бути застосовані в Мережі в існуючій формі.

Просування товарів через Інтернет-ресурси, використання якого стає все більш популярним, дає суттєві переваги потенційним продавцям та покупцям. До переваг даного способу просування товарів відносять можливість швидше реагувати на мінливість умов ринку; оперативно змінювати асортимент, ціни й описи товарів та послуг; на основі аналізу реакції покупців на ті чи інші пропозиції можна негайно відкоригувати рекламу; заощаджувати кошти на поширенні інформації. Недоліками ж даного маркетингового інструменту є хаотичність та інформаційна перевантаженість більшості сайтів, у результаті чого ускладнюються залучення й утримання потенційних клієнтів.

Комерційна діяльність підприємства на будь-якому з ринків, традиційному або в Інтернеті, може бути ефективною тільки тоді, коли вироблений ним товар або послуга знаходить попит, а задоволення певних потреб покупців через придбання ними даного товару або послуги приносить фірмі прибуток.

Для того щоб вироблений товар або послуга завжди були конкурентоспроможними і користувалися попитом, необхідно приймати безліч рішень. У маркетинговій діяльності такі рішення стосуються, як правило, чотирьох напрямів: товарної політики, цінової політики, розподільної і збутової політики, комунікативної політики.

Маркетингова товарна політика – це комерційно вигідний комплексний підхід до формування ефективного асортименту та його оптимізації, що спрямований на підвищення конкурентоспроможності продукції, створення нових товарів з урахуванням ринкових тенденцій, продовження життєвого циклу товару. Товарна політика в Інтернеті має власну специфіку, зумовлену характеристиками аудиторії користувачів, особливостями процесів комунікації і деякими іншими чинниками. У низці випадків, наприклад, на ринку цифрових продуктів, Інтернет кардинально змінює існуючі раніше принципи функціонування галузі, оскільки вартість продукування і доставки таких продуктів стає мінімальною.

Поряд із революційним впливом на товарну політику Інтернет надає потужний вплив на сферу послуг, ще більше посилюючи наявну тенденцію її повсюдного розширення. Невід'ємним елементом сучасного світу стало надання через Інтернет інформаційних, фінансових послуг. З моменту появи служби World Wide Web Інтернет перетворився на новий канал розповсюдження продукції. Першими товарами, які посіли міцне місце в асортименті ряду Інтернет-простору, стали інформація, книги, аудіо- та відео-записи, компакт-диски. Наприклад, саме з продажу книг починала компанія Amazon. На початок 2018 р. ринкова вартість Amazon становила 702,46 млрд. дол. За ринковою вартістю Amazon випереджують тільки Apple (капіталізація – 849,24 млрд. дол.) та Alphabet (материнська компанія IT-гіганта Google, капіталізація – 744,73 млрд. дол.) [4].

Розроблення ефективної стратегії та вибір дієвих засобів просування товарів і послуг відіграють важливу роль у процесі діяльності будь-якого підприємства на ринку. При цьому розвиток маркетингових комунікацій і змінність середовища, у якому розвиваються сучасні підприємства, зумовлюють неоднозначність вибору цих засобів залежно від ситуації на ринку,

актуалізують необхідність проведення досліджень, спрямованих на визначення того, які із цих засобів є найефективнішими для підприємств у різних галузях.

Гармонійна взаємодія спеціальних стимулюючих заходів і реалізація інструментів – ключові правила успіху. Всі інструменти повинні взаємодоповнювати один одного. Проте найбільш важливе, першочергове і відповідальне завдання – якісне розроблення сайту та його контекстне наповнення. Розглянемо існуючі види Інтернет-маркетингу щодо просування товарів і послуг:

1. Пошукове просування та пошукова оптимізація (SEO). Вважається найбільш ефективним видом Інтернет-реклами, у якому поєднано велику кількість відвідувань із невисокими витратами. Воно дає змогу збільшити кількість запитів клієнтів у декілька сотень разів.

Це вид Інтернет-реклами сайту, завдяки якому він стрімко піднімається в рейтингу пошукових запитів систем Google та ін., у результаті чого він відображається на перших сторінках. Вигідність цього виду Інтернет-реклами сайту буде полягати у великій кількості цільових відвідувань сайту. Для ефективних продаж через пошукове просування необхідно підібрати ключові слова відповідно до тематики сайту.

Метою пошукової оптимізації є залучення цільових користувачів із пошукових систем на веб-сайт, організація контенту сайту так, щоб він повністю індексувався і коректно відображався під час кожного пошукового запиту.

Виділимо переваги пошукової оптимізації (SEO):

Довіра. Довіра до сайтів, розташованих на перших місцях у видачі пошукових систем, завжди буде вищою. Перші позиції у видачі пошукових систем показують, що над сайтом ґрунтовно працюють протягом тривалого часу, на підставі чого можна зробити висновок, що це компанія, яка дбає про свою репутацію на ринку.

Довгострокові результати. Хоча контекстна реклама приносить результати досить швидко, проте, здійснивши пошукову оптимізацію сайту один раз, результат може бути видно протягом довгого часу.

2. Контекстна реклама сайту. Це розміщення реклами в Інтернеті з використанням контекстних площадок. Це короткі, наповнені оголошення, які з'являються на сторінках видачі результатів пошукових систем у відповідь на запит користувача: у поле пошуку вводиться певний текст (запит), система видає користувачу рекламу, яка частіше за все не сприймається як реклама. Такого роду реклама здатна залучити на сайт покупців, які шукають саме ваші товари або послуги.

Користувачі мережі Інтернет стають усе більш обізнаними на предмет контекстної реклами. Користувачі розуміють, що контекстна реклама – це маркетинговий інструмент, який використовується для просування товарів або послуг на ринок. Таким чином, вони розуміють, що, зробивши клік на рекламному блоці, скоріше за все, їм запропонують що-небудь купити або запропонують замовити послугу. Результати традиційні для споживача: за достатньої зацікавленості він здійснить покупку або відкладе її у віртуальний кошик, а за відсутності потреби просто проігнорує.

Інтернет-реклама з використанням контекстних технологій уже давно довела свою ефективність у більшості сегментів ринку. Завдяки своєму поєднанню ефективності та ціни реклама в Інтернеті переважає

всі інші види реклами. Найбільші системи контекстної реклами: Google, Adwords від Google.

Особливістю цього виду просування товарів та послуг полягає у можливості залучити перших відвідувачів уже через кілька годин після запуску рекламної кампанії: спочатку затверджується список ключових слів, застосовується таргетинг, запускається контекстна реклама. Використавши контекстну рекламу, можна отримати результати практично миттєво, тоді як ефект від пошукової оптимізації часто стає помітним лише через три і більше місяців.

3. Банерна реклама. Це вид Інтернет-реклами, який забезпечує просування товарів та послуг за допомогою спеціальних графічних банерів, які розміщуються у вигідних місцях на цільових сайтах або на сайтах із великою відвідуваністю. За допомогою банерів фірми можуть формувати позитивний імідж своєї компанії, а також просувати конкретні товари. Перевага застосування такого виду реклами полягає в її технічних можливостях: різні параметри банера, використання анімації, графіки і тексту.

4. Реклама в соціальних мережах. Це особливий вид реклами в Інтернеті, спрямований на перехід відвідувачів на сайт із соціальних мереж та сервісів. Результат від використання реклами у соцмережах: залучення великої кількості постійних користувачів на сайт, безпосереднє інформування цільової аудиторії фірми (технологія використання таргетингу, що дає можливість пошуку людей за географічними, віковими, статевими ознаками).

Соціальні мережі зарекомендували себе як надійний і перевірений, а головне – ефективний стимулятор продажів і підвищення впізнаваності бренду. Нехтування цим видом Інтернет-маркетингу просто катастрофічно може відбитися на бізнесі.

Стрімкий розвиток Інтернет-технологій створює всі передумови для просування товарів та послуг новими способами, зокрема за допомогою Інтернет-маркетингу. Переваги такого виду просування очевидні: висока результативність та ефективність, невисока вартість порівняно з іншими напрямками роботи на ринку. Завдяки широкому можливостям Інтернет-маркетингу можна активно інформувати спільноти про свої товари у віртуальному середовищі, адже Інтернет-користувачів із кожним роком стає все більше, і, як наслідок, частка потенційних клієнтів у Мережі теж зростає.

Основні можливості для ведення бізнесу через Інтернет-мережу:

1. Створення сайту. Створити сайт – це все одно що відкрити цілодобовий офіс, який доступний для відвідувачів без обмежень у зручний для особи час. За допомогою нього можна значно поліпшити економічні показники, наприклад збільшити кількість продажів, удосконалити пошук цільової аудиторії, тобто відповідних потенційних покупців. Створення власного сайту з погляду Інтернет-маркетингу має пройти такі етапи, як: визначення функцій та завдань сайту; вивчення цільової аудиторії; вивчення структури сайту і дизайну; визначення навігаційної моделі; інформаційне наповнення та підтримка; визначення хостингу (місце, де фізично буде розміщено сайт)

Основним способом продаж в Інтернеті є створення електронного магазину, через який клієнт віртуально робить покупку з подальшою її доставкою до

нього. Люди самостійно можуть порівняти товари та підібрати їх.

2. Вихід на регіональний, національний чи глобальний ринок. У всьому світі все більше і більше людей купують через Інтернет усе, що їм потрібно, незалежно від того, де проживають. В Інтернеті не існує ні кордонів, ні відстаней. Якщо раніше сфера діяльності невеликої компанії обмежувалася логістичними витратами, то тепер усе змінилося. Віртуальна реальність щодень стає все більше відчутною. Сьогодні люди купують в Інтернеті, віддаючи перевагу найкращим сайтам.

3. Прямі продажі за допомогою Інтернет. Третя можливість – це прямі продажі, що дають змогу уникнути ланцюжка дистрибуторів, який призводить до значного збільшення ціни товару до того моменту, коли він доходить до кінцевого споживача. Багато фірм, що працюють тільки через Інтернет, – по суті, дилерські компанії, які просто приймають замовлення. Доставка товарів здійснюється виробниками та дистрибуторами, які продають їх споживачам безпосередньо. Таким чином, Інтернет-продавці, які торгують у роздріб, не несуть витрат на формування асортименту та складування товарів, значно зменшують логістичні витрати.

4. Побудова єдиної мережі. Компанії об'єднують персональні комп'ютери своїх співробітників в єдину мережу для швидкого обміну інформацією та прийняття рішень. Невеликі компанії, розташовані на різних кінцях континенту, співпрацюють один з одним, що дає їм змогу реалізовувати проекти, які вони ніколи б не змогли здійснити самотужки. Віртуальні компанії спільно працюють, перебуваючи в недорогих офісах, розташованих у декількох тисячах кілометрів один від одного.

5. Віртуальне спілкування. Величезна мережа Інтернет робить за вас частину роботи, автоматично сегментує ринок на тематичні розділи. Динамічно розвивається напрям Інтернет-маркетингу, методика якого полягає у використанні відносин між людьми для просування продуктів. Соціальні мережі, форуми, чати, вікі, дискусійні групи, розміщені на серверах онлайн-нових служб, є місцем формування спільнот за інтересами. Знову ж таки має місце віртуальна реальність. Окремо можна виділити ведення блогів. Вони можуть функціонувати як бібліотека, кімната для спілкування (чат-рум) у режимі реального часу і навіть як класи-

фікований за темами каталог рекламних оголошень. Окремо можна виділити ведення блогів.

Отже, Інтернет-маркетинг є сучасним засобом масової комунікації, який створює різноманітність її форм. Інтернет передбачає діалог, тобто зворотний зв'язок, а не монолог, який характеризує традиційні канали комунікацій.

Висновки з проведеного дослідження. Мережа Інтернет відіграє важливу роль в процесі економічної глобалізації, оскільки вона розширює для компаній з усього світу можливості щодо доступу до інформаційних, фінансових, виробничих і трудових ресурсів, істотно спрощує ведення комунікацій і здійснення логістики, дає змогу знижувати витрати, а також виходити на будь-які національні та міжнародні ринки. Поруч з економічною глобалізацією спостерігається ще одна світова тенденція – формування особливого ставлення до кожного споживача. Розвиток маркетингу йде шляхом збільшення тривалості взаємодії – від одичних обмінів цінностями та інформацією до безперервності комунікативного процесу з клієнтами. Практична реалізація цього напряму розвитку маркетингу стає можливою завдяки безперервному вдосконаленню й усе більшому поширенню інформації завдяки мережі Інтернет, що привносить нові засоби та форми для індивідуалізованого обслуговування клієнтів та розвитку нових виробничих технологій, які дають змогу виробляти продукцію з урахуванням індивідуальних запитів кожного клієнта.

Мережа Інтернет і маркетингове середовище справляють на розвиток один одного істотний вплив. Ключова роль у цьому процесі, а отже, й у формуванні сучасного маркетингової середовища у цілому, належить мережі Інтернет. Віртуальний ринок адаптується до середовища традиційних методів міжнародної торгівлі, «виховує» або розвиває традиційні, реальні національні ринки (Інтернет-користувачів у ролях продавців/покупців) під свої можливості і потреби, а також задає тренди. Сьогодні сукупність технологічних інновацій, які постійно з'являються у віртуальному середовищі, породжує нові ефективні засоби підвищення відчутності і безпеки віртуального середовища та якості життя в особистому реальному просторі кожної людини.

1. Концепція Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 641-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>.

2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

3. Інтернет-маркетинг как эффективный инструмент для увеличения продаж. URL: <http://www.aweb.com.ua>.

4. Амазон увійшов у трійку світових лідерів по капіталізації. URL: <https://www.rbc.ru/business/15/02/2018/5a852b529a794771ddf29beb>.

5. Макарова М.В. Електронна комерція: посіб. К.: Академія, 2002. 272 с.

6. Успенский И.В. Інтернет-маркетинг: учебник. URL: <http://www.aup.ru/books/m80/>.

7. Холмогоров В. Інтернет-маркетинг: краткий курс; 2-е изд. СПб., 2002. 271 с.

8. Электронная коммерция / В.В. Дик, М.Г. Лужецкий, А.Э. Родионов. М.: Московская финансово-промышленная академия, 2005. 376 с.

E-mail: natali.gre@gmail.com

УДК 657.6

Манько Н.Ф.

аспірант,

Національна академія статистики, обліку та аудиту

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМІЖНИХ ВИСНОВКІВ АУДИТОРА У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАННЯ З АУДИТУ

У статті проведено аналіз поняття «інформаційне забезпечення» у літературних джерелах, виділено основні його характеристики та цілі використання. Зазначено основні вимоги до інформації у цілому та до інформації, яка використовується в процесі аудиту, визначено основні завдання інформаційного забезпечення у процесі аудиту та обґрунтовано доцільність його систематизації за етапами виконання завдання. Наведено перелік питань, які повинен дослідити аудитор на кожному етапі аудиту для досягнення загальних цілей, та систематизовано джерела інформації, які забезпечать отримання належних аудиторських доказів для обґрунтування проміжних висновків стосовно предметів дослідження. Особливу увагу приділено джерелам формування економічної інформації. Побудовано алгоритм формування думки аудитора в розрізі послідовного аналізу інформаційних потоків на кожному з етапів виконання завдання з аудиту.

Ключові слова: інформація, інформаційне забезпечення, завдання з аудиту, етапи аудиту, проміжні висновки, аудиторська думка, джерела інформації, систематизація.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОМЕЖУТОЧНЫХ ВЫВОДОВ АУДИТОРА В ПРОЦЕССЕ ВЫПОЛНЕНИЯ ЗАДАНИЯ ПО АУДИТУ

Манько Н.Ф.

В статье проведен анализ понятия «информационное обеспечение» в литературных источниках, выделены основные его характеристики и цели использования. Указаны основные требования к информации в целом и к информации, которая используется в процессе аудита, определены основные задачи информационного обеспечения в процессе аудита и обоснована целесообразность его систематизации по этапам выполнения задания. Приведен перечень вопросов, которые должен исследовать аудитор на каждом этапе аудита для достижения общих целей, и систематизированы источники информации, которые обеспечивают получение надлежащих аудиторских доказательств для обоснования промежуточных выводов относительно предметов исследования. Особое внимание уделено источникам формирования экономической информации. Построен алгоритм формирования мнения аудитора в разрезе последовательного анализа информационных потоков на каждом из этапов выполнения задания по аудиту.

Ключевые слова: информация, информационное обеспечение, задачи аудита, этапы аудита, промежуточные выводы, мнение аудитора, источники информации, систематизация.

INFORMATION SUPPORT OF THE INTERMEDIATE CONCLUSIONS OF THE AUDITOR IN THE PROCESS OF PERFORMING THE AUDIT TASK

Manko N.

The article analyzes the definition of the concept of "information support" in the literature, highlights its main characteristics and uses. The main requirements for information, in general, and for information that is used in the audit process are specified, the main tasks of information support in the audit process are identified, and the expediency of its systematization by task execution stages is justified. A list of questions that the auditor should examine at each stage of the audit to achieve common goals is given, and sources of information that provide the appropriate audit evidence to substantiate interim conclusions about the subjects of study are systematized. Particular attention is paid to the sources of economic information. The algorithm for forming the opinion of the auditor in the context of the sequential analysis of information flows at each of the stages of the audit task has been built.

Keywords: information, information support, audit tasks, audit steps, interim conclusions, auditor's opinion, information sources, systematization.

Постановка проблеми. У загальному визначенні інформація являє собою відомості про події, процеси, які відбуваються у господарській діяльності людей, природі, суспільстві, та є об'єктом збереження, передачі, перетворення для використання в будь-якій сфері людської діяльності [1]. Інформація у процесі аудиту – це сукупність даних стосовно підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, яка використову-

ється аудитором для отримання аудиторських доказів із метою формування проміжних висновків, на яких базується незалежна аудиторська думка. Зважаючи на те, що основними цілями аудиту є отримання достатніх та відповідних аудиторських доказів для висловлення аудиторської думки стосовно достовірності фінансової звітності в усіх суттєвих аспектах, інформаційне забезпечення є основою всього аудиторського процесу.

Оскільки виконання завдання з аудиту відбувається у декілька етапів, від повноти та достовірності сформованого інформаційного забезпечення на кожному його етапі залежать обґрунтованість сформованих проміжних висновків та форма аудиторської думки щодо фінансової звітності суб'єкта господарювання, яка буде висвітлена у звіті незалежного аудитора. Важливістю вирішення зазначених питань зумовлена актуальність дослідження за даною тематикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці вітчизняних учених переважно присвячені питанням процесу аудиту та його стадій, методологічним аспектам організації та проведення аудиту. Питання інформаційного забезпечення аудиту частково знайшли відображення у працях Н.М. Проскуріної [2], О.А. Петрик [3], В.С. Рудницького [4]. Значну увагу впорядкуванню та класифікації інформаційного забезпечення в аудиті у своїх працях приділили М.Т. Білуха [1], В.В. Сопко [5], В.Я. Савченко [6]. Проте питання формування аудиторської думки в розрізі послідовного аналізу інформаційних потоків на кожному з етапів аудиту не дістали належного наукового висвітлення й обґрунтування, що зумовило постановку цілей даного дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів та практики аудиту щодо інформаційного забезпечення отримання аудиторських доказів для формування проміжних висновків, на яких базується незалежна аудиторська думка щодо фінансової звітності.

Вклад основного матеріалу дослідження. Поняття «інформаційне забезпечення» використовується по відношенню до різних функцій і видів діяльності, трактується вченими неоднозначно та є дискусійним. Проведено дослідження підходів окремих науковців до визначення даного поняття у літературних джерелах (табл. 1).

Отже, «інформаційне забезпечення», на думку науковців, – це організований безперервний технологічний процес підготовки і надання інформації споживачам; сукупність будь-яких засобів, необхідних науковцям для виконання наукової роботи; підтримка процесів керування, технологій, функціонування підприємства, створення систем баз даних тощо. Єдність думок авторів щодо важливості інформації полягає у тому, що інформація є предметом, засобом і продук-

том управлінської праці. Звідси можливий висновок про те, що інформація є основою процесу управління і використовується для прийняття управлінських рішень. Ефективність управління та прийнятих рішень буде залежати від рівня збору інформації, її обробки та передачі. Релевантною вважається та інформація, яка зменшує невизначеність прийняття рішень та відповідає основним вимогам, таким як: надійність, достовірність, своєчасність, можливість багаторазового використання. Завдання, яке пов'язане з оцінкою оптимальності, повноти, об'єктивності і надійності інформації, необхідно вирішувати в кожному конкретному випадку. Ефективність рішення можлива лише за умови, якщо інформація є своєчасною, оперативною, повною та достовірною.

Інформаційним забезпеченням аудиту є певним чином упорядкована сукупність інформації, яка формується і використовується на різних стадіях процесу аудиту. Основними вимогами до такої інформації є її оптимальність, повнота і точність (рис. 1).

Виходячи з аналізу положень МСА та практики аудиту, до інформаційного забезпечення аудиту, крім інформації, що безпосередньо стосується суб'єкта господарювання, джерелами якої є фінансова, статистична, податкова звітність, реєстри бухгалтерського обліку, первинні, організаційно-управлінські, розпорядчі документи, необхідно включити інформацію щодо діючого законодавства, нормативну, галузеву, довідкову, інформацію від третіх осіб тощо.

Професор М.Т. Білуха першим розробив детальну класифікацію інформаційного забезпечення фінансово-господарського контролю й аудиту, здійснив класифікацію економічної інформації та зазначив її роль у контрольно-аудиторському процесі [1, с. 210–223]. Основними ознаками, які вченим було прийнято за основу класифікації інформаційного забезпечення фінансово-господарського контролю й аудиту, є: професійно-інформаційна комунікація, пізнавальність інформації, зміст інформаційного забезпечення. За професійною комунікацією інформаційне забезпечення він поділяє на: робоче, інформаційне пряме, інформаційне непряме, опосередковане; залежно від пізнавальності – на нову і релевантну; виходячи зі змісту інформаційного забезпечення – на законодавчу, планово-нормативно-довідкову, договірну, технологічну, організаційно-управлінську, фактографічну. Вчений наголошував на

Таблиця 1. Результати дослідження поняття «інформаційне забезпечення» у літературних джерелах

№ з/п	Джерело	Визначення
1	С.В. Звезинський [7]	Інформаційне забезпечення – це організований безперервний технологічний процес підготовки і надання інформації споживачам відповідно до їхніх потреб для підтримки ефективної науково-технічної діяльності
2	А.В. Блек [8]	Інформаційне забезпечення – це сукупність будь-яких засобів, що дають змогу науковцям із найменшими витратами часу одержувати всю або принаймні більш повну інформацію, необхідну їм для виконання наукової роботи
3	Г.М. Воскресенський [9]	Інформаційне забезпечення розглядає як функцію керування, що організовується в межах керування діяльністю, що спрямована на проектування, функціонування й удосконалення інформаційних систем, які забезпечують ефективне виконання завдань керування
4	Н.М. Проскуріна [2]	Інформаційне забезпечення – це створення інформаційних умов функціонування підприємства, забезпечення необхідною інформацією, включення в систему засобів пошуку, одержання, зберігання, накопичення, передачі, обробки інформації, організація банків даних

Рис. 1. Вимоги до інформації, яка використовується в аудиті

тому, що професійна інформаційна комунікація ґрунтується переважно на контактах працівників контролю. Водночас, за його визначенням, інформаційно пряма, інформаційно непряма і опосередкована інформація – це вивчення даних про стан пізнавальних об'єктів, нормативно-правових актів про виробничо-фінансово-господарську діяльність підприємств однієї галузі та зіставлення їх із даними підконтрольного підприємства, спеціальної літератури тощо [1, с. 211–212]. Тобто за основні класифікаційні ознаки вченим було прийнято об'єкти аудиту, а не контакти працівників контролю.

У процесі виконання завдань із надання впевненості аудитор опрацьовує великий масив інформації, яка потребує осмислення та узагальнення. Одному аудитору неможливо справитися з таким завданням, тому під час виконання завдання з аудиту здебільшого задіяно декілька аудиторів. Якщо вибір об'єкта аудиту, ознайомлення з бізнесом клієнта та складання договору зазвичай здійснює керівник аудиторської фірми, то безпосередньо завдання з аудиту виконує група аудиторів під керівництвом партнера із завдання. Основним завданням інформаційного забезпечення у процесі аудиту є інформування учасників виконання завдання про стан досліджуваних об'єктів, їх функціонування, відповідність господарської діяльності суб'єкта господарювання нормативно-правовим актам та законодавству, що є фундаментальним підґрунтям самого процесу аудиту, а отже, засобом комунікації працівників аудиторської фірми, без чого проведення повноцінного та якісного аудиту було б неможливим, що, своєю чергою, зумовлює потребу не лише в класифікації, а й систематизації інформаційного забезпечення.

Оскільки інформаційна база для кожного етапу виконання завдання з аудиту буде різною, вважаємо за доцільне систематизувати інформаційне забезпечення за етапами його проведення.

Відповідно до МСА 210 «Узгодження умов завдання з аудиту», однією із цілей аудиту є обґрунтування наявності передумов для проведення аудиту. Для того щоб досягти зазначеної мети та прийняти виважені рішення, аудитору необхідно отримати розуміння щодо:

- характеру, структури бізнесу клієнта, його організації, масштабу та надійності;
- мети, характеру фінансової звітності та її відповідності законодавчій чи нормативній застосовній концептуальній основі;
- дотримання управлінським персоналом принципу безперервності;

- стану бухгалтерського обліку і заходів внутрішнього контролю на підприємстві;
- чесності клієнта;
- незалежності аудиторської фірми від клієнта, компетентності її персоналу, можливості та достатності ресурсів.

Вирішальну роль на цьому етапі процесу аудиту відіграють знання та розуміння аудитором інформації, що міститься у законодавчій та нормативній базі, яка має відношення до суб'єкта господарювання. Основними джерелами такої інформації слугують закони України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України та інші законодавчі та нормативні акти, які регулюють питання господарської діяльності об'єктів аудиту.

Для вивчення характеру та структури бізнесу клієнта аудитор використовує організаційно-управлінську інформацію, яка міститься в установчих документах, наказах керівника, договорах про матеріальну відповідальність, посадових інструкціях, внутрішніх положеннях, зокрема в положенні про облікову політику, колективному договорі та ін.

Для досягнення мети на етапі прийняття рішення щодо завдання, суттєвою для аудитора також є інформація про галузеві зміни, співвідношення розвитку або скорочення ділової активності суб'єкта господарювання з урахуванням динаміки в галузі, надійність забезпечення сировинною, конкурентне середовище тощо.

Особливої уваги аудитора потребує дослідження довідникової бази, прийнятій у цій галузі, питання про використання нетипової для галузі системи бухгалтерського обліку. Знання основних законодавчих та економічних чинників, під впливом яких знаходиться бізнес суб'єкта господарювання, дає змогу пояснити ті або інші операції та зробити різноманітні прогнози.

Важливою для розуміння чесності клієнта є інформація, отримана від служби внутрішнього аудиту (за наявності) або внутрішньогосподарського контролю, а також від попереднього зовнішнього аудитора, контролюючих органів та із зовнішніх джерел (публікації тощо).

Поділяючи інформацію на пряму і непряму, аудитору доцільно зважати на те, що пряма інформація стосується лише суб'єкта господарювання, а непряма – це інформація, яка отримана з дослідження законодавчо-нормативних документів, що регулюють процес аудиту, та положень і методик аудиторської фірми, які стосуються виконання завдань з аудиту.

Узагальнення результатів дослідження, дало можливість сформулювати перелік джерел для формування інформаційного забезпечення обґрунтування наявності передумов для проведення аудиту. Такими джерелами слугують:

- законодавчі та нормативні документи, які регулюють фінансово-господарську діяльність замовника;
- засновницькі і реєстраційні документи;
- організаційно-управлінські документи;
- фінансова звітність та реєстри бухгалтерського обліку;
- документи перевірок внутрішніх служб контролю;
- документи перевірок зовнішніх служб контролю;
- результати попереднього огляду;
- засоби масової інформації;
- законодавчі та нормативні документи, які регулюють аудиторську діяльність;
- внутрішня документація аудиторської фірми.

Інформаційне забезпечення, сформоване аудитором на цьому етапі, має стратегічне значення для оцінки можливості рішення щодо прийняття завдання.

Відповідно до вимог МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», одним з основоположних аспектів аудиту є розуміння суб'єкта господарювання.

Сукупність свідчень про фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання, отриманих на підставі зібраної й узагальненої інформації, дає аудитору можливість прийняти рішення щодо: встановлення звітних цілей завдання, оцінки бюджету часу, необхідного для виконання завдання та вартості завдання, вибору членів робочої групи із завдання, чинників, які, за професійним судженням аудитора, є важливими для спрямування зусиль робочої групи із завдання, визначення загальної стратегії та складання детального плану аудиторської перевірки.

Отже, від інформаційного забезпечення, яке буде сформовано аудитором на етапі прийняття рішення щодо виконання завдання, залежатиме не лише ефективність планування, а й якість проведення аудиту.

Предметом аудиторської перевірки фінансової звітності виступає комплекс тверджень управлінського персоналу щодо: класів операцій та подій, залишків на рахунках, подання та розкриття інформації у фінансовій звітності. Отримання достатніх та прийнятних аудиторських доказів стосовно кожного із тверджень забезпечує підставу для висловлення незалежної аудиторської думки про достовірність фінансової звітності. Виконання перевірки, по суті, ставить перед аудитором за мету отримання аудиторських доказів про відсутність суттєвих викривлень як на рівні фінансової звітності, так і на рівні тверджень у цілому.

На цьому етапі виконання завдання аудитор проводить дослідження господарських операцій, тестування контрольних моментів, перевірку облікових записів, аналіз показників фінансової звітності, коригування загального плану аудиту і робочих програм.

Основою «інформаційного забезпечення» отримання аудиторських доказів на цій стадії аудиту виступає економічна інформація, яка характеризує фінансово-господарську діяльність суб'єкта аудиту. Економічну інформацію про діяльність суб'єкта гос-

подарювання аудитор передусім отримує із внутрішніх джерел, якими є: дані бухгалтерського, управлінського обліку, статистичної та податкової звітності, матеріали попереднього зовнішнього аудитора, акти перевірок контролюючих органів, матеріали юридичних служб.

Виконуючи вимогу МСА 505 «Зовнішні підтвердження», аудиторські докази є більш надійними, якщо їх отримано з незалежних джерел за межами суб'єкта господарювання (зовнішні джерела). Такими джерелами є: інформація від банків, торговельних партнерів, страхових компаній, аудиторських та юридичних фірм.

У процесі дослідження господарської діяльності важливою є фактографічна інформація, яка являє собою опис фактів, згрупованих за певними ознаками. Така інформація включає обліково-економічну і статистичну інформацію про діяльність суб'єкта господарювання. Вона узагальнюється в системі господарського обліку за допомогою принципів та методів бухгалтерського обліку, що базуються на суцільному і безперервному документуванні господарських операцій і процесів, оцінки їх у вартісному вимірі та відображення у системі рахунків і облікових реєстрів шляхом подвійного запису, калькуляції продуктів праці (продукції, робіт, послуг) із подальшим узагальненням у фінансовій звітності.

Найбільшу чисельність і різноманітність економічної інформації представляють первинні документи, які включають вхідні, вихідні, внутрішні: рахунки-фактури, видаткові накладні, акти виконаних робіт, акти на списання товарно-матеріальних цінностей, платіжні документи, прибуткові й видаткові касові ордери тощо. Первинні документи є підставою для відображення господарських фактів і операцій у системі бухгалтерського обліку. Класифікацію таких документів запропонував В.В. Сопко, згрупувавши її за такими ознаками, як призначення документів, місце написання, масштаб охоплення кількості операцій, ступінь узагальнення господарських фактів, характер оформлення, техніка написання й опрацювання, функція бухгалтерських документів [10, с. 65–69]. Запропонована класифікація дає можливість аудитору більш детально вивчати первинні документи як за формою, так і за змістом.

Для ідентифікації одиниць інформації, інформаційно-пошукової мети, формування характеристик об'єктів обліку, забезпечення інформаційних взаємозв'язків, розрахунків аудитор використовує нормативно-довідкову інформацію. Така інформація включає: сукупність норм, кошторисів, нормативів, цін, розцінок, тарифів, процентних ставок, розміри платежів до державного і місцевих бюджетів та значень інших величин, обчислених до початку формування бухгалтерської інформації в процесі технічної підготовки виробництва, ціноутворення тощо. Ця інформація є досить значимою в процесі аудиту, тому вважаємо за доцільне розглядати її як окрему групу інформаційного забезпечення.

У процесі формування інформаційної бази про суб'єкта господарювання суттєвим є період формування такої інформації. Залежно від періоду інформацію поділяють на оперативну, поточну і прогнозну.

Оперативну інформацію аудитор отримує під час контролю об'єкта аудиту в момент здійснення господарської операції, тому така інформація не завжди фіксується в документах. Але аудитор може її отримати в

оперативному порядку, наприклад по телефону або за допомогою електронних засобів зв'язку.

Поточною інформацією є інформація, яка використовується аудитором після завершення господарських операцій звітного періоду, зокрема для дослідження подій після дати балансу та оцінки їх можливого впливу на показники фінансової звітності та розкриття інформації.

Прогнозна інформація характеризує діяльність суб'єкта господарювання на перспективу. Вона може міститися в прогнозних планах, проектах та ін., як у зовнішніх, так і у внутрішніх джерелах. Ця інформація є суттєвою для аудитора під час отримання та оцінки доказів щодо прийнятності припущення управлінським персоналом про безперервність діяльності суб'єкта господарювання у процесі здійснення прогнозного аналізу.

Під час дослідження доречності використання управлінським персоналом припущення про безперервність діяльності аудитор використовує не лише прогнозну інформацію, а й інформацію, яка стосується поточних та перспективних планів діяльності суб'єкта господарювання. До такої інформації належать планові калькуляції, бюджети реалізації та закупівлі запасів, витрат та прибутків, капітальних інвестицій, потреби в додатковому фінансуванні та ін. Ця інформація також використовується аудитором під час виконання аналітичних процедур, зокрема у процесі розгляду і порівняння фінансової інформації з очікуваними результатами суб'єкта господарювання.

У практичній діяльності аудитори дуже часто для обґрунтування проміжних висновків використовують

лише фінансову інформацію, що в кінцевому підсумку призводить до неправильно вибраної форми аудиторської думки у звіті незалежного аудитора, оскільки, орієнтуючись лише на один вид інформації, існує ризик втрати деяких суттєвих характеристик предметів аудиту. Тому для об'єктивної оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання дослідження потребує також нефінансова інформація. Джерелами такої інформації є: внутрішні розпорядчі документи, особливості організації і технології виробництва, контрольні виміри, лабораторні дослідження, соціальні аспекти функціонування підприємства тощо. До нефінансової інформації належить також технологічна інформація. Джерелами такої інформації є технічна і проектно-технологічна документація, паспорти та інші документи, які використовуються суб'єктом господарювання. Така інформація включає відомості про технологію виробництва, технічні й технологічні умови експлуатації обладнання і технологічних ліній, технічні умови якості та ін. Технологічна інформація є суттєвою під час отримання аудиторських доказів щодо того, чи є обґрунтованими облікові оцінки, зокрема облікові оцінки за справедливою вартістю основних засобів, визнані управлінським персоналом, тощо.

За результатами проведеного дослідження можна узагальнити джерела формування економічної інформації (рис. 2).

Для зручності отримання аудиторських доказів усю сукупність економічної інформації залежно від ступеня її перетворення в процесі обробки поділяють на вхідну, проміжну і підсумкову, за ступенем інфор-

Рис. 2. Джерела формування економічної інформації

Джерело: розроблено автором

маційної деталізації об'єктів обліку – на аналітичну та синтетичну.

Важливу роль у класифікації інформаційного забезпечення аудиту відіграють такі ознаки, як спосіб формування та ступінь деталізації інформації, а також тривалість її зберігання. За ступенем деталізації інформація поділяється на загальну і конкретну. Загальна інформація є узагальнюючою і міститься у фінансовій, податковій, статистичній звітності та інших носіях. Така інформація не може служити абсолютно достовірним джерелом даних про предмети аудиту. Більш конкретна інформація про об'єкти дослідження міститься у первинних документах, які безпосередньо відображають господарські операції та дають більш достовірну інформацію про господарські процеси, факти та явища. Оперативність, аналітичність, достовірність економічної інформації значно підвищується в умовах використання системи електронної обробки даних бухгалтерського обліку.

За результатами проведеного дослідження виділено характерні джерела формування інформаційного забезпечення етапу виконання завдання по суті. Такими джерелами є:

- законодавчі та нормативні документи, які регулюють аудиторську діяльність;
- фінансова звітність суб'єкта господарювання;
- реєстри бухгалтерського обліку;
- первинні документи, які підтверджують факт здійснення господарських операцій;
- організаційно-управлінські документи;
- нормативно-довідкове забезпечення суб'єкта господарювання;

- плани, бюджети та прогнози суб'єкта господарювання;
- технічна і проектно-технологічна документація;
- інформація, отримана від управлінського персоналу та працівників;
- інформація, отримана від третіх осіб та із зовнішніх джерел;
- внутрішні документи аудиторської фірми.

На завершальному етапі аудиту аудитор здійснює оцінку отриманих результатів аудиту (доказів) та сформованих на їх основі проміжних висновків, визначається з формою аудиторської думки, яка буде включена до аудиторського звіту, та складає звіт незалежного аудитора щодо фінансової звітності суб'єкта господарювання. Даний етап виконання завдання є відповідальним процесом, оскільки його результатом є узагальнення підсумків усього масиву зібраної інформації, аналіз виявлених помилок і відхилень та визначення суттєвості їхнього впливу на фінансову звітність.

Основними джерелами інформації, які використовує аудитор на цій стадії аудиту, є:

- міжнародні стандарти аудиту;
- вимоги регуляторних органів до аудиторського звіту;
- робочі документи аудитора;
- висновки експертів;
- інформація, отримана від управлінського персоналу замовника (письмові запевнення управлінського персоналу, відповідь управлінського персоналу щодо виправлення виявлених викривлень, установлених

Рис. 3. Алгоритм формування думки аудитора в розрізі послідовного аналізу інформаційних потоків на кожному з етапів аудиту

Джерело: розроблено автором

аудитором, внесення змін до фінансової звітності та надання нової фінансової звітності);

– внутрішні нормативно-довідкові документи аудиторської фірми.

Доцільно зазначити, що процес аудиту базується не лише на використанні інформації, яка стосується об'єктів аудиту, а й аудитор сам приймає безпосередню участь у формуванні інформаційного забезпечення своєї діяльності. До такої інформації належать: внутрішні положення контролю якості, нормативно-довідкова інформація, робочі документи аудитора, кадрові справи працівників, аудиторські файли та ін.

На підставі проведеного дослідження побудовано алгоритм формування думки аудитора в розрізі послідовного аналізу інформаційних потоків на кожному з етапів аудиту (рис. 3).

Таким чином, для того щоб отримати достатню кількість аудиторських доказів, які будуть слугувати основою правильної оцінки господарських явищ, фактів, процесів виробництва, формування професійного аудиторського судження, великого значення в процесі аудиту набуває не лише класифікація інформації, а й її систематизація за етапами виконання завдання з аудиту.

Цей процес є трудомістким та тривалим. Проведена належним чином систематизація інформаційного забезпечення дасть можливість аудитору краще орієнтуватися у великому обсязі інформації, правильно використовувати її на кожному етапі виконання завдання для формування проміжних висновків аудитора та забезпечення якості виконання завдання з аудиту.

Висновки з проведеного дослідження. Зміст і характер інформаційного забезпечення визначається відповідно до завдань, які ставить аудитор, та залежить від важливості прийнятих рішень, тому аудитору необхідно не лише мати знання про інформаційне забезпечення аудиту, а й про сам процес формування інформації щодо суб'єктів господарювання та правильного використання її у практичній діяльності.

Процес отримання аудиторських доказів ґрунтується на цільовому і інформаційному підходах до їх збору та оцінки. При цьому елементи інформаційного підходу (характер джерел отримання, планування аудиторських процедур на основі сприйняття зібраних свідчень, аналіз зібраної інформації) вибудовуються у цільовий компонент процесу – розуміння отриманих свідчень, їх оцінка, формування думки аудитора.

1. Белуха Н.Т. Аудит: учебник. К.: Знання, 2000. 769 с.

2. Проскуріна Н.М. Процедурне забезпечення аудиту. Теорія та практика: монографія. К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2011. 739 с.

3. Петрик О.А. Аудит: методологія і організація: монографія. К.: КНЕУ 2003. 260 с.

4. Рудницький В.С. Методологія і організація аудиту. Тернопіль: Екон. думка, 2000. 192 с.

5. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2000. 578 с.

6. Савченко В.Я., Зотов В.О. та ін. Аудит: підручник. К.: КНЕУ, 2004. 268 с.

7. Звежинский С.В. Информационное обеспечение научно-технических разработок. Львов, 1982. С. 51–55.

8. Блек О.В. Информационное обеспечение научных исследований. Л.: Наука, 1974. 151 с.

9. Воскресенский Г.М. Теория и практика информационного обеспечения управления в органах внутренних дел. М.: Академия МВД СССР, 1985. 121 с.

10. Організація і методика проведення аудиту: навчально-практичний посібник / В.В. Сопко, Н.І. Верхоглядова, В.П. Шило та ін. К.: Професіонал, 2004. 624 с.

E-mail: audit.vn.ua@gmail.com

УДК 338.24

Моргачов І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-ІНКУБАТОРІВ В УКРАЇНІ

У роботі розглянуто проблеми і перспективи розвитку бізнес-інкубаторів в Україні, запропоновано їх поділ на класичні, гібридні та умовні. Визначено особливості кожної форми та рівень ефективності в підтримці малого бізнесу. Як основні проблеми бізнес-інкубування визначено матеріальні та організаційні перешкоди, нейтралізація яких можлива завдяки використанню гібридних форм бізнес-інкубаторів. Еволюція та пристосування відповідних форм до зміни зовнішнього середовища дали змогу уточнити визначення поняття «бізнес-інкубатор» з урахуванням зростання ролі нематеріальних ресурсів та можливості організації такого явища на базі діючих організацій.

Ключові слова: бізнес-інкубатор, бізнес-інкубація, інноваційно-інвестиційна діяльність, високотехнологічний малий бізнес, інноваційно-інвестиційний проект.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИЗНЕС-ИНКУБАТОРОВ В УКРАИНЕ

Моргачев И.В.

В работе рассмотрены проблемы и перспективы развития бизнес-инкубаторов в Украине, предложено их деление на классические, гибридные и условные. Определены особенности каждой такой формы и уровень эффективности в поддержке малого бизнеса. В качестве основных проблем бизнес-инкубирования названы материальные и организационные барьеры, нейтрализация которых возможна благодаря использованию гибридной формы бизнес-инкубаторов. Эволюция и приспособление соответствующих форм до изменения внешней среды позволили уточнить определение понятия «бизнес-инкубатор» с учетом роста роли нематериальных ресурсов и возможности организации такого явления на базе действующих организаций.

Ключевые слова: бизнес-инкубатор, бизнес-инкубація, инновационно-инвестиционная деятельность, высокотехнологический малый бизнес, инновационно-инвестиционный проект.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF BUSINESS INCUBATORS IN UKRAINE

Morhachov I.

Problems and prospects for the development of business incubators in Ukraine are discussed in the article. The division of business incubators into classical, hybrid and conditional is proposed. The features of each such form and the level of efficiency in supporting small businesses are defined. The main problems of business incubation are defined by material and organizational barriers. Neutralization of these problems is possible due to the use of a hybrid form of business incubators. Evolution and adaptation of appropriate forms before the change of the external environment allowed us to clarify the definition of the concept of "business incubator", taking into account the growth of the role of intangible resources and the possibility of organizing such a phenomenon on the basis of existing organizations.

Keywords: business incubator; business incubation, innovation and investment activity, high-tech small business, innovation and investment project.

Постановка проблеми. Створення бізнес-інкубаторів переслідує мету підтримки малого венчурного бізнесу в певному регіоні, але, як правило, відповідна підтримка здійснюється за окремими інноваційними і перспективними видами бізнесу. За таких умов бізнес-інкубатори стають важливим елементом науково-технічної й інноваційної інфраструктури, що не тільки створюють додаткові робочі місця в малому бізнесі в певному регіоні, а й сприяють поширенню у цій місцевості інноваційно-інвестиційної діяльності. Бізнес-інкубатори мають сприяти розвитку високотехнологічних галузей національного господарства. Таке явище робить актуальними дослідження бізнес-інкубаторів із погляду їх інноваційно-інвестиційної ролі в розвитку умовно-депресивних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за напрямом [1–9] дає змогу визнати наявність глибоких напрацювань. У цих та інших роботах розглянуто проблеми, види та особливості створення бізнес-інкубаторів в Україні; здійснено аналіз закордонного досвіду бізнес-інкубування; звернено увагу на необхідність та важливість створення таких об'єктів для підтримки малого бізнесу та зменшення безробіття в депресивних регіонах, а також на бізнес-інкубатори як важливий елемент інноваційної інфраструктури.

Незважаючи на суттєві напрацювання у цій сфері, проблеми створення бізнес-інкубаторів в Україні, їх форми та перспективи розвитку в сучасних умовах потребують подальших досліджень. Більш суттєву увагу слід приділити взаємозв'язку сучасних проблем

створення бізнес-інкубаторів, їх форм та перспектив розвитку, тому що саме еволюція таких форм є шляхом вирішення відповідних проблем, як і наявність останніх спричинює еволюцію форм бізнес-інкубаторів, виводячи перспективні екземпляри на перший план наукових інтересів.

Постановка завдання. Метою дослідження є уточнення проблем і перспектив розвитку бізнес-інкубаторів в Україні в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція формування бізнес-інкубаторів прийшла в Україну з-за кордону і полягала у створенні додаткових робочих місць, особливо у депресивних регіонах, у секторі малого бізнесу за сучасними і перспективними видами діяльності шляхом надання офісних, складських та інших приміщень в оренду за дуже низькою ціною (або безкоштовно) новоутвореним суб'єктам малого бізнесу. Передбачалося також надання офісної техніки та інших комунікацій для ефективної офісної діяльності (наприклад, мережі Інтернет, телефонного зв'язку). Планувалося, що суб'єкти малого бізнесу під час створення перспективного інноваційного венчурного бізнесу перші роки користуються майже безкоштовно такими активами, а згодом, через один-п'ять років, коли починають отримувати прибутки, покидають стіни бізнес-інкубатора і поринають у стихію бурхливого бізнесу вже окріпими суб'єктами господарювання. Пізніше концепція бізнес-інкубаторів стала передбачати надання підтримки підприємцям додатково ще й у вигляді різноманітних адміністративно-консультаційних послуг: бухгалтерських, юридичних, консалтингових тощо. Однак це ще більше збільшило вартість відповідної підтримки.

Розглядаючи концепцію формування бізнес-інкубаторів та її зміни в часі, слід звернутися до трактування досліджуваного поняття. Більшість сучасних визначень поняття «бізнес-інкубатор» в останніх дослідженнях та інших джерелах інформації (табл. 1) близька до класичної концепції. Так, наприклад, визначення за авторством Кабінету Міністрів України [1] на 100% відповідає первісному розумінню сутності досліджуваного явища. Водночас можна відзначити тенденцію до певної зміни відповідної концепції [2, с. 149], коли у тлумаченні стали відображатися сучасні реалії організації бізнес-інкубаторів на базі університетів та інших науково-дослідних установ. До того ж при цьому не уточняється характер допомоги суб'єктам малого бізнесу.

Іншою характерною рисою сучасних тлумачень досліджуваного поняття є акцентування уваги на різних консультаційних послугах як допомогі малому бізнесу, виводячи на другий план підтримку у формі надання суб'єктам малого підприємництва у користування корисних активів, які так конче їм потрібні на початковому етапі.

Зацікавленими сторонами у створенні бізнес-інкубаторів є:

- 1) державні органи влади національного рівня;
- 2) місцеві органи державної влади;
- 3) компанії та промислові підприємства;
- 4) навчальні заклади та наукові організації.

Державні органи влади національного рівня можуть приймати участь у створенні бізнес-інкубаторів, маючи на меті підтримку окремих інноваційних і прогресивних проєктів, однак, на жаль, наявність великої

кількості інших важливих справ та необхідність витрачання великої кількості адміністративних зусиль на практиці зводять майже до нуля відповідну практику.

У створенні бізнес-інкубаторів мають зацікавленість регіональні (місцеві) органи влади як засобу інтенсифікації інноваційно-інвестиційної діяльності у своїх регіонах та створення там додаткових робочих місць.

У разі створення бізнес-інкубаторів за участю державних органів влади, як правило, такі заходи є некомерційними, що вимагає фінансування із місцевих або державного бюджету на безповоротній основі. Держава не отримує прямого прибутку від реалізації таких проєктів (скоріше несе збитки), однак у майбутньому очікується збільшення робочих місць і податкових надходжень.

Під час створення бізнес-інкубаторів за участю компаній та підприємств передбачається комерційний характер реалізації таких проєктів. У разі успішності інвестиційних проєктів, які реалізовувалися на базі таких бізнес-інкубаторів, компанії і підприємства – їх організатори – планують брати найактивнішу участь у відповідних прибутках. Тому і витрати на функціонування цих бізнес-інкубаторів планується покривати за рахунок прибуткових інвестиційних проєктів, що реалізуються за їх допомогою.

Навчальні заклади та наукові організації, створюючи бізнес-інкубатори, передусім переслідують власні цілі за основною своєю діяльністю, до того ж їхні реальні економічні можливості підтримки суб'єктів малого бізнесу не є суттєвими, тому здебільшого відповідна підтримка має інформаційно-консультаційний характер. За участю таких бізнес-інкубаторів можуть реалізовуватися різноманітні соціальні, гуманітарні, природоохоронні та інші проєкти некомерційного та (або) комерційного характеру.

В останні роки є відомості щодо створення та роботи бізнес-інкубаторів в Україні. При цьому простежується концентрація їх у м. Київ, Харків, Одеса – регіонах, що не можна назвати депресивними, скоріш навпаки, де завжди проблема безробіття не була відносно гострою. Досліджуваний вид підтримки малого бізнесу поки що в нашій країні не набув широко поширення, особливо в депресивних регіонах, унаслідок наявності суттєвих проблем, які ми спробуємо визначити.

Слід зауважити, що створення та забезпечення роботи бізнес-інкубатора, який дійсно відповідає своїй історично первісній концепції, у сучасних умовах в Україні є досить коштовним заходом підтримки малого бізнесу. Наприклад, тільки опалення офісних приміщень є суттєвим фінансовим тягарем для багатьох вітчизняних суб'єктів господарювання, які вже не перший рік здійснюють свою діяльність. Потреба в значних обсягах фінансування є основною болючою проблемою створення та забезпечення роботи бізнес-інкубаторів у депресивних регіонах України. Тому відповідні елементи інфраструктури створюються в сучасних обставинах за умов підтримки регіональних органів державної влади або в регіонах, де місцеві бюджети можуть собі дозволити таку розкіш, або такі бізнес-інкубатори є умовними і не відповідають істинній концепції, або вони створюються за грантові кошти.

Діяльність умовних бізнес-інкубаторів, які у цілому працюють лише на папері або створені для освоєння грантових коштів, – це додаткова тема дослідження.

Таблиця 1. Визначення поняття «бізнес-інкубатор»

Автор	Тлумачення	Джерело	Рік
Кабінет Міністрів України	Бізнес-інкубатор – організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, для сприяння у набутті ними фінансової самостійності.	[1]	2009
Національна асоціація бізнес-інкубації США	Бізнес-інкубатори – це організації, які покликані сприяти розвитку підприємства на початковому етапі їхнього розвитку шляхом надання їм консультативної та ресурсної підтримки	[4]	-
Європейська Комісія	Бізнес-інкубатор – місце, де тільки що створені фірми зосереджені на обмеженому просторі. Його метою є збільшення ймовірності росту і виживання цих фірм шляхом надання їм будинку зі стандартним устаткуванням (телефакс, комп'ютерне устаткування і т. д.), адміністративної підтримки і набору послуг. Головний акцент робиться на місцевий розвиток і створення робочих місць. Технологічна орієнтація зазвичай несуттєва.	[6]	-
О. Микитюк	Бізнес-інкубатор в Україні – це господарська одиниця, зорієнтована на підтримку новостворених підприємств шляхом надання необхідних виробничих офісних та інших площ для ведення господарської діяльності, офісного обслуговування і послуг, необхідних у веденні бізнесу (консультації з економічних, фінансових, юридичних, організаційних і технічних питань), а також допомогу в підборі кваліфікованих працівників.	[7]	2005
С.М. Гончаров, Н.Б. Кушнір	Інкубатори – центри розвитку бізнесу та підприємництва, регіональні технологічні та інноваційні центри при університетах та інших вишах, науково-дослідних організаціях, що допомагають новостворюваним організаціям інноваційного бізнесу на стадіях започаткування і становлення.	[2, с. 149]	2009
Ю.В. Ковбасюк, В.П. Троциньський, Ю.П. Сурмін	Бізнес-інкубатор (Б.-і.) являє собою структуру, що надає приміщення, обладнання, устаткування, інформаційно-комунікаційні послуги на пільгових умовах та на визначений термін малим підприємствам для підтримки підприємницької діяльності на етапі їх становлення. Головними цілями і, відповідно, функціональними послугами Б.-і. є: сприяння розробленню конкурентоспроможної продукції з використанням новітніх технологій, створення нових робочих місць, задіяння промислових потужностей, лабораторних, офісних та складських приміщень, що не використовуються; залучення інвестицій для реалізації інноваційних проектів підприємств – учасників Б.-і.; надання консультативних послуг із питань інноваційного менеджменту, розроблення бізнес-планів, фінансових, юридичних та ін. Після досягнення певного рівня свого розвитку підприємства залишають Б.-і.	[9, с. 65]	2010
А.Б. Немченко, Т.Б. Немченко	Бізнес-інкубатор – це один із варіантів поряд із «науковими центрами» і «бізнес-центрами» тих організаційних форм взаємодії науки і підприємництва, що являє собою складний багатофункціональний комплекс, який забезпечує, поряд з іншим, сприятливі умови для ефективної діяльності новостворених малих інноваційних фірм, які реалізують цікаві наукові ідеї. Бізнес-інкубатори є необхідним елементом виживання і успішної діяльності малих інноваційних структур, тому що вони надають численні інноваційні послуги, до яких, зокрема, належать: оренда приміщень; прокат наукового і технологічного устаткування на певний період; консультації з економічних та юридичних питань; фінансові послуги; експертиза інноваційних проектів (науково-технічна, екологічна, комерційна); інформаційне та рекламне забезпечення тощо.	[5]	2010
Л.Т. Шевчук	Бізнес-інкубатор – це спеціалізована організація, яка надає комплекс послуг (бухгалтерських, юридичних, консалтингових, інформаційних, орендних, адміністративно-технічних) суб'єктам підприємницької діяльності на сприятливих умовах для їх адаптації до ринкового середовища.	[8]	2013
Н.В. Багашова	Бізнес-інкубатором є організація або міні-підприємство, що надає комплекс бухгалтерських, юридичних, консалтингових, інформаційних, орендних, адміністративно-технічних послуг підприємницьким суб'єктам, що створюються на сприятливих умовах, для адаптації їх до умов ринку.	[3, с. 60]	2015

Такі структури викривляють статистику, однак не надають ефективної підтримки розвитку малого бізнесу, внаслідок чого всі бізнес-інкубатори в Україні можна поділити на ефективні та неефективні (тобто паперові або умовні). На жаль, відсоток ефективних бізнес-інкубаторів може не перевищувати розміру 15% у загальній їх кількості.

Іншим бар'єром бізнес-інкубування високотехнологічного венчурного бізнесу є необхідність створення і підтримки діяльності організації, яка буде надавати

підприємцям активи, контролювати цільове їх використання, здійснювати вибір претендентів тощо. Якщо першою зацікавленою особою діяльності бізнес-інкубаторів у регіонах є місцеві органи влади, то для останніх із метою створення повноцінного бізнес-інкубатора слід створювати комунальне підприємство планово-збиткове та фінансувати кожного року його діяльність. Відповідні організаційні перешкоди на додаток до матеріальних зводять майже до нуля участь місцевих органів державної влади у створенні бізнес-інкубаторів.

Як правило, такі бізнес-інкубатори утворюються в Україні на базі діючих установ та організацій: університетів, торгово-промислових палат тощо. При цьому такі установи мають власні цілі та створення бізнес-інкубаторів на своїй основі використовують для їх досягнення. Наприклад, університети, створюючи бізнес-інкубатори, мають на меті таке: отримання грантів; використання їх як базу виробничої практики студентів; реклама та імідж; поліпшення працевлаштування власних студентів; налагодження зв'язків із представниками бізнесу; просування власних освітніх послуг у середовищі малого бізнесу тощо. Таких завдань та цілей може бути більше, не винятком є також вплив місцевих органів влади для поліпшення власної звітності, та важливо те, що власні цілі завжди попереду істинної історичної сутності бізнес-інкубування.

Неможливість створення ідеальних умов для розвитку досліджуваного явища в Україні призводить до необхідності пошуку компромісу, коли чимось треба жертвувати, але досягати цілей хоча б у певному відсотку. Такий компроміс досягається за умов створення бізнес-інкубаторів на базі навчальних закладів. На жаль, університети та інші навчальні заклади при цьому мають об'єктивні обмеження: опалювальні офісні приміщення, офісна техніка, та інші активи об'єктивно обмежені, не кажучи про складські та виробничі; державна форма власності робить проблематичним передачу активів у користування суб'єктам малого бізнесу; існує проблема об'єктивного вибору суб'єктів, яким надається підтримка (навчальні заклади в першу чергу підтримують власних студентів).

За відсутності грантової підтримки наявність матеріальних та організаційних обмежень переводить концепцію бізнес-інкубаторів переважно у площину теорії та недосяжної мети, а на практиці «паперові» форми бізнес-інкубаторів створюються для реклами, іміджу, звітності, надання консультативно-інформаційних послуг. Останні форми бізнес-інкубаторів, коли вони створюються лише для консультативної підтримки, ми розглядаємо як «умовні», оскільки невідомим є корисний ефект для малого бізнесу. Умовні бізнес-інкубатори в тому числі створюються на базі навчальних закладів.

На жаль, «умовні» бізнес-інкубатори спотворюють статистику, коли стає незрозумілою кількість цих об'єктів, що належать до класичної концепції та реально надають суттєву підтримку бізнесу. Своєю чергою, спотворення такої статистики робить проблематичним аналіз впливу цих об'єктів на результати інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів малого бізнесу. З огляду на це, стає зрозумілим, що в Україні кількість бізнес-інкубаторів класичної концепції дуже низька та значно нижче кількості «умовних».

Позитивним боком антагонізму мети й обмежень є поява саме гібридної форми бізнес-інкубаторів, яка змогла пристосуватися до наявних умов і показала свою живучість. Удосконалення цих гібридних форм насправді може бути шляхом прогресу, і саме у цьому криються перспективи розвитку бізнес-інкубування в Україні. Ми розглядаємо гібридні форми бізнес-інкубування як відхід від класичної концепції їх створення. Такі форми, як правило, формуються на основі компромісів, власне, здатність до цих компромісів і пристосування в майбутньому зробить їх перспективними та ефективними.

Спробуємо уточнити різні варіанти гібридної форми бізнес-інкубаторів.

Якщо в сучасних умовах в Україні болочим питанням стає опалення приміщень, то напрямом протидії цій проблемі є формування віртуальних офісів, які працюють на базі дата-центрів. Місцеві державні органи влади можуть сприяти безкоштовному наданню послуг дата-центрів місцевим новостворюваним високотехнологічним суб'єктам малого бізнесу. Концепція віртуального офісу полягає у розміщенні персональних комп'ютерів (отже, й окремих робочих місць) у домашніх або мобільних умовах, коли користувач може знаходитися будь-де, де є доступ до мережі Інтернет. Водночас контрагенти контактують із суб'єктом господарювання через Web-портал (сайт), який, власне, і представляє такого суб'єкта в Мережі. Відповідний Web-портал (сайт) стає інструментом взаємодії із зовнішнім середовищем, а також упорядковує як зовнішні, так і внутрішні інформаційні потоки суб'єкта господарювання. Своєю чергою, робота такого порталу ґрунтується на базі певного серверу або дата-центру. На останньому також зберігаються бази даних та користувацькі програми, що необхідні для роботи суб'єкта господарювання.

Перехід багатьох видів діяльності в електронну площину зробив перспективним використання віртуальних офісів, що, своєю чергою, підвищило попит на послуги дата-центрів. У світі та в Україні є тенденція до збільшення потужностей дата-центрів, які надають свої послуги на правах оренди багатьом користувачам. Підприємства-гіганти створюють власні дата-центри, тоді як суб'єктам малого бізнесу це не під силу. За таких умов створення гібридних форм бізнес-інкубаторів, які надають новостворюваним високотехнологічним підприємцям можливості безкоштовного або дешевого віртуального офісу, є перспективним напрямом державної підтримки високотехнологічного венчурного бізнесу.

Іншою гібридною формою створення бізнес-інкубатора є компромісне поєднання з навчальним закладом або комунальним підприємством. Регіональні органи влади з місцевих бюджетів фінансують певні види навчальних закладів, а також комунальні підприємства, що, як правило, є планово-збитковими. Такі заклади можуть мати невикористані площі та інші активи, які можна використовувати для діяльності бізнес-інкубаторів. Об'єктивно такі активи мають дуже обмежений характер, що буде зумовлювати необхідність тендерів та вибору найбільш прогресивних і високотехнологічних видів бізнесу для певного регіону.

Комбінований бізнес-інкубатор як гібридна його форма передбачає поєднання можливостей зі створення віртуального офісу та компромісу з навчальними закладами та (або) комунальними підприємствами. Така форма передбачає використання сучасних ІТ-технологій та компромісу між цілями навчальних закладів (або комунальних підприємств) та метою підтримки венчурного високотехнологічного перспективного інноваційного бізнесу в регіоні. Необхідність досягнення компромісів зумовлює меншу ефективність у підтримці венчурного бізнесу порівняно з бізнес-інкубаторами класичної концепції.

Враховуючи сучасні тенденції еволюціонування форм бізнес-інкубаторів, нами пропонується таке

визначення досліджуваного поняття: бізнес-інкубатор – це явище, що має ознаки цілеспрямованої системи та (або) підсистеми, метою діяльності якої є сприяння залученню та використанню матеріальних і нематеріальних ресурсів новостворюваними суб'єктами малого та середнього бізнесу на початкових етапах їх становлення за умовами, що є більш вигідними порівняно з ринковими.

Під час створення в регіонах бізнес-інкубаторів останні слід розглядати передусім як інфраструктуру інтенсифікації інноваційно-інвестиційної діяльності, тому це лише частковий захід, який має здійснюватися комплексно і системно на додаток до інших заходів стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в регіоні. У такому сенсі слід урахувувати, що створення малого бізнесу (як і іншого) пов'язане з реалізацією інвестиційних проектів, у результаті яких держава отримує ефект у вигляді податкових надходжень. Для місцевого бюджету збільшення буде мати місце за прибутковим податком із громадян. Саме частина таких надходжень, яка буде отримана в майбутньому, може бути спрямована на підтримку реалізації таких проектів. Більш детально організаційно-методичні основи підтримки державою інноваційних проектів викладено у [10]. На жаль, надати підтримку абсолютно всім інвестиційним проектам та всім новостворюваним суб'єктам малого бізнесу неможливо, тому доцільно зосереджуватися на перспективних інноваційних і високотехнологічних.

Обсяг додаткових податкових надходжень до місцевого бюджету за прибутковим податком із громадян є прямо пропорційним кількості додатково створених робочих місць та мінімальній заробітній платі.

Висновки з проведеного дослідження. Запропоновано поділяти існуючі бізнес-інкубатори в Україні на класичні, гібридні (у тому числі комбіновані) та умовні. Останні надають переважно консультаційну підтримку, позитивний ефект від якої для малого бізнесу точно невідомий.

Основними проблемами бізнес-інкубування в Україні визначено матеріальні (брак коштів) та організаційні. Наявність матеріальних та організаційних перешкод зумовлює слабку поширеність реального класичного бізнес-інкубування в Україні як засобу державної підтримки венчурного бізнесу в депресивних регіонах.

Перспективним напрямом відповідної підтримки є створення і розвиток гібридних та комбінованих форм бізнес-інкубаторів, які ґрунтуються на принципах компромісу і пристосування, а також активного використання ІТ-технологій. Такі форми в сучасних умовах більш пристосовані протидіяти матеріально-організаційним перешкодам, однак уступають в ефективності підтримки венчурного бізнесу бізнес-інкубаторам класичної концепції.

При цьому умовні не розглядаються як перспективні. Шкода умовних бізнес-інкубаторів полягає у спотворенні статистики, коли в загальній їх кількості невідомою є кількість об'єктів, що належать до класичної концепції бізнес-інкубування та реально надають суттєву підтримку малому бізнесу.

Еволюція форм і видів бізнес-інкубаторів зумовлює можливість трансформації самого поняття «бізнес-інкубатор», ураховуючи нематеріальний характер допомоги суб'єктам малого та середнього бізнесу, зростання цінності нематеріальних ресурсів у сучасних умовах, а також доцільність організації бізнес-інкубаторів на базі вже діючих організацій, установ та підприємств.

Створення бізнес-інкубаторів слід розглядати як один із багатьох заходів комплексної та системної державної підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності в регіонах країни. Важливим фінансовим джерелом відповідної підтримки можна розглядати збільшення податкових надходжень унаслідок реалізації інноваційно-інвестиційних проектів.

Перспективою подальших досліджень за напрямом є розроблення організаційно-економічних механізмів інтенсифікації створення бізнес-інкубаторів у сучасних умовах господарювання.

1. *Постанова Кабінету міністрів України № 510 від 21 травня 2009 р. «Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва».*

2. *Гончаров С.М. Глумачний словник економіста; за ред. проф. С.М. Гончарова. К.: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.*

3. *Багашова Н.В. Бізнес-інкубатори: світовий і вітчизняний досвід створення й функціонування. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 11. Ч. 1. С. 60–63.*

4. *The National Business Incubation Association (NBIA) (Officialsite). URL: <http://www.nbia.org>.*

5. *Немченко А.Б., Немченко Т.Б. Бізнес-інкубатори у сфері сучасної державної підтримки розвитку регіональної інноваційної інфраструктури. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2010. Вип. 17. URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/06.pdf.*

6. *Якушев О.В. Регіональні аспекти розвитку бізнес-інкубаторів в Україні. Економіка і організація управління. 2016. № 2(22). С. 116–125.*

7. *Микитюк О. Бізнес-інкубатори в системі фінансової підтримки малого підприємництва. Світ фінансів. 2005. Вип. 2(3). С. 160–164.*

8. *Шевчук Л.Т., Колодійчук А.В. Світовий і вітчизняний досвід створення і функціонування бізнес-інкубаторів. Регіональна економіка. 2013. № 1. С. 178–184.*

9. *Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Троциньського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.*

10. *Моргачов І.В. Удосконалення державної інноваційної політики розвитку науково-технічних систем: монографія. Луганськ: Ноулідж, 2014. 388 с.*

УДК 330.34

Чирва О.Г.

доктор економічних наук,
професор кафедри маркетингу, менеджменту
та управління бізнесом,
Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

Богашко О.Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу, менеджменту
та управління бізнесом,
Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

МЕРЕЖА ЗНАНЬ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ПАРТНЕРСТВА ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ СПІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

У статті розглянуто ключові аспекти функціонування економіки знань як нового формату економіки, який став результатом еволюційного розвитку економічних систем. Досліджено особливості формування інтелектуального профілю сучасної економіки знань. Оскільки індивідуальні та колективні знання виступають провідним чинником довгострокових конкурентних переваг, то в діяльності сучасних організацій запропоновано використовувати мережі знань – особливий механізм формування і спільного використання інтелектуальних активів. Подібний формат здатен подолати комунікаційні обмеження, зумовлені жорстким ієрархічним устроєм організацій і чітким розподілом функціональних обов'язків співробітників, полегшуючи контакти між носіями унікальних знань. Досліджено чинники, що визначають успіх формування таких мереж, а також функціональні зв'язки між ними, які впливають на процес і результати мережевої взаємодії. Запропонований підхід має системний характер, є досить універсальним і може сприяти вдосконаленню процесів управління організацією, підвищенню її продуктивності та ефективності.

Ключові слова: знання, інформація, інтелектуальні активи, економіка знань, комунікації, мережі знань, організаційна культура, організаційна структура, організація управління.

СЕТЬ ЗНАНИЙ КАК ОСОБАЯ ФОРМА ПАРТНЕРСТВА ОРГАНИЗАЦИЙ В УСЛОВИЯХ СОВМЕСТНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ АКТИВОВ

Чирва О.Г., Богашко А.Л.

В статье рассмотрены ключевые аспекты функционирования экономики знаний как нового формата экономики, который стал результатом эволюционного развития экономических систем. Исследованы особенности формирования интеллектуального профиля современной экономики знаний. Поскольку индивидуальные и коллективные знания выступают ключевым активом долгосрочных конкурентных преимуществ, то в деятельности современных организаций предложено использовать сети знаний особый механизм создания и совместного использования интеллектуальных активов. Подобный формат способен преодолеть коммуникационные ограничения, обусловленные жестким иерархическим устройством организаций и четким распределением функциональных обязанностей сотрудников, облегчая контакты между носителями уникальных знаний. Исследованы факторы, определяющие успех формирования таких сетей, а также функциональные связи между ними, которые влияют на процесс и результаты сетевого взаимодействия. Данный подход носит системный характер, является достаточно универсальным и может способствовать совершенствованию процессов управления организацией, повышению ее производительности и эффективности.

Ключевые слова: знания, информация, интеллектуальные активы, экономика знаний, коммуникации, сети знаний, организационная культура, организационная структура, организация управления.

KNOWLEDGE NETWORK AS A PARTICULAR FORM OF THE ORGANIZATION PARTNERSHIP IN CONDITIONS OF JOINT USE OF INTELLECTUAL ASSETS

Chirva O., Bogashko A.

The article discusses the main aspects of the functioning the “knowledge economy”. This is a new format of the economy, which appeared as a result of the evolutionary development of economic systems. In the article are considered the methods of formation the intellectual image of the modern knowledge economy. Individual and collective knowledge is an important asset of long-term competitive advantage. In the activities of modern organizations, it has been proposed to use knowledge networks as a special mechanism for creating and sharing intellectual assets. Networks allow you to create and share knowledge, manage it. This format overcomes the communication constraints caused by a rigid hierarchical society of organizations and a clear distribution of the functional responsibilities of employees. Knowledge networks facilitate contacts between carriers of unique knowledge. The paper considers the factors that determine the success of the formation of such networks, as well as the functional links between them that affect the process and results of network interaction. This approach is systematic, is quite versatile and can contribute to the improvement of the management processes of the organization, increasing its productivity and efficiency.

Keywords: knowledge, information, intellectual assets, knowledge economy, communications, knowledge networks, organizational culture, organizational structure, management organization.

Постановка проблеми. Концепція знання як джерела економічного розвитку сприяла виникненню нового поняття «економіка знань». У різних джерелах вона має назву нової, постіндустріальної, інтелектуальної, інформаційної тощо. Слід зазначити, що коли нові явища ще не набули загального поширення, спостерігається різноманіття, нечіткість понятійного апарату, що використовується теорією. Однак найбільш розповсюдженим відображенням специфіки сучасного етапу розвитку економіки набула саме концепція економіки знань.

У зв'язку із цим потребують дослідження особливості формування інтелектуального профілю сучасної економіки знань, яка зародилася у вік постіндустріального суспільства, де інформаційні та інші високі технології вже перетворилися на визначальний чинник, що активізує процеси виробничого та соціально-економічного розвитку.

Організації все частіше розглядають знання як важливе джерело довгострокових конкурентних переваг, а мережеву взаємодію – як механізм створення і спільного використання знань. Чинники, що визначають успіх формування таких мереж, частково досліджені, проте зв'язки між ними мало вивчені. У дослідженні розглядаються аспекти, що впливають на процес і результати формування мереж знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті економічної теорії на особливу увагу заслуговують праці таких науковців, дослідників економіки, побудованої на знаннях, як П. Друкер, Ф. Махлуп, Т. Стюарт. Помітний внесок у дослідження проблем економіки знань здійснили вчені А. Гапоненко, В. Макаров, Б. Мильнер, А. Резайян, Р. Багері та ін.

Теоретичні і практичні питання щодо розбудови економіки знань в Україні та перетворення ресурсу знань на капітал висвітлено у працях вітчизняних учених-економістів Ю. Бажала, Т. Корнеєвої, Л. Федулової та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити функціональну роль мережі знань як особливої форми організаційного партнерства в умовах спільного використання інтелектуальних активів у процесі формування економіки знань в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ознаки переходу від економіки, що заснована на вико-

ристанні природних ресурсів, до економіки знань очевидні: змінилася структура світової та національних економік, почала переважати сфера інформації та стала більш вагомим роль освіти в нових галузях діяльності, все більшого значення набуває не матеріальна, а інтелектуальна власність.

Поняття «економіка знань» відображає визнання того, що наукові знання і спеціальні унікальні навички стають ключовим чинником розвитку матеріального і нематеріального виробництва. При цьому основний акцент поступово переноситься з накопичення матеріальних активів на формування і розвиток, а точніше розширене відтворення інтелектуального капіталу.

«Економіка знань – це новий формат економіки, який є результатом еволюційного розвитку економічних систем. Основою економіки знань є сформована національна інноваційна система, яка сприяє розвитку всіх сфер матеріального й нематеріального виробництва, у результаті чого у складі виробленої продукції (послуги) зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуального складника та змінюється характер людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності» [6, с. 79]. До економіки знань у найширшому змісті можна віднести чотири основні сфери: 1) НДДКР та інновації; 2) освіта і навчання, які сприяють формуванню інтелектуального капіталу; 3) високотехнологічне виробництво; 4) інформаційні й комп'ютерні технології.

Слід констатувати, що зазначений тип економіки тісно пов'язаний з інноваційною економікою, оскільки саме інноваційність як найважливіша риса нового етапу суспільного розвитку виявляється насамперед у здатності генерувати, а потім трансформувати знання в нові продукти, послуги, технології та процеси.

Однією з ключових особливостей економіки знань є використання знань та інформації для продукування конкурентоспроможних на світовому ринку нових видів продукції та технологій. Варто погодитися з думкою Ю. Бажала [1], що практичний зміст інноваційної моделі розвитку та концепції «знанневої економіки» є тотожними. Модель інноваційного розвитку трансформувалася у концепцію «знанневої економіки», оскільки науково-технологічна інновація є лише заключним результатом широкого спектру соціально-економічних

чинників, багато з яких формуються та діють за межами виробництва, де здійснюються інновації.

Більшість підходів до визначення суті та основних характеристик економіки знань узагальнено в табл. 1.

Розгляд літературних джерел показує, що більшість авторів під час визначення поняття «економіка знань» застосовують цей термін щонайменше у двох контекстах: у науковому, де економіка знань виступає як емпірична гіпотеза, узагальнення особливостей і тенденцій розвитку сучасного суспільства, та в політико-економічному, де вона розглядається як політична й економічна мета, бачення майбутнього.

Отже, до особливостей економіки знань можна віднести таке:

1. Економіка знань – це економіка, що створює, поширює і використовує знання для забезпечення свого зростання і конкурентоспроможності. Головне в економіці знань – не стільки створити нове знання, скільки продуктивно його використати.

2. Економіка знань тісно пов'язана з високотехнологічними галузями. Це економіка, що не тільки використовує знання в різноманітній формі, а й створює їх у вигляді високотехнологічної продукції та послуг. Знання можуть бути використані як для поліпшення добробуту, так і для виробництва нового знання.

3. Економіка знань базується на створенні знань фундаментальною та прикладною наукою в університетах, їх поширенні за допомогою системи комунікацій, зберіганні та захисту завдяки патентній системі.

4. Основою економіки знань є інноваційна система, яка сприяє розвитку виробництва, у результаті чого у складі виробленої продукції (послуги) зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуального складника та змінюється характер людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності.

5. В умовах економіки знань усе більшого значення набуває не матеріальна, а інтелектуальна власність. Людина та її знання, інтелект стають бажаними ресурсами виробництва, інтелектуальним капіталом підприємства.

У сучасному контексті індивідуальні та колективні знання розглядаються як ключовий актив конкурентоспроможності, а тому управління ними повинно стати обов'язковим елементом корпоративної страте-

гії. Основою такої діяльності може стати формування мережі знань (knowledge network), яка накопичуватиме інтелектуальні активи її учасників. Дана соціальна мережа об'єднує суб'єктів із загальними інтересами, і по її характеристикам можна інтерпретувати соціальну поведінку окремих членів. Саме поняття «мережа» підкреслює соціальний характер зв'язків. Відповідно, термін «мережа знань» позначає спільноту людей, які мають певні ресурси й об'єдналися для акумуляції, генерації та обміну інформацією, щоб посилювати конкурентні переваги. Наявність мереж служить індикатором не тільки зв'язків між учасниками, а й доступності інформації та можливостей внутрішнього обміну відомостями. Мережі призначені для створення і спільного використання знань, управління ними. Подібний формат дає змогу подолати комунікаційні обмеження, зумовлені жорстким ієрархічним устроєм організації й чітким розподілом функціональних обов'язків співробітників, полегшуючи контакти між носіями унікальних знань. Мережева взаємодія розглядається як джерело отримання переваг. Змінюються форми партнерства між організаціями: вони спрямовані скоріше на підвищення ефективності використання ресурсів і справедливий розподіл доходів, а не на максимізацію прибутку окремими компаніями.

Мережі знань дають змогу [10]:

- знизити витрати внаслідок підвищення ефективності комунікацій;
- нарощувати конкурентні переваги організації;
- розширювати базу знань (особисті знання трансформуються в колективні);
- підвищувати результативність досліджень і розробок.

За всіх перерахованих переваг, пов'язаних із функціонуванням мереж знань, вивченню зв'язків між їх окремими елементами поки що приділяється недостатня увага. Для заповнення зазначених прогалин необхідно ідентифікувати основні характеристики мереж знань і дослідити контекстні зв'язки між ними.

Мережі можуть об'єднувати окремих людей, їх групи й компанії, а також учасників внутрішньоорганізаційної кооперації. У будь-якому разі мережу слід розглядати як єдине ціле, а не фокусуватися виключно на розподілі зв'язків між учасниками та їхніх взаєми-

Таблиця 1. Дослідження сутності поняття «економіка знань»

№ з/п	Автор	Сутність поняття
1	Ф. Махлуп [9]	Економіка знань – один із секторів економіки, у якому відбувається виробництво, обробка і управління знаннями.
2	П. Друкер [4]	Такий тип економіки, у якому знання відіграють вирішальну роль.
3	В. Макаров [5]	Економіка знань пов'язана з використанням знань, які були реалізовані (продані,) або зі знаннями, що були отримані в результаті певних витрат.
4	А. Гапоненко [3]	Це економіка, що створює, розповсюджує, і використовує знання для забезпечення свого зростання і конкурентоспроможності. У межах цієї економіки знання створюються у вигляді наукової та високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, освіти.
5	Б. Мільнер [6]	Новий тип розвитку економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво є джерелом зростання.
6	Л. Федулова, Т. Корнєєва [8]	Економіка знань – це новий формат економіки, який є результатом еволюційного розвитку економічних систем. Основою економіки знань є сформована національна інноваційна система, яка сприяє розвитку всіх сфер матеріального й нематеріального виробництва, у результаті чого у складі виробленої продукції (послуги) зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуального складника та змінюється характер людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності.

нах. Витоки досліджень мережевих структур доходять до робіт Анрі Файоля [11].

Сьогодні навряд чи знайдеться організація, яка не залучена в мережеві комунікації. Взаємодія в рамках мережі знань (knowledge networking) має на увазі кооперацію між носіями професійних компетенцій та інших ресурсів, які об'єдналися з метою акумулювання та генерації інформації, обміну нею й отримання переваг від цього. Платформи для створення і трансферу знань можуть функціонувати за допомогою очної комунікації (контакти між співробітниками офісу, спілкування з клієнтами), мати віртуальний формат (робота розподілених команд) або «ментальну» основу (наприклад, спільні цінності, ідеї, принципи). Вони забезпечують придбання інформації, її спільне використання та ефективне управління знаннями на внутрішньо- і міжорганізаційному рівнях.

Мережі можна розглядати й як сукупність комунікаційних процесів.

Виробництво знань – складна система, пов'язана з виконанням численних завдань, роботою інститутів і впливом чинників поширення інформації. Формуючи мережі, організація зможе легше добувати необхідні знання та використовувати їх для створення затребуваних інновацій. Небажання фахівців документально фіксувати свої знання і ділитися ними є однією з головних проблем управління знаннями.

Формуючи мережі знань, організації прагнуть посилити обмін інформаційними активами. Під час планування й формування мереж знань організаціям слід урахувати такі чинники (рис. 1).

Організаційні структури. Під організаційною структурою розуміється система інституційних правил і процедур, що регламентують делегування, координацію і контроль над виконанням посадових обов'язків і використанням повноважень. Вона являє собою сукупність принципів, що визначають рівень централізації влади, класифікації бізнес-процесів, різноманітності й інтеграції. Організаційні структури детермінують рух інформаційних потоків між ієрархічними рівнями та ступінь формалізації мереж знань. Внутрішня структура організації повинна бути влаштована так, щоб сприяти процесам виробництва, зберігання, циркуляції й поширення знань у різних сегментах мереж. Від гнучкості внутрішніх структур і бізнес-процесів організації зале-

жить успішність у створенні знань й управлінні ними. У міру проходження продуктами різних фаз життєвого циклу з'являються нові знання, що призводить до зміни чинників, що визначають конкурентоспроможність. Під час управління внутрішньою структурою організації слід урахувати, що критерії її «оптимальності» з часом можуть змінюватися. Ефективність управління знаннями підвищується в разі відкритості каналів для комунікацій, децентралізації й зниження ступеня формалізації прийняття рішень, посилення гнучкості бізнес-процесів. Усі ці умови забезпечуються мережами знань. Таким чином, чим гнучкіша структура організації, тим ефективніше вона здатна використовувати знання.

Організаційна культура. Організаційна являє собою сукупність ментальних установок, що визначають інтерпретацію подій співробітниками організації, їхню діяльність на основі критеріїв поведінки, встановлених для різних ситуацій. Зокрема, йдеться про стимулювання до спільного використання знань і формування культури, що базується на взаємній довірі. Культура кожної організації еволюціонує, відображаючи явні та неявні аспекти корпоративної унікальності. До помітних особливостей культури належать корпоративні цінності, філософія, місія; до неявних – правила, норми й інструкції, що формують сприйняття співробітниками робочих ситуацій та їхні дії. Складні для виміру виражаються в безлічі формальних і неформальних аспектів через візуальні, вербальні й матеріальні артефакти, які є видимими, відчутними й виразними елементами організаційної культури.

Комунікація. Інший чинник, що впливає на успішність функціонування мереж знань, – комунікаційні процеси, які відіграють значну роль у формуванні та розвитку внутрішньоорганізаційних відносин. Під комунікаціями у цьому разі розуміється взаємодія співробітників за допомогою вербальних засобів і мови жестів. Соціальні контакти значно поглиблюють робочу взаємодію, стимулюючи передачу знань. Комунікаційні процеси (форуми, аналітичні групи, цільові семінари, сесії «мозкового штурму» та ін.) визначають відносини між співробітниками в різних аспектах, включаючи обмін знаннями. Поглиблення відносин, пов'язаних із генерацією та передачею знань, активізує їх потоки всередині організації, що підвищує ефективність мережевого відтворення цих активів.

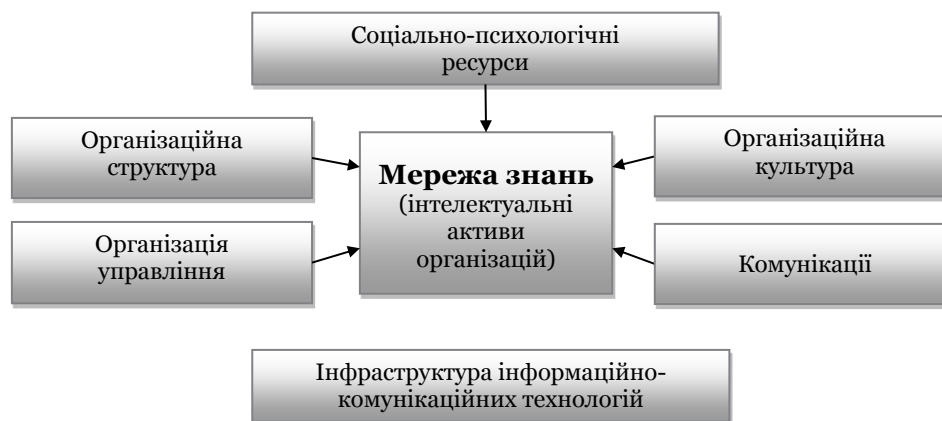

Рис. 1. Чинники, що впливають на ефективність функціонування мереж знань

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 10]

Соціально-психологічні ресурси. Організації розглядаються як носії знань, а їхній потенціал у накопиченні й передачі цього ресурсу – ключовий аспект конкурентних переваг. Сукупний ресурс знань становлять три види інтелектуального капіталу, запропоновані Томасом Стюартом [7]:

- Людський капітал. Визначається як здатність вирішувати проблеми й вважається джерелом креативності. Сенс цього терміна близький до таких понять, як «знання» і «професійні компетенції працівників». Чим більшою кваліфікацією володіє фахівець у своїй сфері, тим швидше він буде ставитися до роботи творчо.

- Структурний капітал. Включає ресурси організації, що дають змогу задовольняти ринковий попит. До них належать внутрішні структури, процеси, системи, патенти, навички формалізації досвіду і знань, їх ефективне використання шляхом обміну і трансферу.

- Клієнтський капітал. Його складниками є взаємодія із зацікавленими сторонами (постачальниками й споживачами), бренд і репутація організації.

Організація управління. Організаційні механізми управління визначаються як сукупність дій із використання одного або кількох видів ресурсів для виробництва продуктів, що представляють цінність для самої компанії та її клієнтів. Сюди входять механізми управління продуктивністю, інноваціями. Оскільки організаційні аспекти значною мірою детермінують управління знаннями та активізують їх потоки, вони віднесені до числа ключових чинників успіху в розвитку внутрішньокорпоративних мереж знань.

Інфраструктура ІКТ. Застосування різноманітних апаратних і програмних інструментів інформаційно-комунікаційних технологій полегшує кодифікацію, обмін та управління інтелектуальними активами. Від них значною мірою залежать результати цього процесу. Головні переваги від використання ІКТ в управлінні знаннями – швидкість і точність. Сучасні мережі на основі ІКТ забезпечують широкі комунікаційні можливості. Один із найкращих способів передачі знань – віртуальні мережі. У зв'язку із цим апаратні й програмні інструменти ІКТ віднесені до числа вирішальних чин-

ників успішності у формуванні мереж знань. Їх можна застосовувати для обслуговування процесів обробки й передачі інформації, підтримки мереж знань на різних стадіях життєвого циклу.

Висновки з проведеного дослідження. Перехід до економіки знань вносить кардинальні зміни у розуміння рушійних чинників цього процесу та його продукту. Віками люди використовували три чинники виробництва: землю (природні ресурси), капітал і працю. У новому суспільстві вирішального значення набуває новий виробничий ресурс – інформація і знання. Якщо названі три чинники мають обмежений характер, то інформація і знання необмежені. Інтелектуальний капітал, що уособлює людські знання, не виснажується, а зростає: знання стають загальносуспільним надбанням.

Розширення знань, пізнання світу, сутності речей і духовного життя витікає із самої природи людей і є неодмінною основою саморозвитку та поліпшення умов існування людства. Знання сприяють упорядкуванню як зовнішнього, так і внутрішнього світу особистості. Не лише людина формує свій світогляд, а й знання формують її образ реальності. Природним є прагнення до побудови економічної системи, яка базується на глибоких й достовірних знаннях навколишнього світу.

Проведене дослідження дає змогу окреслити чинники, від яких найбільшою мірою залежить ефективність мережевої взаємодії, спрямованої на генерацію і передачу знань. Необхідно враховувати й відповідним чином розвивати мережеву взаємодію, яка може стати ефективним механізмом управління інтелектуальним капіталом для вирішення організаційних завдань в умовах економіки знань. Проблеми, що виникають під час формування мереж знань, можуть варіювати залежно від специфіки країни, регіону або конкретної організації. Аналіз чинників та взаємозв'язків допоможе ефективніше розподіляти наявні ресурси. Запропонований підхід має системний характер, є досить універсальним і може сприяти вдосконаленню процесів управління організацією, підвищенню її продуктивності та ефективності.

1. Бажал Ю. Знаньева економіка: теорії і державна політика. *Економіка і прогнозування*. 2003. № 3. С. 71–76.
2. Богашко О.Л. Функціональна роль освіти в економіці знань. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 2(12). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_8.
3. Гапоненко А.Л., Орлова Т.М. *Управление знаниями. Как превратить знания в капитал*. М.: Эксмо, 2008. 400 с.
4. Друкер П.Ф. *О профессиональном менеджменте; пер с англ.* М.: Вильямс, 2006. 320 с.
5. Макаров В.Л. *Экономика знаний. Россия и современный мир*. 2004. № 1. С. 5–24.
6. *Управление знаниями в корпорациях / Б.З. Мильнер, З.П. Румянцева, В.Г. Смирнова и др.* М.: Дело, 2006. 304 с.
7. Стюарт Т.А. *Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций; пер. с англ.* В. Ноздриной. М.: Поколение, 2007. 368 с.
8. Федулова Л.І., Корнєєва Т.М. *Особенности экономики знаний на сучасній фазі розвитку суспільства: теорія і практика розбудови в Україні. Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4(106). С. 73–86.
9. Machlup F. *Knowledge: It's Creation, Distribution, and Economic Significance*. – Vol. III: *The Economics of information and Human Capital*. Princeton (N.Y.), 1984. P. 148–163.
10. Rezaeian A., Bagheri R. (2018) *Modeling the Factors that Affect the Implementation of Knowledge Networks. Foresight and STI Governance*, vol. 12, no 1, pp. 56–67.
11. Fayol H. (1917) *Administration industrielle et générale*. Paris. Dunod et Pinat. 1917. 174 p.

E-mail: chyrva81@ukr.net

E-mail: bogashko@ukr.net

УДК 330.101

Шедяков В.Е.

доктор социологических наук,
кандидат экономических наук, доцент,
независимый исследователь

НАУЧНО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ В СОСТАВЕ ОБЩЕСТВЕННОГО БОГАТСТВА

В статье используется конкретно-исторический подход к характеристике содержания общественного богатства и его восприятия, при этом в раскрытии трансформаций системообразующих отношений труда, собственности и управления выделяется роль субъектных отношений. Знание рассматривается как необходимый элемент создания и использования любого общественного богатства, и вместе с тем при усилении роли анклавов экономики знаний научно-интеллектуальный потенциал закономерно выходит на передний план как экономического суверенитета, так и хозяйствования. В частности, его развитие и реализация становятся непременным условием своевременного и качественного освоения новейших технико-технологических укладов. В качестве эффективных структур комплексной концентрации научно-интеллектуального потенциала рассматриваются научно-образовательно-производственные кластеры – точки развития и драйверы всей экономики и общества. Педагогическое «обслуживание» их включает как развитие личности, так и сочетание общеметодологического и профессионального образования (в т. ч. методами регулярного самообразования и переобучения) на основе включения в творчество, прежде всего, в труде и управлении/регулировании. Научное развитие как освоение прошлого и живого творческого труда участников общественного воспроизводства непосредственно влияет на приращение совокупного общественного богатства. Повышение эффективности дальнейших научных разведок в этой сфере можно ожидать при заблаговременном исследовании направлений оптимизации использования совокупного человеческого фактора общественного воспроизводства.

Ключевые слова: научно-интеллектуальный потенциал, знание, творчество, труд, управление, организация.

НАУКОВО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У СКЛАДІ СУСПІЛЬНОГО БАГАТСТВА

Шедяков В.Є.

У статті використовується конкретно-історичний підхід до характеристики змісту суспільного багатства та його сприйняття, при цьому в розкритті трансформації системоутворюючих відносин праці, власності й управління виділяється роль суб'єктних відносин. Знання розглядається як необхідний елемент створення і використання будь-якого суспільного багатства, та разом із тим за посилення ролі анклавів економіки знань науково-інтелектуальний потенціал закономірно виходить на передній план як економічного суверенітету, так і господарювання. Зокрема, його розвиток і реалізація стають неодмінною умовою сучасного та якісного освоєння новітніх техніко-технологічних укладів. Як ефективні структури комплексної концентрації науково-інтелектуального потенціалу розглядаються науково-освітньо-виробничі кластери – точки розвитку і драйвери всієї економіки і суспільства. Педагогічне «обслуговування» їх включає як розвиток особистості, так і поєднання загальнометодологічної і професійної освіти (у т. ч. методами регулярної самоосвіти і перенавчання) на основі включення в творчість, перш за все, у праці та управлінні/регулюванні. Науковий розвиток як освоєння минулої і живої творчої праці учасників суспільного відтворення безпосередньо впливає на збільшення сукупного суспільного багатства. Підвищення ефективності подальших наукових розвідок у цій сфері можна очікувати за завчасного дослідження напрямів оптимізації використання сукупного людського чинника суспільного відтворення.

Ключові слова: науково-інтелектуальний потенціал, знання, творчість, праця, управління, організація.

SCIENTIFIC-INTELLECTUAL POTENTIAL IN THE COMPOSITION OF PUBLIC WEALTH

Shedyakov V.

A concrete historical approach to the characterization of content of social wealth and its perception is used. At the same time, in the disclosure of transformations of system-forming relations of labour, property and management, the role of subjective relations is singled out. Knowledge is seen as a necessary element in the creation and use of any social wealth. At the same time, with the strengthening role of the enclaves of the knowledge economy, the scientific and intellectual potential naturally comes to the forefront of both economic sovereignty and management. In particular, its development and implementation become an indispensable condition for the timely and high-quality development of the latest technical and technological structures. As effective structures of the complex concentration of scientific and intellectual potential, scientific and educational-production clusters are considered – the points of development and drivers of the entire economy and society. Pedagogical “service” includes both the development of the personality, and the combination of general methodological and vocational education (including methods of regular self-education and retraining) on the basis of inclusion in creativity, primarily in labour and management / regulation. Scientific development as the assimilation of the past and the living creative work of the participants in social reproduction directly affects the increment of the aggregate social wealth. Increasing the effectiveness of further scientific intelligence in this area can be expected with an advance study of the areas of optimization of the use of the aggregate human factor of social reproduction.

Keywords: scientific and intellectual potential, knowledge, creativity, work, management, organization.

Постановка проблемы. На острие процессов отчуждения/присвоения всегда находились наиболее ценные в пространственно-временных характеристиках конкретной эпохи воплощения богатства. Сейчас это, с одной стороны, ресурсы, прежде всего интеллектуальные, с другой – комплекс одаренности, в первую очередь интеллектоемкой. Именно дарования, их развитие и реализация – основа могущества и безопасности общества.

Анализ последних исследований и публикаций. Размышления об общественном и индивидуальном богатстве, о стоимости/ценности, прагматической и аксеологической сторонах бытия пронизывают всю историю человечества. Это естественно, поскольку они касаются измерений человеческого богатства и культуры как показателей развития цивилизации. Соответственно, свои взгляды на природу стоимости/ценности и подходы к их созиданию оставили в мировой мысли Аристотель, Ксенофонт, Протагор, А. Агг, Ф. Бастиа, Е. Бем-Баверк, К. Боулдинг, В. Брожик, П. Буагильбер, Р. Бьюи, Л. Вальрас, И. Витаньи, Дж. Гэлбрейт, В.С. Джевонс, П. Друкер, Х. Йоас, Дж.М. Кейнс, Ф. Кенэ, Дж.Б. Кларк, П. Контес, Т. Копеланд, П. Лапье, М. Лехтер, Р. Литрих, Дж. Мактаггарт, К. Маркс, А. Маршалл, А. Мейнонг, К. Менгер, Дж.С. Миль, Т. Момот, Дж. Мурир, Р. Оуэн, В. Петти, А.С. Пигу, Э. Райнерт, Д. Рикардо, А. Смит, Ж.Б. Сэй, Э. Тоффлер, Л. Харрис, Дж.Р. Хикс, К. Эйрс. Решительный перенос акцентов на сферу реализации и обмена осуществлен в работах маркетологов П. Дойля, П. Друкера, Ф. Котлера, М. Портера, развивавших концепции «стоимости для клиента», «рыночных сигналов», «стоимостной цепи», демонстрировавших роль бренда в формировании цены. И. Ансофф, А. Берли, А. Раппапорт, Э. Фримен и др. применяли эти подходы с позиции стейкхолдеров, акцентировав потенциал создания стоимости и лакун стоимости. А разработкой методик моделирования перспектив и применения стратегических карт в этой связи успешно занимались Р. Каплан, Д. Нортон и др. В отечественной научно-терминологической традиции наиболее успешными были изыскания природы стоимости и форм стоимости Т. Алексиной, Э. Ильенковым, М. Лившицем, С. Демьяненко, Д. Дубровским, А. Смолдыревым и др. Проблемы исследования экономических связей плодотворно поднимались в работах Л. Абалкиной, А. Баскиной, И. Конника, В. Махновой, В. Медведева, Ю. Осипова, Е. Осиповой, Ю. Палкина, Ю. Пахомова, В. Радаева, Н. Цаголова, А. Чаянова, В. Черковца, А. Чухно. В контексте развития способа обмена социально-экономические процессы были проанализированы А. Гриценко, В. Лысовой, А. Косовским, В. Кушлиным, А. Покрыганом, С. Румянцевой, В. Рыбалкиным, В. Сагатовским, Е. Семеновым, А. Сергеевым, В. Стаховским, В. Чуминым. Изучением процессов формирования цены занимались Т. Алимова, Т. Артемова, З. Атлас, С. Никитин, В. Новожилов, В. Павлов, Ю. Пашкус, В. Пешехонов, Г. Подоров, Г. Правоторов, В. Цага, А. Хандруев, Н. Хессин. С усилением тенденций формирования т. н. «общества знания», разумеется, актуализированы исследования нематериальной составляющей богатства (в том числе в его капитализированной форме), что нашло отражение в концепциях человеческого (Г. Беккер, В. Грейдер, В. Мерс, Ф. Мечлуп, Дж. Мин-

сер, Дж. Рифкин, Дж. Симмонс, Й. Тюнен, В. Хадсон С. Фабрикант, Т. Шульц), социального/социокультурного (П. Бурдые, Ф. Германн, Дж. Коулман, Ф. Лист, Ф. Моне, Р. Патнем, Л. Ханифан, а также Е. Батаева, С. Богдан, О. Лушникова, Н. Федотова и др.), интеллектуального/научно-интеллектуального (Т. Герц, Дж. Гвишиани, Ш. Джексон, И. Джохадзе, Г. Добров, В. Дрожжинов, С. Емельянов, В. Иноземцев, А. Кочетков, С. Кравченко, С. Микулинский, Н. Мончев, Т. Сакайя Т. Сван, Р. Солоу) потенциала и капитала. Роль и методы организации научно-интеллектуальной деятельности для подъема конечной эффективности производства исследовали В. Библер, А. Богданов, Г. Волков, А. Гастев, Г. Гиргинов, В. Ельмеев, Г. Жильцов, П. Керженцев, Т. Кун, Е. Маркарян, Н. Мотрошилова, В. Палий (Левичева), Я. Пономарев, П. Родионенков, Г. Селье, В. Толстых, Л. Тькоцкий, В. Щербина.

Постановка задания. Применение кумулятивной силы синергии общественного потенциала позволяет кардинально увеличить значимость имеющегося и доступного. Диапазон возможностей использования форм нематериального богатства радикально возрастает при межпарадигмальном переходе. Актуализация вопроса стоимости связана как с обострением соотношения богатых и бедных стран, так и с усилением роли неэквивалентного обмена среди методов одностороннего обогащения. Особенно важным является повышение в экспорте доли продукции высокой степени переработки, особенно с задействованием сложного труда, при сокращении удельной доли вывоза сырья, а также рост значения нематериальных активов (*goodwill, know-how*) в обеспечении долговременной стратегии развития в условиях «гиперконкуренции» [1–3]. Соответственно, **задача статьи** – изложение авторской позиции по возможным решениям некоторых дискуссионных вопросов трансформаций научно-интеллектуального потенциала в конкретно-исторических взаимопереходах общественного богатства.

Изложение основного материала исследования. Наиболее эффективное применение материально-технической базы и социально-экономических условий предполагает активную роль знания в процессах опредмечивания-распредмечивания. Превращение потенциала в действительность происходит в процессе вовлечения в общественное воспроизводство (в т. ч. в формах капитализации). И знание – условие понимания при интерпретации условий деятельности: процессы освоения (в частности, распредмечивания) требуют восприятия репрезентированного смысла. Вместе с тем «...предметность деятельности порождает не только предметный характер образов, но также предметность потребностей, эмоций и чувств» [4, с. 89], взаиморезонируя с духовно-нравственным состоянием и динамикой базовых ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров. При этом само отражение, в свою очередь, может представлять собой форму активности, в т. ч. познавательной и деятельностной. Так, в социально-историческом контексте отражение трансформирует внешнее воздействие в имманентный движитель самопознания, самоотграничения и дальнейших метаморфоз: конкуренции и партнерства. В частности, «...предыстория человеческой деятельности начинается с приобретения жизненными процессами предметности» [4, с. 85].

Разумная активность как основание исторической инициативы при саморазвертывании сущностных сил человека воплощается в творчестве, социальная ценность которого зависит от освоения человеком ранее созданного и знания о свойствах мира. Обеспечение динамики развития требует использования как внутренних, так и внешних факторов и процессов, гибкого задействования контуров самоуправления и координации, соответствующего применения разнокачественных обратных связей в обществе. Так, с одной стороны, необходимо приоритетное формирование стимулирующей желательные изменения общественной среды и поддержка «точек развития» – драйверов экономического и технологического роста. С другой – важна мера участия в информационном обмене. Поэтому раскрытие роли интеллектуальной загрузки содержания процессов опредмечивания-распредмечивания на категориальном (а не бытовом) уровне требует внимания к распространению когнитивного использования потенциала понятий «субъектное начало» и «субъектные отношения». Естественный практико-теоретический интерес вызывает подход, в соответствии с которым субъектное отношение может быть вполне объективным, полностью материальным, массовидным и существующим независимо от того, как оно отражено в сознании людей. Но отличается от «чисто» объективного тем, что непременно должно пройти для своей реализации через сознание. Например, анализ отчуждения труда осуществляется в виде исследования именно субъектного отношения [5, с. 12–22]. Соответственно, повышение эффективности совершенствования системообразующих отношений труда, собственности и управления за счет актуализации научно-интеллектуального потенциала выводит на последовательную трансформацию субъектного начала социально-экономических процессов отношения [6–9].

Отношения (пере)распределения богатства и бедности в масштабах как одного общества, так и ойкумены как единого целого существенно зависят от характера воспроизводственного цикла, фиксируясь в конкретике принципа Парето и коэффициента Джини. При этом трансформации уровней потребительной стоимости, собственно стоимости и форм стоимости носят комплексный характер, взаимодействующий с разноуровневыми процессами из различных сфер общественной жизни. Это естественно, поскольку и исходные явления носят сложный характер, пронизывающий производство, распределение, обмен и потребление и базирующийся на основополагающем единстве труда, собственности и управления. Разумеется, чтобы не редуцироваться до «тощих абстракций», каждая из фаз общественного воспроизводства должна восприниматься как включающая элементы и процессы, формально соответствующие прочим. Скажем, для осуществления цикла производства как минимум должны состояться распределение и обмен средствами производства и рабочей силой. Диалектика способов производства и обмена в глобальном масштабе резонирует с решением проблем на основании развития творческих способностей и обработки информации. Разумеется, как всегда сосуществовали, например, внутри- и межвидовая борьба за выживание, внутри- и межотраслевая конкуренция, так складываются и разные уровни взаимодействия (партнерства, кооперации

и состязания, конкуренции) между культурно-цивилизационными мирами. Ныне же глобализация социально-экономического пространства кардинально меняет уровень присутствия интернациональных норм, подходов, тенденций в жизнедеятельности каждого. Теперь уже нельзя охарактеризовать международные отношения как вторичные, производные и т. п., что делалось еще не так давно. Вместе с тем сам характер воздействия со стороны мировой экономики может быть различным. А для разных регионов определяющими могут оказаться разные его свойства.

Так, состояние и динамика культурно-цивилизационного мира продуцируют конкретные формы взаимосвязи людей, соотношение общественной психологии и общественной идеологии в духовной жизни, теоретического и повседневного уровней общественного освоения и осознания действительности. Всеобщность общественных отношений капитала обеспечивает распространенность капитализированной формы богатства, которое теперь и выступает в том числе как капитал реальный, социокультурный, etc., проявляясь через качество процессов очеловечивания-овещнения в общественной (в частности, экономической, идеологической, религиозной и т. п.) жизни и функции человеческой личности в социальной структуре. Для исследования же совокупного труда как единства материальной и идеальной сторон сегодня обширный научный инструментарий предоставляет концепции репрезентации и отражения, деятельностный и ценностный подходы (одним из уровней реализации которых выступает теория отчуждения), чья специфика заложена в анализе с позиций стоимостного и ценностного содержания деятельности и ее результатов для комплексной оценки потенциала и возможностей общества.

При этом находящееся в ядре материальных и духовных производства и обмена воссоздание идеального фиксирует конкретно-историческое разнообразие социально-экономических процессов, проходящих, прежде всего, на уровнях материально-технического (изменений потребительных стоимостей), социально-материального (стоимостей) и социально-идеального (форм стоимости). Трудовая теория стоимости содержит потенциал своего обновления и совершенствования для осуществления когнитивных (включая общемировоззренческие), конкретно-аналитических, прогностических и прогнозных функций, в частности обеспечивая расширение диапазона инструментария стратегической футуродиагностики социально-экономических процессов, а также корректируя инструментарий конструктивного воздействия на общественную практику. Конкретно-исторический способ взаимодействия охватывает отношения диапазона от партнерства до конкуренции (экономическими и неэкономическими путями). Изменение способа взаимодействия пронизывает осуществление как социализации/аккультурации, так и индивидуализации жизнедеятельности. Так, например, с одной стороны, ресурсные базы маркетинга позволяют производить сегментацию и ценообразование до поставок на рынок, который тем самым отчасти перестает быть местом встречи спроса и предложения и формирования окончательной цены; с другой – всеохватывающий характер рекламы и давление СМИ дают в направлении распространения потребительских шаблонов. Вместе с тем в рамках

общих направлений как форма стимулирования сверхпотребления поощряется индивидуализация вкусовых пристрастий и скоротечность моды в консьюмеризме, что открывает дополнительные возможности и хозяйственные ниши для производства близких, но ориентированных на отличающиеся группы потребителей товаров и услуг (сникерсизации рынков).

При этом понимание сущности и форм ретропроцессов посредования осуществившихся, происходящих и потенциально возможных трансформаций позволяет очистить из-под спуда капиталобразных товарно-денежных отношений пострыночного типа факторы изменения труда, активно влияющие на его результаты, а также выявить новые факторы и перспективные тенденции. Вместе с тем ослабевает роль простого труда в формировании стоимости, освобождая место сложному труду. Сегодня основной источник стоимости – творческий, прежде всего интеллектуальный, потенциал, а не психофизические усилия сотрудника, приоритет стратегий развития – производство знаний и культура эффективного их применения, добавленная стоимость распределяются с учетом затрат производителя, демократизируются системообразующие отношения общества (труда, собственности, управления), трансформируются способы производства и обмена. Так, поскольку сложный труд в условиях структурирования хозяйствования экономической знаний имеет потенциал развертывания от прежнего, общественно-случайного, в конкретно-всеобщее положение, имманентные ему структуры стимулирования не просто выходят на передний план, а тоже могут претендовать на уровень конкретно-всеобщих, ориентируя на адекватные изменения в материально-технической базе и социально-политических отношениях. Длительное время наука, культура и образование были дополнительны к производительному труду, однако уже его промышленная стадия кардинально изменила отношение и требования к их качеству и роли. В этой ситуации эквивалентность обмена формирует тенденции движения от обмена деятельностью через продуктообмен: натуральный обмен, товарообмен (простая, единичная, или случайная, форма стоимости; полная, или развернутая, форма стоимости; всеобщая форма стоимости: денежная (денежно-металлическая, денежно-слитковая, денежно-монетная), знаковая (монетно-знаковая, бумажно-кредитная, расчетно-знаковая), идеальная (исчезновение знака стоимости при наличии ее символа) – к формам трудообмена и обмена способностями. Модерн предусматривает состояние общества и культуры, где нормативным является массовое, стандартное производство, характер и черты деятельности каждого конкретного человека задаются включенностью в общую производственную цепочку и дополнительностью по отношению к общественному труду. Уже средства производства включают прежний, овеществленный, труд многих участников производства, и самим отношением к средствам производства заложена социальная характеристика хозяйственных отношений. Постмодерн наследует и использует это качество социальности, но теперь недостаточно видеть в человеке носителя рабочей силы, нужно обеспечить развитие личности, поскольку наибольшим производственным фактором становится мотивированное одухотворенное творчество человека.

Таким образом, пострыночная природа социально-экономических явления вызывает к жизни дополнительные основания для надстраивания в ряду формы стоимости превращенных (преобразованных) и иррациональных явлений, ложных и мнимых хозяйственных величин как мощных факторов воздействия на происходящее, в частности партнерства и конкуренции. Волны доминирования центробежных и центростремительных процессов сменяют друг друга. Вслед за мощными порывами к международной интеграции ресурсами, с одной стороны, империализма, с другой – социализма в постглобальном состоянии ойкумены усиливаются процессы как протекционизма в экономической сфере, так и сохранения социокультурной идентичности в рамках культурно-цивилизационных миров, что непосредственно сказывается на формировании стоимостей/ценностей. Создание цены товара – денег – капитала все заметнее отрывается от производственного процесса, ориентируясь на фиктивный капитал и используя инструментарий маркетинга. Вокруг ценностей складываются ценностные ситуации, перерастающие в ценностно-смысловые комплексы, отражаемые ценностными коррелятами. Политико-управленческое обеспечение этих процессов связано с дополнением форм практического разрешения дихотомии демократии/автократии меритократией и актуализацией организационных моделей, связанных со стимулированием «человека творческого» и культивированием пострыночных ценностей на базе ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров. Втягивание в гонку перерасхода ресурсов и накопления отходов жизнедеятельности с распространением потребительских/накопительских подходов стимулируется ресурсами глобального манипулирования. Между тем использование идиологов комфорта и удовольствий облегчает вскрытие всемирным центром региональных рынков. Напротив, для достижения свободы необходимо становление ответственности и самодисциплины/самоограничения. Человек, полностью разложимый на производителя и потребителя, отчужденный как от деятельности, так и от жизни. Противопоставление производства – потребления, времени труда и досуга преодолевается свободой творческого самовоплощения (прежде всего, в труде и управлении). Так, в творчестве и необходимость становится подчиненным элементом развития и реализации.

При этом совершенно недостаточно просто характеризовать изменения в оснащенности рабочего места, техническом и органическом строении капитала и т. п. Речь идет о необходимости переноса акцентов на новые и новейшие технико-технологические уклады (как в структуре народного хозяйства, так и во вложениях инвестиций) по мере процесса перехода научно-интеллектуального потенциала в статус непосредственной, а затем и первой производительной силы общества. Разумеется, формирование общества знания неминуемо отражается в первую очередь на его «адептах», непосредственно связанных с выработкой, сохранением, распространением и применением знаний. Естественно, что конвейеризация общественно и лично важных инноваций вынуждает к кардинальному изменению стиля жизни и места в обществе, прежде всего именно слоя педагогов и ученых. Одновременно обеспечение исторической субъектности народа при пере-

ходе к обществу знания тесно связано с совершенствованием организационно-управленческих (в частности, психолого-педагогических) отношений. Распространение знания может быть, в частности, элитарным или народным, на уровнях глубоких методологий или же тренингов по решению частных задач. Достижение соответствия социокультурных полей возможностям и рискам «умного общества» требует коррекции как отношений на осях «общество – государство – бизнес», так и «человек – культурно-цивилизационный мир». При этом ныне преподаватель из «озвучивателя банальных истин» превращается в консультанта и мотиватора. И совсем не только для студентов своего вуза, а в разрезе соответствующего научно-образовательно-производственного комплекса. Впрочем, если в лидирующих странах основная часть дохода преподавателей смещается в направлении оплаты практического консультирования и исследовательских грантов (стимулируя проникновение знаний «вглубь»), то на полупериферии в заурядных вузах зачастую для поддержания благосостояния просто вынуждены множить педагогическую нагрузку и разнообразие читаемых курсов (подталкивая к освоению «вширь»). Эффективные организационно-управленческие (прежде всего психолого-педагогические) инновации ориентированы на более полное раскрытие индивидуальной одаренности человека и связаны с гуманизацией механизмов реализации публичных и частных интересов в формах общности и партнерства вокруг базовых общественных ценностно-смысловых комплексов.

Переходный период межпарадигмальности требует поддержания гармонии не только между экономическим ростом и социальными стандартами жизнедеятельности, но и задачами как укрепления фундамента для будущего, так и сохранения настоящего, что, в частности, выражается в балансе стратегии и тактики, Сверхпроекта и многочисленных малых проектов. При этом, например, даже ради высоких социальных стандартов (тем более узкокорыстных интересов некоторых групп) нельзя подрывать потенциал сверхзадачи, прорыва к развитию в дальнейшем. Действие же закона неравномерности исторического развития приводит к постоянной смене лидеров развития в ойкумене, изменяя представления о должном и желательном (в частности, в организационно-управленческих отношениях). При этом, с одной стороны, история полна зигзагов общественной жизнедеятельности культурно-цивилизационных миров, демонстрирующих неравномерность их развития и опору на разные комбинации факторов политико-экономического успеха, возможность «обогнать, не догоняя». При этом актуализируется выбор: обеспечение государством полноты реализации эгоистических, узкокорыстных интересов некоторых или же решение гораздо более широких задач, опираясь в том числе и на частную заинтересованность, и на индивидуальную творческую инициативу. С одной стороны, в процессах хозяйствования при нынешнем уровне обще-

ственного разделения труда уровень кооперации и взаимозависимости настолько высок, что превращает под натиском всесторонней социализации понятие частной собственности в абстракцию, принцип. С другой стороны, стимулы самореализации, чувство собственного достоинства, цели личностного совершенствования и достижений акцентируют задачи личностного совершенствования и индивидуального выбора. В любом случае, при всем разнообразии конкретных вариантов и форм сочетания общественного и личного, общего и частного очевидно, что реализация хозяйственной власти, связанная с разрушением культурного слоя цивилизации или же с наступлением на права и возможности творческой самореализации человека (тем более его жизнь), не может быть признана эффективной.

Выводы из этого исследования. Реализация научно-интеллектуального потенциала всегда является необходимой составной частью процесса формирования общественного богатства. Превращение потенциала в действительность происходит в процессе вовлечения в общественное воспроизводство (в т. ч. в формах капитализации). С усилением же в глобальном масштабе тенденций структурирования экономики сектором знания роль научно-интеллектуального потенциала кардинально возрастает. В частности, его развитие и реализация становятся непременным условием своевременного и качественного освоения новейших технико-технологических укладов. Так, научное исследование как непосредственно общественный процесс несет признаки аккультурации/социализации и индивидуализации общественного пространства в конкретном культурно-цивилизационном мире. Научное творчество характеризует рост степени свободы развития и реализации сущностных сил совокупного работника – участника духовного и материального воспроизводства – в раскрытии сугубо индивидуальной комбинации одаренности конкретного человека. Научное развитие как освоение прошлого и живого творческого труда участников общественного воспроизводства непосредственно влияет на приращение совокупного общественного богатства.

В качестве эффективных структур комплексной концентрации научно-интеллектуального потенциала ныне себя хорошо зарекомендовали научно-образовательно-производственные кластеры – точки развития и драйверы всей экономики и общества. Социальное и индивидуальное педагогическое «обслуживание» их включает как развитие личности, так и сочетание общеметодологического и профессионального образования (в т. ч. методами регулярного самообразования и переобучения) на основе включения в творчество, прежде всего в труде и управлении/регулировании.

Повышение эффективности дальнейших научных разведок в этой сфере можно ожидать при заблаговременном исследовании направлений оптимизации использования совокупного человеческого фактора воспроизводства.

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Эксмо, 2007. 960 с.

2. Бобух І.М. Оцінка національного багатства у контексті міжнародного досвіду. Економіка і прогнозування. 2011. № 2. С. 24–39.

3. Райнерт Э.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. М.: Изд. дом Гос. ун-та Высшей шк. эк-ки, 2011. 382 с.

4. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.

5. Отчуждение труда: история и современность / Я.И. Кузьминов, Э.С. Набиуллина, В.В. Радаев, Т.П. Субботина. М.: Экономика, 1989. 287 с.
6. Шедяков В.Е. Субъектность общественных трансформаций и формирование их вектора и результатов. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 12. С. 148–152.
7. Шедяков В.Е. Продуктивний потенціал застосування концепції інтелектуального капіталу: особливості, можливості та обмеження в українських умовах. Наука та наукознавство. 2012. № 2. С. 35–42.
8. Шедяков В.Е. Стимулювання розвитку та реалізації науково-інтелектуального потенціалу в умовах проведення постсучасної модернізації. Економіст. 2012. № 12. С. 42–45.
9. Шедяков В.Е. Активизация научно-интеллектуального потенциала как ресурс стратегического управления. Стратегії економічного розвитку: держава, регіон, підприємство: колективна монографія: у 2-х т.; за ред. К.С. Шапошникова та ін. Херсон: Гельветика, 2015. Т. II. С. 148–172.
10. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций. М.: Поколение, 2007. 368 с.

E-mail: shedyakov1@gmail.com

УДК 338.45(518)

Шуляр Р.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПІДТРИМКА ГНУЧКОСТІ ТА АДАПТИВНОСТІ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтовано значення гнучкості та адаптивності систем управління якістю на підприємствах та визначено механізми їх забезпечення на підприємствах. Важливим складником гнучкості та адаптивності систем управління якістю визначено механізми прийняття рішення і вибору методів забезпечення якості. На основі вивчення досвіду роботи систем управління якістю на машинобудівних підприємствах розроблено рекомендації щодо класифікування проблем з управління якістю. Розроблені рекомендації дають змогу формувати групи (гуртки) з проблем якості для підвищення ефективності їхньої спільної діяльності. Проведені опитування менеджерів із проблем якості на вибраних підприємствах показали, що конфліктність у роботі таких груп (гуртків) є доволі значною проблемою їх взаємодії та пошуку оптимальних рішень. Запропоновано на основі вивченого досвіду прийняття рішень у сфері якості використовувати теорію ігор для оптимізування варіантів вирішення проблем з якістю.

Ключові слова: якість, гнучкість, адаптивність, управління, прийняття рішень, оптимізування рішень.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ПОДДЕРЖКА ГИБКОСТИ И АДАПТИВНОСТИ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ ПРЕДПРИЯТИЙ

Шуляр Р.В.

В статье обосновано значение гибкости и адаптивности систем управления качеством на предприятиях. Определены механизмы их обеспечения на предприятиях. Важной составляющей гибкости и адаптивности системы управления качеством определены механизмы принятия решения и выбора методов обеспечения качества. На основе изучения опыта работы систем управления качеством на машиностроительных предприятиях разработаны рекомендации по классификации проблем по управлению качеством. Разработанные рекомендации позволяют формировать группы (кружки) по проблемам качества для повышения эффективности их совместной деятельности. Проведенные опросы менеджеров по проблемам качества на некоторых предприятиях показали, что конфликтность в работе таких групп (кружков) является довольно значительной проблемой их взаимодействия и поиска оптимальных решений. Предложено использовать теорию игр на основе изученного опыта принятия решений в области качества для оптимизирования вариантов решения проблем с качеством.

Ключевые слова: качество, гибкость, адаптивность, управление, принятие решений, оптимизация решений.

SUPPORT OF FLEXIBILITY AND ADAPTILITY
OF BUSINESS PROCESSES QUALITY MANAGEMENT AT ENTERPRISES

Shulyar R.

In the article is substantiated the consequence quality management systems flexibility and adaptability at enterprises. The article determined the mechanisms of providing quality management systems flexibility and adaptability at enterprises. The mechanisms of decision-making and choice of methods of quality assurance in an enterprise are an important component of the flexibility and adaptability. Based on studying the experience of quality management systems at machine-building enterprises are developed recommendations for quality management problems classifying. The developed recommendations make it possible to form groups (circles) on quality issues in order to increase the effectiveness of their joint activities. Surveys of quality managers at selected enterprises showed that the conflict in the work of such groups (circles) is a rather significant problem of their interaction and the search for optimal solutions. Based on the experience gained in decision making in the field of quality, it is proposed to use the game theory to optimize solutions to problems with quality.

Keywords: quality, flexibility, adaptability, management, decision making, decisions optimization.

Постановка проблеми. Важливим елементом адаптації до світового ринку машинобудування є передусім орієнтування на дотримання його вимог до якості продукції. Важлива роль при цьому відводиться бізнес-процесам підприємства як процесу перетворення вхідних елементів на вихідні продукти та виробу з доданою вартістю (додатною цінністю). Проблема управління якістю бізнес-процесів підприємств полягає у дотриманні принципів гнучкості та адаптивності системи управління якістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система управління якістю діяльності підприємства включає як мінімум три підсистеми [5; 6]:

1. Підсистему управління якістю продукції.
2. Підсистему управління якістю бізнес-процесів.
3. Підсистему управління якістю праці.

При цьому потребує уточнення поняття «якість бізнес-процесу». Узагальнюючи це поняття, будемо визначати його як сукупність показників результативності, ефективності та показників ефекту з урахуванням входу, перетворення та виходу, які відповідають установленим і передбачуваним потребам системи управління підприємством і забезпечують на виході належний рівень якості продукції та послуг.

Усі ці підсистеми є невід'ємними частинами системи управління підприємством. Кожна підсистема вносить свій відбиток в організаційну структуру управління підприємством. Відповідним чином формується розподіл відповідальності, проектування та виконання процедур та процесів, розподіл та використання ресурсів, які необхідні для належного управління якістю. Гнучкість та адаптивність системи управління якістю бізнес-процесів мають безліч внутрішніх і зовнішніх чинників. Цими чинниками система пов'язана з іншими напрямками системи управління підприємством. До цих напрямків, які відповідають, зокрема, за якість продукції, належать:

- внутрішня та зовнішня логістика на підприємстві (поставка готової продукції, забезпечення ресурсами тощо);
- організаційне управління (стратегічне та тактичне планування, дослідження, впровадження, підготовка виробництва тощо);
- координування та комунікації (адаптивність та гнучкість управління, принципи, способи та методи ухвалення рішень тощо);
- соціально-гуманітарний блок управління (формування колективів за компетентнісним фаховим під-

ходом, підвищення кваліфікації та навчання, наявність політики, процедур та правил щодо персоналу, система мотивування та преміювання, соціальні пакети та увага до робочих місць тощо).

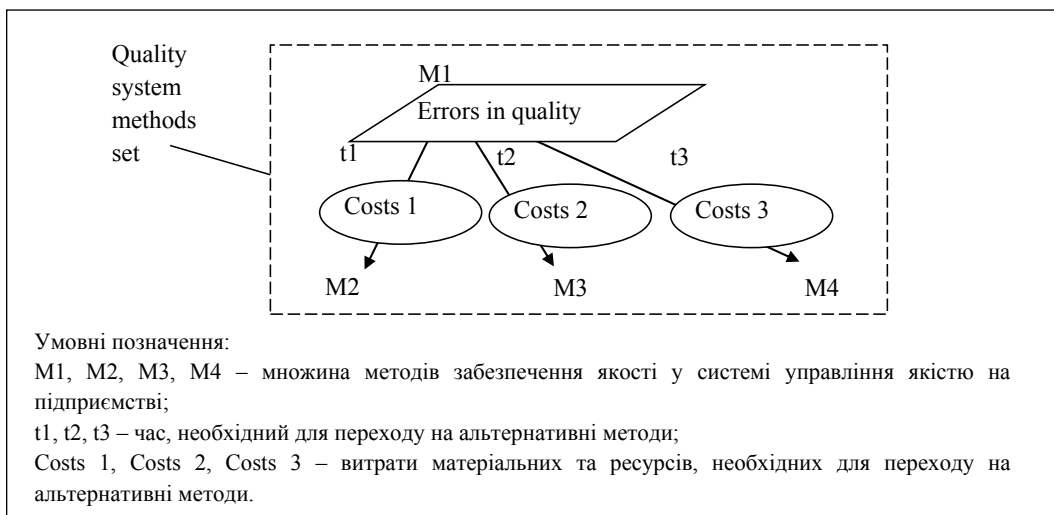
Постановка завдання. Метою статті є розроблення рекомендацій щодо підтримки гнучкості та адаптивності систем управління якістю підприємств на основі пропозицій щодо формування груп з якості та підходів до розроблення та підготування управлінських рішень у них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Велике значення для гнучкості систем управління якістю має те, як можуть змінюватися у ній методи усунення невідповідностей. Якщо вже деякі методи використовуються для запобігання невідповідностям, то використання цих методів для їх усунення свідчить про недостатню гнучкість. А складнощі переходу від одного методу до іншого свідчать про низьку адаптивність системи управління якістю. Логічно припустити, що перехід між використанням різних методів може вимагати певних фінансових витрат та певного лагу часу (рис. 1, 2).

Ці витрати виникають унаслідок як структурних змін у бізнес-процесах, так і змін у їх ритмічному протіканні. Найважливіша роль при цьому відводиться підготовці персоналу до використання різного роду методів. Скоріше за все, як свідчать чисельні дослідження на виробничих підприємствах, йдеться про систему постійного навчання та підвищення кваліфікації циклічного характеру. У процесі дослідження враховано оцінки роботи таких підприємств: СП «ТзОВ «Сферос-Електрон», ТзОВ «Фуджікура Автомобілів Україна Львів», ТзОВ «ОДВ-ЕЛЕКТРИК», СП «ТОВ «Електронтранс», ДП «Завод «Електронмаш». Однак чинник персоналу не може перешкоджати знаходженню рішень для виправлення невідповідностей, тому робота груп з якості під час вибору методів управління якістю не повинна орієнтуватися на врахування труднощів організування та кваліфікації персоналу.

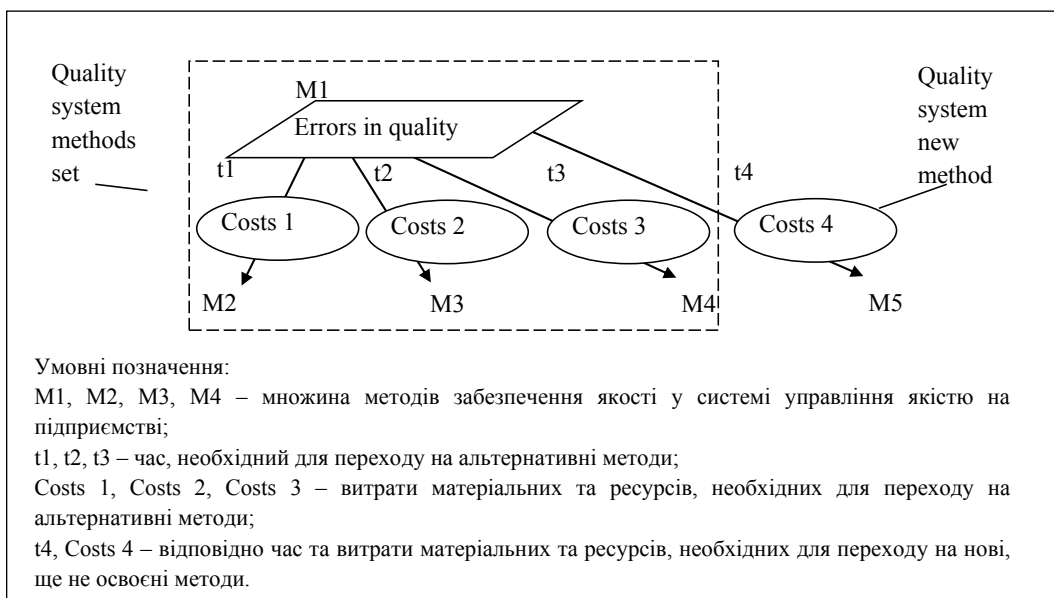
Загалом виходячи з потреб у фінансуванні реалізації управлінських рішень у практиці, потреб часу, який необхідний для такої реалізації, є можливість систематизувати можливі сценарії розвитку управління підприємством та розкривати напрямки альтернативних кроків у його розвитку (рис. 3).

Пропонований методичний підхід виходить за межі застосування суто в галузі управління системою забезпечення якості, адже будь-яке управлінське

Рис. 1. Схема зміни методів за гнучкого управління якістю

Джерело: складено автором за даними опитування фахівців

Рис. 2. Схема зміни методів при гнучкому та адаптивному управлінні якістю

Джерело: складено автором за даними опитування фахівців

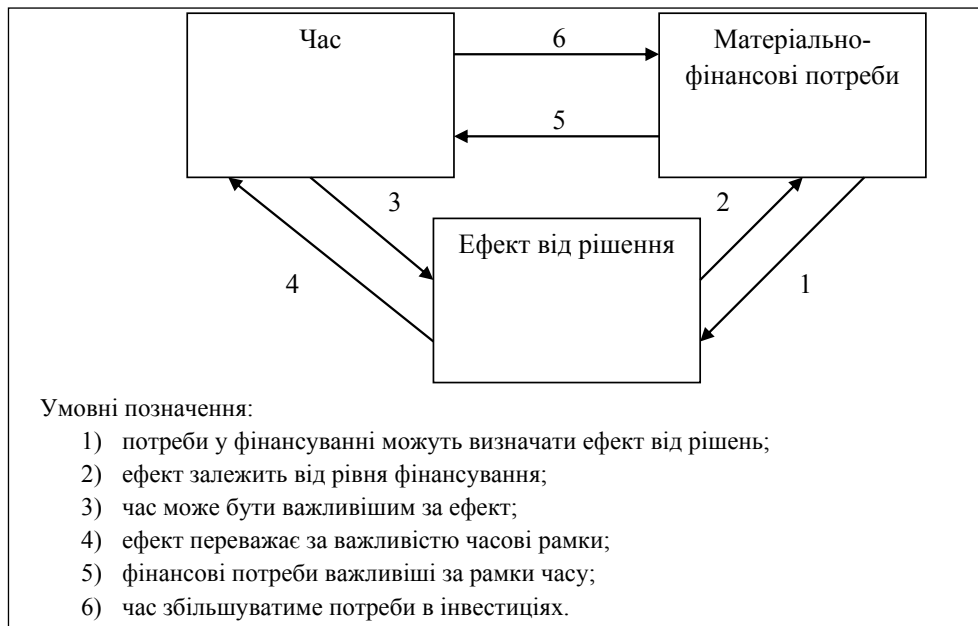
рішення як оптимізований на альтернативних засадах метод менеджменту має проходити оцінювання на ефективність.

Визначити рівень фінансових потреб на впровадження певних нових методів управління якістю, їх заміни можна лише з досить приблизною точністю, адже в процесі реалізації навіть добре запрограмованого та спланованого управлінського рішення можливі відхилення від фінансового плану чи бюджету. Причини можуть бути досить різноманітні і несподівані, як свідчить практика. Це можуть бути:

- перенесення строків реалізації рішень;
- потреба у навчанні та донавчанні персоналу;
- потреба у послугах зовнішніх консультантів;
- потреби у додаткових адаптаціях розроблених методів тощо.

Розкрити весь потенціал змін у системі управління якістю можна шляхом оцінки економії. Економії часу і ресурсів, які були необхідні для вирішення проблем до і після зміни методів управління якістю. Окремо слід звернути увагу на економію часу, пов'язаного з впровадженням альтернативних заходів у системі управління якістю.

Другим складником оцінювання є швидкість впровадження альтернативних заходів із підвищення рівня якості. Час, який необхідний від етапу планування до етапу реалізації та запуску роботи складників методу в повсякденну роботу (наприклад – у серійне виробництво). Час як критерій чи мірило вибору методів управління якістю не є стійкою величиною, адже визначити часові рамки реалізації проекту може бути досить проблематичним завданням. Зазвичай, як свідчить проана-

Рис. 3. Схематична залежність чинників прийняття рішень у сфері якості

Джерело: складено автором за даними опитування фахівців

Варіант 1

1. Гравець А
(фінансові інтереси)
Мінімальні інвестиції
Максимальний ефект
Швидкий ефект

2. Гравець Б
(інтереси якості)
Максимальні інвестиції
Оптимальний з інтересами
виробництва ефект
Довготривалий ефект

Варіант 2

1. Гравець А
(інтереси виробництва та ритмічності)
Ефект масштабу виробництва
Економія ресурсів
Використання наявного потенціалу
працівників

2. Гравець Б
(інтереси якості)
Ефект задоволення споживача
Економія на витратах від усунення
відхилень
Послідовне усунення відхилень
Підвищення майстерності персоналу

Рис. 4. Загальна схема варіантів постановки завдань для застосування теорії ігор для оптимізування рішення у системі управління якістю

Джерело: складено автором за даними опитування фахівців

лізована практика, складні графіки реалізації проєктів потребують суттєвого корегування, особливо коли подібні заходи реалізуються на підприємствах уперше. На різних підприємствах у силу різної підготовки персоналу та кваліфікації керівництва терміни реалізації та графіки змін можуть бути різними.

Як правило, на проаналізованих у процесі дослідження підприємствах рішення стосовно різного роду підходів та методів приймаються шляхом компромісу між двома центрами відповідальності: центром фінансовим та центром виробничих питань. До цього кола інтересів можуть долучатися інтереси

персоналу, розвитку, стратегічного управління та маркетингу, однак провідну роль у цьому протистоянні цілей відіграють рідко.

Загальна теоретична постановка завдання на застосування теорії ігор для оптимізування рішення у системі управління якістю може мати такі варіанти (рис. 4).

Станом на момент розгляду альтернативних методів, які можуть поліпшити сферу управління якістю на підприємстві, формують приблизний кошторис витрат на впровадження та розвиток такої системи. Ці витрати порівнюються з економічними та іншими ефектами, які важливі для поліпшення функціонування підприємства,

протікання його окремих бізнес-процесів. Такі співставлення розкривають можливість ефективного рішення стосовно вибраних методів. Вибір методу тоді робиться лише з урахуванням часу, який необхідний для впровадження рішення або отримання згаданих ефектів. Не всі методи оцінювання можуть указати швидке ефективне вдосконалення управління якістю на підприємстві.

Для повноти картини для оптимізування рішення слід знайти критерії, які спонукають окремі підгрупи у групах (гуртках) з якості приймати рішення щодо вибору певних методів. Такими показниками пропонується найкраще визначити відносні показники ефективності рішення. Наприклад, відношення оцінки надійності до витрат на впровадження заходу та відношення оцінки надійності до витрат часу на впровадження (табл. 1, рис. 5).

Знаходження варіантів рішення за вибраними вище способами за результатами оцінювання роботи груп (гуртків) з якості на машинобудівних підприємствах такі (табл. 2) [1–4].

Умовно антагоністичні сторони у сформованій навколо проекту чи проблеми групі можна розділити на такі:

- А – групи, які мінімізують фінансові потреби проекту;
- В – групи, які спрямовані на швидке впровадження та отримання ефекту від впровадження;
- С – групи, орієнтовані на отримання довгострокового ефекту від проекту.

Робота з оптимізування діяльності подібних робочих груп чи гуртків з якості може торкатися сфери формування колективів за психологічною сумісністю. При цьому слід урахувувати принцип уваги до ключових

		Бальна оцінка матеріальних витрат на впровадження методів (стратегій)			
		1-2	3-4	5-6	
Бальна оцінка часу, необхідного для впровадження методів (стратегій)	0-1	0	2,0 (M2) 8,0	3,0 (M8) 1,5	8,0
	2-4	2,3 (M3) 3,5	2,0 (M4) 3,0	2,0 (M5), (M9) 1,2	3,5
	5-6	1,4 (M7) 2,3	2,0 (M6) 2,0	1,6 (M1) 1,6	2,3
					Відносні показники ефективності рішень для визначення максимінної рівноваги
					2,3 2,0 3,0

Умовні позначення: M1-M9 – номери методів з табл. 1.

Рис. 5. Матриця гри для вибору рішення за показниками відношення надійності виробу до витрат часу та матеріальних витрат на його реалізацію

Джерело: складено автором за даними опитування фахівців

Таблиця 1. Оцінювання методів забезпечення якості на основі відносних показників для формування змішаної форми гри з оптимізування (приклад)

Альтернативні методи	Характеристики методів	
	Відношення оцінки надійності до витрат на впровадження заходу	Відношення оцінки надійності до витрат часу на впровадження
1. Виготовити весь блок із зносостійкого сплаву	1,6	1,6
2. Монтаж гільз за допомогою зварювання	2,0	8,0
3. Запресовування гільз у блок	2,3	3,5
4. Застосування процесу термосклеювання або використання термостійкого клею	2,0	3,0
5. Глибоке заморожування гільз перед монтажем	2,0	2,0
6. Нагрівання отворів блоку перед монтажем гільз	2,0	2,0
7. Нарізка різьби в отворах або гільзах	1,4	2,3
8. Виготовлення гільз з обмежуючим пазом	3,0	1,5
9. Поліпшення системи змащування клапанних отворів	2,0	1,2

Джерело: складено автором за даними опитування фахівців

Таблиця 2. Варіанти рішення гри за вибраними способами у групі (гуртку) з якості (рішення на основі рис. 5)

Спосіб оцінювання	Результат оцінювання	Інтерпретація результату
1. Максимінна рівновага, y^r	M2	Оскільки для мінімальної оцінки витрат часу та матеріальних ресурсів рішень не знайдено, то для $y_i^r(1; 2)^*$ рівновага буде знайдена у рішенні M2
2. Рівновага Неша, y^N	M2, M3	За різних умов кооперування та домінування окремих учасників групи можливі рівноваги у стратегіях $y_1^N(1; 2) \in M2$ та $y_2^N(2; 1) \in M3$. Однак за некооперативної гри рівновага Неша не встановиться у цих точках
3. Рівновага в домінантних стратегіях, y^d	M5	З технічного погляду домінантною стратегією є $y_i^d(2; 3) \in M5$. Для гравців доміновані стратегії лежать у стовпчику (1;1, 2;1, 3;1) та у рядочку (1;1, 1;2, 1;3). Вилучивши ці рішення, залишається рішення M5 із найбільшим позитивним і швидким ефектом
4. Парето-оптимальне (ефективне) рішення, y^p	M6	Перебравши ефекти від рішень у стовпчиках та рядках і порівнявши з відносними показниками ефективності рішень, визначимо $y_i^p(2; 3) \in M6$

Умовні позначення: *тут і далі рішення y_i позначається як (р; с), де р – номер рядка матриці, с – номер стовпчика матриці.

Джерело: складено автором за даними опитування фахівців

бізнес-процесів на підприємстві. Такі бізнес-процеси можуть вимагати більшої уваги до себе і гурт інтересів може змінювати свою домінантність. Менеджмент підприємства повинен чітко визначати сильні та слабкі сторони власного бізнесу і формувати відповідне ставлення до окремих бізнес-процесів. Важливу роль при цьому відводять менеджменту якості.

Висновки з проведеного дослідження. Робота гуртків з якості у багатьох підприємствах носить склад-

ний характер. Особливо у тих, які велику увагу приділяють питанням якості. Складність проявляється в організаційному складнику, фінансовій, соціальній, психологічній тощо площинах. Зокрема, учасники груп доволі часто розглядають роботу в таких групах як конкуренцію за лідерство та ресурси, це породжує певну напругу і є схожим на гру. Саме тому для оптимізування рішень у сфері якості в ігровій формі слід розглядати з різних підходів, які потребують подальших досліджень.

1. Кутковецький В.Я. Дослідження операцій. Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2003. 260 с.
2. Шиян А.А. Теорія ігор: основи та застосування в економіці та менеджменті. Вінниця: ВНТУ, 2009. 164 с.
3. Диксит А, Нейлбафф Б. Теория игр. Искусство стратегического мышления в бизнесе и жизни. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017. 950 с.
4. Згуровський М.З., Панкратова Н.Д. Основи системного аналізу. К.: Видавнича група ВНУ, 2007. 544 с.
5. Кравченко В.П. Управління якістю праці робочих на промислових підприємствах. автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика». К., 2005. 20 с.
6. Харченко Т.Б. Якість продукції в системі факторів конкурентоспроможності підприємства: автореф. дис. ... канд. техн. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». К., 2006. 20 с.

E-mail: shulyar@gmail.com

ЦЕ ЦІКАВО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ
ЗАПРОШУЄ НА НАВЧАННЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ:
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
Освітня програма «Міжнародна економіка»**

Навчання здійснюється на базі повної загальної середньої освіти.

Перелік дисциплін спеціалізації :

o міжнародний економічний аналіз;	o інвестування;
o міжнародний менеджмент;	o міжнародна електронна торгівля;
o міжнародна економічна діяльність України;	o глобальна економіка;
o міжнародна економічна інтеграція;	o міжнародні стратегії економічного розвитку;
o міжнародні організації;	o міжнародний ринок праці;
o міжнародна комерційна логістика;	o міжнародні інвестиції;
o економіка зарубіжних країн;	o міжнародні економічні відносини;
o зовнішня політика України;	o світова економічна кон'юнктура;
o сучасні глобальні ринки;	o міжнародна конкурентоспроможність.

За результатами державної атестації випускникам присвоюється кваліфікація «бакалавр з міжнародних економічних відносин», «магістр з міжнародних економічних відносин».

Навчання здійснюється за денною формою навчання.

Термін навчання:

- Освітній ступінь «бакалавр» – 4 роки (на базі повної загальної середньої освіти).
- Особи з дипломом ОКР молодшого спеціаліста відповідного напрямку підготовки можуть бути зараховані на 3 курс.
- Освітній ступінь «магістр» – 1 рік 6 місяців (на основі базової вищої освіти відповідного напрямку (диплом бакалавра або спеціаліста)).

• **Вступні випробування: на I курс ОС «Бакалавр»:**

Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з трьох дисциплін:

1. Української мови та літератури,
2. Математика,
3. або Історія України, або іноземна мова (за вибором вступника одна з вказаних дисциплін)

• **на III курс ОС «Бакалавр»:**

фахове випробування

• **на ОС «Магістр»:**

1. Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з іноземної мови
2. Фахове випробування

Національний університет харчових технологій має договірні відносини з факультетом військової підготовки Військового інституту телекомунікації та інформатизації НТУУ «КПІ». Це дає можливість бажуючим студентам отримати військову підготовку та звання лейтенанта запасу Збройних Сил України.

За потреби студенти забезпечуються гуртожитком

Адреса:

01601, м. Київ, вул. Володимирська 68,
кафедра міжнародної економіки (044)287-97-60, (044)287-96-19
menedger_2012@ukr.net

НОТАТКИ